

Neerlands heldenfeiten in Oost-Indië : bewerkt naar "Les fastes militaires des Indes Orientales" van A. J. A. Gerlach.

<https://hdl.handle.net/1874/322412>

NEERLANDS HELDENFEITEN

IN

OOST-INDIË

BEWERKT NAAR

Les fastes militaires des Indes Orientales

VAN

A. J. A. GERLACH

MET PORTRETTEŃ, PLANS EN KAARTEN.

DEEL I.

GEBR. BELINFANTE. — JOH. IJKEMA.

's GRAVENHAGE 1876. —

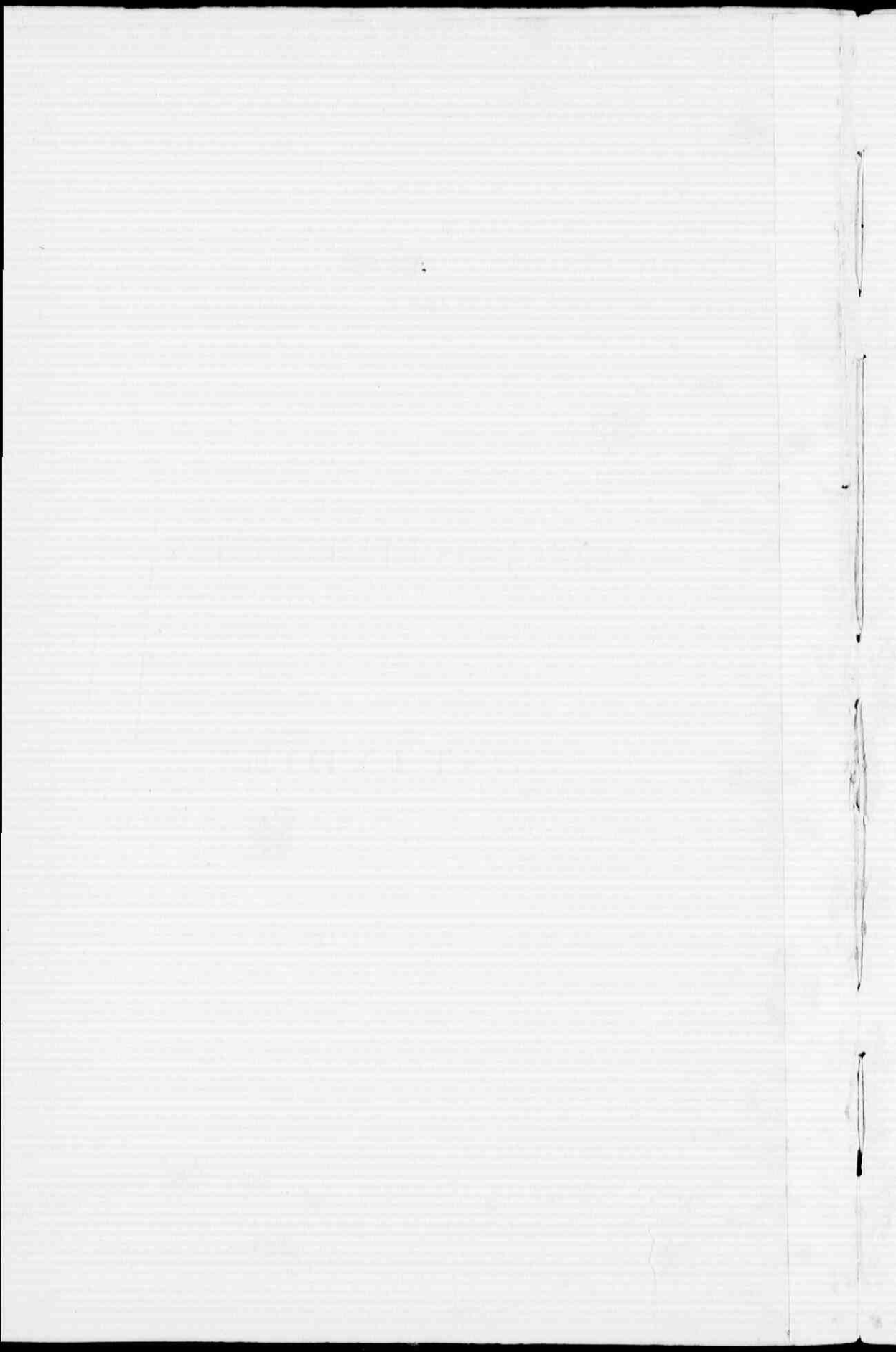

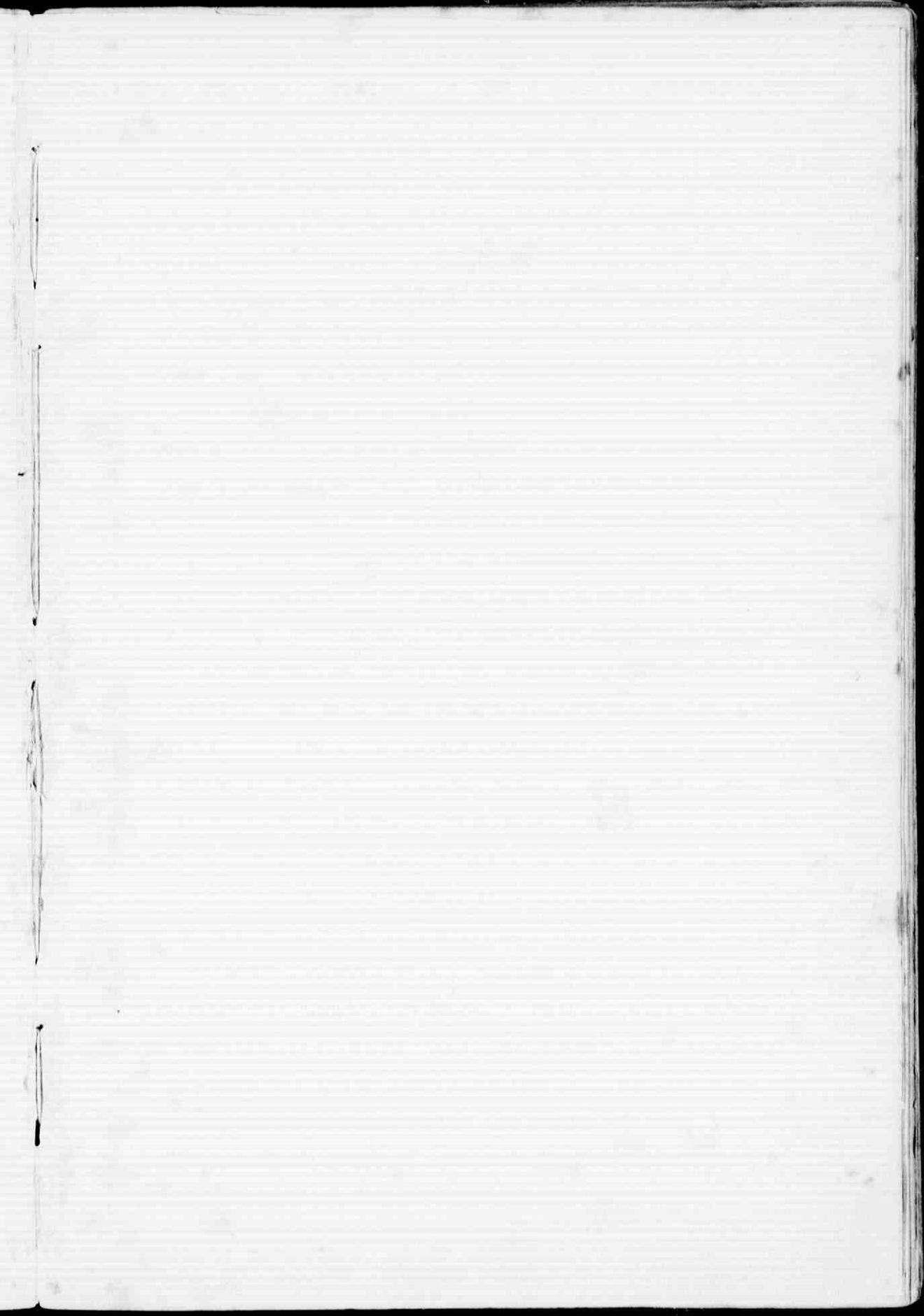
S. oct.
2334

NEERLANDS HELDENFEITEN

IN

OOST-INDIË.

V. E. Spanier & Fils Lith.

Le 25^e de Mars 1615 en Baucum
V. E. Dierebille
Jure Dierebille

No. 2334

NEERLANDS HELDENFEITEN

IN

OOST-INDIË

BEWERKT NAAR

Les fastes militaires des Indes Orientales

VAN

A. J. A. GERLACH

MET PORTRETTEN, PLANS EN KAARTEN

DEEL I

GEBR. BELINFANTE. — JOH. IJEMA.
GRAVENHAGE 1876.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

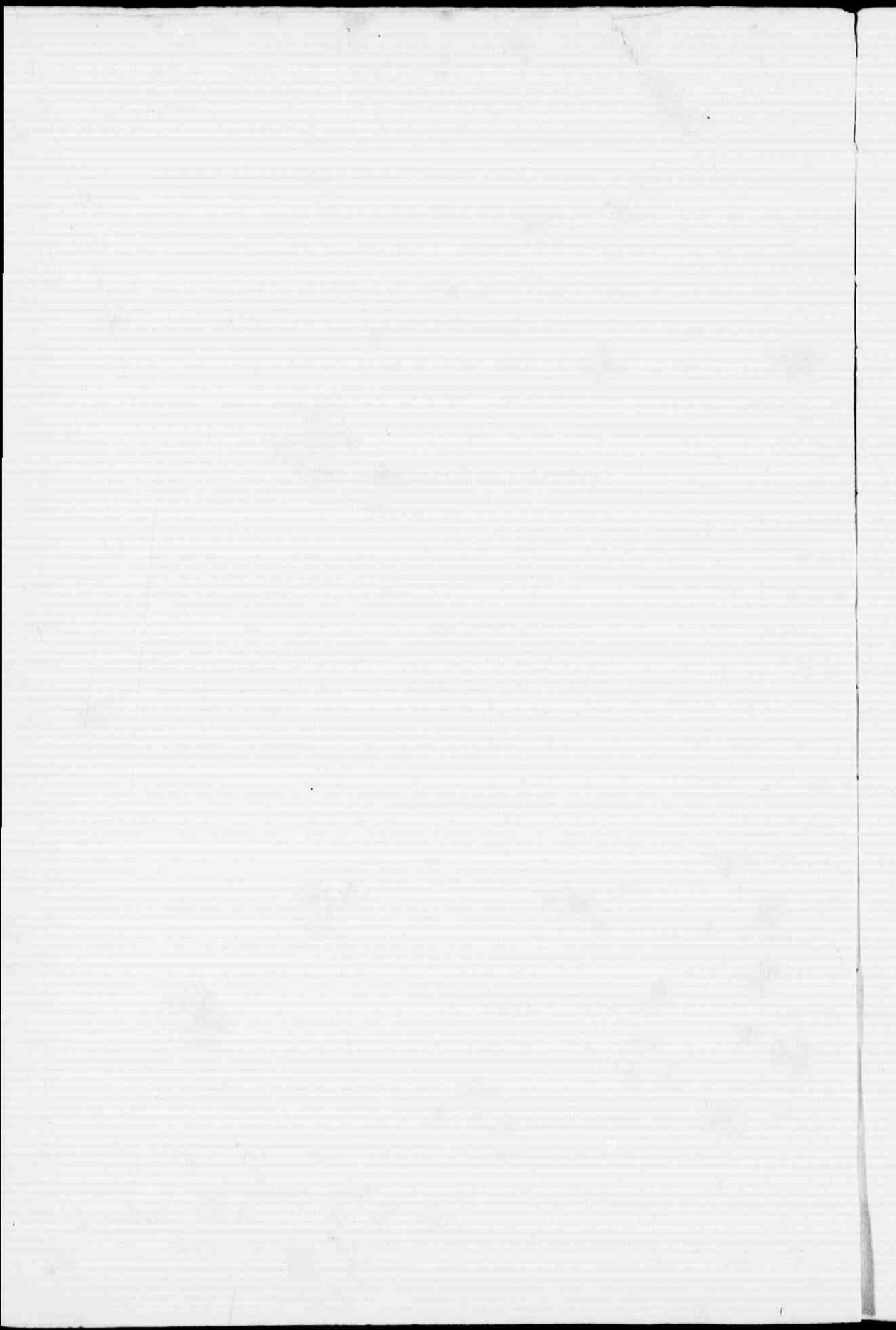

1780 3028

EERSTE GEDEELTE.

HELDENFEITEN VAN ONZE VOORoudERS,
VOOR EN ONDER HET BEHEER VAN DE VEREENIGDE
OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

1595-1800.

EERSTE GEDEELTE.

HOE DE VESTIGING VAN ONZE VOORoudERS IN DEN OOST-INDISCHEN ARCHIPEL WERD VOORBEREID.

Er ligt iets grootsch, iets treffends in de wedergeboorte van een land dat zijne rechten en vrijheden herwint; herwint met het zwaard in de vuist, ten koste van het bloed zijner zonen. Er is iets wat spreekt tot het hart wanneer een volk de kluisters verbreekt, en die kluisters opheft als een wapen tegen elk die 't wagen mocht ze op nieuw aaneen te smeden. 't Is als of er een bezielende adem gaat over land en volk, die *tot* en *in* alles doordringt, het bloed verfrist, de krachten herstelt en tot een nieuw leven doet ontwaaken. 't Is alsof opwekkende geheimzinnige stemmen zich doen hooren; stemmen, die spreken van strijd en overwinning, van zelfverloochening en samenwerking, van eendracht en macht, om zich weldra op te lossen in één luiddinkend, allesbeheerschend accord, en «*pro Patria!*» op aller lippen doet zweven. Voor 't Vaderland! O! vraag het den armen banneling, den afgematten zwerver, vraag het aan hen die een vaderland òf verloren òf herwonnen, wat dat woord beteekent. Vraag het aan de geschiedenis, maar liever nog aan uw eigen hart; ... dat zal het beste antwoord geven.

De XVI^{de} eeuw, de getuige van den herhaalden strijd tusschen duisternis en licht, tusschen stilstand en vooruitgang, tusschen vrijheid

en slavernij, zoowel op zedelijk als op stoffelijk gebied, gaf ons een vaderland weder. Dat woord klonk over onze beemden en langs onze kusten, het *pro Patria* werd de leuze van ons volk, men schreef het op vanen en banieren. En toen het vaderland zijne zonen opriep tot den heiligen strijd voor vrijheid en recht, brachten allen hunne beste gaven, bloed, leven en geestkracht, kennis en wetenschap, geld en goed ten offer; de bezielende adem was ook over Nederland heengegaan! Weldra zou het eene eereplaats innemen onder de vrije onafhankelijke europeesche staten. Toch waren niet alle wonden geheeld, niet alle verliezen hersteld, ons door den langdurigen krijg tegen Spanje toegebracht. Nog ging het herkregen vaderland onder vele lasten gebukt en zorgvolle tijden te gemoet, eer zich die jeugdige krachten begonnen te ontwikkelen, welke eene betere toekomst beloofden.

Meende al Philips door het sluiten der spaansch-portugeesche havens en de vele moeilijkheden den nederlandschen handel in den weg gelegd, zijne opgestane onderdanen tot onderwerping te dwingen, juist daardoor werden vrijheidszin en ondernemingszucht opgewekt. De sombere staatkunde van 't Escuriaal stuitte af op den ontwaakten volksgeest, die begreep dat eigen handel, scheepvaart en nijverheid de bronnen moesten worden van Neêrlands opkomst en bestaan. Allengs schemerde een meer helder verschiet door de nevelen heen: hoop en vertrouwen herleefden; de vrees dat alles verloren zou zijn, behoorde reeds tot het verleden, en men gevoelde lust en kracht om voorwaarts te gaan.

Onze ijzeren mannen uit de laatste jaren der XVI^{de} en het begin der XVII^{de} eeuw traden dan ook krachtvol te voorschijn; overal waren zij op hunne plaats. 't Zij als koopman, veldheer of vlootvoogd; op de woelende baren, in de raadzaal of op het stille kantoor, in Indië of in Europa, overal toonen zij zich berekend voor de betrekking die zij aanvaardden. Opgevoed en gevormd in de school van tegenspoed en ontbering, als kind reeds getuige van den onbezweken

moed hunner vaderen in den bangen strijd tegen Spanje, hadden ook zij het leven opgevat als een aanhoudenden strijd, waarin alleen moed, geduld en volharding de zege konden behalen. Ook zij hadden geleerd zich zelven te helpen, te steunen op eigen kracht en niet te zwichten vóór het doel was bereikt. Zij waren de grondleggers van Neêrlands gezag in Insulinde.

Antwerpen had zijne poorten voor Parma geopend en zich daardoor den weg der vrijheid gesloten. Naarmate 't Zuiden zich onderwierp en bukte onder Spanje's heerschappij, schaarde 't Noorden zich om de vaan van Oranje, versterkt door al wat in de zuidelijke provinciën, den nek onder het vreemde juk niet wilde buigen. Mannen van aanzien, van kennis en wetenschap gingen op onzen bodem over; belgische kapitalen, handelshuizen en nijverheid werden naar het Noorden overgebracht en gaven later almede den eersten stoot aan de uitbreiding van den handel en de *groote vaart* op Indië.

Reeds had Robert Dudley, graaf van Leicester, het tooneel verlaten waar hem meer teekenen van afkeuring dan van toejuiching waren ten deel gevallen, en was voor goed naar Engeland teruggekeerd, zonder dat de inwendige toestand der Republiek veel was verbeterd. Reeds waren aan den krijgs- en staatkundigen hemel van Nederland, twee schitterende sterren in Maurits, «geboren Prince van Oranje» en in Johan van Oldenbarnevelt, «Advocaat van den Lande» opgegaan, en hoopte men een tijdperk van rust te zijn ingetreden toen zich alweder dreigende wolken aan den politieken horizon vertoonden. Uit het Zuiden kwam een onweder opzetten, doch men was aan die buijen gewoon en vreesde ze minder dan vroeger. Wel was in 1587 het onafhankelijke Albion — alsof het een leen van Rome ware — door paus Sixtus V aan de kroon van Spanje gehecht, en waren van tijd tot tijd oorlogsgeruchten over-

gewaaid, doch met het eerste was de spot gedreven en om het andere had men zich evenmin bekommerd. Toch hoorde men gedurig van geduchte krijgstoerusting en het bijeenbrengen eener vloot, zooals het Iberische Schiereiland nog nooit had aanschouwd. Even als een in den beginne nauwelijks waartenemen stip aan den wolkenloozen hemel, allengs tot een donderwolk aangegroeid, weldra het uitspansel omspant, hare bliksems uitzendt en den verschrikten zeeman ijlings de zeilen doet bergen, zoo werd de Oceaan eensklaps met Spanje's galjoenen overdekt om dood en vernieling te brengen op onze kusten, en deed zoowel hier als in Engeland op tegenweer bedacht zijn.

Die Armada, — men had haar bij voorbaat de Onoverwinnelijke geheeten, verscheen op den laatsten Juli 1588 in het Kanaal. Dáár zou Parma, de even schrandere als dappere landvoogd der Spaansche Nederlanden, die ruim 40,000 man landingstroepen op eene vloot in de havens van Nieuwpoort en Duinkerken vereenigd had, zich bij haar aansluiten, om Engeland en Neêrland in bezit te nemen en der wereld te toonen dat niets tegen de macht van Spanje bestand was. De 130 oorlogsbodems onder de bevelen van Alonzo Perez de Guzman, hertog van Medina Sidonia, vormden als 't ware ééne drijvende vesting, gereed om alles met haar vernielend vuur te overstelpen. Met verschoonbaren trots aanschouwt de Spanjaard dat bosch van masten, langs wier toppen Castilje's kleuren wapperen, waarvoor eerlang zich alles zal moeten buigen.

Wat zal men aan zulke strijdkrachten tegenover stellen? Welke schepen zouden zich met die zeekasteelen kunnen meten? Met diepe verachting vraagt dan ook Don Guzman, toen hij Hollands kleine schepen in de verte ziet opdagen, of die vischerssvloot hem binnen komt loodsen? Die visscherssvloot, onder het opperbevel van Justinius van Nassau, natuurlijken zoon van prins Willem I, luitenant-admiraal van Zeeland, en de verdere leiding van de vice-admiralen Johan van Wassenaer, heer van Warmond, Pieter van der Does en Joos

de Moor loodste hem niet binnen, maar stortte hem in 't verderf. Door 't bezet houden van de Vlaamsche havens en het bewaken van de Zeeuwsche zeegaten, belette zij den hertog van Parma zich met de *onoverwinnelijke* te vereenigen, waardoor het doel der expeditie verloren ging. Vóór dat Spanje's vlootvoogd zich verwaardigde de branders van Howard en Drake optemerken, was een gedeelte zijner galjoenen verstrooid, genomen of verbrand. De trotsche Castiljaan begon te gelooven, dat het niet voldoende was duizenden kanonnen, soldaten en matrozen, de bloem van den Spaanschen adel en een groot-inquisiteur met zijne trawanten op eene vloot te vereenigen, om in Engeland en Holland de staatkundige en gewetensvrijheid te fnuiken. Hij scheen eindelijk te begrijpen dat er meer noodig was, om een vrijheidlievend volk in Spaansche boeien te klinken, en dat die visschersvloten en brandende notendoppen lastiger konden zijn dan hem lief was. Maar geen nood! Hij zal trachten om Schotland en Ierland heen te zeilen en 't beoogde doel op eene andere wijze te bereiken. Wat hij heden niet had kunnen volbrengen, zal later geschieden. Doch ook dat plan mislukte. Zijne prachtige, ofschoon hier en daar reeds vrij wat gehavende en verstrooide zeekasteelen werden door storm op storm beloopen, op de Iersche kust geworpen en hunne bemanning onmeedoogend vermoord; anderen gingen geheel te gronde, en slechts een derde keerde naar Spanje terug.

Terwijl men feest viert in Engeland, Holland vlag en wimpel doet waaien, en Zeeland een gedenkpenning laat slaan, waarop het «Gods adem verstrooide ze,» als grafschrift der Armada voorkomt, is het nauwelijks aan een vijftigtal ontredderde schepen gelukt de Spaansche havens te bereiken. Terwijl men zich hier tooit met vroolijke glanzende kleuren, hult men zich dáár in 't somber rouwgewaad. En al wordt die rouw door Philips verboden, het verlorene kon hij niet wedergeven. Geen adelijk geslacht, geene stad, geen gehucht in Spanje, of het beweende zijne dooden op de Armada gevallen. Wat

was er van 's konings stoute veroveringsplannen geworden, wat van die zoogenaamde onoverwinnelijke vloot overgebleven, nadat zij met de visschersvloot en de Engelsche branders had kennis gemaakt? 't Was niet alleen de eerste gevoelige slag aan Spanje's scheepsmacht gegeven waarvan ze, vooral na het vernielen van hare oorlogschepen in de haven van Cadix, zich nimmer geheel heeft hersteld, maar der Castiljanen trots en overmoed was een diepe wonde toegebracht.

De republiek der Vereenigde Nederlanden heeft inmiddels hare krachten beproefd. Schipper en koopman hunkeren om de tot daartoe vervulde nederige rol van vrachtvaarder tegen die van Oost-Indiëvaarder te verwisselen, en de schatten van dat Oostersche dorado naar eigen haard te doen afvloeien. Onze zeelieden gevoelden lust en moed met eigen schepen, een eigen weg over nog onbekende zeeën te zoeken; onze handelaren zagen verlangend uit naar ruimer afzet en grooter winsten; de kantoren aan Rotte of Y werden hun te eng, en de omstandigheden waren meerendeels gunstig.

Reeds was Nowo-Cholmogoru (Archangel), tengevolge der handelsbetrekkingen tusschen Rusland en het vermaarde huis der Mouchérons in Zeeland, aan den mond der Dwina verzezen; reeds waren de Britten, onze voorgangers in verre tochten over den Oceaan, uit de beste en meest winstgevende vaarwaters verdrongen, en had menig Hollander op spaansche of portugeesche schepen Oost-Indië bezocht, toen aller oog naar die verre stranden henen blikte, alsof dáár Neêrlands toekomst lag verborgen. De Belgische uitgewekenen, die evenzeer ruimere handelswegen wenschten te openen, sloten zich allengs bij hunne noordelijke broeders aan; mannen als Alferius, François de la Dale, Jan Huyghen van Linschoten en anderen gaven hunne kennis en ondervinding ten beste, en hadden den beroemden Mercator niet te vergeefs op een wellicht bestaanden noordelijken doortocht gewezen. Door hem zoowel als door den ondernemenden

Balthasar de Moucheron en den Amsterdamschen predikant Petrus Plancius, waren reeds plannen voor een poolreis ontworpen. Plancius vooral, die met evenveel, zoo niet meer ijver onze jonge zeelieden de geographische geheimen der zichtbare aarde deed kennen, als hij met zijne gemeente in de mysteriën eener onzichtbare wereld trachtte door te dringen, werd de ziel van die onderneming. Hij die kaart en kompas niet minder lief had dan bijbel en kansel, stelde zich veel van die ontdekkingsreize voor, en Janmaat wreef zich in voorbaat de handen bij de gedachte aan «'t rijke Oostlnje,» al moest het dan ook door sneeuw en ijsbergen heen worden opgezocht.

Hadden Engelsche zeelieden, reeds sedert een aantal jaren, doch steeds te vergeefs, beproefd, door de straat van Waigatsj «eastwards the countries or dominions of the mightie prince, the emperor of Cathay,» te bereiken, zoo trachtte ook de Moucheron de aandacht op dien nieuwen handelsweg te vestigen.

Na in 1594 bij prins Maurits te zijn toegelaten, en zich in tegenwoordigheid van Oldenbarneveldt, Cant, Maelson en Valck, in staat en bereid te hebben verklaard om te doen kennen «in wat manieren en bij wat middelen de noordsche zee omtrent Waigatsj tot China toe bevaarbaar zijn zou,» werd door de Staten van Holland en Zeeland eene overeenkomst gesloten, die tot de twee eerste tochten aanleiding gaf.

Weldra was alles gereed, en op den 5^{den} Juni 1594, hadden vier schepen de gevaarvolle reize ondernomen, in de hoop, de volgens Mercator en Plancius bestaande «Euripus ob celerem fluxum nunquam congelatur» te ontdekken.

Nadat Willem Barendsz. de westkust van Nowaja Semlja (Nova-Zembla) verkend had, en Cornelis Cornelisz. tot in de Kava-zee was doorgedrongen, nam het smaldeel de terugreis aan en men twijfelde niet langer aan de mogelijkheid van den goeden uitslag. Toch zou die goede uitslag niet verkregen worden. De zeven, op den 2^{den} Juli van 't volgende jaar in zee gestoken schepen, waren

reeds op den 18^{den} October onverrichterzake terug. Door snerpemde sneeuwstormen beloopt, door hooge ijsschotsen en hongerige beeren omringd, werd hun den weg ten laatste door onafzienbare ijsvelden versperd en was de hoop op een goeden uitslag aanmerkelijk verflauwd. Ofschoon de Algemeene Staten besloten, 's lands penningen niet langer aan zulke onzekere uitkomsten te wagen, loofden zij evenwel eene premie uit van f 25000 en vrijdom van rechten voor een zeker aantal jaren «voor hem, die met eigen middelen en krachten, den handelsweg bij noorden om naar China en Japan mocht vinden.» Toen trok de regeering van Amsterdam zich de zaak aan; een nieuw smaldeel werd uitgerust en ruim zes maanden later, de zoo bekende en met recht beroemde tocht onder Willem Barendsz., Jacob van Heemskerk en Jan Cornelisz. Rijk ondernomen.

Toen de Noordkaap bereikt was, bleven Barendsz. en Heemskerk den steven — volgens de voorschriften van Plancius — steeds noordwaarts wenden, en na de ontdekking van Spitsbergen, «dat zij meenden Groenland te zijn,» werd op de oostkust van Nova-Zembla overwinterd. Wij zullen de tallooze ontberingen, waarmede de bemanning onder eene schier onuitstaanbare koude, ongeveer tien maanden lang aan die onherbergzame stranden had te worstelen, niet in 't geheugen terugroepen.

«Hier» — zegt Tollens, in *de Overwintering der Hollanders op Nova-Zembla*, —

„Hier heeft de wintervorst zijn zetel opgeslagen;
 Hier is zijn erf, zijn rijk! hier zijn geen lentedagen.
 't Van ver genaderd licht, dat door den nevel schiet,
 Moog lekken aan de sneeuw, maar deert den ijsklomp niet,
 Een altoos grauwe lucht weegt drukkende op de stranden;
 Hier houdt geen stervling 't uit; hier komt geen Noorman landen;
 Geen andre plek op aarde, hoe karig ook bedeed,
 Is zoo ellendig naakt, zoo arm aan groen en teelt.
 Hier is de grond versteend, om nimmermeer te ontdooien;
 't Zijn vlokken, anders niet, wat hier de wolken strooien;

Het doodlijk wit alleen, dat op den omtrek kleeft,
 Is 't onverwisseld kleed, dat hier de schepping heeft.
 't Zijn klippen van rondom, zoo ver de blikken snellen,
 't Zijn rotsen louter ijs, die topzwaar overhellen,
 Die van den vloed geknaagd en door den wind gekraakt,
 Den dood bedreigen aan de eerste, die hen naakt.
 Ziedaar 't ongestvrij oord, van 't menschedom afgesloten,
 Den boôm, dien Heemskerk drukt, met al zijn tochtgenooten;
 Den onbetreden grond, waarop hij bidt en knielt,
 En de Almacht vurig dankt, die al zijn volk behield."

Wie kent den stoutmoedigen terugtocht niet waartoe de arme schepelingen besloten, die bij al de ellende op dien tocht, ook nog het afsterven van Barendsz. hadden te betreuren? «Dese doot» — zegt Gerrit de Veer — «bracht ons geen cleijn bedroeftheijt in, want hij de principael beleyder en de eenigen stuurman was, daer wy ons op verlieten ende vertrouden." Wie heeft niet gehuiverd bij de duizende gevaren waaraan zij in twee open boten, over eene uitgestrektheid van honderde mijlen bevrozen zee, tusschen sneeuwen ijsbergen waren blootgesteld? Wie heeft niet in gedachten gejuicht bij hunne aankomst te Kilduin, en die kloeke mannen bij hun terugkeer een hartelijk «welkom" toegeroepen?

"'t Erkentlijk Vaderland, door liefde en vreugd gedreven,
 Neemt weer zijn kindren op, die uit den dood herleven,
 Vergeldt hen, juicht hen toe, strooit lauuren voor hen heen,
 En rekent d'uitslag niet, maar telt het doel alleen."

Ook latere tochten, als die van Henry Hudson in 1609, die van de op gezag en op kosten van de admiraliteit van Amsterdam uitgeruste schepen *de Kraen* en *de Vos*, onder het bevel van Jan Cornelisz. May, in de jaren 1611 en 1612, en vele anderen werden met geen goed gevolg bekroond. De zoo gewenschte doortocht werd niet gevonden, en nóg is de uitgelofde premie niet gewonnen. Aan den Noordschen schipper Elling Carlsen, van Hammerfest, die de IJshaven (thans Barendsz.-baai) in Augustus 1871 bezocht, hebben

wij de reliquiën uit het houtenhuis, door Barendsz. en de zijnen bewoond, te danken; en aan den toenmaligen minister van buitenlandsche zaken, Bⁿ Gericke van Herwijnen, zijn wij het bezit van die voor ons onschathare voorwerpen verschuldigd. Op zijne aanvraag toch werd de kostbare versameling door den eersten kooper en eigenaar, den heer Ellis C. Lister Kay, voor denzelfden prijs welwillend aan Nederland afgestaan. Daartoe behooren o. a. het «orlogie dat de cloe sloech» en door de felle koude bleef stilstaan, alsmede het «sandt-glas» dat later de taak der klok moest vervullen: heilige overblijfselen uit een lang doch roemrijk verleden.

Toen een noordelijke doortocht niet te vinden was, moest het «Morgenland» langs het Zuiden worden bereikt; want in dat verre Oosten lachte eene schoone toekomst Neêrlands ondernemingsgeest en vrijheidszucht tegen. Alsof men een voorgevoel had dat dáár de kiem lag van nationale welvaart en grootheid, bleef de algemeene aandacht op Indië gevestigd. Men begreep als bij intuïtie, dat van dáár de schatten moesten afvloeien om het rijke en machtige Spanje op den duur te kunnen bestrijden. «Eenmaal den Oost-Indischen archipel bereikt», — zoo sprak men — «dan is de zege ons!» Schippers en kooplieden die reeds vroeger de vrachtvaart op Brazilië's kusten kenden, een geregelden handel dreven op Guinea, en Spaansch Indië (Amerika) meermalen bezocht hadden, gevoelden zich opgewekt «de periculeuse ende grouwelicke reise» om de Stormkaap (later die der Goede Hope) te ondernemen. Van lieverlede werd zowel in Zeeland als in Holland het verlangen ook bij den ernstigen, berekenenden koopman levendig om vroeger geleden schade en verliezen op Spanje's galjoenen en Portugal's rijke kraken te verhalen.

Die allengs toenemende ondernemingsgeest en het streven om den nieuwen handelsweg, op welke wijze dan ook, te betreden, door 's lands bestuur aangewakkerd en ondersteund, kon niet anders dan tot goede resultaten leiden. De reeds verkregen practische kennis en opgedane ondervinding paarden zich aldra aan een nauwkeuriger

en meer systematisch onderzoek, ook de theoretische vorderingen in geographie, zeevaartkunde en de daarmee verwante vakken, schonken een nieuw leven aan kennis en wetenschap en maakten een bestanddeel uit van de veelzijdige ontwikkeling in die dagen. De behoefte aan verbeterde zeekaarten en scheepskompassen, astrolabia en verdere zeevaartkundige hulpmiddelen had zich ter nauwernood doen gevoelen, of de groote kaart van Gerard Mercator *Nova et aucta orbis terrae descriptio ad usum navigantium accomodata* zag het licht; aan Adriaan Veen werd een octrooi voor eene nieuwe kaartbewerking (gebulte kaarten) verleend, en door Plancius «de theorie der naaldafwijking als grondslag aangenomen tot het bepalen der lengte op zee.»

Omstreeks denzelfden tijd erlangde Cornelis Claesz. almede een octrooi voor het drukken en uitgeven der vijftentwintig «particuliere zeekaarten, bevattende alle de zeekusten van den ganschen eertbodem,» etc. hem door Bartholomeo de Lasso, «cosmographo ende meestre van de zeevaert des Coninex van Spaengien» verstrekt, en vertrok Cornelis Houtman naar Lissabon «ter secreete informatie op het stuck van den Oost-Indischen en Moluckschen handel metten aanclieven van dijen.» Toen nu in datzelfde jaar (1592) van Linschoten — na een langdurig verblijf — uit Indië terugkeerde, en mannen als Maelson, Paludanus en anderen met vele belangrijke bijzonderheden omtrent aardrijks- en zeevaartkunde bekend maakte, die later in zijn reisgeschrift *Itinerarium* werden opgenomen, sloegen weldra eenige «cooplyuden ende poorters tot Amstelredam» de handen in één tot het uitrusten van schepen voor «eene reyse op de landen liggende voorbij de Cabo de Bona Esperanza.» Zij brachten de voor die dagen, toen het geld schaarsch was, hoogst belangrijke som van f 290.000 bijeen, vier schepen werden op stapel gezet, en de eerste reederij voor de groote vaart, de Compagnie van verre (landen), was tot stand gekomen (1).

Men verkreeg nu van de Staten van Holland geschut, kruit en

wapenen; van de provincie vrijdom van tollén, benevens van in- en uitgaande rechten of zoogenaamde «convoyen en licenten,” en de noodige artikelbrieven van prins Maurits, als admiraal en superintendent over alle zaken het stuk van de zee rakende (2).

Den 2^{den} April 1595 werden de ankers gelicht, en na eene reis van ongeveer vijftien maanden, wapperde Hollands vlag op Java's kust en Bantams reede; het »land der zonne en der kleuren” was bereikt, trots onbekende zeeën en de overmacht van Spanje's vloten; de eerste schrede was gedaan op den weg, die het schoone rijk van Insulinde eenmaal zoo innig aan Nederland zou verbinden. Vóór en aler die ijzeren mannen, die helden uit het voorgeslacht, op enkele van hunne scheepstochten te vergezellen, willen wij ons voor eenige oogenblikken verplaatsen te midden van die prachtige eilandengroep, welke zich daar «slingert om den evenaar als een gordel van smaragd,” en een vluchtigen blik werpen op den

OOST-INDISCHEN ARCHIPEL.

De nederlandsche bezittingen in die groote eilanden-zee tusschen Azië en Australië, ten noorden en oosten door den Grooten- ten zuiden en westen door den Indischen Oceaan bespoeld, breiden zich ongeveer uit tusschen 5° N. B. tot 11° Z. B. en 95°40' tot 141° O. L. van Greenwich. Ze kunnen tot de volgende hoofdgroepen worden teruggebracht: de groote Soenda-eilanden als Sumatra, Java, Borneo en Celebes met omliggende kleinere eilanden; de kleine Soenda-eilanden ten oosten van Java, de Molukken en Nieuw-Guinea met de Papoewa-eilanden.

Volgens de meest vertrouwbare opgaven is de grootte van onze bezittingen :

Op Sumatra en omliggende eilanden, ruim	6720	□	mijlen.
De Archipel van Riouw	149	»	»
De groep van Banka en Billiton	356	»	»
Java met Madoera en de kleinere eilanden	2445	»	»
Op Borneo en omliggende eilanden	9374	»	»
Celebes » » »	3544	»	»
De kleine Soenda-eilanden	1520	»	»
De Archipel der Molukken	1448	»	»
Op Nieuw-Guinea en de Papoewa-eilanden	3370	»	»
	Te zamen 28926 □ mijlen ¹⁾ .		

Zij beslaan alzoo eene oppervlakte, ruim vijftig maal grooter dan die van het moederland, aangezien een veel uitgestrekter deel van Nieuw-Guinea geacht wordt aan Nederland te behooren.

De binnenzeeën en straten, die de groote en kleine eilanden-groepen van elkander scheiden, dragen veelal den naam der gewesten, wier kusten zij bespoelen. Die eilanden, grootendeels van neptunische formatie, hoewel ook vulkanische krachten tot hunne vorming hebben medegewerkt, bestaan meest uit tertiaire kalk- en zandsteen-gebergten, waaruit kegelvormige vulkanen zich verheffen, zonder dat een enkele bergtop de sneeuwrens bereikt, en doen zich onder verschillende, doch altijd schilderachtige vormen voor. Is hier een kern van alluviaal-grond door aanslibbing, gedurende vele eeuwen in een boomrijk eiland herschapeu, daár rijst een nog werkzame vulkaan, een rookende vuurberg met steile wanden uit de golven omhoog, terwijl weder andere eilandjes hun ontstaan aan de werking van koraal-polypen hebben te danken. Maar hoe hunne formatie ook wezen moge, en door welke krachten ze werd voortgebracht, schier overal geeft de onovertrefbare tropische vrucht-

1) Zie: Dr. J. J. de Hollander, *Aardrijksbeschrijving van Nederlandsch Oost-Indië* enz.

baarheid hare milde gaven ten beste, en doet de even schoone als rijke natuur de heerlijkste tafereelen aanschouwen.

Onafzienbare sombere wouden, dichte bosschen met eeuwigdurend groen versierd, ontelbare groepen der edelste boomsoorten en heesters overdekken dien vruchtbaren bodem. 't Is alsof zij met hun bladerendak de schitterende kleuren van het aan hunne voeten uitgespreide bloemtapijt, voor de doordringende zonnestrallen willen behoeden. Majestueuse palmen verheffen zich boven het bloeiend en geurig heestergewas, als om ze met hunne breede waaiers eene verkwikkende koelte aan te brengen. Hier schieten een gadok, een bajoer of rasamala hunne kruinen omhoog, ginds spreiden de acacia, de indische eik en andere woudreuzen hunne lommerrijke takken uit, of vormen de kiara en de waringin — de geheiligde boom der Hindoes — een prachtig hooggewelf, door immer groenende bogen en zuilen ondersteund. Nauwelijks toch hebben hunne afhangende luchtwortels den in het voortbrengen onuitputtelijken humus bereikt en wortel geschoten, of nieuwe stammen verrijzen, langs welke, welig opklimmende lianen zich met rank en tak te samenvlechten; en 't ondoordringbaar bosch plant zich al verder en verder voort. Duizenden vogels dartelen in het hooge geboomte, myriaden insecten dansen in den warmen zonnestraal, zwermen van bijen zamelen hun zoeten voorraad in, terwijl de kleurenpracht van 't vlinderenheir zich met die der bloemen vermengt. Talrijke apen klauteren langs de stammen op en af, springen al joelend en gillend en sarrend van den eenen tak op den anderen of wiegen zich met de afgescheurde slingerplanten als met koorden heen en weder. Vroolijke klanken weergalmen door 't woud; gekweel en gekir, gekrijsch, geschater en gegons doortrillen de lucht, alles ademt vreugde en genot.

Heerscht er leven en beweging in 't bosch en langs 't veld, breekt nu en dan een zonnestraal door 't dichte lover heen, wisselen schaduw- en lichtbeelden zich onophoudelijk af, de tropische natuur is niet minder rijk in tegenstelling en verscheidenheid. Ongerept

maagdelijk woud, door geen sterfelijk oog bespied, door geen menschenvoet ooit betreden, wildernissen, in wier alang-alang en glagahvelden — de prairiën van den Indischen Archipel — de schuifelende slang de dunne halmen doet buigen en de koningstijger zich verschuilt, worden afgewisseld, hier door bloeiende koffie-tuinen of sawahs en tegals ¹⁾ of ladangs die een rijken oogst beloven, ginds door onder welig groen verscholen dessa's of door de hoog gelegene tjemoro- (casuarinen-) wouden die aan onze dennenbosschen herinneren. Geen minder verrassende tooneelen bieden de kusten der meeste eilanden aan; 't zij de bruisende golven van den onmetelijken Oceaan tegen hemelhooge rotsen schuimend uiteenspatten, 't zij de bergstroom in wilde vaart langs hare naakte wanden nederstort of de nederige beek zich tusschen statig geboomte of groenende heuvels al kronkelend een weg baant naar zee; 't zij het strand met wortelboomen (rhizophoren), de weelderigste varens of het sierlijke bamboeriet is beplant. Hier zijn het trotsche bergketens met eeuwig groen getooid, of rotsgevaarten in welker grotten, holen en spleten de salangan of klipwaluw haar kostbaar nestje bouwt; wat verder is het een zacht glooiend strand dat zich allengs in de omringende heuvelklingen verliest. Soms wordt dat strand door steile bergranden omzoomd, die zich tot eene aanzienlijke hoogte verheffen, en hunne toppen in de wolken verbergen, of het verliest zich in onafzienbare moerassen, hier en daar onder een woud van Nipah-palmen als bedolven, waar de wilde lotus tiert, de schoonste rottan groeit, en 't veelkleurig bloemtapijt door het zacht kabbelend water van den Oceaan wordt bespoeld. Elders zijn het lachende weidevelden die maar waartoe eene beschrijving te voleinden waaraan schier alles ontbreekt? Welke taal bezit een woordenschat zóó rijk, welk dichter een speeltuig zóó fijn besnaard, welk schilder beschikt over kleuren zóó krachtig, zóó gloeiend van toon, om zulke tafereelen naar 't leven te schetsen?

1) Droge rijstvelden.

Penseel noch pen zijn in staat oog en hart te bevredigen; de kunst kan ons geene beeldtenissen of idealen voortooveren, herinneringen opwekken of indrukken weêrgeven, waar de werkelijkheid de stoutste verbeelding verre overtreft; 't aanschouwen alleen, geeft eene juiste voorstelling van :

.
«Die beemden rijk in tooi, bezielt door d'adem Gods.»

Waar het plantenrijk zijne schatten met zulk eene kwistige hand over die eilanden heeft uitgestort, en de dierenwereld in meest al hare soorten vertegenwoordigd wordt, is het delfstoffenrijk niet minder mild geweest in zijne gaven.

Borneo geeft platina, goud en diamanten; koper wordt in de Padangsche-Bovenlanden, op Batjan en Timor gevonden; lood en kwikzilver-ertsen in het gouvernement van Sumatra's Westkust; Banka en Billiton zijn rijk aan tinnijnen; ijzer is door den geheelen Archipel verspreid; de kraters der meeste vulkanen leveren genoegzaam zwavel op: steenkolen vindt men aan de oostkust van Borneo, en de onlangs ontdekte ombiliën-velden beloven een rijken oogst van die onwaardeerbare delfstof.

Klimatologische waarnemingen hebben over 't algemeen eene gezonde zuivere atmosfeer doen kennen, en de warmtegraad die nagenoeg het geheele jaar door dezelfde is, hoewel er een groot verschil bestaat tusschen de temperatuur van over dag en gedurende den nacht, evenals tusschen die van hooger en lager gelegen streken, wordt door verschillende plaatselijke omstandigheden gewijzigd. De frische zee- en landwinden koelen kort na zons- op- en ondergang de heete lucht af, en doen hun verkwikkenden adem gaan over de laaggelegen landen. De jaargetijden bestaan uit den goeden of drogen en uit den natten of regen-moeson. Ofschoon in 't algemeen de Oostmoeson ten Zuiden van den Evenaar, van April tot October droogte, en de Westmoeson van October tot April

regen aanbrengt, terwijl zulks ten Noorden omgekeerd plaats heeft, worden talrijke afwijkingen daarin opgemerkt. De kenteringen of overgangen van den eenen moeson tot den anderen, kenmerken zich in April en October door veranderlijke winden, stormen en windstilten, en duren van drie tot vier weken.

De bewoners van Insulinde, wier aantal meer dan 20 millioenen bedraagt, behooren tot verschillende menschenrassen. De inheemsche bevolking bestaat met eenige uitzonderingen uit het Maleisch-Polynesische ras. Op Nieuw-Guinea en de Papoewa-eilanden, vindt men eene heidensche bevolking, nauw met het negerras verwant, terwijl het Maleische en 't Bataksche of Alfoersche ras, met de daartoe behorende stammen, over den geheelen Archipel zijn verspreid.

De eigenlijk-gezegde Maleiers en aanverwante stammen belijden den Mohammedaanschen godsdienst en staan aan het hoofd der Indische beschaving; bijna allen bezitten een eigen letterschrift en eene oorspronkelijke literatuur, en houden zich meestal bezig met landbouw, visscherij en zeevaart die maar al te dikwijls in zeeroof en slavenhandel ontaardt. De hoogere beschaving, waardoor zij zich van de andere volken van den Indischen Archipel onderscheiden, hebben zij grootendeels aan het Hindoe-tijdperk te danken. Zachtere zeden, eene zuiverder taal en een hooger kunstgevoel waren de eerste uitvloeisels van die ontwikkelingsperiode, die op gewelddadige wijze werd verstoord, toen in de XIV^{de} en XV^{de} eeuw de vaan van Mohammed ook in dezen Archipel werd ontrold en weldra alles moest wijken voor de leer van Mekka's profeet. Toch zijn de godsdienstige overleveringen der Hindoes, evenmin als de laatste overblijfselen hunner eenmaal zoo prachtige tempels, geheel verloren gegaan, en hebben zoowel in het huisselijk als in het maatschappelijk leven onuitwisbare sporen achtergelaten. Er bestaat voortdurend strijd tusschen adat en Koran; de dienst van Allah heeft den eerbied voor hunne goden en geesten niet verminderd.

Batta's, Alfoeren en Dajaks, met uitzondering van de Mohamme-

daansche Makassaren en Boegineezen, staan op een veel lager trap van ontwikkeling en beschaving. Hun godsdienst bestaat uit een ruw fetichisme, met duistere en verwarde denkbeelden omtrent een Opperwezen dat verre boven alle goede en booze geesten is verheven. Hoewel bij den meer woesten aard dezer volken het verraderlijk onthoofden (koppensnellen) nog in zwang is en de Batta's kanibalen zijn, zoo schijnt de meerdere aanraking met Europeanen, in de laatste tijden, een gunstigen invloed op hunne ruwe zeden uit te oefenen.

Als vreemdelingen, komen behalve de Europeanen en hunne afstammelingen, de Chineezen en Arabieren het meest in aanmerking. De eersten, die reeds vroeg betrekkingen met den Oost-Indischen Archipel hadden aangeknoopt, vindt men als mijnwerkers, kleinhandelaars en ambachtslieden of als geslepen kooplieden en hebzuchtige woekeraars, bijna over alle eilanden verspreid. Tot het armste en minst beschaafde gedeelte van hun volk behoorende, weten zij echter al spoedig zich een onafhankelijk bestaan te verwerven, en keeren dikwijls ten gevolge van hunne onvermoeide vlijt, of slimheid en knevelarijen, als rijke lieden naar hun vaderland weder. Zij zijn op de geschiedenis van onze bezittingen niet zonder invloed gebleven.

De trotsche en sluwe Arabieren die zich als de eerste belijders en geliefde zonen van Mohammed, als de apostelen van den Islam, prat op hunne titels en vermeende rechten, meer door hun zedelijk overwicht en grootere kennis van den Koran, dan door hunne getalsterkte doen gelden, hebben zich òf als groothandelaars òf als met eenige priesterlijke waardigheid bekleed, op de meeste der Soenda-eilanden nedergezet. Het aantal andere vreemde Oosterlingen overtreft wellicht driemaal dat van de Arabische fortuinzoekers.

Na deze vluchtige schets, waarop bij eene uitvoeriger behandeling van sommige gewesten meer in 't bijzonder wordt teruggekomen, vatten wij den draad der geschiedenis wederom op bij:

DE EERSTE SCHEEPSTOCHTEN DER NEDERLANDERS
 NAAR, EN HUNNE VESTIGING IN DEN OOST-
 INDISCHEN ARCHIPEL.

I.

VÓÓR DE OPRICHTING VAN DE VEREENIGDE O. I. COMPAGNIE.

Met het uitrusten van die kleine vloot, welke in 't begin van 1595 de reede van Texel verliet, neemt de handelsgeschiedenis van onze voorouders in den Oost-Indischen Archipel een aanvang, terwijl de krijgsgeschiedenis vooralsnog een ondergeschikte rol blijft spelen. Zij wordt echter reeds zóó spoedig met kleine krijgsverrichtingen van allerlei aard doorwéven, dat het moeilijk zijn zou de eene van de andere te scheiden.

Na onze kennismaking — al was ze dan ook slechts zeer oppervlakkig — met een gedeelte van het terrein waarop onze voorouders zich al spoedig zullen bewegen, is het noodig met een enkel woord te herinneren aan de vestiging der Spanjaarden en Portugeezen in gewesten, waaruit ze, ruim eene eeuw later, door de zoo verachte geuzen en kettters worden verdrongen.

Was de invloed der geographische en natuurkundige werken van Ptolomaeus en Plinius op hunne tijdgenooten betrekkelijk gering, later nam die zoodanig toe, dat na 1475, in minder dan ééne eeuw, vijf-en-twintig uitgaven van de uit het Grieksch vertaalde *Geographia* van Ptolomaeus het licht zagen. Ook vonden de aardrijks- en zeevaartkunde, die tussehen de IX^{de} en XIII^{de} eeuw bij de Arabieren groote vorderingen maakten, langzamerhand meer beoefenaars onder de Westersche volken. Het *Itinerarium Edrisianum* alsmede het vervaardigen van nauwkeuriger zeekaarten werkten daartoe mede.

Zoowel de berichten van den Chineeschen pelgrim Fa-Hian, — die tussehen de jaren 405 en 419 n. C. een dertigtal Staten van

Indië bezocht — als de reizen van Hi oe-en-thsang (629—645) doen vele bijzonderheden van die gewesten kennen. Ook zijn de geschriften van den Tangerees Ibn Bathoetha, die in 1325 zijn vaderland verliet, en later — als lid van een gezantschap naar China — zijne zwerftochten in den Oost-Indischen Archipel mededeelde, benevens die van den Venetiaan Marco-Polo in verschillende opzichten hoogst merkwaardig. In dienst van keizer Hoepilaï, meer bekend onder den naam van Koebilaï-Khan (tot de mongoolsche of Joeën-dynastie behoorende) die tot 1294 over China het gebied voerde, bezocht hij een gedeelte van den Archipel, en schreef tijdens zijne gevangenschap in Genua het voortreffelijke werk, aan 't welk hij den spotnaam van «il messer Marco Milione», maar niet lang daarna den eernaam van «een tweeden Herodotus» had te danken.

In 't begin van de XV^{de} eeuw waren hêt voornamelijk de aanhoudende ondernemingen der Portugeezen in het «mare tenebrosum», alsmede de bemoeiingen van den infant Henricus Navigator en Johan II, die de latere ontdekkingen van een Vasco de Gama, Magelhaen en Columbus hebben voorbereid. En toen paus Alexander VI de landen *om de West* aan Spanje, en die *om de Oost* [d. i. west- en oostwaarts van den meridiaan over Flores en Corvo gelegen] aan Portugal schonk, de uithoek van Afrika door Bartholomeus Diaz gevonden was, en Vasco de Gama in 1498 het anker voor Kalikoet liet vallen, ging Indië een nieuwe toekomst te gemoet.

De dappere krachtvolle ridderschaar der Almeida's en Albuquerque's, die fiere zonen van het oude Lusitanië, traden de ontelbare scharen, door Arabië's handelsbelang en Mohammedaansch fanatisme ten strijde gevoerd, kloekmoedig tegen, en weldra werden Goa, Ormuz en Malakka de zetels en stapelplaatsen van Portugals handel en bestuur. Al meer en meer breiden Spanjaarden en Portugeezen zich over Indië en den Archipel uit; vele kusten zijn hun cijnsbaar, een gedeelte van Ceilon moet onder hun sceppter bukken, en tot in China en Japan vindt men hunne factorijen. Raphaël

Perestello was de eerste die in 1516 met een jonk naar het Hemelsche rijk stevende, en Macao werd de stapelplaats van den chineesch-portugeeschen handel. Nauwelijks echter was de alleenhandel uit arabische, egyptische en italiaansche handen grootendeels in die van Portugal overgegaan, of heerschzucht, toenemende rijkdom en weelde, verregaande zedeloosheid en de ontzenuwende invloed van een oostersch klimaat werkten samen, om de jeugdige krachten van dat zoo snel zich ontwikkelend gezag even spoedig te ondermijnen. Wat onder Alfonso d'Albuquerque was opgebouwd, werd afgebroken toen dapperheid en geestkracht in overmoed, eene vrijzinnige staatkunde in dwingelandij, de zucht naar roem en eer in baatzucht en eigenbelang waren ontaard, en vrijheid van godsdienst door geloofsdwang werd vervangen.

Waar noch het fanatisme of het zwaard van den Mohammedaan, noch het krachtdadig verzet van den inlander de macht der Portugeezen hadden kunnen verzwakken, was eigen verbastering de klip waarop hun zedelijk overwicht stootte en te gronde ging. Geen Nuno da Cunha of Pedro de Mascarenhas, geen João de Castro of Luiz d'Ataïda, waren in staat om het geschokt gezag geheel te herstellen en het wankelend gebouw voor instorten te behoeden. Zelfs de leer en de prediking van een Xaverius vermochten niet den invloed der Christelijke leer te doen zegevieren. En toen ook Portugal voor Spanje moest bukken en die kroon met al hare schatten en handelsbetrekkingen op Philips overging, was de laatste veerkracht weldra verdwenen. Die onderwerping was dan ook niet geschikt om het reeds gedaalde prestige, eertijds aan der Portugeezen naam verbonden, in eere te houden en deed Portugals zon in 't Oosten al meer en meer tanen. Het eenmaal zoo krachtvol eenhoofdig bestuur werd door het willekeurig gedrag van verscheidene stedehouders verlamd, zeevaart en handel kwijnden, de Casa da India verloor schip op schip, en de ware koopmansgeest werd door gouddorst en onedel winstbejag verdrongen.

«De veador de fasenda” — zegt van Linschoten in zijn naïeven verhaaltrant — «welke is de opperste beziender van des Konings goed, is d’ oorzaak dat die schepen altoos geladen zijn tot zinken toe, dat men zeggen zou, niet mogelijk te wezen dat zij haar mogen reppen of roeren; want die schippers en de officieren hebben daar gants geen bevel op, tot op die leste ure dat het schip ’t zeil zal gaan. Zoo wordt het schip hun geleverd en als dan zoo gaan daar die wachters en stouwers des konings uit, ladende het schip overal vol (met goederen van bijzondere personen, van wie hun de handen gevuld zijn). Tot het overste verdek ofte overloop staat gemeenlijk zeven, acht kisten hoog van achteren tot voren; daarenboven de hoofdtouwen, het voorkasteel, achter boven, daar de stuurman zijn stoel heeft, al om en tom met groote potten, vaten, kisten en hoenderhuizen, zoodat ’t schijnt een doolhof te wezen. Ende alzoo varen zij daarheen op Gods genade; ’t geschiet dikwijls dat van de 50 bootsgezellen, boven de 40 niet en weten te roer te gaan, ende dat meer is, die meestendeel de zee nooit gehanteerd hebben; die allen door faueur die plaatsen gegunt werden en als ’t noodig is in de zee, zoo ziet men malkanderen deerlijk aan; soo is ’t Misericordia! ende onze Lieve Vrouw dat zij haar helpen wille.”

Met voordacht nam ik dit verhaal over. Hierdoor toch wordt het raadsel gedeeltelijk opgelost, hoe het mogelijk was dat Hollands kleine schepen zulke groote voordeelen op Portugals zeekasteelen konden behalen en talrijke vloten met eene geringe macht werden overwonnen; ten anderen is het een getrouw beeld van de wijze waarop later zoo vele schepen der Vereenigde Oost-Indische Compagnie verloren gingen, als een gevolg van den overmatigen bovenlast waarmede ook zij, ten gerieve van den sluikhandel, werden bezwaard.

Ofschoon het gezag van Portugal bij de vestiging der Nederlanders in den Oost-Indischen Archipel nog op vrij hechte grondslagen

scheen te rusten, bleven zoowel staatkundige als maatschappelijke toestanden niet lang voor onze scherpziende kooplieden verborgen.

Als bij de meer uitvoerige behandeling van sommige gewesten, op de vele gunstige omstandigheden gewezen zal worden die er toe medewerkten, de eertijds zoo overwegende macht en invloed van Spanje en Portugal in een betrekkelijk kort tijdsverloop voor die van het kleine Nederland te doen wijken, zal tevens blijken op welk eene doortastende wijze onze voorouders er zich in hun belang van wisten te bedienen. Hunne vestiging in dien Archipel behoort tot een der merkwaardigste tijdperken uit het leven en de bedrijven van ons volk. 't Is eene van die gebeurtenissen uit onze geschiedenis waarvan de studie niet genoeg kan worden aanbevolen; eene studie welke met eerbied en bewondering op de standvastige volharding van het voorgeslacht doet terugblikken, al zou men overigens wenschen enkele donkere bladzijden uit die geschiedenis te doen verdwijnen.

De zeven jaren die de stichting van de geotrooieerde Compagnie voorafgingen, waarin niet minder dan vijftien vloten «welke te zamen 65 schepen telden», uit Holland en Zeeland langs verschillende wegen naar Indië zeilden, waren jaren van leven en vooruitgang. Ten gevolge echter van eene mededinging zonder samenwerking, zonder eenheid van inzichten of bestuur, gingen vele winsten te loor, en de naijver, eerst van de reeders en later van de verschillende compagnieën ging zoover, «dat ze malcanderen de schoenen van de voeten en het geld uit den buidel zeilden.»

De eerste reis naar Oost-Indië beantwoordde geenszins aan de hooggespannen verwachting. Noch de overheid, uit twistzieke, elkander vijandige schippers en kleingeestige commiezen, noch de bemanning, uit ruw, ordeloos volk en woeste losbollen bestaande, waren geschikt om den inlander eerbied of ontzag voor die vreemde Westelingen in te boezemen: ze waren ongeschikt om hunne roeping te

begrijpen en niet in staat de grootsche en moeilijke taak op eene waardige wijze te volbrengen.

Zonder onze landgenooten op dien tocht te volgen, waarbij het hoogste gezag bij den onbesuisden Cornelis Houtman, als hoofd van den handel berustte, en de als sterrekundige zoo beroemde opperste piloot Pieter Dircksz. Keijser in Straat Soenda overleed, mogen enkele bijzonderheden van dat eerste bezoek door Holland aan Insulinde gebracht, niet worden verzwegen, ook al strekken ze den Nederlandschen naam niet tot eer. Menige valsche beschuldiging en lasterlijke aantijging toch, van de zoo vijandig gezinde Spanjaarden en Portugeezen, werd door de bemanning dier schepen aanvankelijk tot eene waarheid gemaakt.

Wij lezen in een uitvoerig journaal, door den adelborst Frank van der Does, van 2 April 1595 tot 13 Juni 1597 op het schip *Hollandia* gehouden, hoe reeds op Madagascars kust «ons geloove uyt was geraakt en de inwoners hoe langer hoe schuwer voor ons werden, door ons heylig leven dat wij met hen daar aanrigtten.” En 't ging op Java niet beter. In Bantam, waar Houtman met eenigen der zijnen gevangen genomen en beslag op de goederen gelegd werd, hadden hoogst vijandige tooneelen plaats: «zoodat” — schrijft van der Does — «wij hierdoor geheel in ongenade en uit het goede crediet der inwoners geraakt zijn ende daarna ons zelven nog meer uitgebracht hebben, met vangen en spannen der inwoners, door haer reë onvrij te maken en met schieten met het geschut de stad alle vileynie en spijt aandoende die wij conden, waarmede de voyagie genoegzaam bedorven is, en door veel meer oorzaken die te lang zouden vallen om te verhalen.”

Ook te Sidajoe hadden bloedige botsingen plaats tusschen de inlanders en het scheepsvolk, waarvan velen werden vermoord, welke moord, drie dagen later te Arosbaja, onder den westerwal van Madoera, op eene schandelijke wijze aan de daaraan geheel onschuldige Madoereezen bloedig werd gewroken. De vorst van dat

gewest — met een aanzienlijk gevolg aan het spelen-varen, — liet den gezagvoerder van de *Amsterdam* verzoeken zijn schip te mogen bezichtigen. Men antwoordde dat hij zich daarvoor aan den bevelhebber op de *Mauritius* moest wenden: en of nu het antwoord onjuist vertolkt of slecht begrepen was, zeker is het dat de prauwen op eerst genoemd schip bleven aanhouden. Toen werd — zooals men voorgaf half uit misverstand en half uit vrees voor eene overrompeling — er op los gebrand en eene vreeselijke slachting aangericht, waarbij de koning en velen der zijnen omkwamen. De meeste journalen van dien tijd hebben getracht die daad te vergoelijken en aan eene waarschijnlijke overrompeling van de Madoereezen te doen gelooven. Van der Does, die «alles wat er passeerde met kleine vreugde, maar met groote jammeringhe aanzag», spreekt evenwel met geen woord over die verraderlijke voornemens der Madoereezen.

Is het wonder dat de inblazingen der Portugeezen, die deze vreemde gelukzoekers, de zoogenaamde Fiamingo's, als zeeschuimers hadden gebrandmerkt, werden geloofd, nadat ze hunne vlag op zulk eene wijze onteerd en den naam van hun volk geschandvlekt hadden?

Toch was die reis, niettegenstaande het voorgevallene, en al waren dan ook slechts drie ontredderde schepen met een derde der bemanning teruggekeerd, niet onvruchtbaar in hare gevolgen. De weg naar Indië was gebaad. Zeevaart- sterre- en volkenkunde hadden eene belangrijke schrede voorwaarts gedaan en men zag eene schoone toekomst voor den handel geopend. Spoedig was dan ook tot een nieuwen tocht besloten, kapitalen werden bijeengebracht, Compagniën verrezen als om strijd ten einde schepen voor de groote vaart uit te rusten, en weldra volgde de eene tocht op den anderen. Hollandsche en Zeeuwsche vloten en smaldeelen, onder mannen als van Neck, van Warwijck, Jacob en Cornelis van Heemskerk, Verhagen en andere admiralen — een titel door de Compagniën voor hunne vlootvoogden aangenomen — vertoonden

stoutmoedig Neêrlands vlag op alle punten van den Archipel. En nog was de XVI^{de} eeuw niet ten einde, of op Java, Sumatra en in de Molukken waren handelsbetrekkingen aangeknoopt, kantoren opgericht en tractaten met inlandsche vorsten gesloten, waarbij een of ander monopolie en wederzijdsche hulp tegen den gemeenschappelijken vijand werd bedongen. Ook deze volken waren de overheersching van Spanje en Portugal moede, en ofschoon hun wellicht nog drukkender kluisters wachten, en de nieuwe bondgenoot allicht een nieuwe meester worden kan, beschouwden ze die blondharige Westerlingen als hunne bevrijders van een juk, dat voor velen ondragelijk was geworden.

Zegen en voorspoed schijnen op de groote onderneming te rusten en de minder gunstige afloop van de eerste reis is weldra vergeten. Reeds was aan het Portugeesche eiland do Cerne, dat te midden der golven van den Oceaan, even als de oase in de woestijn, den afgematten zwerver eene veilige rustplaats aanbiedt, den roemvollen naam van Mauritius gegeven, en menigen eed van trouw en vriendschap op Bijbel en Koran afgelegd. Reeds was menig rijkgeladen schip binnengevallen dat «met klokgelui en groot geklank van trompetten» werd ontvangen, toen de moord aan Cornelis Houtman en eenigen der zijnen op Atjih gepleegd, alsmede de ongelukkige tocht der vijf schepen onder Jacques Mahu en Simon de Cordes, naar de Straat van Magellaan, de wel wat hoog gespannen verwachting iets lager stemde (3).

't Was aan die onherbergzame stranden waar de nood tot aan de lippen was geklommen, en het eentoonige sneeuw- en ijsveld reeds zoo velen tot eene doodsprei geworden was, dat de admiraal Simon de Cordes, »met al sulcke ceremoniën ende heerlicheijt als de plaetse toeliet» een ridder- of broederschap instelde van den *Vrijen of ongebonden Leeuw*. «De principale hoofden van de vlote» als ridders opgenomen, waaronder er waren, die niet lang geleden aan den tegenovergestelden pool, even als hier door sneeuw en ijs

omringd, de knie gebogen hadden voor Hem, die hun leidsman en beschermer was geweest, riepen ook thans Zijn heiligen naam aan bij het alleggen van een plechtigen eed. Een eed, waarbij ze zich verbonden «dat zij hun door geen perijekelen noodt noch vreesse des doots souden laten beweghen om yets 't onderstaen, 't welck teghens hunne eere, tot nadeel van den welstandt haers vaderlandts ende de begonnen reijse soude moghen strecken; voorghenomen hebbende lijf ende leven te wagen om met eere hare ervvijanden allen moghelycken afbreuk te doen.»

De namen der ridders en leden waren «in een tafereel gesneden», en dit naambord werd «tot een gedenckteeken gestelt» op een verheven punt in de baai, die ter eere van de broederschap en ter gedachtenis aan hare instelling de Ridderbaai genoemd werd ¹⁾.

Nog vóór die ongeluksstraat, «waer se in groote ellende, hongher ende kommer ghelegen hadden, ende seer veel ghevaers wytgestaen» werd verlaten, was het naambord door de wilden vernield, en niets duidde de plaats aan, waar eene heilige gelofte — onder het oog van den Alwetende afgelegd — de kleinmoedigen gesterkt, den moed en het vertrouwen van allen verhoogd en zoo vele edele harten tot elkander gebracht had. Maar al ging dat naambord in de Ridderbaai, te midden der sneeuwvelden van Patagonië verloren, al was reeds spoedig geen spoor van de dáár ingestelde broederschap meer over, al vroeg men later zich af of ze wel ooit bestaan had, de traditie bleef behouden, de herinnering aan een roemrijk verleden, aan vroegere trouw, en de volhardende inspanning waarmede onze voorvaderen tegen groote bezwaren hadden moeten kampen, bleef bewaard. En waarlijk de mannen, wier ijzeren wil en sterke geest, door een niet minder krachtig lichaam ondersteund,

¹⁾ Zie in het tijdschrift *Nederland*, jaargang 1873, no. 5 en 6, A. J. A. Gerlach, *De eerste scheepstocht der Nederlanders door de Straat van Magellaan*.

het schier onmogelijke deden ondernemen, waren den ridderslag waardig geweest.

Hoe ongelukkig en onvruchtbaar die eerste reis der Nederlanders door de Magellaansche Straat, waaruit Sebald de Weert slechts met één schip naar 't moederland wederkeerde, ook voor den oogenblik moge geweest zijn, ze was niet zonder voordeel in hare gevolgen, daar wij onze handelsbetrekkingen met het Japansche rijk, gedeeltelijk althans, aan haar hebben te danken.

Inmiddels waren in de Molukken voordeelige tractaten gesloten, en zelfs een fort — het kasteel van Verre, door de inlanders Kota Warwijk genoemd — tot hunne en onze verdediging op Amboina gebouwd en bezet. Jan Dircksz. Sonnenbergh was de eerste commandant van die eerste Nederl. sterkte in den Molukschen Archipel. En al moest ze spoedig weder verlaten worden, om de dáár bijeengebrachte specerijen en de veel te zwakke bezetting niet in 's vijands handen te doen vallen, zoo werd, zelfs bij gebreke van de toegezegde bescherming, de goede verstandhouding met den Capitan-Hitoe [een titel door de Portugeezen aan 't opperhoofd dier gewesten verleend en langen tijd in eere gehouden] daardoor niet verbroken. Er bestond vooralsnog geen reden van wantrouwen tegen den nieuwen bondgenoot.

Waar onze scheepsbevelhebbers zich vertoonden, wisten zij, tot spijt en ergernis van Spanjaard en Portugees, vriendschappelijke betrekkingen met de inlandsche vorsten aan te knopen of te onderhouden. Naarmate die betrekkingen zich uitbreidden, het aantal schepen vermeerderde, en het al spoedig bleek dat die blonde vreemdelingen de gezworen vijanden waren van hunne onderdrukkers, werden zij door de meeste bewoners van den Archipel met ingenomenheid ontvangen. Zij gevoelden ontzag voor mannen als Olivier van Noort, die op de hoogte van Manilla met een zesmaal zwakkere macht, een Spaansch galjoen aan boord klampte en zijne matrozen te kennen gaf bij de minste aarzeling van hunne zijde de lont in

het kruit te zullen steken. Zij begrepen dat van zulk een heldenvolk krachtdadige hulp en redding was te verwachten, terwijl de Spanjaard begreep zulke mededingers niet langer te mogen dulden.

Reeds hadden don Andreas Furtado de Mendocá en Thomas de Loysa eene vloot van dertig zeilen met 1500 Indiaansche en 800 Portugeesche krijgslieden «behalve het zeevolk», op de reede van Bantam vereenigd, om dat gehate geuzenvolk te verjagen, toen Wolfert Harmensz., met een eskader van slechts vijf schepen met minder koppen bemand, dan het admiraalschip alléén, kwam opdagen. En toen hij niettegenstaande de overmacht, het waagde de spaansche galjoenen aan te tasten en ieder hem verloren waande, was hij het die de rollen omkeerde en de trotsche armada voor zijne nederige kielen deed wijken. Groot was de roem door onzen kloeken zeeman behaald, maar grooter nog de eerbiedige bewondering waarmede de inlander dat heldenfeit had aanschouwd.

Met gejuich werden hij en de zijnen te Bantam ontvangen en met diep ontzag wees men langs Java's kust op Hollands kleine schepen.

Met recht kon men veel verwachten van mannen die met geringe middelen zulke wonderen verrichtten.

Weldra werden ook andere zeeën de getuigen van den roem onzer vaderen.

Joris van Spilbergh had nauwelijks Neêrlands vlag op de oostkust van het Taprobane der ouden, het land der paarden, olifanten en kaneel vertoond, of hij ondernam met mannenmoed een tocht midden door het eiland heen ten einde de hoofdstad te bereiken. Kandia toch was de zetel van den maharadja, den opperheerscher van gants Ceilon, en deze moest in 't belang van zeevaart en handel worden gewonnen. Hij slaagde uitstekend in zijne zending bij den vorst, die onverzoenlijken haat aan Portugal had gezworen, en 't kostte weinig moeite hem tot het sluiten van een voordeelig bondgenootschap en handelstractaat over te halen.

't Was een merkwaardige tijd, de laatste jaren van de XVI^{de} en

't begin der XVII^{de} eeuw, waarin die Nederlandsche mannen hunne krachten beproefden, geduld, moed en volharding in hunne vaandels schreven, en het verbaasd Europa zoo vele groote, edele en onschatbare hoedanigheden deden kennen. 't Waren roemvolle jaren waarin eenige onbeduidende provinciën, die nauwelijks 't Spaansche juk hadden afgeschud, het hoofd durfden bieden aan dien machtigen monarch in wiens staten — zoo als men zeide — de zon nimmer onderging, aangezien de koninklijke standaard en de vaan van Spanje die in het eene halfrond hare laatste stralen opvingen, op denzelfden oogenblik in het andere, het eerste morgenrood aan de kim zagen verrijzen. Had het Westen den heldenmoed onzer ijzeren mannen bewonderd, toen zij de geuzenvlag der Spaansche banieren overwinnend tegenvoerden, in het Oosten hielden zij ze niet minder fier omhoog en ook dáár moest de trotsche koningsvlag allengs voor Hollands driekleur wijken.

De onder zooveel leed geplante vrijheidsboom begon goede vruchten af te werpen, en toch knaagde er een worm aan den wortel die wellicht de verdere ontwikkeling van den welig opschietenden boom zou kunnen beletten. Hoewel menige kostbare lading naar Madrid of Lissabon afgezonden, den Nederlanders in handen gevallen en in Amsterdam verkocht was, hoewel op vele punten van den Archipel voordeelige contracten gesloten werden die hun het monopolie der meeste oostersche producten verzekerden, er ontbrak iets aan het verkrijgen of liever aan het bestendigen van de algemeene welvaart.

Al had prins Maurits een gezantschap van Atjil's sultan ontvangen (4), de machtige vorst van Ceilon het aanbod gedaan «met geheel zijn huis kalk en steenen aan te dragen» als de Staten en de prins een kasteel in zijn land wilden doen bouwen, en Ternate's koning onze hulp tegen Portugal ingeroepen, dat alles kon niet opwegen tegen de onheilen, die eene vrije mededinging en daaruit voortvloeiende ijverzucht van zoo vele compagnieën dreigden aan te brengen (5).

Het streven om meer eenheid, meer regelmaat en orde te brengen in den handel op Indië lag na voor de hand, en vooral Oldenbarneveld wenschte niets liever dan aan de noodlottige ijverzucht der verschillende Compagnieën een einde te maken en deze tot een enkel, machtig lichaam te vereenigen.

Maar zou dit grootsche plan voor verwezenlijking vatbaar wezen? De pogingen, tot hiertoe aangewend om dit schoone doel te bereiken, waren alles behalve met een gunstigen uitslag bekroond geworden Doch ook hier bleek de energie onzer vaderen op voldoende wijze.

Oldenbarneveld wist het zoover te brengen, dat de Staten van Holland die aangelegenheid in ernstige overweging namen; 17 Mei 1601 werd door haar in een rapport de wenschelijkheid betoogd, om al de Compagnieën tot een enkele te vereenigen, die op naam van den Prins en de Staten-Generaal werkzaam zijn en een uitsluitend octrooi voor den handel op Indië bekomen zou. Hoewel men algemeen van de noodzakelijkheid hiervan overtuigd was, dreigde de goede zaak weer schipbreuk te lijden op den onderlingen naijver; de Amsterdamsche compagnie trachtte alle voordeelen voor zich te bedingen, de Zeeuwen duchtten terecht de overmacht van Amsterdam, en zoo kwam het, dat verschillende bijeenkomsten van de afgevaardigden der Compagnieën plaats hadden, zonder dat men tot een resultaat kwam.

Den 15^{den} Januari 1602 werd de vergadering op nieuw door de Staten-Generaal bijeengeroepen en ook nu had men het hoofdzakelijk aan Oldenbarneveld te danken, dat de geschillen werden bijgelegd en tot de oprichting der beroemde Oost-Indische Compagnie besloten werd; van die machtige Compagnie, welke zooveel tot den bloei van ons vaderland bijgedragen en den grondslag gelegd heeft van onze heerschappij in Oost-Indië, die ons eeuwen lang schatten heeft doen toevloeien en die heeft voorbereid, dat het kleine Nederland de tweede koloniale mogendheid der wereld is. De even beredeneerde

als krachtige wijze, waarop zij in Indië vasten voet bekomen en met verstandig overleg hare macht uitgebreid heeft, is oorzaak dat wij ons thans in het gerust bezit van die rijke bezittingen mogen verheugen, en in hare eerste ontwikkeling, in *hare* geschiedenis ligt de beantwoording van de schier raadselachtige vraag, hoe het mogelijk is, dat een kleine natie als de onze een welvarende bevolking kan besturen, die een grondgebied, vijftigmaal grooter dan het onze, haar vaderland noemt.

Dat denkbeeld is grootsch; het moet ons verheffen, zelfs in dezen materieelen tijd. In de handelingen van die Oost-Indische Compagnie is de ontsluiting gelegen van véél, dat de vreemdeling, minder bekend met hare zoo belangrijke geschiedenis, ter nauwernood weet te verklaren.

Nadat door de gecommiteerden de noodige voorstellen aan de Staten waren gedaan, traden deze met de afgevaardigden der Compagnieën in onderhandeling; niet dan nadat de vernieuwde hardnekkige tegenstand van Zeeland met moeite gebroken was, waarbij zelfs de tusschenkomst van prins Maurits noodig bleek te zijn.

Eindelijk, den 20sten Maart 1602, werd aan de Vereenigde Oost-Indische Compagnie octrooi verleend voor den handel beoosten de Kaap de Goede Hoop tot de Straat van Magelaën, en wel voor den tijd van 21 jaar. Haar werd het uitsluitend monopolie voor dit tijdperk toegezegd, en niemand mocht op eigen gelegenheid naar Indië varen, om daar handel te drijven. De Compagnie bekwam het recht, om in die gewesten uit naam van 's lands Regeering op te treden, aldaar verbonden te sluiten, overheidspersonen aan te stellen en zoo te handelen, als in het belang der Compagnie noodig zou blijken te zijn. Daarentegen betaalde zij 25000 ponden Vlaams ¹⁾, welke gelden echter door de Algemeene Staten in de onderneming werden gestoken.

¹⁾ 150,000 gulden.

De Compagnie zou bestuurd worden door zeventien directeuren, die de «Kamer van Zeventien» vormden, met het beheer der onderneming belast waren en met meerderheid van stemmen hare besluiten namen; van die Ieden werden er 8 door Amsterdam en 4 door Zeeland benoemd. Ieder ingezetene kon tot de Compagnie toetreden, mits zich in tijds anmeldende; om de tien jaar werd rekening en verantwoording gedaan, en dan kon men zich desverkiezende terugtrekken. Natuurlijk namen Holland en Zeeland de meeste aandelen; maar zelfs in Antwerpen wist men door tusschenkomst van Amsterdamsche kooplieden aandelen te bekomen, hetgeen door de Spaansche regeering met leede oogen gezien werd en een der deelhebbers zelfs op levenslange kerkerstraf te staan kwam.

Het oorspronkelijk kapitaal der Compagnie bedroeg 6,440,000 gulden, verdeeld in actiën van 3000 gulden, waarvan door Amsterdam 3,790,000, Zeeland 1,300,000, Enkhuizen 568,000, Delft 466,000, Hoorn 266,000 en Rotterdam 175,000 werd ingeschreven. Die cijfers leveren een maatstaf op van de welvaart dier steden in den aanvang der zeventiende eeuw, en zouden thans geheel anders luiden!

Deze instelling dus had ten doel, meer eenheid in de verschillende ondernemingen te brengen en te beletten, dat de gezagvoerders der uitgezonden vaartuigen uitsluitend het belang van hunne principalen beoogden. Het streven, om datgene te behouden, wat men verkregen had, was al dadelijk in de handelingen der Compagnie op te merken; de tegenstand der bevolking zelve en de vijandelijkheden der Spanjaarden en Portugeezen waren oorzaak, dat de Compagnie van lieverlede een aanzienlijke krijgsmacht te land en ter zee moest gaan ontwikkelen. Daar zij overeenkomsten sluiten en versterkingen aanleggen mocht, werd zij niet uitsluitend een handelslichaam, maar zij verkreeg ook een staatkundige beteekenis.

Nu de Vereenigde Compagnie, ondanks groote bezwaren, eenmaal opgericht en op hechte grondslagen gevestigd was, kon een kolossale ontwikkeling van het jeugdig lichaam niet uitblijven; van af

dit merkwaardige jaar 1602 dagteekent een schoon geschiedverhaal, rijk aan toonbeelden van doortastendheid en vasthoudendheid, als ware het een aaneenschakeling van heldendaden, die soms aan het vermetele grensden; van roemvolle bewijzen van moed, beleid, trouw en zelfverloochening. En sedert het ontstaan der beroemde Compagnie ontstond onze Indische krijgsgeschiedenis, welke nog maar te weinig bij den vreemdeling, — welke nog maar te weinig in eigen boezem bekend is

II.

DE ONDERNEMINGEN VAN DE VEREENIGDE O.-I. COMPAGNIE TOT AAN DE KOMST VAN BOTH, DEN EERSTEN GOUVERNEUR-GENERAAL.

Het laat zich hooren, dat de Compagnie oorspronkelijk minder ten doel had om veroveringstochten te ondernemen, dan wel handel te drijven; zij beoogde slechts, factorijen te stichten en de veiligheid der aldaar gestationneerde ambtenaren te verzekeren. Het was volstrekt haar streven niet, om de bevolking onder een dwangjuk te brengen, zooals de Spanjaarden en Portugeezen dit steeds gedaan hadden; ook bemoeide zij zich in 't minst niet met hun regeeringsvorm, hun levenswijze, zelfs niet met den godsdienst, en voorzeker ware het eene verkeerdheid geweest, wanneer zij zich onledig hadde gehouden met de invoering van het Christendom.

Aan hare zeer logische gedragslijn is het te danken, dat zij niet meer tegenstand ondervonden heeft, dan toch reeds door allerlei omstandigheden het geval was. Want de Portugeezen lieten, uit den aard der zaak, haar niet rustig begaan; tevens zag zij zich genoodzaakt, de weerbarstige inlandsche vorsten in bedwang te houden, en zoo kwam het dat zij schier een aaneenschakeling van schermutselingen en gevechten te leveren had en dat onwillekeu-

rig het militair element langzamerhand op den voorgrond begon te treden.

»Van rustige handelslui moesten de Hollanders wel krijgslieden worden, om later als overwinnaar en soeverein op te treden,» schreef Raynal. Op deze wijze is de Compagnie onophoudelijk tot meerdere krachtsontwikkeling gedwongen, die haar later wel ten goede gekomen is, maar die voorzeker niet door haar ten toon gespreid zou zijn, wanneer dit niet onvermijdelijk was geweest om hare vijanden in bedwang te houden.

Bij gevolg is het moeielijk, om hare handels-ondernemingen van hare krijgsverrichtingen af te scheiden. Men zou de beschrijving van het geheele bestaan dier vermaarde Compagnie zonder overdrijving een »Epos» kunnen noemen.

Zoodra zij geconstitueerd was, rustte de Compagnie drie schepen uit, die onder bevel van vice-admiraal Sebald de Weert uitzielden naar Ceylon. Daar hij hier geen voldoende lading kon bekomen, begaf hij zich naar Atjeh, tevens om meerdere schepen te halen, ten einde den Maharadja van Kandia tegen de Portugeezen, den gemeenschappelijken vijand, te ondersteunen. Het gelukte hem, met Atjeh een voordeelig handelsverdrag te sluiten; maar toen hij voor Ceylon terug kwam en weigerde, krijgsgevangen Portugeezen uit te leveren, werd hij, met een klein geleide zich aan wal bevindende, verraderlijk vermoord. Hij had drie schepen van Atjeh meegenomen, die behoorden tot een vloot van 11 vaartuigen, welke onder bevel van Wybrand van Waerwijck ons land verlaten had. Met het grootste gedeelte van dit eskader had deze zich naar Bantam begeven, waar hij ten doel had om zoo mogelijk de hooge rechten, die door den Sjahbandar geheven werden, verminderd te krijgen; dit leverde geen noemenswaardig resultaat op. Geheel doelloos bleef zijne zending niet; want hij bekwam de vergunning, om een steenen gebouw met toebehoorende kantoren en woning te zetten, waarin een ambtenaar aangesteld werd, die de noodige instructiën bekwam:

namelijk Frans Wittert, een zeeofficier, die ook de opdracht ontving om de kusten van Borneo te onderzoeken; men meende namelijk, dat daar in groote menigte *diamanten* te vinden waren.

Eerst na een reis, die vijf jaren duurde, keerde van Waerwijk naar het moederland terug, na eerst in China geweest te zijn; hij was de eerste Hollander, die het Hemelsche Rijk bezocht, maar zijne pogingen, om met China handelsbetrekkingen aan te knopen, zijn niet met een gunstigen uitslag bekroond geworden.

Intusschen had de Compagnie reeds andere vloten uitgerust, die meer en meer van het noodige voorzien werden, om Spanjaard en Portugees het hoofd te bieden, en weldra zelfs met oorlogzuchtige bedoelingen werden uitgezonden.

Het was in 't begin van het jaar 1603, dat Jacob van Heemskerck met twee kleine vaartuigen een groot, rijk geladen Portugeesch schip met 400 koppen bemand bemachtigde; in plaats van een aanzienlijk losgeld te eischen, zond hij de equipage in vrijheid naar Malakka. Dit bewijs van grootmoedigheid was den held van Gibraltar waardig niet alleen, maar het maakte tevens een zeer goeden indruk op een bevolking, die ons niet zonder wantrouwen bejegende.

Onder bevel van Steven van der Hagen werd een vloot van dertien schepen uitgezonden; zij was van oorlogsbehoeften ruim voorzien en ontving de bepaalde opdracht, om de Portugeezen zooveel mogelijk afbreuk te doen. Zij blokkeerde het kasteel van Mozambique en kwam voor Kalikoet, waarvan de Samorin een verbond met van der Hagen sloot en vergunning gaf, om op zijn grondgebied een fort te bouwen. In December 1604 te Bantam aangekomen, kwam een gezantschap van Amboina zijne hulp tegen de Portugeezen inroepen; na het door de «Zeventienen» benoemde hoofd van de loge ¹⁾ te Bantam te hebben achtergelaten, zette hij koers naar

¹⁾ Zoo noemde men de eerste handelskantoren in Indië.

Amboina, waar hij den 21sten Februari van het volgende jaar aankwam. De Portugeesche gouverneur Gaspar de Mello gaf het kasteel zonder slag of stoot over, hoewel deze niet minder dan 30 vuurmonden bezat; het werd door van der Hagen in bezit genomen en bekam den naam Victoria.

Nu kwamen alle eilanden, tot Amboina behoorende, onder het bewind der Compagnie; de hoofden zwoeren trouw aan de Staten en verleenden hun belangrijke handelsvoordeelen. Die eerste vestiging der Hollanders was de basis van ons staatkundig overwicht in Indië, en van daar uit werden de Portugeezen onophoudelijk bestookt. Van der Hagen zond nu een smaldeel naar Tidore, om het Spaansche fort aldaar te nemen; dit gelukte niet dan na een heftigen tegenstand en nadat de, door het geschut der vloot, gemaakte bres bestormd was, waarbij Jan Janszoon Mol zich bijzonder onderscheidde; hij namelijk was het, die met de Hollandsche vlag in de hand 't eerst door de bres naar binnen drong, slechts door zeven dapperen gevolgd. Hij moest echter wijken en men wilde een tweeden aanval beproeven, toen het buskruitmagazijn in het fort sprong, en de onzen van de verwarring gebruik maakten, om op nieuw door de bres binnen te dringen en het fort te veroveren, waarbij 800 krijgsgevangenen hun in handen vielen.

Frederik de Houtman was als gouverneur van Amboina achtergebleven en van der Hagen begaf zich naar de Banda-eilanden, waar hij een voordeelig contract met de hoofden sloot en er kantoren aanlegde.

In Mei 1604 werd Matelief de jonge door de Compagnie uitgezonden, om nieuwe overeenkomsten met verschillende Indische vorsten te sluiten.

De Portugeesche vlootvoogd Furtado de Mendocça bleef van uit Malakka de Oost-Indische Compagnie en hare nieuwe bondgenooten bedreigen, waarom Matelief, na alvorens een of- en defensief verbond met den sultan van Djohor gesloten te hebben, naar Malakka

stevende en het beleg voor die plaats sloeg, maar door de aantocht van een vloot uit Goa genoodzaakt werd, het beleg op te breken. Die Portugeesche vloot telde namelijk 46 zeilen, waaronder 18 groote, bemand met ruim 11000 koppen, waarvan $\frac{1}{3}$ deel uit blanken bestond, terwijl Matelief slechts over een kleine vloot van 11 schepen, bemand met 1400 koppen, te beschikken had, waarvan reeds ongeveer 200 man buiten gevecht gesteld waren. Als men bedenkt, dat daarenboven het garnizoen van Malakka uit 3000 man bestond, dan is het duidelijk, dat de Hollandsche admiraal niet draalde met zich in te schepen, en het ruime sop koos. Men meene echter niet, dat hij terugdeinsde voor de numerieke overmacht van zijn Portugeeschen tegenstander, don Martinus Alfonso de Castro, onder-koning van Goa; hij stevende den vijand te gemoet, leverde verschillende scherpe gevechten en nam een aantal vijandelijke oorlogsbodems, zoodat deze ontmoeting den Portugees op een verlies van 7 schepen en 500 man kwam te staan. Intusschen had hij van den sultan van Djohor de vergunning bekomen, om op diens grondgebied een factorij te stichten, en thans stevende hij naar Kédah; maar 't was in de Molukken nog lang niet, wat het wezen moest, zoodat hij genoodzaakt was, zich daarheen te begeven. Met een gedeelte zijner strijdmacht naar Bantam gaande, zond hij het andere onder Olivier de Vivere naar Atjeh, die aanvankelijk niet ongunstig slaagde en van den sultan belangrijke toezeggingen kreeg; maar toen het er op aankwam, trok deze zich terug (1607).

De Spanjaarden hadden belangrijke voordeelen in de Molukken behaald; zij hadden Tidor veroverd en den sultan van Ternate gevangen genomen. Krachtdadige hulp onzerzijds was dus een dringend vereischte; maar Matelief had met de grootste bezwaren te worstelen. De bevolking van Ternate weigerde om hem volgens gemaakte overeenkomst hulp te verleenen, en toen hij een versterking bij Malajo opwierp, kwam zijne manschap zelfs in verzet en wilde het zware grondwerk in dit warm klimaat niet verrichten. Toch wist hij

zijn plan door te drijven; het fort werd voltooid en een bezetting er in gelegd, die onophoudelijk door de Spanjaarden bestookt werd. Matelief bevond zich, na China bezocht te hebben, te Bantam, toen van Caerden met 7 schepen daar aankwam, die te vergeefs Mozambique belegerd had. Wel gelukte het van Caerden, eenige versterkingen in de Molukken te nemen en niet onvoordeelige tractaten met de inlanders te sluiten; doch overigens was hij niet gelukkig en te Ternate werd hij door de Spanjaarden krijgsgevangen gemaakt.

Alles was de Compagnie er aan gelegen, om de macht van den Spanjaard te breidelen; want het Spaansche hof begon de gevaarlijke mededinging van den, eerst te licht geschatten, vijand in te zien en alle middelen werden aangewend, om de vestiging der Compagnie in den Archipel tegen te gaan; zelfs werd door den koning van Spanje aan de ingezetenen van de Vereenigde Provinciën op doodstraf verboden om in Spanje en Indië handel te drijven.

Was de Compagnie reeds door het machtsvertoon der Spanjaarden genoodzaakt om alle krachten in te spannen, het was haar tevens van waarde, hun in den Archipel zooveel mogelijke afbreuk te doen, omdat weldra de vrede met Spanje gesloten zou worden, en met het oog op de vredes-onderhandelingen was het van het hoogste aanbelang, wanneer ook in deze verre gewesten, evenals in het moederland, onze wapenen beslissend in het voordeel waren.

Daarom was het, dat de Compagnie een sterke vloot uitrustte, die einde 1607 onder admiraal Verhoeff uitzeilde, welke in last had, zich naar de Molukken te begeven, waartoe hij, na eerst Bantam bezocht te hebben, zijn vice-admiraal Frans Wittert naar Makassar zond en met het andere gedeelte van de vloot zelf naar Banda stevende. Wittert wist te verwerven dat men de Hollanders toestond, op Makassar een factorij te vestigen, maar bij de Philippijnen liet hij zich door een vijandelijk eskader overvallen; zijne schepen werden in den grond geboord en hij zelf boette zijne zorgeloosheid met

zijn leven. Even ongelukkig was het lot van den admiraal zelf, die te Banda-Neira door de bevolking, toen hij met haar in onderhandeling was over het bouwen van een fort, verraderlijk overvallen en met 30 der zijnen vermoord werd.

Het ging alzoo de Compagnie hier niet naar wensch; doch onze voorouders lieten zich door hinderpalen noch tegenspoed afschrikken. Men avanceerde in de eerste jaren al zeer weinig; wel werd menig tractaat gesloten, — maar ook even spoedig weer verbroken. De opvolger van Verhoeff, namelijk de vice-admiraal Simon Jansz. Hoen, verklaarde de trouwelooze Bandaneezen den oorlog. Neira werd genomen, waar het fort Nassau gebouwd werd; de Bandaneezen moesten zich weldra onderwerpen en het eiland Neira werd door Hoen voor de Staten in bezit genomen. Op Ternate werd het fort Willemstad aangelegd, en op Batjan het Spaansche kasteel genomen en versterkt, waarna het den naam Barneveld ontving.

Al had men met veel bezwaren te kampen, het aanzien van de Vereenigde Provinciën nam niet weinig toe door de voordeelen, in Indië behaald, vooral de verovering van Amboina op de Portugeezen en zijn onderwerping aan de Compagnie; doch van den anderen kant was dit ook oorzaak, dat de vredes-onderhandelingen met Spanje in 1608 werden afgebroken. De koning van Spanje was niet te bewegen, om de Vereenigde Provinciën de vrije vaart op Indië toe te staan, en de Staten wilden liever den oorlog voortzetten dan een vrede sluiten, die hen op even onwaardige als schadelijke wijze de handen bond.

Men zal beseffen, hoezeer Spanje de verdere ontwikkeling van de macht der Compagnie duchtte. Met de meeste doortastendheid en volgens een weloverlegd plan werd door haar te werk gegaan en voorzeker ware de oorlog weer uitgebarsten, wanneer Frankrijk en Engeland zich niet met de zaak hadden ingelaten; dit had ten gevolge dat in 1609 het «Twaalfjarig bestand» gesloten werd, waarin bepaald werd, dat de Vereenigde Provinciën geen handel mochten

drijven op Spaansche koloniën, terwijl een jaar na de onderteeke-
ning van het tractaat ook in Indië de vijandelikheden zouden ge-
staakt worden. Dit laatste is echter een doode letter geweest; want de
Spanjaarden hebben zich in 't minst niet daaraan gestoord, de vijan-
delikheden niet gestaakt en zelfs van Caerden, den gouverneur der
Molukken, gevangen genomen, toen hij zich op reis van Ternate
naar Makian bevond.

De Vereenigde O.-I. Compagnie had zich nu reeds in een zevenjarig
bestaan te verheugen. Wat was er in dien korten tijd al niet tot stand ge-
bracht! De meest voordeelige betrekkingen waren aangeknoopt met
inlandsche vorsten van Java, Sumatra, Djohor, van de Molukken,
Bengalen, zelfs met China en Japan; want na een hevigen burger-
oorlog kwam aldaar een vorst aan het bewind, die de Hollanders
zeer gezind was en hun toegang in Japan verleende.

Onmerkbaar hadden de macht en de invloed der Compagnie zulk
een omvang bekomen, dat dit nadeelig voor haar bloei zou zijn
geworden, wanneer men niet in tijds er op bedacht geweest was,
om die nog zeer verspreide bezittingen of factorijen onder een auto-
riteit te vereenigen, opdat de administratie gecentraliseerd en bij
gevolg meer eenheid in het bestuur gebracht zou worden.

Nog andere redenen maakten dit hoogst wenschelijk. Na den dood
van Hoen (1610) waren de Molukken eigenlijk zonder bewindvoer-
der; oneenigheid maakte er den toestand niet beter op, en op Banda
kwam men in opstand. Het werd dus hoog tijd, dat er een ingrij-
pende verandering in het beheer kwam, en daarom hadden de Staten-
Generaal in de zitting van 27 November 1609 reeds in beginsel
aangenomen dat een gouverneur-generaal naar Indië zou gezonden
worden, die de landen, forten en andere plaatsen, welke door de
Compagnie bezet werden, naar behooren zou beheeren; het ontwerp
voor de algeheele hervorming werd door Matelief gemaakt, voorzeker
wel de man, die den stand van zaken 't best kon beoordeelen.

Tot dusverre was de admiraal, die zich tijdelijk in de Indische

wateren bevond, als gevolmachtigde en gezaghebber van de Compagnie beschouwd geworden; maar wanneer hij — 't geen doorgaans het geval moest zijn — afwezig was, dan was er geen opperbe-stuurder van de talrijke nederzettingen en versterkte posten; werd hij krijgsgevangen gemaakt of sneuvelde hij, dan duurde het een geruimen tijd, voordat een plaatsvervanger aanwezig was. Daarom was een gouverneur-generaal alléén nog niet voldoende; hem moest een college ter zijde staan, dat onmiddellijk langs wettigen weg in alles, wat benoodigd was, kon voorzien. Dus werd tevens door de Staten bepaald, dat er een Raad van Indië zou worden ingesteld, en er werden instructiën gemaakt, die de macht, de bevoegdheid en de verantwoordelijkheid van den nieuwen titularis regelden.

Den 29sten November reeds werd tot de benoeming van een gouverneur-generaal overgegaan; met die hooge waardigheid werd bekleed de voormalige vlootvoogd Pieter Both, geboren te Amersfoort. Hij stond direct onder de »Kamer van Zeventienen,» was aan haar verantwoording verschuldigd en kon door haar ontslagen worden. De overeenkomsten en tractaten, die hij sluiten zou, moesten door de Staten-Generaal en den Stadhouder bekrachtigd worden; hem zouden ter zijde staan vier raadsleden — volgens art. 4 der instructie van 1617 zou de Raad uit 9 leden bestaan —, onder welke zich een vice-admiraal en een kundig krijgsbevelhebber zouden bevinden, die de expeditiën te land en ter zee zouden kunnen leiden.

De instructie van den 22sten Augustus 1617, die de bevoegdheid van den gouverneur-generaal nader regelde, werd in 1632 en daarna nog eens in 1650 gewijzigd; deze laatste vormde, zooals wij later zullen zien, den grondslag van het bestuur, zooals dit over de koloniën tot aan de ontbinding der Compagnie gevoerd is.

Op 30 Januari 1610 vertrok Pieter Both naar Indië.

De gouverneur-generaal moest, hetzij te Bantam, Djohor of Jacatra den zetel van het geregeld bestuur vestigen; daarom bevond zich op de vloot een aantal werklieden, met vrouwen en kinderen, opdat

al dadelijk een Europeesche bevolking zich zou kunnen neerzetten op de plaats, die geschikt zou worden bevonden om mettertijd de hoofdstad van onze Oost-Indische bezittingen te worden.

Deze mochten eerst in haar eerste ontwikkelingsperiode zijn, toch was de macht der Compagnie toen reeds aanzienlijk; in 1609 hield zij in de Molukken vier forten op Ternate bezet: Oranje, Hollandia, Willemstad en Calamatte; drie op Makian, namelijk Tafaco, Mauritius en Tabalola; eindelijk het fort Nassau, het fort Barneveld en twee forten op Gilolo en Tidor. Al die werken moesten verdedigd worden door 590 man en 128 vuurmonden; doch die zwakke bezetting vond een grooten steun in een vloot, die uitsluitend diende om in de Molukken de versterkte positiën en den handel te beschermen en bestond uit 9 oorlogsbodems, bemand met 500 man en bewapend met niet minder dan 1020 vuurmonden.

Dien eersten gouverneur-generaal, bekleed met almeê de hoogste en gewichtigste waardigheid in den lande, was een treurig lot beschoren. Hij was in Indië niet ongelukkig werkzaam; want het gelukte hem in 1611 een verdrag met den koning van Jacatra te sluiten, waarbij deze hem een stuk land ten westen van de Tangerang afstond, met vergunning er een factorij te bouwen; dezelfde, die later de hoofdstad van Nederlandsch-Indië werd. Ook mocht het hem gelukken, zijn landgenooten den vrijen handel op Japan te openen en verschillende tractaten met Indische vorsten te sluiten. Jan Pietersz. Coen werd door hem aangesteld tot boekhouder-generaal der gezamenlijke kantoren en in 't bijzonder gesteld over Jacatra en Bantam; nog zond Both naar Mataram een gezantschap, dat werkelijk eenige voordeelen wist te bedingen; doch daar zijn tijd verstreken was, werd hij vervangen door Gerard Reynst, die in 1614 aankwam. Op zijn terugreis naar het moederland leed het schip, waarop Both zich bevond, schipbreuk op de kust van het eiland Mauritius, waar hij jammerlijk om het leven kwam.

Moge hij niet veel hebben volvoerd, dat op zichzelf zijn naam

zou kunnen vereeuwigen, het doeltreffende van het Indisch bestuur, dat hem tot hoofd had, was reeds voldoende gebleken. De Compagnie had ingezien, dat de belangrijke hervorming vruchten gedragen had.

Naar men zegt, is de eerste gouverneur-generaal van Neêrlandsch-Indië op Mauritius begraven.

III.

DE VERDERE GOUVERNEURS-GENERAAL TOT AAN DE STICHTING VAN BATAVIA.

De opvolger van Both diende evenmin gelukkig. Den 5^{den} November 1614 het bestuur aanvaard hebbende, waren zijne dagen reeds geteld, zoodat die gouverneur-generaal, van wien de Staten de grootste verwachtingen koesterden, niet in staat was, haar te verwezenlijken. Hij vond bij zijne aankomst den toestand iets verbeterd; vele misbruiken, die vroeger geheerscht hadden, waren voorkomen; maar overigens viel er nog veel te hervormen. De Spanjaarden waren weinig te vertrouwen; Coen hield zich met moeite staande tegen de heimelijk vijandige bevolking, die maar al te gretig naar de inblazingen der naijverige Engelschen luisterde. De Bandaneezen kwamen in opstand en Adriaan van der Dussen werd met een duizendtal soldaten daarheen gezonden, om de orde te herstellen. Na een hardnekkigen tegenstand werd het fort op Poeloe Ai stormenderhand door hem genomen; maar door zorgeloosheid der onzen, werd de positie door den vijand hernomen.

Ook te Bantam was de verhouding tusschen de Nederlanders en de bevolking somtijds gespannen en al het beleid van Coen was noodig om èn aldaar èn te Jacatra zich te handhaven, en de Engelschen in 't oog te houden. Doordat Jacatra een belangrijk station voor de handelschepen was geworden, nam dit steeds in aanzien toe; zoowel Coen als de gouverneur-generaal bevond zich er

dikwerf. Onverwacht kwam deze laatste daar te overlijden, na slechts 1½ jaar de teugels van het bewind in handen gehad te hebben.

Hij werd opgevolgd door Laurens Reael, gouverneur der Molukken, dien een zware taak wachtte. De vorige gouverneur-generaal had Reael opgedragen, om Poeloe Ai te heroveren; doch dit had men niet geheel kunnen volvoeren. Wel werd dit eiland door den kommandeur Lam bezet, doch de bevolking stelde zich onder de bescherming van Engeland. De Compagnie begon meer last van de Engelschen dan van de Spanjaarden te krijgen; ook op Java, voornamelijk te Bantam, trachtte de Brit ons in alles te dwarsboomen, zoodat het in laatstgenoemde plaats bijna tot een verklaarde vredebreuk kwam. Er moest meer kordaat tegen de Engelschen worden opgetreden; de dappere en karaktervolle Jan Pietersz. Coen was het, die den moed daartoe had en den Raad van Indië tot handelen wist te nopen, tegen de zienswijze van den gouverneur-generaal in, die wilde blijven transigeeren. ^(schippen) Hij was het dan ook, die het besluit doordreef, waarbij den Engelschen de handel op de Specerij-eilanden werd verboden.

Vooraf wijdde Coen zijne zorgen aan Jacatra, waarvan de groote belangrijkheid gebleken was. Gaandeweg had hij zich meer op den voorgrond gesteld, daar het bleek dat Reael niet doortastend genoeg was; en werkelijk was de toestand nog altijd van dien aard, dat men een krachtige hand aan het roer noodig had.

De inlandsche grooten hadden reeds bespeurd, dat hij een gevaarlijk tegenstander was, en verscheidene aanslagen op zijn leven werden beproefd. Daarbij had Mataram, waarmede men herhaalde malen een verdrag poogde te sluiten, een vijandig standpunt tegen ons ingenomen en was zelfs aanvallend te werk gegaan. Hij zag thans de noodzakelijkheid in, om Jacatra zoo goed mogelijk te versterken, waarmee in 1618 een aanvang werd gemaakt.

Reael beseftte, dat hij in deze netelige omstandigheden de zaak niet tot een goed eind kon brengen, en vroeg zijn ontslag,

om plaats te maken voor Coen, dien hij zelf der Compagnie als zijn opvolger had aanbevolen.

Kort te voren hadden Schouten en le Maire een doortocht, meer zuidelijk dan de Straat van Magelaen, gevonden, die den naam »Straat van Le Maire" bekwam en aan den handel een nieuwen weg opende. Hoezeer men in Indië zelf de handen vol had, om zich staande te houden, breidde de handel zich voortdurend uit; een groot aantal schepen werden door de Compagnie bevracht en ter beveiliging van die handelsvloot onderhield zij in dien tijd reeds een troepenmacht van 3000 soldaten en honderden vuurmonden. In het jaar 1616 had zij over 45 groote schepen, behalve een aanzienlijk aantal kleinere te beschikken, welke vloot binnen enkele jaren bijna verdubbeld werd.

Was het te verwonderen, dat de toenemende bloei der Compagnie de ijverzucht der Engelschen zoozeer gaande maakte?

Zou eindelijk de man gevonden zijn, die noodig was, om den weinig bevredigenden toestand afdoend te verbeteren, en ons prestige tegenover de Inlandsche bevolking, zoowel als tegenover den Europeaan, krachtadig te handhaven?

Jan Pietersz. Coen was hier de ware man op de rechte plaats. De Compagnie had geen betere keuze kunnen doen; het was haar trouwens bekend, hoe doortastend hij handelde en hoezeer hij tegen het lauw bewind van zijn ambtsvoorganger een moedige oppositie gevoerd had.

Coen was het, dien de eer toekomt, de macht der Compagnie in Indië op hechte grondslagen gevestigd, aan hare regeering meer veerkracht verleend te hebben. Met hem begint een nieuwe dageraad voor de toekomst der Compagnie aan te breken en met erkentelijkheid moet men terugzien op al, wat hij heeft bestaan.

Coen werd den 8 Januari 1587 geboren te Hoorn, werd voor den handel opgevoed en was eenige jaren verbonden aan een handels-

kantoor te Rome. In zijn vaderland teruggekeerd, deed hij twee reizen naar Indië met schepen van de Compagnie en werd daar, zooals wij gezien hebben, achtereenvolgens tot raad van Indië, tot directeur-generaal van den handel, tot president van Bantam, en eindelijk bij resolutie der Staten van 31 October 1617, bekrachtigd door de handteekening van prins Maurits, tot gouverneur-generaal benoemd.

Het was 't bepaald verlangen der Compagnie geworden, om een vast punt op Java te hebben, waar de zetel van het Opperbestuur zou kunnen gevestigd worden en blijven; hij kreeg dan ook bevel, om een geschikte plaats voor een dergelijk permanent verblijf uit te zoeken. Het was niet onverschillig, wààr dat centraalpunt voor het gouvernement der Indische bezittingen gekozen werd; want niet alleen moest voortaan alles vandaar uitgaan, maar de plaats moest voor de scheepvaart zoo gunstig mogelijk gelegen zijn en tevens ook gekozen worden met het oog op de toenmaals gevaarlijke verwickelingen zoowel met de wantrouwende inlandsche vorsten als met de ijverzuchtige Europeanen.

Het kwam Coen voor, dat Jacatra hiertoe het meest geschikte punt zou wezen, en hij vroeg aan den koning van Jacatra een stuk grond, benoodigd voor het bereiken van het beoogde doel; namelijk, zooals het in de officieele documenten van dien tijd genoemd werd: het stichten van een *Generael-rendez vous*.

Maar de koning van Jacatra, die den machtigen invloed van de Nederlanders duchtte, en tevens van oordeel, dat zij aan de reeds gestichte factorij genoeg hadden, weigerde beslissend om aan het verzoek te voldoen; tevens sloot hij zich nauwer aan bij den koning van Bantam, of liever den pangeran Aria-Rana, die gedurende de minderjarigheid des konings de hoogste macht in handen had, om den invloed der Compagnie te keer te gaan; het behoeft geen betoog, dat de Engelschen dit met genoeggen aanzagen en niet in gebreke bleven, om het vuurtje zooveel mogelijk aan te blazen.

Coen zag zich dus in alles tegengewerkt en door vijanden omringd. En deze stonden niet met open vizier tegenover hem, maar werkten in het verborgene, soms een valsche vriendschap huichelende en slechts wachtende op een gelegenheid, om de onzen een gevoeligen slag toe te brengen.

Zoo was ook de houding der Engelschen. Tot vijandelijkheden was het nog wel niet gekomen, maar zij intrigeerden en gaven op allerlei wijze aan hun kwalijk verholen haat lucht. De toestand was dus waarlijk niet zuiver, en het gevolg daarvan was, dat van weerszijden niet altijd ridderlijk te werk gegaan werd.

Een gemoedelijk man zooals Reael ware op den duur het slachtoffer van de intriges en de verraderlijke bedoelingen zijner vijanden geworden; men moest wel een man aan het hoofd hebben als Coen, die den toestand juist inzag en zich niet liet verschalken, maar hen dwong het masker te laten vallen.

Er was bij Coen geen twijfel meer over, dat er tusschen de Engelschen en de bestuurders van Bantam en Jacatra een verbond tegen hem gesloten was. Hij besloot, een eind aan dien gevaarvollen toestand te maken, na zoolang mogelijk een uitbarsting vermeden te hebben, waarom hij het zelfs geduld had, dat de koning van Jacatra werken om onze versterkte positie heen aanlegde. Doch al hadde Coen niet het besluit genomen, om meer voortvarend te handelen, de omstandigheden zouden hem er toe gedwongen hebben; want einde 1618 kwam een Engelsche vloot onder Dale en Martin voor Bantam, die dadelijk de vijandelijkheden begon door een Hollandsch koopvaardijship buit te maken, en toen Coen opheldering vroeg, ontving hij een uittartend antwoord, dat even goed als een oorlogsverklaring was.

Het bleek hem weldra overtuigend, dat de Engelschen met de inlanders overeengekomen waren om ons uit Bantam en Jacatra te verdrijven; natuurlijk met het onbaatzuchtig voornemen — om zelven in onze plaats te komen.

Had men zich omtrent hunne bedoelingen geene illusiën kunnen vormen, zóó spoedig had men een vredebreuk niet verwacht. Daarbij was men ter nauwernood in staat om dergelijke moeilijkheden het hoofd te bieden. Het fort was eerst half voltooid, had gebrek aan oorlogsvoorraad, en Coen had over niet meer dan 7 schepen te beschikken, waarvan 5 bij Onrust lagen, niet geschikt om zee te kiezen.

De Engelschen richtten de vuurmonden der batterij nabij hunne loge op onze werken. Nu mocht Coen niet langer stil zitten; hij liet die batterij opeischen en toen men aan zijn verlangen geen gehoor gaf, nam hij haar, zoo mede de Engelsche factorij, en stak er den brand in.

De koning van Jacatra opende nu het vuur, onder leiding van de Engelschen; aan de westzijde der rivier werd een batterij opgeworpen, om ons de gemeenschap met de reede te beletten. Coen hield krijgsraad en men besloot, het half voltooide fort te verlaten en liever op zee den Brit slag te leveren, waartoe in allerijl de kleine vloot werd uitgerust. Het fort werd aan de hoede van van den Broeck toevertrouwd, die de opdracht kreeg om het zoo lang mogelijk te verdedigen, en moest het vallen, het aan de Engelschen, niet aan de Jacatranen over te geven. Coen haastte zich, zee te kiezen met de weinige vaartuigen, die hij ter zijner beschikking had om naar de Molukken stevenen; doch reeds kwam een Engelsche vloot van elf schepen in het gezicht. Hij besloot haar slag te leveren; maar na een onbeslist gevecht, dat drie dagen aanhield, zag hij zich genoopt om, wilde hij zijne scheepsmacht niet aan vernieling prijsgeven, den strijd te staken en aan het oorspronkelijk voornemen, om naar de Molukken te zeilen, gevolg te geven.

Wel liep Jacatra nu groot gevaar, om voor de overmacht te moeten bukken; maar Coen rekende, het fort bij zijne terugkomst te kunnen hernemen. De vestingwerken hadden nog weinig te becluden; de beide factorijen, Maurits en Nassau genaamd, waren onvoldoende versterkt; voorts had men een viertal kleine bastions en

een kat, onderling verbonden door een borstwering met weinig kommandement; dit luttel beteekenende werk had daarbij een zwak garnizoen en te weinig munitie, om een hardnekkige verdediging te kunnen volhouden.

Coen zond den kommandant van het fort nogmaals de aanmaning, om zich tot het uiterste te verdedigen en in het ongunstigste geval zich nimmer aan den koning van Jacatra of den pangeran van Bantam over te geven. Tevens beloofde hij, spoedig tot ontzet te zullen opdagen.

Op alles bedacht, zond hij nog een fregat af, om de schepen der Compagnie op de hoogte van het gebeurde te brengen, en verliet den 4 Januari 1619 Java, om naar Amboina te stevenen en aldaar de geheele vloot te verzamelen. Hij vleide zich met de hoop, dat van den Broeck zich wel eenigen tijd zou kunnen staande houden, daar deze reeds bewijzen van zijne volharding gegeven had.

Nogtans zou het fort 't niet lang gehouden hebben, wanneer er niet verdeeldheid onder de bondgenooten ontstaan was. Na het vertrek van Coen had de bezetting met alle inspanning aan de verbetering der geheel onvoldoende vestingwerken gearbeid en onderhandelingen met den regent geopend. Tegen betaling van een zekere som gelds, zou men ons in het gerust bezit van het fort laten; alles scheen dus nog in der minne geschikt te worden. De vijandige bedoelingen van Jacatra's koning openbaarden zich echter weldra; onder betuigingen van vriendschap, wist hij van den Broeck over te halen, om met een zestal van diens onderhoorigen in het koninklijke paleis te komen, waar de Nederlanders eensklaps overvallen werden en, met ketenen beladen, in een gevangenhok werden gebracht.

Het heldhaftig gedrag van van den Broeck tijdens die gevangenschap heeft steeds een der schoonste fragmenten van onze geschiedenis gevormd. Voor den koning en den Engelschen bevelhebber gevoerd, moet men getracht hebben, hem onder bedreiging van een smadelijken

dood te dwingen om de bezetting van het fort over te halen, zich over te geven. Alstoen sprak hij de schoone woorden: »zulk een bevel van mijne zijde zou als van nul en geener waarde beschouwd worden; mijne landgenooten zijn niet gewoon, bevelen van een gevangen bevelhebber te ontvangen!» — en toen hij, met een strop om den hals, nabij de wallen van Jacatra werd gevoerd, moet hij, als een andere Regulus, zijn wapenbroeders hebben aangemaand om hun plicht te doen. »Vergeet nooit», zoo sprak hij, »wat er ook gebeure, welk lot het Opperwezen u moge beschoren hebben, dat gij Nederlanders zijt en dat het fort Jacatra aan u is toevertrouwd!» waarna hij door de gevoellooze Engelschen weer in den kerker werd geworpen. Die heldhaftigheid was oorzaak dat P. van Raay — de nieuwe bevelhebber van het fort — en de zijnen in hun voornemen versterkt werden, om den ongelijken strijd moedig vol te houden.

Wel jammer is het, dat latere onderzoekingen tot een andere lezing van het voorgevallene aanleiding gegeven hebben, daar van den Broeck namelijk, in stede van de bezetting aan te manen om de haar toevertrouwde versterking tot het uiterste te verdedigen, juist op lijfsbehoud bedacht, haar tot de overgave trachtte over te halen. Hoe het zij, van Raay besloot, in overleg met den Raad van het kasteel, dit aan de Engelschen en Jacatranen over te geven; namelijk fort en bezetting aan de Engelschen. Hier nu kwam de pangera van Bantam tegen op; volgens een vroeger gesloten overeenkomst verlangde hij het fort voor zich, en geraakte dientengevolge op gespannen voet met de Engelschen. Vernieuwde onderhandelingen met Bantam, dat de overgave van het fort met de helft der aanwezige koopmansgoederen eischte, benevens al de vuurmonden waarmee het werk bewapend was, leidden mede tot geen resultaat. Een en ander deed de bezetting het verloren zelfvertrouwen herwinnen; de versterkingen werden door haar voltooid en het thans weerbare fort bekwam den naam «Batavia.» De Bantammers, die intusschen

Jacatra bij hun gebied hadden ingelijfd, hoopten nog altijd door onderhandeling hun doel te bereiken en lieten het geschikte oogenblik verloren gaan; want aldra verscheen Coen met zestien oorlogschepen, met het ernstige voornemen om aan de opdracht, hem door de Compagnie gedaan, gevolg te geven en, volgens zijn langgekoesterd plan, op Jacatra een Generael-rendez vous te vestigen.

Het was de 22 Mei 1619, toen hij tot ontzet kwam opdagen. Zonder noemenswaardigen tegenstand werd de landing volbracht en — het uur der wedervergelding was aangebroken. Dertien compagieën soldaten en matrozen — toenmaals streden de matrozen nog in de gelederen met de soldaten — namen de stad Japara stormenderhand; de muren werden geslecht en de gebouwen verbrand.

Op de puinhoopen van de verwoeste stad werd nu »Batavia” gesticht, dat later de hoofdstad van onze Nederlandsch-Indische bezittingen zou worden; evenwel bekwam de *stad* dien naam eerst in het jaar 1621.

IV.

NEDERLANDSCH-INDIË VAN DE STICHTING VAN BATAVIA TOT AAN DEN DOOD VAN COEN.

Na de tuchtiging van Japara kwam het trouwelooze Bantam aan de beurt. Coen begaf zich met de geheele vloot voor die stad, om de Nederlanders, die daar gevangen waren, op te eischen. De verovering van Japara had reeds een heilzamen indruk gemaakt; want zonder verwijl werd aan zijn verlangen voldaan, zonder dat echter de gezindheid van de vijandige bevolking beter werd, zoodat Coen besloot, de haven te blokkeeren, waardoor hij niet alleen Bantam tuchtigde, maar tevens den handel op Jacatra bevorderde.

Tegenover de Engelschen werd de moedige en energieke man weldra tot werkeloosheid gedoemd; wat men waarlijk nimmer hadde kunnen vermoeden, bleek werkelijkheid te zijn.

De Nederlandsche en Engelsche Compagnieën hadden zich, na herhaalde en langdurige onderhandelingen, vereenigd. Door de zorg der staatslieden was een overeenkomst gesloten, die prachtig mooi op papier was, maar voor de praktijk niet veel zou baten; een der gewichtigste omstandigheden, die het vervullen der wederzijdsche illusiën in den weg zou staan, werd daarbij te zeer over het hoofd gezien: de groote naijver van beide partijen, die alle gemeen overleg zou dwarsboomen.

De zaak bleek dan ook weldra praktisch onuitvoerbaar te zijn; vooral waar men te doen had met een man als Coen, die zich niet door de Engelschen de wet zou laten voorschrijven. Hij had dan ook dadelijk geprotesteerd; maar moest zich wel aan de bevelen uit Holland onderwerpen.

Het kwam spoedig tot onaangenaamheden. De Engelschen wilden hunne loge op Jacatra weer in bezit nemen; Coen kantte zich hiertegen aan, terwijl hij veel kwaad bloed zette door van zijn recht van soevereiniteit gebruik te maken en Engelsche onderdanen, door een Nederlandsche rechtbank veroordeeld, ter dood te laten brengen.

Toch zou het tractaat van 1619 tot een begin van uitvoering komen. Er was namelijk vastgesteld, dat men voor gemeenschappelijke rekening een vloot van 20 oorlogschepen zou onderhouden, ieder bemand met 150 koppen en voorzien van 30 stukken geschut. De uitvoering van het tractaat zou geschieden door een Raad van defensie te Jacatra of Bantam, uit 8 leden bestaande, waarvan 4 Engelschen en 4 Nederlanders; mochten er onoverkomelijke moeielijkheden oprijzen, dan zouden de Engelsche regeering en die van de Vereenigde Provinciën beslissen. Verder was het doel om met gemeenschappelijke krachten de inlandsche vorsten te bedwingen en ook handels-ondernemingen op grooter schaal voor gezamenlijke rekening te beproeven. De bepalingen van ondergeschikten aard doen hier minder ter zake, daar dit tractaat, waarvan men zich gouden bergen beloofde, niet bleek bestand te zijn tegen de herhaalde oneenigheden

van de beide bondgenooten onderling, die elk op hunne beurt schuld daaraan hadden.

Evenwel begreep men, toch iets te moeten doen. Er werd in 1622 een Nederlandsch-Engelsche vloot naar China gezonden, die vruchteloze pogingen aanwendde om in handelsbetrekkingen met de Chineesche regeering te komen. Maar men vond bij de Engelschen niet de medewerking, waarop men in billijkheid mocht aanspraak maken; reeds in 1617 was dit gebleken, toen de bevolking der Banda-eilanden weigerachtig bleef om de gemaakte overeenkomsten na te komen, waarom Coen voorstelde, die eilanden te veroveren. De Engelschen verklaarden, geen voldoende scheepsmacht beschikbaar te hebben; Coen nam daarmee genoegen, zeilde alleen met Hollandsche schepen uit, landde met zeventien compagnieën, brak den dapperen tegenstand der bevolking, nam Lontoor, Run en andere kleine eilanden — en behield ze voor de Compagnie. De bevolking werd eenvoudig naar Java overgebracht en, daar men aan een verlaten eiland niet veel had, werden er Europeanen heen gevoerd, tevens met het benodigde aantal slaven om den zwaren arbeid te verrichten. De Banda-eilanden waren dus voor goed in bezit genomen.

Het gouverneur-generaalschap van Coen onderscheidde zich van dat zijner voorgangers, doordat hij de eerste was, die een vaste residentie bezat, ook al was hij er zelden tegenwoordig; Both, Reynst en Reael daarentegen hadden beurtelings op Amboina, te Bantam, op Ternate, kortom daar, waar hunne tegenwoordigheid het meest vereischt werd, hun hoofdkwartier gevestigd.

Sedert de stichting van Batavia veranderde die toestand. Het kasteel, door Coen in geduchten staat van tegenweer gebracht en goed bewapend, werd de residentie van den gouverneur-generaal. En om dat reduit werd de stad aangelegd, uitgebreid en verbeterd, zoodat zij eindelijk de waardige hoofdstad werd van het schoone eiland, niet ten onrechte door den dichter genaamd:

. de *Grootvorstin* dier landen
 Die, als met saamgevlochten handen,
 Zich slingren over d' Oceaan,
 En met hun bosch- en kruidwaranden,
 In 't bochtig kronkelen van hun stranden,
 De zee een krans om 't voorhoofd slaan.

Men moet in aanmerking nemen, dat het gezag van de Compagnie niet uitsluitend tot het grondgebied in de onmiddellijke nabijheid van Batavia beperkt was; het strekte zich toen reeds uit over een niet onaanzienlijk gedeelte van Java, gelegen tusschen Bantam en Cheribon, over de geheele breedte van het eiland.

Niet uitsluitend in Oost-Indië was de Compagnie werkzaam; ook voor hare belangen elders had zij een open oog. Willem Boreel, advocaat van de Compagnie, was naar Londen gezonden, om met de Engelsche Compagnie een overeenkomst te treffen tot het kiezen van een gemeenschappelijk station aan de Kaap de Goede Hoop, die een gewichtig punt voor den wereldhandel was; doch men kon het over die aangelegenheid niet eens worden (1619).

Voor al op China hield Coen het oog gevestigd; zijn doel was en bleef, de havens van dat Rijk voor de Nederlandsche schepen te openen en daarentegen den handel der Portugeezen op China afbreuk te doen, waarom Bontekoe op zijn last zich meester maakte van het eiland Pehoe, ten westen van Macao gelegen, van waar men een geschikte gelegenheid had om den handel van onze oude vijanden te belemmeren. Moesten de onderhandelingen ook nu weder afspringen door het wantrouwen van de Chineesche regeering, Bontekoe bouwde op Pehoe een fort, dat met 20 vuurmonden bewapend werd.

Wij moeten hier met een enkel woord het heldhaftig gedrag ver-

melden van Bontekoe, eigenlijk Willem IJsbrandszoon genaamd, die als scheepsbevelhebber, toen zijn schip in brand geraakt was, het niet met zijn gevoel van plicht kon overeenbrengen, om het hem toevertrouwdde schip te verlaten en op het brandend wrak bleef, totdat de vlammen zich aan de kruitkamer meedeelden en het schip in de lucht vloog. Van een aanzienlijke hoogte weer in zee gevallen, kreeg hij zijn bewustzijn terug en werd opgenomen in de sloep, waarin een gedeelte der equipage zich gered had. Dagen lang dobberde men op de golven der zee rond, gefolterd door honger en dorst, der wanhoop nabij; reeds was de nood ten hoogste gestegen en men hadde zijn toevlucht moeten nemen tot het laatste, even afzichtelijk als onmenschelijk, redmiddel van tot 't uiterste gebrachte schipbreukelingen — toen er eindelijk redding opdaagde.

Na tallooze gevaren, na dagen lang met den dood geworsteld te hebben, kwamen de zwervelingen te Batavia aan, niet dan nadat menige brave hun ontvallen was; het behoeft niet gezegd te worden, dat bij Coen hun een warm onthaal te beurt viel.

Reeds in 1620 had Coen de »Kamer van Zeventienen" verzocht, van de zware taak, die op zijne schouders rustte, te worden ont-heven; voorzeker kwam hem een welverdiende rust toe. Onder zeer moeilijke omstandigheden had hij het bestuur aanvaard; maar, dank zij zijn beleid, zijn heldenmoed en groote energie, is hij het geweest, die onze opperheerschappij op Java voorbereid en als ware 't het fundament van het trotsche gebouw gelegd heeft.

Men voldeed aan zijn verzoek en hij vertrok naar Nederland, na bewerkt te hebben, dat provisioneel Pieter de Carpentier tot zijn opvolger benoemd werd, en den 14^{den} September 1623 kwam hij, aan boord van de »Dordrecht", in Zeeland aan, een vijftal rijk-geladen schepen met zich voerende, waarin alleen voor 4½ mil-lioen aan peper geladen was.

De Oost-Indische Compagnie betoonde hem hare dankbaarheid voor de vele gewichtige diensten, die hij bewezen had, door hem een

aanzienlijk bedrag in geld, een prachtigen gouden keten en een staatsiedegen te vereeren.

Zooals wij weten, was der Compagnie voor 21 jaren octrooi verleend geworden; de gesloten overeenkomst eindigde dus in 1622, en werd met 21 jaar verlengd, waartegen door niemand bezwaar werd gemaakt, ook al liet de wijze, waarop de bewindhebbers de zaken behartigden, wel wat te wenschen over. Herhaalde klachten en geschriften, die meermalen in bittere bewoordingen daarop wezen, hadden daarom de Staten genoopt, om bij deze gelegenheid eenige beperkende bepalingen te maken, die aan te groote willekeur der directeuren een einde maakten.

Het octrooi werd dus niet verlengd dan onder verplichting, dat de bewindhebbers om de tien jaar rekening en verantwoording zouden doen; zij moesten volgens rooster aftreden, en de uitkeering, waarop de deelhebbers recht hadden, moest jaarlijks geschieden.

Pieter Carpentier, de nieuwe gouverneur-generaal, voerde een minder oorlogzuchtig bewind dan zijn voorganger, zonder dat hij daarom zwak was. Hij wist *alle* bezittingen van de Compagnie te behouden en nieuwe overeenkomsten te sluiten. Vooral op wetgevend gebied heeft hij veel gedaan; zoowel de rechtspleging, die tot heden veel te wenschen overgelaten had, als de belastingen werden geregeld, en onder anderen werd onder zijn bestuur de nog bestaande Weeskamer ingesteld. Batavia begon reeds te bloeien, en breidde zich voortdurend uit; ook met de versterking van de stad werd een aanvang gemaakt, nadat aan het fort de laatste hand was gelegd.

Het kon evenwel niet lang duren, of nieuwe moeielijkheden zouden oprijzen. Ongeloofelijk is het, zoozeer als de toenemende bloei der Compagnie den naijver, zelfs den haat van de concurrenten opwekte, die bij de achterdochtige, weinig vertrouwbare inlandsche bevolking voor hunne inblazingen een open oor vonden. De Portu-

geezen gingen zoover, dat zij de Javanen buskruit leerden vervaardigen; alleen om hen hierdoor in staat te stellen, de gehate Nederlanders te verdrijven. Was de verhouding tusschen de Engelsche en Nederlandsche Compagnie al zeer gespannen, het rechtsgeding tegen de Engelsche rebellen te Amboina gaf aanleiding tot een uitbarsting, die de uitvoering van het tractaat van 1619 verder tot een verklaarde onmogelijkheid maakte. Eenige der op Amboina aanwezige Engelschen hadden een samenzwering beraamd, om bij de eerste gunstige gelegenheid, die zich zou voordoen, het kasteel Victoria bij overrompeling te nemen en de bezetting over de kling te jagen; het plan lekte uit, de verdachten werden gevangen genomen, naar de toenmaals heerschende gewoonte door de pijnbank tot bekentenis gebracht en met eenige Japanners, die in het complot betrokken waren, ter dood veroordeeld. Niettegenstaande hun protest, werd het uitgesproken vonnis aan negen hunner en een gelijk aantal Japanners voltrokken. De Engelsche regeering vroeg rekenschap van die daad, welke in Engeland de hevigste verontwaardiging opwekte; de Engelsche factorij te Batavia werd verlaten, alle vriendschappelijke betrekkingen in de Indische bezittingen werden afgebroken en deze noodlottige gebeurtenis was een der aanleidende oorzaken van de oorlogen tusschen beide machtige zeemogendheden.

Als men in aanmerking neemt, dat de oorlog van 1653 tòch wel zou zijn uitgebroken, ook al hadde men in de Ambonsche quaestie met minder overijling en onwrikbaarheid gehandeld, zoo kan men zich over de gevolgen van die gebeurtenis niet beklagen; want dat Java en de Molukken door de Engelschen verlaten werden, kon de Compagnie niet dan ten goede komen. Het beweren van de Engelschen, dat de geheele samenzwering bedacht was om dit doel langs dien weg te bereiken, wordt door geen enkele omstandigheid bewezen, ook al zijn de vormen niet in alle opzichten in acht genomen en heeft naar onze hedendaagsche begrippen een bekentenis, door de pijnbank verkregen, niet veel waarde. Het gebeurde had

langdurige onderhandelingen ten gevolge en de Staten zouden niet ongenegen zijn geweest, de zaak in der minne te schikken; maar de overdreven eischen der Engelschen hebben dit onmogelijk gemaakt.

Van af dit oogenblik waren de Engelschen onze vijanden geworden; doch beter nog deze toestand, dan benadeeld te worden door de kuiperijen van zoogenaamde bondgenooten, op wie men in geen enkel opzicht heeft kunnen rekenen. De koningin van Engeland had last gegeven, het vermeend onrecht, dat geleden was, op de Compagnie te verhalen. — De Portugeezen gingen in hun machteloze jaloezie zoover, dat zij aan de Javanen kanonnen leverden, onder de uitdrukkelijke voorwaarde dat die tegen de Compagnie gebruikt moesten worden. En ten overvloede moest men zeer voor Bantam en Mataram op zijne hoede wezen, al liet de onderlinge verhouding oogenschijnlijk niets te wenschen over; want weldra zou het blijken, dat men gelijk had gehad met den Panembahan van Mataram te wantrouwen. Deze had Madoera en Soerabaya veroverd en den naam van Soesoehoenan aangenomen; schijnbaar tegen Bantam ageerende, was het geen geheim meer, dat hij het plan koesterde om de Hollanders te verjagen. Van alle kanten kwamen dus weer dreigende onweerswolken opzetten, die den politieken horizon beneveldden.

De overweging, dat er dagen van spanning zouden aanbreken, bracht eenige bewindhebbers er toe, om Coen aan te zoeken, het bewind ten tweedenmale te aanvaarden. Zoodra was dit niet ruchtbaar geworden of de Engelschen, die in Coen hun gevaarlijksten vijand zagen, teekenden protest tegen die benoeming aan, en om een oorlogsverklaring te vermijden, werd voorloopig aan het plan geen uitvoering gegeven.

Gedurende zijn verblijf in het moederland had Coen niet stil gezeten, maar was op meer vredelievende wijze in het belang onzer bezittingen werkzaam geweest. Zeer tegen het monopolie-stelsel, had hij zijne denkbeelden ingang doen vinden en op last van de »Kamer van Zeventienen'' reeds een ontwerp gemaakt, hoe

de bestaande bepalingen dienden gewijzigd te worden, zoodanig dat de handel op Indië weer voor een ieder kon opengesteld worden. Men was aanvankelijk niet ongenegen om hem te laten be- gaan, en dit schijnt oorzaak te zijn geweest dat men hem schitterende aanbiedingen had gedaan, om op nieuw als gouverneur-generaal op te treden. Toen echter de Engelsche gezant zulks had weten te verijdelen, was het ook met die schoone plannen gedaan; want de oppositie tegen Coens hervormingen werd grooter en grooter, zelfs zoodanig dat hij niet eens door de »Kamer" uitgezonden werd, doch alleen met voorkennis van enkele bewindhebbers vertrokken is, waarom Carpentier terecht bezwaar maakte, om voor hem plaats te maken, 't geen eerst geschiedde, nadat Coen de ver- antwoordelijkheid op zich genomen had.

In Maart van het jaar 1627 was hij vertrokken aan boord van de »Galjas van Hoorn", naar men zegt als konstabelsmaat verkleed om de aandacht der waakzame Engelschen te ontgaan, die hem zeker gevangen genomen zouden hebben, wanneer hij hun in han- den gevallen was. Het is opmerkelijk, zoo onregelmatig somwijlen door de bewindvoerders werd te werk gegaan; het ging toch waar- lijk niet aan, om een gouverneur-generaal naar Indië te zenden zonder een bepaalde aanstelling of volmacht. Dit feit staat vol- strekt niet alleen; het was geen zeldzaamheid, dat men op deze wijze hooggeplaatste ambtenaren uitzond, nauwelijks de vormen in acht nemende en toch met eene volmacht, die onbegrensd was. Zoo was in 1622 door de Compagnie Schapenham uitgezonden met een vloot, om de Spanjaarden zooveel mogelijk afbreuk te doen. Hij kon doen wat hij wilde, versterkte positiën veroveren, al dan niet behouden; kortom, hij werd in niets belemmerd. Gelukkig had men in die dagen over dappere en beleidvolle mannen te beschik- ken; in het tegenovergestelde geval zouden de slechte gevolgen van zulk een stelsel niet zijn uitgebleven.

Het was wel bij tijds, toen den 30sten September 1627 Coen aan-

kwam en het bewind weder aanvaardde. De Soesoehoenan van Mataram, bij de inlanders bekend als sultan Agoeng, de machtigste vorst op Java, zag de kans schoon om een lang beraamd voor-nemen te verwezenlijken. Hij had gaandeweg het grootste deel van Java aan zich onderworpen, alleen het westelijk gedeelte uitgezon-derd, dat de Compagnie zich had toegeëigend; en nu had hij zich voorgenomen, om de Hollanders van daar te verdrijven.

Den 24sten Augustus 1628 trachtten een 1000tal Javanen, van den zeekant gekomen, het kasteel van Batavia te overvallen; die aanslag werd gelukkig verijdeld. Men meende, dat de Javanen een goede les hadden gehad; maar twee dagen later kwam van de landzijde het eigenlijke leger, onder bevel van Baoe-Raksa, sterk 10,000 man en 2000 koelies, dat aanvalswerken begon op te werpen. De nage-noeg open stad werd slechts door eenige schansen verdedigd, waar-onder Hollandia en Zeelandia de eenige waren, die iets te beduiden hadden. Coen zou het met zijn zwak garnizoen, dat niet meer dan 529 soldaten en 200 matrozen telde, hard te verantwoorden hebben gehad — zooals reeds bleek bij een aanval op Hollandia, dat geluk-kig door een uitval ontzet werd — als niet ongeveer 6000 Chineezzen, die te Batavia woonden, zonder eenig voorbehoud onze partij hadden gekozen. Na eenige uitvallen, die met goeden uitslag bekroond wer-den, besloot Coen verder aanvallend te werk te gaan; hij gelastte Jacob le Fevre, oud-gouverneur der Molukken, om met de geheele macht, ongeveer 2900 weerbare mannen, het vijandelijk kamp aan te vallen. De eerste divisie, bestaande uit 2 compagnieën troepen, 1 com-panie schutterij en 3 compagnieën Japanners en vrije inlanders, ver-dreef de Javanen uit hunne versterkingen; de Japanners waren de eersten, die hunne vlag op de veroverde werken plantten. Nadat ook de tweede divisie met evenveel succes was opgetreden, was de vijand overal verdreven en zijn kampement werd in brand gestoken.

Thans verscheen een nieuw leger, dat de belegering hervatte, de rivier trachtte af te leiden en vervolgens een vernieuwden aan-

val op de schans Hollandia beproefde, weder zonder gunstigen uitslag. De beide bevelhebbers, welke dien mislukten aanval op Hollandia geleid hadden, werden door Seragula, den opvolger van Baeo-raksa, ter dood gebracht, en toen de Javanen eindelijk, aan gebrek ten prooi, het beleg moesten opbreken, werden nog ruim 700 man het hoofd voor de voeten gelegd, terwijl eindelijk de sultan zelf zijne wraak op dezelfde wijze aan den opperbevelhebber koelde.

Batavia was dus gered; maar Coen bracht, toen hij de handen weer ruim had, den tijd niet in Capua-rust door. Onderscheidene deelen van de stad werden aanzienlijk uitgebreid en bewapend, naast Hollandia werd een tweede schans opgeworpen en vijf nieuwe werken werden bewapend. Dat die inspannende arbeid niet overbodig was, zou weldra blijken; Coen vernam, dat te Tagal en Gabang een groote voorraad levensmiddelen verzameld werd, zoodat spoedig een derde aanval te wachten was. Op zijn last werd die belangrijke padi-voorraad verbrand, waartoe de kommandeur Adriaan Maartensz. Blok naar Tagal gezeild was; tevens werden de Karawang, de Pamanoekan en de Indrapoera, waarlangs de vijand nieuwen voorraad zou kunnen ontvangen, gestreng geblokkeerd. De stad was nagenoeg ingesloten door een sterk Javaansch leger, dat nu onder bevel van den sultan zelf het beleg voor de stad sloeg; met hoeveel moeielijkheden de vijand ook te worstelen had, toch was hij den 2^{den} September reeds zoover gevorderd, dat het vuur kon geopend worden; want hij was van berg-artillerie voorzien, die door buffels vervoerd werd. De hongersnood begon het leger evenwel te teisteren, evenzeer als allerlei ziekten, welke dientengevolge in hevigheid toenamen, en de toestand werd van dien aard, dat de sultan weldra genoodzaakt zou zijn, het beleg op te breken.

Nog voordat dit werkelijk opgebroken werd, kwam Coen te overlijden, na een korte en ernstige ziekte; het was in den nacht van 20 op 21 September, dat hij den laatsten adem uitblies. Zijn vaderland, en de Oost-Indische Compagnie in 't bijzonder, had een harer

trouwste dienaren verloren, die de grondlegger van onze heerschappij op Java geweest is, en zoowel door zijn dapperheid en overleg, als door zijn rechtvaardigheid en cordaatheid niet onbemind was, door allen geacht werd.

Zijn stoffelijk overschot werd in het stadhuis begraven, daar de kerk tijdens de belegering was afgebrand. Dat men onlangs te Batavia een standbeeld voor hem heeft opgericht, is een bewijs, hoezeer ook het nageslacht nog waardeert, wat Jan Pieterszoon Coen voor Neerlandsch-Indië, inzonderheid voor het moederland gedaan heeft.

Coen, naar het schijnt door de Bewindhebbers geautoriseerd om zelf zijn opvolger te benoemen, had den naam van den nieuwen gouverneur-generaal op zijn sterfbed aan den predikant Heurnius genoemd, met de opdracht om den Raad van Indië daarmee in kennis te stellen; doch de Raad ontkende die bevoegdheid en benoemde met algemeene stemmen tot gouverneur-generaal Jacques Specx, die pas uit het moederland was aangekomen. Specx had al dadelijk de handen vol, om de aanvallen der Javanen te verijdelen, want toen Coen de oogen sloot, was het beleg van Batavia nog niet opgebroken; maar ruim een maand later, den 20 October, werd een algemeene storm glansrijk afgeslagen en den 1^{en} November begonnen de Javanen den aftocht, zooals wij gezien hebben, na hun kamp in brand gestoken en de helft van hunne manschap verloren te hebben.

Onder menigen trek van moed en stoutheid moet hier nog vermeld worden de dappere verdediging van een klein fort, dat aan het uiteinde der stad gelegen was; slechts door zestien man bezet, die hun munitie reeds verbruikt hadden, sloeg dat handjevol dapperen den aanval af, door de Javanen, die het werk bestormden, alles op 't hoofd te werpen, wat voor de hand lag — en het schijnt, dat zij daarbij niet al te keurig te werk zijn gegaan. Noode is

zulks door de omstandigheden te verschoonen; dit neemt intusschen niet weg, dat men de heldhaftige verdediging der kleine sterkte tegen een geduchte overmacht moet bewonderen.

V.

VAN DEN DOOD VAN COEN TOT AAN DEN DOOD VAN DEN GOUVERNEUR-
 GENERAAL MAETSUYCKER.

De meening van velen, dat de nieuw benoemde gouverneur-generaal Jacques Speex ook door Coen als zijn opvolger was aangewezen, is moeielijk in verband te brengen met een treurige episode onder diens regeering. Coen was een man van strenge beginselen; onvermurwbaar, wanneer eens zijne gramschap was opgewekt; onverzoenlijk en haatdragend tegenover zijne vijanden. Nu moet een der staatsjuffers van zijne echtgenoot in ongeoorloofde betrekking tot zekeren Kortenhoef, vaandrig in dienst van de Compagnie gestaan hebben, en hoofdzakelijk aan den invloed van Coen moet het geweten worden, dat de rechtbank, die deze aangelegenheid onderzocht, den vaandrig ter dood veroordeelde, en het meisje tot lijfstraf. Dit onmenschelijk vonnis werd voltrokken, zoodat de dochter van Jacques Speex met goedvinden van den onverzettelijken Coen haar vernederende straf onderging en gegeeseld werd.

Speex boezemde de Kamer van Zeventien en geen onbepaald vertrouwen in; misschien ook achtte men zijne benoeming niet wettig geschied. Hij was in gemoede een voorstander van den vrijen handel, een doorn in het oog van de Bewindhebbers, die hem hun steun onthielden en zelfs ernstige berispingen gaven, o. a. toen Speex geweigerd had aan tafel te zitten met de rechters, die het wreed-aardig vonnis over zijn kind geveld hadden.

Zoodra waren de drie jaren, waarvoor Speex verbonden was, niet voorbij, of hij werd vervangen door Hendrik Brouwer, die in 1632

te Batavia aankwam. De afgetreden gouverneur had weinig kunnen volvoeren; alleen had hij een voordeelig verbond met Ternate gesloten.

Ook het bewind van Brouwer heeft tot weinig belangrijke feiten aanleiding gegeven. Hij trachtte handelsbetrekkingen aan te knopen met het eiland Bali; in het Chineesche Rijk stichtte hij een paar factorijen en hij werd met Bantam in een oorlog gewikkeld, dat de gesloten contracten niet wilde nakomen; die oorlog werd echter met weinig energie gevoerd. Mede met Mataram kwamen de zaken nog niet in 't reine. Een en ander wekte zeer de ontevredenheid in het moederland op, en zoodra zijn tijd verstreken was, moest Brouwer plaats maken voor Antonie van Diemen, welke reeds twee jaar te voren als zijn opvolger was aangewezen.

In Holland was men van oordeel, dat er getracht moest worden, op een goeden voet te verkeereren met de inlandsche vorsten; maar het Indisch bestuur vermeende, dat dit onuitvoerbaar was en dat men juist den schrik er in moest houden. En vooral in dien tijd, toen de gemeenschap nog zooveel te wenschen overliet, moest men het beheer ten volle aan de autoriteit in Indië toevertrouwen, die zeer gelukkig was in zijn bestuur over de Oost-Indische bezittingen.

Tot dusverre kon van een eigenlijk Oost-Indisch leger nog geen sprake weze. In den aanvang bepaalden zich de krijgsverrichtingen, zooals uit de geschiedenis van het ontstaan en de eerste ontwikkeling der Compagnie gebleken is, tot kleinere expeditiën, die niet eens altijd naar een vast plan geschiedden, maar doorgaans een gevolg van onverwachte omstandigheden waren. Het was een streven, om hier en daar en overal vasten voet te krijgen, hetzij openlijk, hetzij in 't geheim, soms langs slinksche wegen. Een geregeld bestuur was eerst langzamerhand georganiseerd geworden en wat de krijgsmacht der Compagnie betreft, slechts enkele, zeer onvolledige gegevens zijn te dien opzichte bewaard gebleven. De geschiedenis van de O.-I. bezittingen tot aan den dood van Coen moet alzoo beschouwd worden als een inleiding tot de lotgevallen van ons

Indisch leger en zijne »Heldenfeiten,» die wij in deze bladen zullen beschrijven.

Na de mislukte belegering van Batavia waren vooreerst geene aanvallen op die hoofdplaats van onze vestiging in den Archipel meer te vreezen; van uit dien zetel van ons bestuur kon nu het grootsche werk, door Coen onder zoo ongunstige omstandigheden voorbereid, worden voortgezet.

Wenden wij thans het oog naar de Molukken of Speerij-eilanden. Deze waren wel aan de Compagnie onderworpen, maar de gesloten overeenkomsten werden door de hoofden niet behoorlijk nageleefd. Het zou onbillijk zijn, alleen aan den inlander de schuld te geven van de verwickelingen, die ontstonden; de autoriteiten gingen niet altijd met overleg te werk en maakten de inlanders afkeerig van het gezag der Compagnie. Herhaaldelijk werd de eene gouverneur door den ander vervangen, zonder dat de toestand er beter op werd, en zoo kwam het, dat pas even de toestand op Java meer bevredigend was geworden, toen de Molukken het tooneel des oorlogs werden.

Tusschen Celebes en Nieuw-Guinea vindt men een uitgestrekten Archipel, die honderden eilanden bevat, waarvan enkelen de oppervlakte van een Europeesch rijk hebben. Als ware het met kwistige hand zijn zij daar over den waterspiegel gestrooid, allen bedeed met een heerlijk klimaat, een weelderigen plantengroei, een verrukkelijke natuur. Tallooze kleine eilandjes omringen de grootere met hun schilderachtige dreven, terwijl de kleinere van uit de verte gezien als waterplanten op den blauwen Oceaan schijnen te drijven, maar als men ze meer nabij gadeslaat een oneindige verscheidenheid van tropische gewassen, van planten en bloemen, schitterend en bont van kleur, aan het bewonderend oog vertoonen.

De »Sultans-eilanden,» zooals de Molukken ook genoemd worden, zijn een uitgestrekte eilandzee, uit drie groepen bestaande: de Banda-groep, de Ambonsche eilanden en de eigenlijke Molukken, ook Ternataansche eilanden genaamd.

De Ambonsche eilanden, namelijk de middelste groep, bestaan uit het prachtige eiland Amboina, den eersten zetel der Nederlandsche macht in Indië, toen de Compagnie op Java nog geen enkel vast punt had; voorts Amblauw, Boero, Bonoa, Ceram, Haroekoe, Besi, Kelang, Manipa, Noesa-Laut en eenige kleinere eilanden.

Amboina, ten noord-westen van Banda gelegen, is ongeveer 4800 □ ?? geogr. mijlen groot; dat is dus meer dan achtmaal de oppervlakte van ons vaderland. Hoe schoon is de natuur van dit rijk gezegende eiland! Hoog verheffen zich de granietbergen, steile rotsgevaarten, die majestueus de vruchtbare valleien omzoomen; daar vindt men de fraaie nagel- en sagobosschen, het schoone manggahout, en niet te vergeefs is Amboina het sieraad der »Specerij-eilanden,» want notemuskaat, kruidnagelen, kaneel — in rijke hoeveelheden worden zij ons geschonken. Moge het eiland zich op eenigen afstand niet zoo schilderachtig voordoen, hoe schoon en rijk is daarentegen het binnenland, met zijn reusachtig geboomte, te midden waarvan de muskaatplant welig groeit.

De Banda-groep of de Notemuskaat-eilanden bestaan uit zes eilanden: Groot-Banda, Neira, Goenong Api, Ai, Rhun en Rozengain, benevens een viertal kleinere eilanden. Banda werd door de Nederlanders het eerst onder Jacob van Heemskerk bezocht. Is dit eiland reeds schilderachtig gelegen, weinig eilanden in den rijken Molukschen Archipel maken zulk een bekoorlijken indruk als het kleine Banda-Neira. Bijna overal is de grond vruchtbaar, hetgeen grootendeels aan de onderaardsche vulkanische verwarming van de aardkorst te danken is. Daar de laag van vruchtbare aarde niet dik is, zoo missen de Molukken de veelzijdige vruchtbaarheid van het eiland Java; maar juist door den vulkanischen aard van den grond zijn zij bijzonder geschikt voor het winnen van specerijen, welke in geen ander oord op aarde in zoo groot aantal gevonden worden.

Eindelijk heeft men de Ternataansche groep, bestaande uit de eilanden Ternate, Gilolo, Batjan, Soela, Banggaai en Tomboekoe.

De Molukken werden in het jaar 1511 door de Portugeezen ontdekt, welke al dadelijk de groote waarde van die eilanden op prijs stelden en in het geheim er hun voordeel mee deden, totdat de Spanjaarden hun het bezit betwistten en Portugal aan keizer Karel V een som van 350,000 gouden ducaten moest betalen, om in het gerust bezit van die bezitting te blijven. Doch dit zou niet lang duren; want nadat de Compagnie Tidor genomen en aldaar het fort Oranje aangelegd had (1607), breidde zij hare macht zoozeer uit, dat een halve eeuw later reeds de laatste Portugees de Molukken verlaten had.

De oude volken, die Indië bewoond hebben, schijnen nooit tot de Molukken te zijn doorgedrongen; althans de overblijfselen van dien tijd toonen geen spoor daarvan aan. De oorspronkelijke bevolking bestond uit Alfoeren, die echter, spoedig nadat de Speerij-eilanden geëxploiteerd werden, ten deele door het Maleische ras verdrongen werden. Men trof in de Molukken vier rijken aan: het koninkrijk Ternate, van Batjan, Tidor en de Staten van Gilolo; voortdurend waren die rijken in oorlog met elkander gewikkeld en tegen het begin der zestiende eeuw onderwierp Bajang-Allah, de 20ste koning van Ternate, de drie andere vorsten, zoodat hij alleenheerscher van het uitgestrekte Moluksche rijk werd en zich den titel van Maharadja (groote koning) gaf. Aan die grootheid kwam spoedig een eind; want toen de Portugeezen kwamen opdagen, wierpen de ten onder gebrachte sultans het juk af, en het einde was, dat de Portugeezen en Spanjaarden zich den geheelen Archipel toeëigenden, hoewel het tot 1580 duurde, voordat Portugal zich in het bezit van Amboina mocht verheugen, hetgeen slechts 20 jaar het geval was; in 1605 kwam het onder het bestuur der O. I. compagnie.

De Alfoeren zijn altijd met zwarte kleuren afgemaald; zij toch waren van oudsher de beruchte »koppensnellers”, die men op de Moluksche eilanden aantrof. Veel heeft Valentijn bijgedragen tot de ongunstige opinie, welke men van de Alfoeren heeft opgevat.

»Zij hebben een verfoeielijke gewoonte,» zoo schreef hij in zijn »Oud en Nieuw Oost-Indië», een belangrijk, algemeen bekend werk, «hoe- wel een voor zulke wilden vrij staatkundige list, om gemakkelijk hunne vijanden te verminderen. Het is namelijk onder hen eene wet, dat geen jongeling de voorrechten van lid hunner gemeente zal genieten, alvorens hij een der vijanden van zijn land om het leven ge- bracht en diens afgehouden hoofd in zijn dorp in het openbaar neergelegd zal hebben.»

Nu is het wel aan te nemen, dat de jeugdige Alfoeren, begeerig om het burgerrecht te verkrijgen, niet altijd geduldig zullen ge- wacht hebben totdat er eens een oorlog mocht uitbreken, maar als de gelegenheid gunstig was, een der bewoners van een aangrenzend district het hoofd afsloegen, zonder dat zij daarom nog kannibalen waren of overigens tot het uitschot van het menschedom behoorden. Het koppensnellen schijnt hoofdzakelijk in bijgeloof zijn oorsprong gehad te hebben.

Over 't algemeen is de bevolking der Molukken van geheel ande- ren aard; op die eilanden heeft het Christendom de snelste vorder- ingsen gemaakt.

Het is haast onmogelijk, te midden van de heerlijke natuur dier schoone eilanden te denken aan de bloedige oorlogen, waarvan zij het tooneel zijn geweest.

Men leze slechts de beschrijving, die de heer Jurien de la Gravière in de *Revue des deux mondes* gaf van de herinneringen, die hem van het eiland levendig waren bijgebleven. »Ik heb te veel gedu- rende mijn langdurige loopbaan gezien, om niet zeer veel daarvan vergeten te zijn,» zoo schreef hij. »Toch kan ik mij nog, als ware het slechts eenige maanden geleden dat ik Amboina verlaten heb, voor den geest halen het verblindend schouwspel van die natuur, waar alles kracht en vruchtbaarheid ademt. De boomen verliezen zich in de wolken of strekken ver hun lommer uit; anderen zijn met bloemen beladen en zelfs de bast verspreidt liefelijke geuren,

de lucht is er balsamiek en men zou zeggen, dat de vleugelen van den wind traag zijn, zoozeer is het koeltje in die streken gewoonlijk lauw en loom. De vogels, de insecten, het kruipend gedierte, zelfs de visschen onder het doorzichtige water, waar het oog hen volgen kan, de schelpdieren en madreporen op hun tapijt van zand, alles heeft de zachte nuances van de kleuren der bloemen, gepaard met de fonkelende stralen van smaragd en robijn; alles kaatst het groen der bosschen of de veranderlijke tinten van het daglicht terug."

Voor al op het oogenblik, dat die tooverwereld begint te ontwaken en zich verkwikt in de eerste schemering, die aan den horizon licht; dat men getroffen wordt door het schouwspel van haar eeuwige jeugd en majestueuse schoonheid! Mij dunkt, aldus moet de aarde te voorschijn gekomen zijn uit de handen, die haar uit den chaos vrijmaakten; het is als ware men bij de schepping der wereld tegenwoordig."

En dan Ceilon, het groote en niet minder prachtige eiland aan den ingang der golf van Bengalen, het Taprobané der ouden, waar evenzeer de scherpe knal der musketten het liefelijk koor der gevederde zangers kwam afbreken. Is de heerlijkheid van die tropische gewesten met meer gloed en dichterlijkheid te schetsen, dan Haafner dit de bekoorlijkheden van het eiland Ceilon deed?

Bloeiend land, door de natuur met hare rijkste schatten gesierd! waar zij, aan hare vruchtbaarheid overgelaten, de zeldzaamste en verschillendste gewassen voortbrengt! — Verrukkelijk gewest, vol mannelijke schoonheid, waar groene heuvelen over lachende velden zien, en zonnige dalen, tusschen de met bosch bekrante bergen, zich slingeren; waar liefelijke toopen ¹⁾ en aangename boschjes van eeuwig groen in bevallige wildheid zich verhellen; priëlen, door de natuur gevormd, en donkere, eenzame gangen, waar de kunst nooit deel aan had; waar, als de zon hare brandende stralen nederschiet, men nau-

1) Palm en kokosdreeven.

welijks een bevende schemering gewaar wordt, en onder wier verrukkende schaduwen men het heelal vergeet; waar het vermengd en verward concert der glinsterende vogelenscharen in een onophoudelijken kring weergalmt, een stage jubel, van den grauwen morgen tot den zinkenden nacht heerscht, en de lucht door spelende zefirs wordt verkoeld, die tusschen de bladeren ritselen en op hunne wijkjes de sterkende uitwaseming van den kaneel en de aromatische planten, of den verkwikkenden geur van vreemde vruchten en gestadige bloesems verspreiden. — Wijde velden, waar het verrukte oog op de mengeling der heerlijkste verven dwaalt, — onafzienlijke akkers, met goudgele aren, die onder de lichte vleugelen des winds golven en ruischen, — verzilverde beekjes, die met een vleiend gemurmel over het witte zand voortsnelen, met hun doorzichtig kristal het heldere blauw des hemels weërkaatsen, en op welker vlakke dartelende vischjes, door de zon naar boven gelokt, spelen en zich in den verkwikkenden glans baden, — majestueuse rivieren, waarin de gloeiende robijn fonkelt, en de schemerende opaal deszelfs verwisselende kleuren en vermengde stralen, gelijk het snelschietende noorderlicht, bij de minste beweging naar de oppervlakte des waters werpt, — diepe aan elkander geketende wanden, onmetelijke schaduwen, waarover de zon zich vergeefs verheft en, in spijt van den gloed haars wagens, al haar vuur verliest; waar zich de morgen ver in den dag verlengt, en al de frischheid en koelte van den dageraad behoudt, — hooge bergen, zwanger van edelgesteenten, — mijnen van kristal, — rijke parelbanken, — tallooze soorten van boomen en gewassen, wier voortteling nimmer door de ongesteldheid van verschillende jaargetijden verhinderd wordt, — heilzame kruiden en genezende planten, door de weldadige natuur in verwilderde bosschen, liefelijke vlakten en beschaduwde dalen voortgebracht; en die onder verwarde struiken, langs steile oevers, of tusschen onbeklimbare rotsen, onbekend en ongezien, opgaan en weder verflensen; vele bekend aan den vrijheidmimnenden *Vaddah* *(wilden*

boschbewoner! en aan de dieren des wouds; en mogelijk onfeilbare hulpmiddelen tegen de scherpste pijlen der duizendhoofdige krankheid. — Deze en meer andere zijn uwe schoonheden en rijkdommen, o onwaardeerbaar eiland! Deze zijn uwe aanlokkelikheden, die mijne ziele bekoorden.

Zelfs ook dáár, waar de natuur in ontzaglijke wildheid woont, zijt gij schoon, in voorwerpen, vreeselijk prachtig. Met diepen eerbied aanschouwt men uwe ondoordringelijke en duistere wouden, in rijzende hoogte zich onmetelijk verspreidende; deze ongestoorde woonplaats der wilde dieren en verscheurende monsters; deze van ouds door de natuur geplante borstwering der onderdrukte *Singaleezen*; — uwe verwilderde bergen, welker wolkdragende kruinen de bedwelmde verbeelding alleen in staat is, te bereiken; — uwe diepe dalen, die de zon slechts op den middag beschijnt; waarover, met bemost voorhoofd, getakte rotsen hangen, en in welke verdorde wortelen van nedergeplofte boomen zich slingeren; — uwe zwarte afgronden, nooit door den dag verlicht, in welke diepte afgescheurde klippen, die de middernachtelijke storm van hunne grondvesten rukte, uit dik verward kreupelbosch stijgen; — uwe onstuimig afstortende watervallen, die, met wild en donderend geraas, van de steile zijden der rotsen of langs het uitgeholde gebergte in het met bosschaadjen bezaaide dal storten, en bruisende en schuimende tusschen de ontbloote wortelen der voor hun geweld buigende en waggelende boomen heenschieten; — uwe razende bergstroomen, die brullend nedertuimelen; — uwe uitgestrekte rivieren, waarvan sommigen door eenzame en vruchtbare woestijnen vloeien, door steenachtige heiden en zandige vlakten voortrollen of, door het wijde weefsel van dichte struiken, zich moeielijk een weg banen; dan wel, in een nauw bed te samen gedrongen, stuivende over breede rotsen heen bruisen.

Doch ook gij zijt geene roze zonder doornen; geen edelgesteente zonder vlek. In uw boezem bevinden zich ook vreeselijke wilder-

nissen, die de verbeelding zelfs vrees te betreden; waar schrik en afgrijzen in duistere holen wonen; verlatene, eenzame streken, die eeuwig in nachtelijke stilte rusten; waar geen geluid eener menschenstem klinkt, indien het niet de wanhopige klachten des ongelukkigen reizigers zijn, die, van zijn weg verdwaald, van zijne reismakers afgesneden, alleen in dit treurig gewest omdooft.

Zoodanig zijn de woeste en verschrikkelijke rotsen van *Hewoihat* in het midden eener dorre en onvruchtbare heide gelegen, waar de zon hare brandende stralen op de naakte klippen schiet en een verstikkende hitte de lucht door den weerschijn ontsteekt; zoodanig zijn de wild door elkander geslingerde bergen van *Cauragahing* en *Wellaponahoy*, waar lasten van gescheurde en opeengeworpene klippen, in ongenaakbare wildheid, dreigend omhoog rijzen en zich over het zwarte dal buigen; waar, van wijd overhangende rotsen, somtijds verschrikkelijke klompen zich door ouderdom of stormwinden afscheuren en, met doffen weërgalm, van uithoek tot uithoek botsende, diep in den klagenden afgrond storten; daar, waar geene gepluimde zangers hun nest bouwen en alleen de gehorende nachtuil, aan den rand eener vreeselijke diepte, slaperig zit te knikken en elk oogenblik in gevaar van een wreeden val is; waar, aan het grauwe voorhoofd eener overhellende en hooge rots, de steenadelaar zijne bloedgierige jongen voedt, en de gieren hunne ruischende vleugelen schudden; waar het blazen der bergslangen, uit diepe holen, naar boven stijgt, gelijk het suizen van een onderaardschen wind uit het opengeborsten aardrijk; daar zijn spelonken van onmetelijke diepte, die geen straal van daglicht ooit bescheen en waar een eeuwig koude nacht heerscht; gapende kloven van gespleten rotsen, uit welke geene redding is te hopen; zwarte afgronden, waarvan met uitpuilende oogen, duizelig, sprakeloos en bleek, de ontzette reiziger terug treedt, als hij, aan den kant des steilen bergs, in de nooit betreden diepte blikk. — Boschduivels wonen daar, in vermolmden boomen, en hun blaffen weërgalmt van

verre in de eenzame woestijn; zij verheffen hunne schrikverwekkende stemmen op de winden, en juichen in den middernacht. De verscheurende dieren vluchten in hunne holen en beven; de vogelen ontwaken verschrikt uit hun slaap; verward fladderen ze rond, tusschen de takken der boomen; de nachtuil zelf keert snel terug, naar de klove der rots, en de dwalende vledermuis vliedt verre weg en verlaat haar verblijf voor altoos.....

En uw sombere wouden, waar geen zonnestraal ooit doordrong en alleen een flauwe dag, een duistere, doodsche schemering heerscht; deze woeste woning des afgrijzens, deze akelige wildernissen, waar treurigheid den looden schepter zwaait, waar het bleeke stilzwijgen tusschen de boomen sluipt en den dorren vinger op de lippen drukt; waar, tusschen verwarde struiken, een treurige zwerm van eenzame vogels zwaarmoedig rondvliegt en hun gezang vergeten; de droevige nachtuil alleen, met klagend geschreeuw en verhaaste snikken, hare smarte zucht, en trossen van vledermuizen, hare iederen vlerken in knopen te samen geslagen, aan de takken der boomen hangen. — In deze dompige wouden blaast geen verfrisschende wind; een huiverige en verderfelijke damp rijst uit drabbige poelen, de woonplaats van walgelijk en giftig gewormte; treurige en modderige beken schuiven langzaam tusschen bemoste en half verrotte stammen; daar is het geliefkoosd verblijf der afschuwelijke gehorende spin, die met rollende oogen op den groenen kikvorsch loert. — De verdwaalde reiziger, die zijn verloren pad zoekt, zinkt tot aan de knieën in een stinkenden en gistenden pool; en terwijl hij met de handen de menigvuldige takken der boomen en klimopraken, die hem het gezicht belemmeren, verwijdert, regenen honderden van bloedgierige *Gandje's*, *Mangais* en andere bijtende en giftige insecten op hem neder, en vervullen zijn vermoeid lichaam met brandende smarten. —

Ziedaar licht en schaduw van die tropische natuur. Wie zou ze beter kunnen schilderen dan hij, die haar te voet doorkruist heeft;

die alles zelf onderzocht en bewonderd, die er zoo langdurig in vertoefd, ja rondgezworven heeft als Haafner, wiens pen het kleurrijk penseel evenaart en ons voor den geest weet te tooveren, wat op hem een onuitwischbaren indruk gemaakt had. In Ceilon gaf hij ons in een schitterend beeld, toch slechts een *schema* van de onvergelykelijke natuur dier rijke gewesten aan gene zijde vanden Oceaan.

Nadat er onder Speex en Brouwer op Amboina ongeregeldheden waren voorgevallen, en de gouverneur van den Heuvel, die ter vervanging van gouverneur Gijsels gezonden was, de zaak nog erger gemaakt had, waren de inlanders in het gebergte gevlucht. Van den Heuvel werd op zijne beurt vervangen door van Deutekom, een onhandelbaar militair, welke door zijn ruw en onhandig gedrag den toestand van dien aard maakte, dat de gouverneur-generaal van Diemen zich reeds het eerste jaar na zijne aankomst te Batavia genoodzaakt zag, met een vloot van 17 vaartuigen, bemand met 2000 koppen, daarheen te stevenen, om orde op de zaken te stellen.

Hij vertrok den 30sten November 1636; twee Raden van Indië, Caan en Ottens genaamd, bevonden zich aan boord. Ongeveer zes weken later liet men voor Amboina het anker vallen. De inlanders hadden de sterkte Luciëla, die op een hoogen berg gelegen is, bezet en goed versterkt; van Diemen besloot, dat werk te nemen, hetgeen na een scherp gevecht gelukte. Men vond er zeven kleine kanonnen en een aanzienlijke hoeveelheid buskruit. In plaats van, zooals zijne voorgangers denkelyk zouden gedaan hebben, de bevolking zijne wraak te doen gevoelen, behandelde hij haar met zachtheid; hij beloofde algeheele vergiffenis aan allen, die dit zouden vragen en verklaarde zich tevens bereid, om in de lang niet onrechtmatige grieven te gemoet te komen; op deze wijze slaagde

hij er in, door zachtheid gedaan te krijgen, wat door geweld misschien nog niet eens volkomen gelukt zou zijn: de tractaten werden hernieuwd en er werd bepaald, dat alle kruidnagelen van de Molukken en aanhoorigheden aan de Hollanders moesten geleverd worden, waarvoor jaarlijks een zekere som zou worden betaald.

Tot nog toe was de koning van Makassar de Compagnie steeds vijandig gezind geweest; maar van Diemen was het, die voor 't eerst een tractaat met hem sloot (1637). Door zijn beleidvol en gematigd bestuur wist hij verder in de Molukken een paar jaar den vrede te bewaren, hoewel er toch altijd bij de bevolking ontevredenheid bleef bestaan en het allicht tot een botsing zou zijn gekomen, wanneer de oorlog op Ceilon niet noodzakelijk had gemaakt, om elders wat te schikken en zoo mogelijk door de vingers te zien; lang zou het echter niet zoo kunnen duren.

De oorlog tegen de Portugeezen, grotendeels op Ceilon gevoerd, verdient thans onze aandacht.

Het schoone en uitgestrekte eiland Ceilon, tegenwoordig aan de Engelschen behoorende, van de kust van Koromandel gescheiden door de straat van Manaar, werd in het jaar 1505 ontdekt door Lorenzo d'Almeida, tevens de ontdekker van Madagascar en van de Maledieven. Zijn vader, de bekende Portugees don Francisco d'Almeida, door koning Emanuel I tot eerste onderkoning van Oost-Indië benoemd (1505), had de Staten Quiloa, Cananor, Cochin, Kalikoet en Malakka aan de heerschappij van Portugal onderworpen.

De Portugeezen hadden in 1525 een fort te Columbo gebouwd en vormden er verschillende etablissementen. Maar de koningen of keizers van Ceilon, die het Christendom omhelsd hadden, weigerden aan de steeds toenemende eischen der overheerschers gevolg te geven, en het kwam tot een worsteling. In 't eerst bezorgde het overwicht der Europeesche wapenen Portugal de overwinning; Furtado de Mendosa sloeg het leger van keizer Radja Singa; maar in 1590 maakte prins Suri Ada zich van het grootste deel van Ceilon

weer meester. Te Paliakatte, op de kust van Koromandel, sloot nu Radja Singa een verbond met de Nederlanders, terwijl ingevolge een opdracht van den gouverneur-generaal de admiraal Adam Westervoldt een Portugeesche vloot bij Goa sloeg, in tegenwoordigheid van een paar gezanten des konings van Kandia, die aan boord van een jacht der Compagnie den loop van het zeegevecht gadesloegen en met bewondering toezagen, hoe de veel kleinere schepen van den Hollandschen admiraal de trotsche zeekasteelen der Portugeezen enterden en veroverden. Het was voorzeker onder den indruk van die overwinning dat de keizer van Kandia een verdrag met de Compagnie sloot, dat voor haar zeer voordeelig was; zij bekam nagenoeg den alleenhandel op Kandia, mocht naar verkiezing steenen factorijen bouwen, en ten overvloede zou de keizer de kosten van den oorlog tegen den gemeenschappelijken vijand dragen.

Daarna werden Trinkonomale, een belangrijk fort op de oostkust, Negombo en Punto-Gale op den Portugees veroverd (1640). De inneming van dit laatste fort ging gepaard met een ridderlijke daad van een Hollandsch officier, wel de vermelding waard, niet zoozeer omdat dit feit naar onze hedendaagsche begrippen zoo bijzonder merkwaardig kan genoemd worden, maar omdat het dit dubbel was in dien tijd, toen de wijze van oorlogvoeren woest en bloedig was, zóózeer zelfs, dat aan de geschiedrol van die dagen menige vlek kleeft; menige donkere bloedvlek, die haar niet had behoeven te ontsieren, doch soms helaas! een onuitwischbare smet daarop heeft gelaten.

Toen Coster met de strijdmacht der Compagnie het beleg voor Punto-Gale sloeg, was Lorenzo Ferreira de Brito daar gouverneur en kommandant van de stad. Bij die gelegenheid week diens moedige vrouw geen oogenblik van zijne zijde; zij ging met hem de posten rond, ontzag zich niet om naast hem de gevaarlijkste punten te bezoeken en toen in den nacht van 13 Maart 1640 de muren der stad bestormd werden, toen was zij zijn beschermengel. Met wonden

overdekt, stortte de kloeke bevelhebber neer, na de hem toevertrouwde veste met beleid verdedigd te hebben; de verwoede soldaten wilden hem den genadestoot toebrengen, — maar zij was het, die hem met haar lichaam dekte, toen hij bewusteloos neerlag. Midden in het strijdgewoel, omringd door al de verschrikkingen van een worsteling op leven en dood, bleef zij hem beveiligen. Voorzeker ware de moedige vrouw bezweken en haar bloed hadde den ongelukkige besproeid, wanneer niet een Hollandsch officier, getroffen door de zelfopoffering en den heldenmoed van die onversaagde vrouw, haar te hulp ware gesnel. Coster, die nu ter plaatse gekomen was, liet de wonden van den gouverneur verbinden en, vervuld van hoogachting voor de edele vrouw, behandelde hij haar met de meeste onderscheiding, zorg dragende dat zij met haar echtgenoot naar Batavia vervoerd werd, waar hij na een kortstondige krijgsgevangenschap ontslagen werd.

Hoe vriendschappelijk de verhouding tusschen de Compagnie en keizer Radja Singa ook was, het bleek alweder, dat men op de inlandsche vorsten weinig staat kan maken; want toen de reeds genoemde bevelhebber Coster een kleine woordenwisseling met hem had gehad, liet de keizer hem wreedaardig vermoorden.

Het jaar 1641 zou gewichtig worden voor de Compagnie, door de verovering van Malakka, waarvoor èn Matelief èn Verhoeven het hoofd gestooten hadden (1606 en 1608).

De gouverneur-generaal Brouwer had het niet raadzaam geacht, om Malakka opnieuw te belegeren, maar had toch last gegeven, dat in de straat van dien naam eene vloot zou kruisen. Nadat de stad ingesloten was, besloot men in 1640 tot de belegering over te gaan, waarbij de sultans van Djohor en Atjeh hulp zouden verleen, aan welke toezegging alleen door eerstgenoemde voldaan werd.

Aan Adriaan Anthoniszoon, een bekwaam krijgsoverste, was de leiding van den aanval opgedragen; zijn geheele krijgsmacht be-

stond uit 1500 man, met inbegrip van de troepen, door den sultan van Djohor gezonden. De stad telde op dat oogenblik 20,000 inwoners.

In de maand Augustus had hij Malakka ook van de landzijde ingesloten en twee batterijen opgeworpen, elk bewapend met 16 vuurmonden, die de muren van de stad onafgebroken teisterden en weldra bres geschoten hadden.

Tot zoover ging alles goed; maar — ofschoon met goeden uitslag bekroond en van overwegend belang in hare gevolgen, daar de val van dit laatste belangrijke punt der Portugeezen aan hun overwicht in den Indischen Archipel voor immer een eind maakte — die belegering van Malakka staat met een zwarte kool opgeteekend.

De gouverneur van Malakka, Manoel de Souza Coutinho, verdedigde de stad met energie; men aarzelde daarom, met de kleine macht, waarover men te beschikken had, een storm te beproeven, daar de Portugeezen tot den laatsten man zouden vechten.

Wel bleken pest en hongersnood de afschuwelijke bondgenooten der onzen te worden; maar de besmettelijke ziekte tastte ook de belegeraars aan en richtte zoowel binnen als buiten de veste schrikbarende verwoestingen aan.

Onbeschrijfelijk is de ellende geweest, die door de pest werd aangericht. De bevelhebber der Nederlandsche troepen werd door de noodlottige ziekte aangetast en bezweek, evenzeer als zijn opvolger. Coutinho hield moedig vol, al nam de epidemie door den nijpenden hongersnood nog in hevigheid toe.

Ook van den Broek, de derde bevelhebber, werd het offer van de vreeselijke ziekte, die schrikbarend om zich heen greep. Er werd een krijgsraad belegd en nadat de scheepskapitein Caertekoe tot bevelhebber van het overschot der troepen benoemd was, nam men het besluit om een laatsten wanhopigen storm te wagen.

Met het aanbreken van den dag van 14 Januari 1641 werden alle strijdbare manschappen verzameld, en de bestorming werd onder-

nomen. De hardnekkige tegenstand, dien men ontmoette, — ook nu, nadat het garnizoen tot 600 man, waarvan 200 Europeanen, geslonken was — deed overtuigend zien, hoe gewaagd een stormenderhandsche aanval in de eerste dagen van het beleg zou geweest zijn. De Portugeezen moesten ditmaal het onderspit delven. . . . Toen zij tot het uiterste gebracht waren, had Caertekoe de grootmoedigheid, om den dapperen bevelhebber een eervolle capitulatie toe te staan.

Malakka, een dicht bevolkte stad toen de belegering begon, telde er niet meer dan 3000, toen de capitulatie gesloten werd.

Dit verlies was voor de Portugeezen onherstelbaar; want de inneming van Malakka bevestigde de suprematie der Compagnie in den Molukschen Archipel, waarover dadelijk een gouverneur werd aangesteld. De eerste, die tot deze waardigheid benoemd werd, was Jan van Twist.

Ook in Japan waren de Portugeezen door de Hollanders verdrongen. Vroeger wilden de Japanners zich onder geen voorwendsel met andere volkeren inlaten; maar toen in 1542 een Portugeesch vaartuig door storm op een der Japansche eilanden was geworpen, was het de bemanning gelukt, tot een Japansche haven toegang te bekomen. Zij was niet vijandig ontvangen geworden, de aangeknoopte handelsbetrekkingen werden uitgebreid, en het Christendom ingevoerd; de gewone fout van de Spanjaarden en Portugeezen in die dagen. Wel kreeg de Katholieke godsdienst, zelfs aan het hof van den keizer, veel aanhangers; maar de overdreven ijver van de zendelingen was oorzaak, dat 's keizers ontevredenheid werd opgewekt; in 1586 werd aan de bevolking op straffe des doods verboden, den nieuwen godsdienst te omhelzen, en weldra werden de christen-zendelingen op last van den keizer ter dood gebracht.

Was men tegenover onze landgenooten reeds van af hun eerste nederzetting in het begin der 17^e eeuw gunstig gestemd geweest, aanvankelijk werd de verhouding nog meer vriendschappelijk, toen

alle andere natiën, behalve de Chineezen, werden uitgesloten en de Japanners een hevigen haat tegen de Portugeezen opvatten. Toen in Arima een opstand was uitgebroken, die door de tot het Christendom bekeerde Japanners was beraamd, kon het opperhoofd van onze factorij niet weigeren, om aan het verzoek des keizers te voldoen en hem bij het beteugelen van dien opstand de behulpzame hand te bieden, ofschoon door de onzen niet is deel genomen aan de wreedaardige geloofsvervolgingen, die daarvan het gevolg zijn geweest, waarvan onze landgenooten onrechtvaardig door partijdige schrijvers van dien tijd beticht werden.

Omstreeks de helft der zeventiende eeuw begon er eenige verkoeling te ontstaan, hoewel de Compagnie geen reden daartoe heeft gegeven, en toen Caron, het opperhoofd der Nederlandsche factorij, een groot steenen gebouw had gezet, verzette de Japansche regeering zich daar tegen en het eiland Decima werd hem aangewezen, waar vroeger de Portugeezen verblijf gehouden hadden. Tot dit eiland, door middel van een brug met de stad Nangasaki verbonden, moest zich de handel der Compagnie bepalen en de loge te Firato moest verlaten worden. Blijkbaar was het een gevolg van de verwoedheid des keizers tegen het Christendom, dat de Japansche regeering zoo veranderd was; de verkoeling was zoo merkbaar, dat van Diemen zich genoodzaakt zag, aan het Japansche hoofd te Nangasaki een brief te schrijven, die onder dagteekening van 26 Juni 1641 van Batavia verzonden werd. Die behelsde o. a.:

»Wij trachten eerlyck naer den handel, en arbeijden niet den Japanner het onse of eenig ander geloove in te planten.

Indien Syne Majesteit voornemen mochte weesen, geen Christenen in syn lant den handel toe te laten, wij 't selve wetende, ons daernaer reguleren sullen, bereid wesende te gaen ende te comen."

Men ondervond vele belemmeringen, die evenwel ruimschoots vergoed werden door de groote voordeelen, die de handel met Japan opleverde; vooral toen andere natiën uitgesloten waren.

De regeering van van Diemen was in alle opzichten een weldaad voor Indië. Onder zijn bewind werd het grondgebied der Compagnie belangrijk uitgebreid; ook het binnenlandsch bestuur werd aanzienlijk verbeterd, vooral de rechtspleging en het administratief beheer. De Compagnie bloeide zoozeer, dat zij in de laatste jaren van zijne regeering ongehoorde winsten kon uitkeeren, die in het jaar 1642 niet minder dan de helft van den inleg bedroegen. Van Diemen stond dus bij de Bewindhebbers zeer goed aangeschreven, al gebeurde het meermalen dat hij met hen van gevoelen verschilde, zoodat hij op hun dringend verzoek aan het bewind gebleven was, toen hij om gezondheidsredenen meer dan eenmaal zijn ontslag gevraagd had.

De Bewindhebbers bleven in hun monopolie-stelsel volharden en hun voornaamste streven was, om door den alleenhandel groote winsten te verwerven; zij zonden schepen uit, om nieuwe landen te ontdekken en op een dier tochten werden Nieuw-Zeeland en Tasmania (Nieuw-Holland) ontdekt, namelijk door Abel Tasman en Visscher. Aan Tasmania werd, ter vereeuwiging van den naam des toenmaligen gouverneur-generaals, de naam »van Diemensland" gegeven.

Toen deze laatste in 1645 ziek werd, droeg hij den Raad van Indië de regeering over, onder presidium van Cornelis van der Lijn, den directeur-generaal van den handel; van het hem geschonken verlof om terug te komen kon de bekwame gouverneur-generaal geen gebruik meer maken, daar hij den 19^{den} April 1645 overleed.

Het oetrooti der Compagnie, in 1622 met 21 jaar verlengd, was alzoo in 1643 ten einde gelooopen; de vernieuwing ging ditmaal zoo gemakkelijk niet. Er heerschten groote ontevredenheid en naijver; de West-Indische Maatschappij beweerde, door de Compagnie benadeeld te worden, terwijl vooral de hooge provisiën, die de Bewindhebbers zich toebedeelden, tot veel klachten en onaangenaamheden aanleiding gaven. De Staten, ook door Friesland hiertoe aangezet -- dat

zelf een Compagnie wilde oprichten, nadat de Vereenigde O.-Indische geweigerd had, om die provincie voor een zeker kapitaal aan de onderneming te laten deelnemen — verleenden slechts octrooi voor een jaar en voor nog korter tijd; maar in 1647 werd weer octrooi voor 25 jaar verleend, waarbij de wijze van beheeren nader geregeld en de inkomsten der Bewindhebbers vastgesteld werden. Iedere tien jaar zou aan de regeering rekening en verantwoording worden overgelegd en de Compagnie moest aan de Staten een som van 1½ miljoen betalen, waarmee de West-Indische Compagnie tevreden gesteld zou worden.

Van der Lijn, dien van Diemen niet tot gouverneur-generaal had durven benoemen, daar hij minder geschikt daarvoor werd geacht, werd in 1646 door de Bewindhebbers tot die waardigheid verheven. Was reeds onder van Diemen met Bantam vrede gesloten, van der Lijn wist het nog verder te brengen en sloot met den vorst van Bantam een of- en defensief verbond. Van groot gewicht ook was het verbond, dat met den Soesoehoenan van Mataram tot stand kwam (1646). Al had Mataram tot tweemaal toe gepoogd, Batavia te veroveren en beide keeren zijn leger nagenoeg geheel vernietigd gezien, de sultan liet zich het bondgenootschap van de Compagnie welgevallen. Misschien ware het zoover niet gekomen, wanneer men niet aan de strikte bevelen uit het moederland, om aan den oorlog met de inlandsche vorsten een einde te maken, gevolg gegeven had; het was namelijk een bepaalde eisch van den Soesoehoenan geweest, dat de gouverneur-generaal een gezantschap zenden en dus als ware 't hem als zijn gelijke erkennen zou. Natuurlijk geschiedde dit slechts *pro forma*.

Veel was er dus al gewonnen, dat men op vriendschappelijken voet met Mataram verkeerde; wederzijds werden gezantschappen gezonden, die rijke geschenken meebrachten, zooals dit in die landen gebruikelijk is.

De verhouding tusschen de Kamer van Zeventien en den gouver-

neur-generaal van der Lijn was niet zoo goed als met diens voorganger; meermalen ontving hij scherpe aanmerkingen en men hadde hem gaarne het door hem gevraagd ontslag verleend, als men een opvolger geweten had. De directeur-generaal Caron, anders de aangewezen persoon, mocht zich niet in het vertrouwen der Bewindhebbers verheugen. De wrijving werd zoo hevig, dat van der Lijn verklaarde, onherroepelijk in 1650 het bewind te zullen neerleggen. Toen werd Karel Reiniersz., Raad van Indië, tot gouverneur-generaal benoemd en tevens aan van der Lijn de last verstrekt, terug te keeren, terwijl bij dezelfde aanschrijving de genoemde directeur-generaal geschorst werd. De origine van deze onaangenaamheden was van ingrijpenden aard; zij betrof het handeldrijven van particulieren, dat niet genoegzaam werd tegengegaan en waaraan zelfs de hooggeplaatste ambtenaren zelve zich schuldig maakten. Die particuliere handel was den Bewindhebbers een doorn in het oog; zij waren daarin zoo kleingeestig, dat zij er den directeur-generaal een verwijt van maakten, voor de weduwe van den vorigen gouverneur-generaal eenig porcelein gekocht en naar Holland gezonden te hebben.

Toch is de Compagnie door hare karigheid de aanleidende oorzaak van het ingeslopen misbruik geweest; door hare ambtenaren onvoldoende te betalen, dwong zij hen, wilden zij hun stand ophouden en behoorlijk leven, ter sluiks op eigen gelegenheid handel te gaan drijven, en toen dit al spoedig algemeen was geworden, waren de ambtenaren er op uit, om zich langs dien weg te verrijken, zeer ten nadeele van de Compagnie. Het misbruik, eenmaal ingeslopen, heeft men niet meer kunnen uitroeien, ook al ging men tegenover de beide hoogste autoriteiten, den gouverneur- en den directeur-generaal, met veel gestrengheid te werk.

Voortdurend werd met meer nauwlettendheid tegen het euvel gewaakt, daar zelfs de zoogenaamde »Vrijburgers» zich over de schadelijke mededinging van de ambtenaren beklaagden; het overdreven opvoeren van de strafbepalingen dienaangaande bewees reeds, dat men

er weinig tegen doen kon. Karel Reiniersz., de nieuwbenoemde gouverneur-generaal, bleef tot 1653 aan het bewind.

Het winstbejag der Compagnie had reeds onder zijn voorganger tot nieuwe onlusten in de Molukken geleid.

Alleen de Banda-eilanden brachten méér notemuskaat en foelie op, dan men kon gebruiken; daar men dit den vreemdeling niet gunde, werden er maatregelen beraamd om de overproductie tegen te gaan en het middel, daartoe gekozen, was het uitroeien van de overtollige boomen, hetgeen de ontevredenheid der bevolking in de hoogste mate opwekte. De gouverneur Demmer, die de Molukken beheerde, had door zijn willekeurige wijze van regeeren de gemoederen nog meer tegen de Compagnie ingenomen; ook diens opvolger Arnold de Vlaming ging voort met het vernielen van specerijboomen, naar het heette tot straf voor smokkelhandel, naderhand tot tuchtiging van hen, die in opstand waren gekomen.

Toeloe Cablesie, een der hoofden, kwam openlijk in verzet; hij bezette met de zijnen de rotsvesting Capaha, en werd daar de ziel van den opstand. Tot driemaal toe trachtte Demmer die versterking te nemen; maar telkens te vergeefs. Door de onverschrokkenheid en vastberadenheid van kapitein Verheyden was het, dat het fort genomen werd en ons gezag zegevierde.

Het was een zware, bijkans onuitvoerbare taak, die hij op zich genomen had. Het werk was op den top van een steile rots gelegen en kon niet bereikt worden dan langs enkele voetpaden, die door de opstandelingen waren versperd of onbegaanbaar gemaakt.

Er bestond geen middel om de belegerden tot de overgave te dwingen dan bij verrassing; want een geregelde aanval was onmogelijk. Er was niet eens een geschikt punt tot het opwerpen van een batterij te vinden en de vijand scheen behoorlijk van leeftocht voorzien te zijn. Daarom besloot Verheyden, om een stout waagstuk te ondernemen; in het holst van den nacht wilde hij den steilen bergrand beklimmen, en zoo mogelijk de bezetting overvallen.

De kleine troepenmacht werd in vieren verdeeld en maakte, onder bevel van luitenant Moerlag, den vaandrig Jan Willemszoon, en een der kloekste onderofficieren, Abraham Janszoon genaamd, zich tot de moeitevolle onderneming gereed, terwijl kapitein Verheyden het centrum, sterk 60 man, kommandeerde. In het nachtelijk duister, — het was één uur in den nacht en de maan was door zware wolken aan het oog onttrokken — begon men den gevaarlijken tocht; de weg was waarlijk niet met rozen bezaaid! Door ondoordringbaar houtgewas, door den weligsten tropischen plantengroei, langs steile, onbeklimbare glooiingen en diepe afgronden voerde die weg; van geregeld marcheeren was geen sprake; elk moest maar zien, hoe hij vooruitkwam. Langzaam en voorzichtig schreed men voort; want een ieder wist, dat hij alleen door behoedzaamheid zijn leven in de hand had. Een diepe stilte heerschte er in 't rond; die werd door niets afgebroken dan door den gesmoorden gil van den rampzalige, dien een enkele mistred in den afgrond deed storten, waaruit een dof geluid schrikaanjagend het scherp toeluissterend oor bereikte, als om de onversaagde schare toe te fluisteren, dat daar beneden, in die zwarte kloof, een makker, een vriend verpletterd neerlag.

En hooger, hooger steeg men. Ook *die* spookachtige geluiden waren niet meer te vernemen.

Wat moet er in den boezem van die onversaagde mannen zijn omgegaan, toen zij de kruin begonnen te naderen en de muren zich scherp tegen den donkerblauwen hemel, een oogenblik door het zilver maanlicht verhelderd, zagen afteekenen. Het minste gedruisch deed hun moedig hart sneller kloppen; van alle zijden dreigden gevaren. Het was niet genoeg, de boomtakken, den doornigen struik vast te grijpen, om voor een doodelijken val behoed te worden; meermalen hoorde men, hoe die schijnbaar hechte steun losliet, om den ongelukkige, die zich daaraan toevertrouwde, verraderlijk aan zijn jammerlijk lot over te laten; hoe een oog-

schijnlijk onwrikbaar rotsblok den krijger met gemak kon dragen, maar eensklaps losliet, om hem, onder een regen van rotsgrond en blokken bedolven, als 't ware in den begeerig gapenden afgrond te slingeren. Een angstkreet, een vreemdsoortig geluid als het verwijderd ratelen van den donder, als het dreunen dat een aardbeving voorafgaat — en men wist, dat de kleine bende weer met een dappere verminderd was.

En voort ging het, iedere secunde den aanval moerende vreezen van hen, die de natuur zoozeer in hun voordeel hadden.

De voordeelen, welke die trotsche natuur haar aanbood, zou de bezetting rampspoedig worden. Op de ongenaakbaarheid van dat arendsnest vertrouwend, had hij verzuimd, voor hare veiligheid zorg te dragen en toen de dappere schaar, belangrijk gedund maar nog altijd tot het uiterste besloten, zich voor den muur van het fort verzameld had en zich gereed maakte, om met geweld zich een toegang te banen, werd de poort geopend en een oude vrouw kwam argeloos naar buiten. — Nu was de bezetting verloren.

Men drong de geopende poort binnen; schrik en ontzetting verspreidden zich onder de onvoorzichtige verdedigers, die in een oogwenk gevangen genomen of gesneuveld waren. Velen wierpen zich wanhopig in de diepte; om verbijzeld, verpletterd neer te komen misschien bij het treurig overschot van een der aanvallers. Hoe onbegrijpelijk ook, het gelukte enkelen, te ontkomen; ook Toeloe Cabesie, wiens leven door zijne vrouw gered was, daar zij hem met haar lichaam dekte, toen een vuurwapen op hem gericht was, zoodat zij het schot, voor hem bestemd, in de borst ontving.

Het fort werd geslecht en de onverbiddelijke Demmer liet Toeloe Cabesie, die weldra zich kwam aanmelden om vergiffenis te smeecken en de plechtige verzekering te geven, dat hij alles weer goed zou maken, gevangen nemen, vonnissen en onthoofden (1648).

Ook hier was de overwinning dus behaald; maar dit nam niet weg, dat de bevolking ten volle van de Compagnie vervreemde en

met kracht van wapenen moest bedwongen worden. Het stelsel, dat de Compagnie volgde, was allerverderfelijkt. Men kan nagaan, wat er bij die menschen omging, wanneer jaarlijks de gouverneur der Molukken zich aan 't hoofd stelde van een aanzienlijke krijgsmacht, die vervoerd werd in vaartuigen, welke de inlanders zelve moesten leveren; wanneer men boomen, die een jaar te voren op last van de overheid geplant waren, baldadig uittrok of vernielde, geheele plantages uitroeide, somwijlen zelfs hoopen kruidnagelen en foelie in brand stak, — alleen omdat de Compagnie voor zich zelve niet meer noodig had en aan geen ander 't minste of geringste wilde gunnen.

✓ Hoeveel verbittering moest dit te weeg brengen; hoe schadelijk werkte dit voor de Compagnie, welke in hare verblindheid niet te overreden was!

Kon men het in gemoede de bevolking euvel duiden, dat zij in opstand kwam. Was het recht niet aan hare zijde, als zij zich op de gesloten tractaten beriep en, ziende dat men hare vertoogen geen aandacht waardig keurde, in radeloosheid naar de wapens greep.

Het gevolg van dien toestand was, dat de Compagnie overal forten en andere versterkingen moest aanleggen, om de weerspannige bevolking in bedwang te houden; dat haar stelsel niet kon zegevieren dan ten koste van veel menschenlevens. Tevens werden de inboorlingen met een gloeienden haat tegen haar beziel; in groot aantal verlieten zij de, door de natuur zoo rijk gezegende, eilanden, die thans onophoudelijk het tooneel van bloedige worstelingen werden, en omgekeerd ontbrak het niet aan represailles, daar de inboorling, als bij de kans schoon zag, het gouvernement misleidde en, nu het eenmaal zoover gekomem was, als vijand tegenover ons stond.

Niet genoeg kan de eigenzinnigheid der Bewindhebbers gebrandmerkt worden, vooral als men bedenkt, dat zij zich reeds direct nadeel daardoor berokkenden; want in een jaar tijds werden alleen op

Ceram 11000 boomen uitgeroeid; de bevolking was sterk verminderd en — de Compagnie verloor, in plaats van te winnen. Het is namelijk bewezen, dat men in Europa jaarlijks niet meer dan twee millioen voor de specerijen der Molukken maakte, terwijl de onkosten, tengevolge van de groote macht, die men daar moest ontwikkelen en de wijze, waarop men de onwillige bevolking moest controleeren, op drie millioen kwamen te staan.

De krijgsmacht der Compagnie had geen gemakkelijke taak te vervullen. Moet men erkennen, dat de bevolking soms letterlijk tot verzet en opstand gedrongen werd; dit was zeer te betreuren, maar vermindert niets de dapperheid, die telkenmale door de troepen aan den dag gelegd werd.

De soldaat heeft slechts te gehoorzamen; op hem drukken geen overwegingen van staatkundigen aard, en men kan zeer goed de misslagen, die tot een oorlog leidden, ten strengste afkeuren, en desniettemin aan de houding van het leger alle recht laten wederbaren.

Dit moeten wij in ons werk meermalen op den voorgrond stellen. Het bewind van de Compagnie liet maar al te dikwijls véél te wenschen over; ook later werd door hare onhandige, onrechtvaardige maatregelen, door haar misbruik van macht, de doelloos verbitterde bevolking soms opgezweept en tot 't uiterste gebracht. Mag dit echter leiden tot geringschatting van al, wat het Nederlandsch-Indisch leger bestaat?

In geenen deele; zoodra de soldaat het oorlogstooneel betreedt, heeft men zich slechts rekenschap te geven, hoe hij tegen den vijand is opgetreden; welke grootsche daden door hem volvoerd werden. Ook op latere oorlogen, op Java en elders gevoerd, is deze beschouwing van toepassing; zonder dat de staatkunde aan de krijgsgeschiedenis iets van hare waarde kan ontnemen.

Geen leger ter wereld misschien kan op zooveel heldenfeiten wijzen als ons Indisch leger, dat twee eeuwen lang de moeielijke, bloedige

oefenschool van den krijg heeft doorloopen en telkenmale bewijzen van vermetele dapperheid, van grootsche zelfopoffering gegeven heeft; niet minder verheven dan daden, welke door de oude Romeinen als toonbeelden van krijgsmansdeugd werden bezongen.

Onophoudelijk moesten er uit het moederland troepen naar Indië worden gezonden, om in het toenemend gebrek te voorzien, somwijlen 2000 à 3000 man in het jaar; hoe weinigen kwamen gezond in Indië aan of waren in staat, daar de vermoeiende diensten te bewijzen, die van hen gevergd moesten worden! In dien tijd geschiedde het troepenvervoer niet zoo regelmatig en snel als tegenwoordig; van daar, dat allerlei ziekten de slecht verpleegde soldaten teisterden en de overblijvenden veelal in het hospitaal te Batavia moesten opgenomen worden, zoodat langs dien weg niet in de behoefte kon voorzien worden.

Tijdens de belegering van Batavia vinden wij reeds van Chineezzen en Japanners gewag gemaakt, die in onze gelederen dienden; toen de keizer van Japan zijn onderdanen verboden had, om het land te verlaten, moest men in ruimer aantal van inlandsche troepen gaan gebruik maken en zoo nam de Compagnie Amboneezen, Balineezen, Boegineezen en andere inlanders in haar dienst, die niet onder de Europeanen verdeeld werden, maar onder hun eigen bevelhebbers stonden.

De opvolger van Demmer als gouverneur der Molukken, Arnold de Vlaming van Oudshoorn, had de niet benijdenswaardige taak te vervullen, om aan het monopolie-stelsel de hand te houden; blakend van ijver voor zijne betrekking, zag hij zich dus genoodzaakt, met de uiterste gestrengheid te werk te gaan. Ook voor hem geldt wat door ons ten opzichte van de krijgsmacht werd aangevoerd: het stond hem niet te beoordeelen, in hoeverre 't geen hem opgedragen was, met recht en billijkheid strookte; hij had uit te voeren, wat hem gelast werd.

Dit hebben zij, die hem wegens zijn gestrengte plichtsvervulling

van wreedheid en onmenselijkheid beticht hebben, eenigermate uit het oog verloren.

Doch waarheid is het: met ijzeren hand heeft de Vlaming geregeerd. Door hem werd aan de hoofden meegedeeld, dat de Compagnie niet dulden zou dat er meer kruidnagelen gewonnen werden, dan zij verkoopen kon; nu werd het der bevolking duidelijk, waarom het uitroeien der boomen plaats greep, 't welk reeds onder allerlei voorwendselen, doorgaans naar het heette tot tuchtiging, geschied was.

Men wachtte een goede gelegenheid af, om de vaan des opstands op te steken; die gelegenheid deed zich voor, toen de gouverneur zich naar Batavia had begeven. De onlusten begonnen op Ternate, waar de sultan, Mandar Sjah, die aan alle eischen van de Compagnie voldaan had, de woede van zijne Rijksgrooten had opgewekt. Deze kwamen in opstand tegen hem en ook tegen de Compagnie; die opstand breidde zich in een oogwenk uit, overal werden de factorijen en versterkingen der Compagnie aangevallen en geplunderd, en 80 Hollanders werden door de opstandelingen vermoord.

Zoodra men te Batavia bericht hiervan ontving, werd de Vlaming zonder verwijl met een vloot naar de Molukken gezonden, om de orde te herstellen en, in den geest van die dagen, een bloedige wraak te nemen.

Dit was spoedig gebeurd en de Vlaming maakte van die gelegenheid gebruik, om overal de boomen om te hakken te Makran, op Amblauw en andere onderhoorigheden des konings van Ternate, waarna deze zich naar Batavia moest begeven en den 31 Januari 1652 een tractaat gesloten werd, dat aan alle illusiën van de Bewindhebbers moet hebben beantwoord. De Compagnie verkreeg het recht om in zijne landen alle nagelboomen uit te roeien, waarvoor zij aan den sultan jaarlijks 12000 rijksdaalders zou betalen, terwijl aan de Rijksgrooten 1500 rijksdaalders, aan den broeder des sultans mede eenige schadeloosstelling verzekerd werd, mits zij zich aan

de gemaakte bepaling bleven onderwerpen. Twee jaar later werd een dergelijke overeenkomst met den vorst van Batjan gesloten, zoodat de Compagnie zich tegen een kleine geldelijke opoffering den alleenhandel in de specerijen der Molukken verzekerd zag.

De Vlaming hield zich verder onledig met het onderdrukken van den opstand, die een onrustbarenden omvang gekregen had. Na Boeroe verwoest te hebben, nam hij Loki; doch de voornaamste hoofden van den opstand wisten te ontkomen. In 1653 werd te Ternate de toestand minder gevaarlijk, daar Kalamatta en Manilla, de broeders van den sultan, zich weer met dezen verzoend hadden.

— Door de Compagnie werd met groote wreedheid te werk gegaan; de eilanden Manipa, Amblauw en Ceram werden nagenoeg geheel ontvolkt. Op Klein-Ceram hielden de opstandelingen zich een geruimen tijd staande en hadden zich in het fort Laäla, aan de kust gelegen, verzameld om den tegenstand tot 't laatst vol te houden.

Eerst nadat 1700 Amboneezen gesneuveld waren, werd het fort genomen; maar voor een ander fort, Assahoedi, stiet de krijgsmacht der Compagnie het hoofd. In 1655 werd dit werk herhaaldelijk aangevallen, maar de dappere verdediging deed alle pogingen mislukken, en niet licht ware dit laatste bolwerk der insurgenten de Compagnie in handen gevallen, wanneer niet de vaandrig Buitendijk hetzelfde waagstuk bestaan had, waardoor Verheyden een paar jaar te voren op Ceilon zijn naam bekend maakte.

Men had het plan gemaakt, om het fort Assahoedi, evenals Capaha op een moeielijk te genaken rotshoogte gelegen, stormenderhand te nemen, nadat de vaandrig Buitendijk met eenige vrijwilligers in den nacht de beklimming van den berg zou wagen. Ook zij bereikten met het aanbreken van den dag het fort, onverwacht werd de trompet gestoken, het geschut der vloot begon te spelen, meerdere troepen volgden den gevaarlijken weg, door Buitendijk en de zijnen gewezen, en er ontstond verwarring onder den vijand, die de ver-

dediging opgaf en langs onbegaanbare paden, alleen den inboorling bekend, zijn heil in de vlucht zocht.

Säidi, hun opperhoofd, wist op deze wijze te ontkomen, maar werd, toen hij zich in veiligheid meende te bevinden, aan de Vlaming uitgeleverd, die, zijn wraakzucht niet meer meester, den weerloozen gevangene met zijn zwaard doorboorde; een wandaad, die voor }
immer aan den roem van dezen gouverneur geknaagd heeft.

Mede te Makasser was men in een oorlog gewikkeld; het fort op Boeton, door de Vlaming gesticht, werd door de Makassaren, sterk 20,000 man aangevallen, dat door de bezetting heldhaftig verdedigd werd, en toen de kommandant van het fort zag, dat hij onmogelijk een nieuwe bestorming het hoofd zou kunnen bieden, — tot zevenmaal toe was de overmachtige vijand teruggeslagen — werd de brand in het buskruit gestoken. Een vreeselijke ontplofing; een rookkolom, hemelhoog... en vriend en vijand waren in de lucht gevlogen. —

De Vlaming, die de benarde veste had willen ontzetten, was te laat gekomen.

Het volgend jaar werd evenwel vrede gesloten, en toen ook Kalamatta en Madjira de wijk naar Makasser genomen hadden, was de opstand in de Molukken onderdrukt. De bevolking onderwierp zich aan het vernielen van den oogst en het doel van de Compagnie was alzoo ten volle bereikt; maar tot welken prijs!

Ook op Java kenmerkte de regeering van Reyniersz. zich door een }
groote onverdraagzaamheid; het zoo verstandig beginsel, om den godsdienst buiten spel te laten, liet men varen, want aan de Chineezen en de aanhangers van den Koran, die zich in onze bezittingen hadden neergezet, werd de uitoefening van hun religie verboden }
en ook tegenover den Katholieken godsdienst begon dezelfde vijandigheid te heerschen, die in de Vereenigde Provinciën zooveel verdeeldheid deed ontstaan.

Reyniersz., die ziekelijk was, had vergunning gevraagd om naar

Holland terug te keeren; gaarne werd dit verzoek ingewilligd, omdat men over zijn bestuur niet tevreden was. De Raad van Indië benoemde tot zijn opvolger Joan Maetsuycker, die, nadat Caron als directeur-generaal was afgezet, zijne plaats ingenomen had en reeds de opvolger van gouverneur-generaal van der Lijn zou geworden zijn, wanneer de Bewindhebbers niet in de omstandigheid, dat hij van een Roomsch-Katholieke familie was, een reden gevonden hadden om hem te wantrouwen.

Ditmaal had men geen bezwaar tegen zijne benoeming, nadat hij eerst op Ceilon en daarna als directeur-generaal zeer in het belang der Compagnie was werkzaam geweest (1653).

Een zweem van dat wantrouwen was nog blijven bestaan; Gerard Hulft, secretaris van Amsterdam, werd door de Bewindhebbers tot directeur-generaal van den handel benoemd; denkelijk om in Indië een vertrouwd persoon te hebben, die den gouverneur-generaal kon controleeren. Maetsuycker zou intusschen spoedig een gelegenheid weten te vinden, om hem naar elders te zenden.

De regeering van Reiniersz. is nog gedenkwaardig geweest door de expeditiën, welke naar de Kaap de Goede Hoop gezonden werden, alwaar Johan van Rietbeek een fort bouwde; deze vestiging moest dienen tot station voor de handelschepen, die naar Indië gingen of naar het moederland terugkeerden. Ook met Perzië werden de handelsrelatiën uitgebreid.

Het zou weldra overtuigend blijken, dat men door de benoeming van Maetsuycker een goede keuze had gedaan; ongeveer het vierde van een eeuw heeft hij de teugels van het bewind in handen gehad, en onder zijne regeering werd de macht der Compagnie ten top gevoerd. In den aanvang van die regeering werden de vijandelijkheden met de Portugeezen hervat; Portugal had zich in het jaar 1640 aan de Spaansche heerschappij weten te onttrekken en zich gehaast, met de Vereenigde provinciën een wapenstilstand voor tien jaar te sluiten, welke in Indië van kracht zou zijn, zoodra die aldaar

zou zijn afgekondigd. Die wapenstilstand was den 22sten Juni 1641 gesloten, nadat enkele maanden te voren Malakka op den vijand veroverd was; en toen de Portugeesche onderkoning bleef dralen met het nakomen van het verdrag, had men nog Ngombo en Punto-Gale genomen, zoodat Portugal reeds de voornaamste posten verloren had, toen de wapenstilstand in werking kwam.

Die termijn was nu verstreken en de vijandelikheden werden weder begonnen; in 't eerst met weinig kracht. De keizer van Kandia was nog altijd onze bondgenoot; maar er werd met weinig energie door hem gehandeld.

Maetsuycker, verlangende om op Ceilon tot een beslissing te komen, misschien ook wel om van een lastigen dwarskijker ontslagen te worden, zond in 1655 den nieuw benoemden directeur-generaal daarheen, die het beleg voor Kolombo sloeg, doch in de maand April van het jaar 1656 sneuvelde.

Daarna nam de gouverneur van Ceilon, Adriaan van der Meyden, het opperbevel over en den 12^{den} Mei van hetzelfde jaar viel Kolombo hem in handen. Bij die gelegenheid onderscheidde zich zeer een officier, van der Laan genaamd, die bij de bestorming zwaar gewond was geworden, maar op het oogenblik, dat men hem verbond, meende te ontwaren dat de moed der zijnen verflauwde, aan de heelkundige behandeling zich onttrok, zich naar de wallen sleepte en zijne manschap door woord en gebaar aanmoedigde.

Nu vielen achtereenvolgens alle versterkte punten op Ceilon en de kust van Koromandel de Compagnie in handen, die, gediend door mannen als van der Laan en van Goens, *goed* gediend werd.

Deze laatste, in 1657 met versterking naar Ceilon gezonden, had het eiland Manaar genomen en eindelijk Jafnapatnam; hij werd tot gouverneur van Ceilon benoemd.

Thans kwam men tot het besluit, om den Portugeezen ook hunne bezittingen op de kust van Malabar te ontnemen, waartoe van Goens in 1661 een vloot van 25 schepen bijeen bracht, die 17 compagnieën,

ter gezamenlijke sterkte van 4000 man, naar de kust van Malabar overbracht, toenmaals het centraalpunt van den Portugeeschen handel. Men landde in de nabijheid van de stad Coylang, alwaar de krijgsmacht der Compagnie door een leger van de dubbele getalsterkte werd aangevallen; doch zonder resultaat.

De voornaamste steden op de kust van Malabar waren: in de eerste plaats Goa en daarna Koetsjin; men besloot het beleg voor deze laatste stad te slaan, na alvorens de stad Cranganor genomen en den koning van Malabar gedwongen te hebben om hulptroupen te leveren.

Ook een andere stad van dien naam, die kloekmoedig door de Portugeezen verdedigd werd, viel de onzen in handen. Niets weerhield van Goens nu, om op Koetsjin aan te rukken, hetgeen geschiedde, terwijl op het naburige eilandje Vaypin een fort, Nieuw-Oranje, werd aangelegd, dat spoedig voltooid en van geschut voorzien was.

Ook hier wachtte den aanvaller een hardnekkige verdediging. De bestorming moest plaats hebben; men vreesde het invallen van den slechten moesson. Hoe voorzichtig men ook te werk ging, de storm werd afgeslagen en de tegenstand was zoo hevig, dat van Goens besloot, het beleg op te breken; te meer daar een leger van 6000 inboorlingen zich gereed maakte, om zijne krijgsmacht in den rug aan te vallen. Maar weldra werd op nieuw het beleg voor de stad geslagen; er werd bres geschoten en, nadat verschillende uitvallen van de Portugeezen verijdeld waren, werd de stad genomen en de bezetting moest zich overgeven. De moedige en volhardende wijze, waarop zij de haar toevertrouwde positie verdedigd had, noopte van Goens om haar toe te staan, met krijgseer de stad te verlaten.

Tot dien gunstigen uitslag had de Zamorin (koning) van Malabar, die 2000 man hulptroupen gegeven had, werkelijk veel bijgedragen; toen de stad Koetsjin gevallen was, werd er een of- en defensief verbond met hem gesloten.

Ook de stad Lananore moest zich overgeven, waarna men tot den aanval op het voornaamste punt van de Portugeesche nederzetting zou overgaan, toen de krijgsverrichtingen moesten gestaakt worden; de vrede tusschen de Vereenigde Provinciën en Portugal, reeds in 1661 gesloten, was nu ook in de Indische bezittingen afgekondigd, juist toen Malabar zich nagenoeg geheel in de macht der Compagnie bevond. (6)

Minder gelukkig was zij in hare betrekkingen tot China; zelfs moest het door haar bezette eiland Formosa haar ontvallen. Dit eiland, door de Chineezzen Thaï-Wan genaamd, ligt aan de zuidoostkust van China, door de straat van Formosa daarvan gescheiden. Over de geheele lengte loopt een bergketen, waarin men vele vuurspuwende bergen aantreft. Dit rijk en vruchtbaar eiland werd reeds in het jaar 1430 door Chineezzen bewoond; maar in het begin van de zeventiende eeuw stichtten de Japanners en de Hollanders er volkplantingen. In 1624 had de Compagnie in de nabijheid van het strand het fort Zelandia gesticht en ook gaandeweg dit eiland grootendeels in bezit genomen, ofschoon er 200,000 Chineezzen woonden en ook de Spanjaarden er nog een volkplanting hadden. Voorzeker zou het eiland Formosa een hoogst belangrijk punt voor onzen handel zijn geworden, wanneer niet in 1652 de Chineezzen in opstand waren gekomen en het plan gevormd hadden, om onze landgenooten te vermoorden. Wel werd die snoode toeleg ontdekt en verijdeld, doch op den duur bleken de onzen zich er niet te kunnen staande houden.

De Chineezzen maakten zich voortdurend aan zeerooverijen schuldig; vooral zij, die door de verovering van China door de Tartaren¹⁾ hun land ontvlucht waren en een dwalend leven leidden. Was men

1) Iquang, admiraal van den Chineeschen keizer, was door de Tartaren geslagen, die zich daarna van China hadden meester gemaakt; vele Chineezzen, ook Coxinga, de zoon van Iquang, waren buitenslands gegaan.

op Formosa de Hollanders reeds niet gezind; de krachtige wijze, waarop zij de zeeroovers beteugelden, maakte hen nog meer gehaat en onverwacht verscheen de beruchte Chineesche zeeroover Coxinga aan het hoofd van een aanzienlijke macht, landde op Formosa en nam weldra het geheele eiland in bezit, uitgezonderd het fort Zelandia, waarin het betrekkelijk slechts weinig Hollanders gelukt was, een toevluchtsoord te zoeken.

De ongelukkige bevolking van het eiland werd door hem met schandelijke wreedheid behandeld, en de Hollanders, die hem in handen vielen, werden nagenoeg allen vermoord; enkelen behield hij als gijzelaars, onder welke zich de predikant Antonius Hambroek bevond, die in een der dorpjes op het eiland reeds zes jaar lang het Evangelie had verkondigd; ook diens vrouw en kinderen bevonden zich in de macht van den zeeschuimer.

De Gouverneur van Formosa, Coyet genaamd, voerde het bevel in Zelandia, dat door de Chineezen belegerd werd; lang zou hij het evenwel niet kunnen volhouden, vooral niet nadat een poging tot ontzet mislukt was, doordat het eskader, dat men hem te hulp gezonden had, te zwak bleek te zijn, terwijl de Chineezen, 30,000 man sterk, over honderden vaartuigen te beschikken hadden.

Coyet had een voorgevoel van het dreigend gevaar gehad en, met het oog op de inwendige beroeringen, die het naburige Chineesche rijk verscheurden, den aanhoudenden zeeroof en de kwade gezindheid der Chineezen, den gouverneur-generaal ondersteuning gevraagd. Men had aan dit verzoek gehoor gegeven; van der Laan had troepen naar Formosa gebracht, maar die, van oordeel dat de toestand niet zoo onrustbarend was, niet ter beschikking van den gouverneur gesteld.

Deze eigzinnigheid, die men ook aan een andere, onedele drijfveer heeft toegeschreven, is de bevolking van Formosa zeer noodlottig geworden.

Een enkel lichtpunt op de zwarte schilderij vol jammer en ellende

vormt de werkelijk verheven daad van Antonius Hambroek, die zijn naam onsterfelijk heeft gemaakt.

De bezetting van het fort verdedigde zich dapper, hetgeen Coxinga op zware verliezen te staan kwam; daarom liet hij Hambroek bij zich komen en gelastte hem, zich naar zijne landgenooten in Zelandia te begeven om hen over te halen, zich over te geven; de bezetting zou dan ongehinderd kunnen aftrekken. Zoo niet, dan zouden Hambroek, die op zijn woord van eer beloofd had om terug te keeren, en de zijnen ter dood gebracht worden.

Hambroek vertrok, zijne vrouw, een zoon en dochter in het kamp van den overweldiger achterlatende.

Wie kent ze niet, de grootsche, edele daad van Antonius Hambroek, dien de geschiedschrijver welverdiend den eere naam »Hollandsche Regulus» geschonken heeft. Bekend, overbekend is zijn karaktervol bestaan, een toonbeeld van rechtschapenheid en plichtbesef; toch kan dat verhaal nimmer genoeg herhaald worden.

Hij begaf zich naar het kasteel en werd door zijn landgenooten met open armen ontvangen; ook door zijne dochters, die het blijde bericht vernomen hadden en toesnelden om hem weenend om den hals te vallen — niet wetende, dat hij kwam, om voor immer afscheid van haar te nemen.

Hambroek, wel verre van Coyet aan het wankelen te brengen, drukte dien moedigen bevelhebber met warmte op het hart, goed vol te houden, en toen deze hem trachtte over te halen om niet naar den vijand terug te keeren, daar hem onherroepelijk de dood wachtte, toen luidde het eenvoudige, maar schoone antwoord:

»Ik heb beloofd, terug te keeren; ik moet mijn woord gestand doen.»

Te vergeefs smeekten zijne kinderen hem, hevig snikkende, om bij haar te blijven en haar niet geheel alleen op de wereld te laten; want dat zij haar bloedverwanten, die zich in de macht van den zeeschuimer bevonden, niet zouden terugzien, dit scheen haar aan geen twijfel onderhevig. Men trachtte hem te doen besellen,

dat hij noodeloos zich ging opofferen; dat hij moedwillig in de kaken van den dood liep. Anderen betoogden, dat hij tegenover die bandieten er niet een gewetenszaak van behoefde te maken; doch Antonius Hambroek was niet te overreden. Hij nam een hartroerend afscheid en zijne laatste woorden, toen hij den kommandant van Zelandia de hand drukte, waren: »ik heb de plechtige gelofte gedaan, terug te keeren. . . .»

En hij scheurde zich los van zijn kinderen, die hem den weg versperden en hem krampachtig omvat hielden, en keerde naar het kamp des vijands terug, om Coxinga te berichten, dat hij niet in zijne zending geslaagd was — en dus zijn eigen doodvonnis uit te spreken.

Weinige dagen later werd hij, met zijn zoon, ter dood gebracht.

Zijn zelfopoffering kon de bezetting van het fort de overgave niet besparen. Reeds 1600 man waren gesneuveld of buiten gevecht gesteld; alle gebouwen, tot de kerk toe, waren met gewonden opgevuld en de nood steeg zoo hoog, dat de beklagenswaardige gouverneur, die nog niet van onderhandelen wilde weten, door den krijgsraad gedrongen werd, het fort over te geven, onder voorbehoud dat de bezetting met slaande trom en vliegende vanen de sterkte verlaten mocht, terwijl wapenen en bagage haar eigendom bleven. Dit werd toegestaan.

Te Batavia aangekomen, werd Coyet, die tijdig genoeg gewaarschuwd en geen oogenblik zijn plicht verzaakt had, in den kerker geworpen en met levenslange ballingschap gestraft. De fout moet echter aan het opperbestuur geweten worden, of liever aan van der Laan, die de opdracht had ontvangen om met zijne vloot van twaalf schepen het eiland te ondersteunen als dit werd aangevallen, alleen in het tegenovergestelde geval de Portugeezen uit Macao

te verjagen. In plaats van hulp te bieden, had hij, vermeenende dat er geen grond bestond voor de vrees van den gouverneur, nog 600 man van het garnizoen geëmbarkeerd, om naar Macao te stevenen en dit te veroveren, waarvan intusschen niets gekomen is. (7)

Prins Willem III heeft het gepleegde onrecht eenigermate weer goed gemaakt; op diens voorspraak werd het vonnis, dat Coyet tot levenslange verbanning op Poeloe Ai veroordeeld had, ingetrokken.

Alle pogingen, om Formosa te hernemen, mislukten; de eens zoo aanzienlijke handel op China was door het verlies van dat gunstig gelegen eiland vernietigd. Vooreerst kwam er in dien toestand geen verandering.

Alvorens over te gaan tot de operatiën op Celebes moeten wij nog een vluchtigen blik werpen op Sumatra en Borneo, waar evenzeer onophoudelijk verwickelingen ontstonden. Men had geregeld op de oost- en westkust van Sumatra handel gedreven, doch de sultan van Palembang had twee Hollandsche schepen overvallen, waarom van der Laan het beleg voor Palembang sloeg en de stad innam (1659). Nadat de vrede gesloten was, werd op den linkeroever van de Moesi een fort gebouwd, zoodat de sultan in bedwang gehouden kon worden.

Op de westkust begon de invloed der Atjenezen ons te belemmeren; daarom wist de Compagnie Silidah en Indrapoera over te halen, zich onder hare bescherming te stellen, waardoor aan Atjeh's invloed aldaar een eind werd gemaakt. Het kwam weldra tot onaangenaamheden; in 1664 werd Cau met troepen naar het bedreigde punt gezonden en de Atjenezen werden teruggeslagen. Vooreerst kwam de toestand daar niet in 't reine; de Compagnie wist wel voordeelige contracten te sluiten, maar herhaalde oneenigheden bleven den handel belemmeren.

Van minder aanbelang nog waren de handelsbetrekkingen met Borneo. Men wenschte aldaar den uitsluitenden peperhandel te bekomen, hetgeen de sultan niet wilde toestaan, dan op eenige door hem

bedongen voorwaarden; veel concurrentie had men daarbij van de Engelschen te verduren. De sultan was de Compagnie al zeer weinig gezind; in het jaar 1638 werden de loges te Kotawaringin afgehoopen en bijna alle Hollanders vermoord. Nu werd de monding van de rivier de Barito geblokkeerd; maar tot een expeditie kwam het niet, daar men niet genoegzaam troepen daarvoor beschikbaar had. Eigenlijk bleef de trouwelooze handelwijze des sultans ongestraft, want de blokkade had bitter weinig te beduiden en in 1660 werd met Bandjermassin een tractaat gesloten, waarbij men al het gebeurde als niet geschied beschouwde.

De lauwheid, hier door de Compagnie ten toon gespreid, stak wel zeer af bij de vastberadenheid, waarmede zij elders optrad. Een factorij, in 1664 opgericht, moest reeds 3 jaar later worden verlaten en toen in 1669 de nieuwe bezetting verraderlijk vermoord was, zag men er van af, zich te Bandjermassin te vestigen.

Op Celebes wist de Compagnie zich beter te laten gelden. — Het eiland Celebes, ook al 't eerst door de Portugeezen in bezit genomen (1525), kwam in 1660 onder het beheer der O.-Indische Compagnie. Dit groote, prachtige eiland, tot de groote Soenda-eilanden behoorende en ten oosten van Borneo gelegen, is 3578 □ geogr. mijlen groot en telt 2 à 3 millioen inwoners. Het vormt vier schier-eilanden, door zeer diep inloopende golven van elkander gescheiden, waardoor Celebes een eigenaardigen vorm heeft. Over 't algemeen is het bijzonder bergachtig; enkele bergkruinen, zooals de Bonthain en de Klabat, verheffen zich 2 à 3000 meter boven de oppervlakte der zee; de valleien hebben een heerlijke, rijke natuur met een prachtige Flora; dichte bosschen omzoomen den voet van het gebergte, dat schatten aan edele metalen bevat. Meren en rivieren verhoogen zoowel de waarde van den grond als het natuurschoon, en doen de rijke planten nog weliger tieren.

Naar de onvolledige berichten van de 15^e eeuw af te gaan, schijnt het dat Loeroe de machtigste Staat op Celebes was; in de zestiende

eeuw werd het veroverd door de vorsten van Boni en Makassar. Reeds hadden de Portugeezen een factorij gesticht; Engeland en Denemarken hadden dit voorbeeld gevolgd, maar moesten zeer spoedig hun loge verlaten; en wat de Spanjaarden aanbelangt, deze ontruimden in 1663 alle versterkte positiën, die zij in de Molukken bezet hadden.

Toen admiraal Matelief in 1607 Makassar had bezocht, had hij daar een Hollandschen koopman aangetroffen, die zich er neergezet had; Reaal bezocht het in 1620, en van Diemen sloot met de Makassaren een tractaat (1636). Toch waren de relatiën van de Compagnie met hen van weinig aanbelang en zij waren ons vijandig gezind. Reeds tijdens de onlusten in de Molukken hadden zij de opstandelingen aangemoedigd en gesteund; de sultan had de hoofden van den opstand te Amboina, die naar zijn grondgebied gevlucht waren, gastvrij ontvangen en de Makassaren trachtten van de weerspannige bevolking kruidnagelen te bekomen. De sultan Hassanoedin en zijn Rijksbestierder wisten hunne macht voortdurend uit te breiden; hoewel meer dan één contract door de Compagnie met Makassar gesloten werd, bleef men haar weren, daarentegen andere natiën vergunnende, op het eiland te vertoeven.

Dit zette bij de Compagnie kwaad bloed; tevens achtte zij de houding van den sultan bedenkelijk en kon niet gedoogen, dat zij langer getrotseerd werd, en dat in de onmiddellijke nabijheid van de Molukken, alwaar kortelings eerst de vrede hersteld was. Maar eerst toen men hierdoor de handen weer ruim had, kon men er aan denken, Makassar voor zijn vijandige en overmoedige houding te straffen.

Er werd een machtige vloot uitgerust, bestaande uit 22 oorlogschepen en transportvaartuigen, bevattende behalve de bemanning van 1100 koppen nog 1600 soldaten, waarvan 400 Indische.

Ter reede van Makassar gekomen, ontmoette deze vloot toevallig een eskader van zes Portugeesche schepen. Dadelijk begaven zich

de *Mars* en *Breukelen*, waarop zich van Dam en Truitman, de bevelhebbers der expeditie, bevonden, naar het vijandelijk eskader en na een woedend gevecht vloog het schip van den Portugeeschen scheepsbevelhebber in de lucht en de overige schepen werden genomen, deerlijk gehavend of verbrand.

De eigenlijke vloot had aan dit wapenfeit in 't geheel niet deel genomen. De sultan van Makassar, die dit aan de kust had gadeslagen, haastte zich, een afgevaardigde te zenden, toen de vloot voor de stad verscheen en het vuur opende.

Van Dam deed den sultan weten, dat men het voornemen had, hem te tuchtigen wegens zijn verzet tegen de Compagnie; onmiddellijk werd tot de landing overgegaan, en het fort Panakoekang genomen. De tuchtiging had doel getroffen; de sultan zag zich genoodzaakt, vrede te verzoeken en er werd een tractaat gesloten, dat echter, zooals de treurige ondervinding maar al te dikwerf geleerd had, niet veel te beduiden had; want vijf jaar later (1665) liet hij een paar Hollandsche schepen, die aan het strand geraakt waren, plunderen en de bemanning laaghartig vermoorden, terwijl onze factorij te Boeton door hem werd aangevallen, zoodat de bezetting de vlucht moest nemen.

Een nieuwe oorlog was dus onvermijdelijk; die werd door admiraal Cornelis Speelman met niet minder beleid dan geluk gevoerd.

In dien oorlog koos Aroe Palaka, een Boegineesch vorst, onze partij, uit wraak omdat zijn vader en grootvader door de Makassaren vermoord waren en hij zelf door den sultan verjaagd was. Zoowel door de inlichtingen, die men aan hem te danken had, als wegens zijn moed, was hij bij admiraal Speelman zeer gezien.

Voordat tot die expeditie werd overgegaan, moesten eerst eenige districten op de oostkust van Sumatra, die in opstand waren gekomen, tot reden worden gebracht. Kapitein Poleman wist de gansche kuststreek van Tjinko, Padang en Priaman tot aan Baros aan het gezag der Compagnie te onderwerpen (1666). Aroe Palaka had

aan die krijgsbedrijven deelgenomen en zich daarna onder de bescherming des konings van het eiland Boeton gesteld, daar de Compagnie hem wel hulp beloofd had, maar nog niet zoo spoedig aan die belofte kon gestand doen.

De sultan had prins Palaka opgeëischt en, na de weigering van den vorst van Boeton, met een aanzienlijke macht het beleg voor Boeton geslagen, zoodat de vorst naar het binnenland was gevlucht. Weldra verscheen echter de Hollandsche vloot, uit 14 oorlogsbodems bestaande, voor Boeton; Speelman viel nu de Makassaren aan, en hunne troepen werden geslagen en verspreid. Hun voornaamste aanvoerders sneuvelden en een groote buit viel de Hollanders in handen; onder anderen niet minder dan 195 vlaggen of vaandels.

Op alle punten zegevierden de wapenen der Compagnie, waarna admiraal Speelman het oorlogstooneel naar Makassar overbracht.

Hij verliet den 8sten Juni 1667 Amboina met zijne vloot, die versterkt was door een Indische flotille onder bevel van Palaka, welke laatste met zijne vaartuigen door aanhoudenden storm op de kust van Celebes werd geworpen, aldaar landde en nu besloot, den sultan van de landzijde aan te vallen, terwijl de admiraal dit met zijne vloot van de zeezijde zou doen. In 't eerst had Palaka het hard te verantwoorden en hij werd door het overmachtige leger van den sultan, die 20,000 man onder de wapenen had, gedwongen op Pattiro terug te trekken; doch toen Poleman tot hulp was komen opdagen, sloeg hun vereende macht den sultan bij Pandjoe en nu werd deze van twee kanten bestookt. Telkenmale geslagen, moest hij terugtrekken; de eene versterking na de andere ontviel hem; ook de gewichtige versterking Glisson werd 18 Augustus door Palaka genomen, hoewel de Makassaren er daarna tweemaal een verwoeden aanval op beproefden. Met den moed der wanhoop bleef de sultan zich verdedigen; hij wilde van geen overgeven weten, — totdat hij eindelijk in zijn residentie aangevallen werd; ook hier hield hij den

tegenstand tot het laatste vol, maar eindelijk moest hij zwichten, en den vrede afsmeeken. Thans werd door hem met de Compagnie een tractaat gesloten (18 November 1667), waarbij o. a. de volgende, voor haar zeer voordeelige, punten werden overeengekomen:

De Compagnie zou, met uitsluiting van alle Europeanen, mogen handel drijven;

zij behield zich den alleenhandel in katoenen kleedjes voor, en behoefde geen in- of uitgaande rechten te betalen;

alle forten werden geslecht, behalve Samboepo en Oedjong Pandang, welk laatste door de Hollanders bezet zou blijven;

als oorlogsschatting werd een som van 25000 rijksdaalders betaald.

Dit tractaat was te Bongaja gesloten en staat bekend als het *Bongaaisch tractaat*. Het succes onzer wapenen was schitterend en hoogst belangrijk in zijne gevolgen; het bedoelde tractaat is de grondslag geweest van onze heerschappij op Celebes, daar van lieverlede alle vorsten van Makassar zijn toegetreden.

In langen tijd was niet zulk een beslissende overwinning behaald geworden; men vierde haar te Batavia, toen men de heuglijke mare vernomen had. Maar de Makassaren schenen den krachtigen arm der Compagnie nog niet genoegzaam gevoeld te hebben; weldra kwamen zij weer in verzet en Speelman moest dit aanvankelijk werkeloos aanzien, daar zijne troepen zeer door ziekte geteisterd werden. De Rijksbestierder van Goa wist de gemoederen in gisting te houden; zoodra echter de noodige versterking van Batavia was gekomen, hervatte admiraal Speelman, met de meest mogelijke voortvarendheid de vijandelijkheden, het fort Samboepo werd stormenderhand veroverd (1669) en al het geschut genomen, zoodat de sultan van Makassar ten tweeden male genoodzaakt was, den vrede te verzoeken.

Het fort Oedjong Pandang werd nu op Europeesche wijze ter dege versterkt en tot verblijf voor den gouverneur van Makassar ingericht; het bekwam den naam »Rotterdam.»

Ditmaal deed Speelman zijn zegevierenden intocht in Batavia, waarbij zich een aantal van onze nieuwe bondgenooten hadden aangesloten; hij werd met eer en geschenken overladen en zijn naam was op aller tong.

De macht van den sultan van Makassar was nu voor goed ge-
fnuikt; al mogen er later herhaaldelijk onlusten zijn uitgebroken,
de Nederlanders hadden zich daar voor goed gevestigd. De koningen
van Boni en Soping werden in hunne rechten hersteld, ook Aroe
Palaka, die tevens tot belooning voor de vele en gewichtige, door hem
bewezen, diensten door de Compagnie met Bonthain beleend werd.

Die Aroe Palaka was en bleef onze trouwe bondgenoot en vriend,
ofschoon hij tevens zijn eigen belangen niet uit het oog verloor;
want hij was het, die den grondslag legde van Boni's macht, alwaar
hij reeds in 1672 den vorst, die door Speelman weer op den troon
geplaatst was, opvolgde; hetzelfde Boni, dat ons later zooveel in-
spanning zou afdwingen.

Steeds breidde Radja Palaka zijn grondgebied en zijne macht uit.
Toen de koning van Makassar in 1677 voor de derde maal in verzet
kwam en het tractaat met de Compagnie niet wilde naleven, ver-
klaarde Palaka hem den oorlog en onttroonde hem.

Gingen de zaken in Indië onder het gelukkig bestuur van Maet-
suycker zoo goed als men slechts verlangen kon, het moederland was
aan harde beproevingen blootgesteld; doch tevens had het de gelegen-
heid, om den machtigen steun van de rijke Compagnie op prijs te stellen.

Hoe benard de toestand ook was, daar de Vereenigde Provinciën,
door vijanden omringd, aan den rand van het verderf waren ge-
bracht, toch werd het hooge belang van de Compagnie ingezien
en men hield zich bezig met het verbeteren der statuten. Er wer-
den thans nieuwe ordonnantiën vastgesteld, verdeeld in 120 artikelen,
waarin de formulieren voor den eed bepaald werden, af te leggen
door allen, die in dienst van de Compagnie traden; zoowel door een
gemeen soldaat als door den gouverneur-generaal.

Hierdoor werd tevens de militaire discipline een weinig geregeld en ieders bevoegdheid meer naar behooren afgebakend.

De dagen van 1672 zijn bekend; de overwinnende wapenen van Lodewijk XIV bedreigden ons vaderland met den ondergang; slechts een wonder kon het land in dien uitersten nood redden. De Engelsen hadden het natuurlijk op onze koloniën voorzien; gelukkig was de Compagnie machtig genoeg om hun het hoofd te bieden.

Had zij reeds de Staten in hun harde omstandigheden en nijpend geldgebrek een paar millioen aangeboden, in den Archipel voerde zij den oorlog geheel op eigen verantwoording. In 1673 werd een Engelsch eskader van 10 oorlogschepen door van Quaalberg op de kust van Koromandel geslagen, en ook de Fransehe admiraal de la Haye werd door Rijklof van Goens aangevallen, zag zijne schepen deerlijk havenen en vier daarvan vielen de onzen in handen.

Thans kon van Goens van Quaalberg naar de kust van Azië zenden. Van Goens nam het fort te Trinkemale, hoewel dit door de Franschen van een sterk garnizoen voorzien en met 112 vuurmonden bewapend was.

Men weet, dat door de Compagnie een of- en defensief verbond met Mataram gesloten was; spoediger dan men gedacht had, zou een beroep op onze hulp gedaan worden.

Sedert 1645 was de Soesoehoenan Ingalôgô op den troon van Mataram; maar onder zijne regeering hadden er geen moeielijkheden van eenig aanbelang plaats.

Men bleef Mataram altijd wat ontzien en zond er jaarlijks een gezantschap heen; de Soesoehoenan bleek er zeer op gesteld te zijn, als bondgenoot en niet als vasal beschouwd te worden, waarom hij in 1656 en 1660 zonder eenige aanleiding zijne havens voor de Compagnie gesloten en den uitvoer van rijst verboden had.

Toen na zijn dood (1670) zijn zoon Hario hem opgevolgd was, werd deze herhaaldelijk door eenige oproerige opperhoofden bemoeielijkt, terwijl een prins van Makassar een inval in zijn land

deed. Nadat hij de hulp der Compagnie had ingeroepen, kwam Poleman de orde in Mataram herstellen.

Wel had men eenigen tijd gearzeld, om aan den aandrang des sultans toe te geven; men was er niet bijzonder op gesteld, zich in de onlusten op Java te mengen. Maar omdat de Makassaren die oneenigheden in 't leven riepen en tevens door hun zeeschuimerijen ook der Compagnie direct nadeel berokkenden, had men aan het dringend verzoek gehoor gegeven. Poleman had de Makassaren uiteengedreven en hun opperhoofd was gesneuveld; doch de macht, waarover hij te beschikken had, was te gering, om verdere voordeelen te behalen.

Een zekere Troena-Djaja, neef van den vorst van Madura, die te Soerabaya het bewind voerde, had de vaan des opstands weer opgestoken, en de sultan van Bantam bleek zijne plannen in de hand te werken, ten einde de Compagnie in moeielijkheden te wikkelen. De Soesoehoenan van Mataram, op nieuw in 't nauw gebracht, vroeg alwederom hulp, en daar de gouverneur-generaal den toeleg van Bantam doorgrondde en de zaak tamelijk ernstig inzag, werd Poleman in 1776 teruggeroepen en een expeditie uitgerust, die onder bevel van admiraal Speelman vertrok.

Intusschen had Troena-Djaja zich te Kediri gevestigd, en men achtte een sterke macht noodig om hem tot reden te brengen.

Toevallig waren Aroe Palaka en de sultan van Goa aan het hoofd van een niet onbelangrijke troepenmacht naar Batavia gegaan om den gouverneur-generaal te bezoeken en zijne beslissing te vragen in een geschil, dat tusschen hen ontstaan was. Men kwam toen, minder ingenomen met de aanwezigheid van die inlandsche troepen te Batavia, op het denkbeeld om den vorst en den sultan voor te stellen, zich met de troepen van Speelman te vereenigen; vooral Aroe Palaka had in den vorigen oorlog geruimen tijd met en onder hem gestreden en koesterde de hoogste achting voor dien onversaagden krijgsman. Werkelijk waren die Indische hoofden daartoe genegen;

Speelman vertrok met zijne bondgenooten naar Cheribon en Tagal, en zeilde daarna naar Japara, waar zijne krijgsmacht ontscheept werd, een brief aan Troena-Djaja schreef en zich aanbood, om dezen met den Soesoehoenan te verzoenen. Inmiddels maakte hij van de gelegenheid gebruik, om met den gouverneur der Oosterstranddistricten, met goedkeuring van den Soesoehoenan, een tractaat te sluiten, dat het tractaat van 1646 bekrachtigde en waarbij o. a. aan de Compagnie de vrijheid gegeven werd, om op het grondgebied van den Soesoehoenan handel te drijven, kantoren en scheepstimmerwerven aan te leggen; geen Makassaren zouden worden toegelaten zonder passen van de Compagnie. De Soesoehoenan verbond zich ook, een aanzienlijke som voor oorlogskosten te betalen en de Compagnie bekwam het recht, om bezetting te leggen op den berg van Japara. Nog had Speelman de uitbreiding van Batavia bedongen, waarbij de rijke districten van Krawang en Samarang werden afgestaan; doch dit weigerde de Soesoehoenan te bekrachtigen, hoewel zulks later door zijne zonen in zijn naam gedaan werd. Speelman had zich nu naar Troena-Djaja gewend, die zich in Kediri versterkt had en het den Soesoehoenan van Mataram zeer lastig maakte.

Troena-Djaja's artillerie was den Hollandschen bevelhebber in handen gevallen, doch de rebel was ontkomen, met zijne volgelingen tot in 't hart van het land doorgedrongen, had Pléred ingenomen en was met buit beladen in Kediri teruggekeerd. Ongelukkig was Speelman naar Batavia terug geroepen, waar een belangrijke gebeurtenis had plaats gegrepen; de gouverneur-generaal Maetsuycker namelijk was overleden en door Rijklof van Goens opgevolgd (1678), terwijl aan Speelman de hooge waardigheid van directeur-generaal van den handel was opgedragen, ter vervanging van v. Goens, die sedert 1675 deze betrekking had waargenomen.

Onder Maetsuycker had de Compagnie in alle opzichten het toppunt van hare grootheid en macht bereikt; de oorlogen, die de Republiek met Engeland voerde, lieten ter nauwernood hun invloed op de

Indische bezittingen gelden; zelfs toen in 1672 het machtige Engeland en Frankrijk zich vereenigd hadden, om haar ten onder te brengen, had de Fransche vloot in den Archipel niets kunnen ondernemen, zoodat de Compagnie er veel toe bijdroeg, dat onze naam overal met ontzag genoemd werd. Behalve de twee millioen, den Staten-Generaal door haar aangeboden, had zij tijdens den tweeden Engelschen oorlog *twindig* oorlogsbodems beschikbaar gesteld; tot belooning voor die hoogst gewichtige diensten was haar octrooi tot 1672 verlengd.

Maar ten gevolge van de hooge onkosten, die zij zich in deze, voor de Republiek hachelijke, dagen had moeten getroosten, zoowel als door een niet altijd zuinig en verstandig beheer, begon het met hare financiën minder goed gesteld te worden. Thans verviel zij in een ander uiterste en eischte de grootste, soms zeer overdreven zuinigheid, waarvan de schadelijke invloed zich weldra liet gevoelen.

VI.

NEDERLANDSCH-INDIË, ONDER HET BEHEER VAN DE GOUVERNEURS-GENERAAL
VAN GOENS, SPEELMAN, CAMPHUIS, VAN OUTSHOORN EN VAN HOORN.

Dat de onophoudelijke oorlogen, die de Compagnie in Indië te voeren had, haar verdrotten, is zeer goed na te gaan; de Bewindhebbers vergaten echter, dat menige opstand had kunnen vermeden worden, wanneer niet zoo overdreven aan het monopoliestelsel was vastgehouden geworden. Onverstandig was het echter, dat zij verkeerde zuinigheid toepaste; zoo werd in 1676 een resolutie genomen, waarbij het aantal kanonnen op de schepen verminderd werd. Zelfs in den scheepsbouw ging men bezuinigen, door het personeel op Onrust te verminderen; dientengevolge gingen een 20tal schepen, die niet bij tijds gerepareerd waren, geheel verloren. Beter gezien was het, dat den gouverneur-generaal

werd aanbevolen, om alle versterkingen, die niet dringend noodig waren, te laten vervallen.

Enkele bezittingen in Indië kwamen haar trouwens op hoogst aanzienlijke verliezen te staan. (8)

Toen Speelman naar Batavia vertrokken was, om de hooge betrekking van gouverneur-generaal te vervullen, had hij het bevel overgegeven aan de Saint-Martin; voortdurend had de sultan van Mataram de hulp der Compagnie noodig en weldra bleek het, dat de Saint-Martin niet ondernemend genoeg handelde.

Daarom werd hij vervangen door Antonie Hurdt, Raad van Indië en voormalig gouverneur van Amboina, thans met den titel van superintendent. Deze besloot, den vijand onmiddellijk op te zoeken en Kediri te bezetten. Wat Mataram betreft, dit was door de Madoereezen verlaten en door Pangeran Poeger in bezit genomen, die weder in opstand gekomen was en zich onafhankelijk verklaard had.

De oorlog ontbrandde nu op nieuw; de vijand werd overal verjaagd en Kediri werd, na een moedigen tegenstand van vijf dagen, genomen; Troena-Djaja, die bijna in handen van de Hollanders en Javanen was gevallen, wist naar Blitar te ontkomen. Hurdt liet nu de Saint-Martin met den Soesoehoenan te Kediri achter en vertrok naar Soerabaya, na den Soesoehoenan gekroond te hebben, waartoe de prachtige kroon diende, welke door Troena-Djaja geróofd was. De waarde van die kroon, uit massief goud bestaande, die versierd was met paarden en diamanten, en de kroon van Môdjôpahit werd genaamd, werd op 7 miljoen Hollandsche guldens geschat; volgens sommige schrijvers was zij door een tamboer gevonden, wien er 40,000 gulden belooning voor werd toegekend. Er ontbrak echter een diamant van groote waarde aan, waarvan de Hollandsche kapitein Tak — ofschoon naar het schijnt ten onrechte — beschuldigd werd.

De Soesoehoenan van Mataram werd dus gekroond en in zijne rechten hersteld door diezelfde Hollanders, welke zijn grootvader, een halve eeuw slechts geleden, had willen verjagen.

Te Soerabaya aangekomen, waar Poleman en Aroe Palaka zich reeds bevonden, gaf Hurdt het bevel der troepen aan eerstgenoemde over en vertrok naar Batavia, om den stand van zaken mee te deelen, na Poleman te hebben opgedragen, de oproerige Makassaren in 't oog te houden en zelfs aanvullenderwijze te werk te gaan. Deze versloeg de opstandelingen, die tot onder de muren van Soerabaya stroopten; maar hij deed een ongelukkigen val van het paard, die den dood ten gevolge had. Couper nam nu het bevel over het leger op zich; met Palaka en diens dappere Boegineezen belegerde hij het fort Kapar, waaruit Kraeng Galesoeng zijn strooptochten ondernam. Ook die versterking werd met waren heldenmoed verdedigd; maar hoezeer de belegerden zich wanhopig verweerden, toch was het fort niet tegen onze troepen bestand; het werd genomen en Galesoeng, zwaar gewond, ontkwam slechts als door een wonder.

Men kreeg nu de handen ruim tegenover Troena-Djaja, wiens macht reeds gebroken was; door het meerendeel der zijnen verlaten, hield hij zich in het gebergte van Malang en Ngantang op, waar hij over een geringe krijgsmacht te beschikken had.

Mede met hem was de rekening spoedig afgesloten; hij werd door Jonker, den bevelhebber der Amboineezen, zeer in 't nauw gebracht en eindelijk liet hij zich overhalen om zich op voorwaarde van lijfsbehoud over te geven. Couper leverde hem desniettemin aan den Soesoehoenan uit, die zelf den ongelukkige den doodsteek gaf.

Eindelijk diende de Panembahan van Giri, die deel genomen had aan de onlusten, nog gestraft te worden. Hij moest het onderspit delven en werd met zijn geheele geslacht door den wraakzuchtigen Soesoehoenan ter dood gebracht.

Het waren wel bloedige tooneelen, waarvan Mataram in die dagen getuige was. Dank zij de alvermogende hulp der machtige Compagnie, zag de Soesoehoenan zich op den troon zijner vaderen gehandhaafd; maar Mataram was niet meer, wat het vroeger geweest was.

De Compagnie ontving tot vergoeding van hare oorlogskosten aanzienlijke sommen en was daarbij steeds op uitbreiding van haar grondgebied bedacht, zoodat aan Mataram aldra niets dan een schaduw van zijn vroegere macht was overgebleven.

Er was voor de Compagnie al zeer weinig rust beschoren; ter nauwernood waren hier, ter koste van zware opofferingen en stroommen bloeds, de vrede en rust hersteld, of elders had men weer te kampen met de trouwelooze bedoelingen der inlandsche vorsten of verklaarden opstand te onderdrukken, en weldra werden de Molukken weder het tooneel van nieuwe verwickelingen.

Was Mandar Sjah der Compagnie zeer toegedaan geweest, zijn oudste zoon, die 4 Februari 1675 sultan van Ternate geworden was, bleek even vijandig jegens de Compagnie te wezen, als zijn vader haar goedgezind geweest was. Die sultan Kaitjili Sibori, ook sultan Amsterdam genaamd, liet het wel voorkomen alsof hij op goeden voet met haar verkeerde; maar in het geheim was hij werkzaam, zette zijne vasallen tot opstand aan, en bleek in alle opzichten de meest trouwelooze bedoelingen te hebben. Gelukkig was de gouverneur Padtbrugge, een zeer schrander man, door een der orangkajas van Hitoe gewaarschuwd; de sultan had zich namelijk door zijn wreedheden en ongerechtigheden zeer gehaat gemaakt en kon niet op zijne Rijks grooten rekenen.

Al spoedig zou hij het masker afwerpen. In 1680 reeds zond hij een afgezant naar Amboina, om de bevolking tot opstand tegen ons gezag aan te zetten; op Boeroe werden de Hollanders verraderlijk vermoord, en de sultan ging zelfs zoover, dat hij een aanslag op het leven van den gouverneur beraamde. Op een feest in het paleis des sultans, waarop de gouverneur en de voornaamste ambtenaren der Compagnie genoodigd waren, zouden allen vermoord zijn geworden, wanneer de houding van de zuster des sultans niet de aandacht van den gouverneur getrokken had, zoodat die laaghartige misdaad verijdeld werd.

De toestand zou hoogst gevaarlijk zijn geworden, wanneer de sultan in goede verstandhouding met zijne Rijksgrooten geleefd had; maar deze vielen hem af, kwamen bij Padtbrugge om hem hun trouw te verzekeren, en de sultan, die nu nagenoeg alleen stond in zijn verzet tegen de Compagnie, werd gevangen genomen en naar Batavia gezonden. Nadat hij eenigen tijd gevangen was gehouden, verklaarde hij zich te onderwerpen en bekwam de vergunning om naar zijn staten terug te keeren, niet dan nadat hij te Batavia een tractaat gesloten had, waarbij het oppergezag der Compagnie bevestigd werd, zoodat de eens onafhankelijke sultan een afhankelijk leenman was geworden.

Dit waren de laatste verwickelingen in het gebied der Molukken; verder bleef de vrede die rijk gezegende landen verkwikken. De Compagnie heerschte daar oppermachtig en zoo ergens, dan heeft zij hier haar geliefd monopolie-stelsel kunnen toepassen.

Het ging haar dus voortdurend naar wensch, ook al had zij met vele moeielijkheden te worstelen; doch die aanhoudende oorlogen, dan hier, dan daar, verslonden veel geld en veel menschen; het was ondoenlijk, om van uit het moederland in de steeds toenemende behoeften aan geoeffende soldaten te voorzien, zoodat de gouverneur-generaal herhaaldelijk zich beklaagde, dat hij gebrek aan goede soldaten en matrozen had. Al werd met vrucht van inlandsche troepen gebruik gemaakt, zoo was het zeer bedenkelijk te achten, dit element al te sterk te vertegenwoordigen, zooals meer en meer het geval werd.

Men leest in de archieven, dat b. v. in het jaar 1680 Batavia en zijne buitenwerken met 300 vuurmonden bewapend waren — en men had niet meer dan *zeven-en-negentig* man, om al die stukken te bedienen. Steeds te vergeefs werd herhaaldelijk door de autoriteit in Indië over de geheel onvoldoende toezending van Europeesche troepen geklaagd.

Intusschen was Rijklof van Goens door gouverneur-generaal Speel-

man opgevolgd; evenzeer een man, die in alle betrekkingen, welke hij vervuld had, zoozeer had uitgeblonken dat men de schoonste verwachtingen van hem als landvoogd koesterde; die verwachtingen zijn echter niet vervuld. Gelukkig had hij tot directeur-generaal van den handel du Bois, een man van ongewone administratieve bekwaamheden; anders zou het er treurig hebben uitgezien bij alle bezwaren, die zich weldra weer zouden voordoen; want Speelman voerde zelf even weinig uit als zijn voorganger. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in het ongeregeld leven dat hij leidde, 'tgeen hem wel niet belette om een dapper en doortastend krijgsman te zijn, doch hem voor de gewichtige betrekking van gouverneur-generaal minder geschikt maakte.

In het rijk van Bantam brak een binnenlandsche oorlog uit, die de Compagnie dwong, om tusschenbeide te komen; het gevolg hiervan weer was, dat haar invloed ook in Bantam belangrijk werd uitgebreid.

Sultan Agoeng namelijk had afstand van den troon gedaan, ten bate van zijn zoon Abdoe'lhahar Abdoe'lkahar, algemeen bekend onder den naam van sultan Hadji (de *pelgrim*; een naam, dien hij bekwam wegens een pelgrimstocht naar Mekka). Er ontstonden alda onëenigheden tusschen den afgetreden sultan en diens zoon, welke laatste niet wilde gedoogen, dat zijn vader invloed op den gang van zaken bleef uitoefenen; daarom besloot sultan Agoeng, zijn zoon van den troon vervallen te verklaren. Sultan Hadji weigerde, hieraan te voldoen en werd daarom in de hoofdstad van zijn rijk aangevallen door zijn vader, die nog altijd veel aanhangers in het Rijk telde en spoedig een leger verzameld had. Het was hoofdzakelijk op aanstoken der Engelschen, die een factorij te Bantam gebouwd hadden, dat Agoeng pogingen in 't werk stelde, om zich zelven weer de kroon op het hoofd te plaatsen.

Gesteund door Engelschen en Denen, bracht Agoeng den sultan thans zeer in het nauw; deze kon aan het aanzienlijk leger, sterk

50,000 man, niet het hoofd bieden, trok zich terug in een sterkte, die door een Hollander voor hem gebouwd was, en riep dringend de hulp der Compagnie in.

Aan dit verzoek werd gehoor gegeven en de oude sultan was op zijne beurt genoodzaakt, zich in Tirtajasa te verschansen, nadat Tak met de troepen der Compagnie de belegeraars verjaagd had. Hij werd hier door Tak belegerd en moest zich onderwerpen.

De opstand was alzoo onderdrukt. Hadji, verwoed en dorstende naar wraak, wilde alle Engelschen laten dooden; met moeite werd dit vrijdeld. Hun werd het verblijf in Bantam ontzegd, zoomede aan de Denen. Op vele Rijksgrooten, die den ouden sultan gesteund hadden, koelde hij evenwel zijne woede, en niet tevreden met het vergoten bloed, bedreigde hij ook het leven zijns vaders; de Nederlandsche bevelhebber redde dit, door Agoeng gevankelijk naar Batavia te zenden, alwaar hij in 1695, in het kasteel gekerkerd, overleed.

Sultan Hadji, dankbaar voor 't geen de Compagnie ten zijnen behoeve gedaan had, stond haar bij tractaat van 17 April 1684 verscheidene belangrijke voordeelen toe; hij verbond zich, een oorlogsschatting van 600,000 rijksdaalders te betalen, en tot tijd en wijle dat die schuld vereffend zou zijn, verkreeg de Compagnie den alleenhandel in peper en katoenen kleedjes in Bantam, Lampong en Silebar, alsmede eenige uitbreiding van grondgebied; zelfs bekwam zij de vergunning, om aan de monding van de Tjipandan een fort te bouwen, dat werkelijk door Rembout van Hoogstraten werd gemaakt en ter eere van den gouverneur-generaal den naam »Speelwijk' ontving.

De Engelschen waren natuurlijk zeer ontsticht over de wending, die de zaken genomen hadden; op aandringen van de ijverige Engelsche Compagnie eischte koning Karel II van de Staten-Generaal voldoening en de verhouding werd zoo gespannen, dat men niet anders verwachtte of de oorlog zou weer uitbarsten; in Indië bracht men reeds een aanzienlijke vloot bijeen.

Maar een nieuwe oorlog was voor Engeland thans niet gewenscht en de Engelschen vergenoegden zich, met zich op de westkust van Sumatra te vestigen en o. a. Batang Kapap in bezit te nemen, hoewel dit sedert 1667 in bezit van de Nederlandsche Compagnie was geweest.

Reeds in Januari 1684 was gouverneur-generaal Speelman overleden; ditmaal benoemde de Raad van Indië een der jongste leden, Johannes Camphuis, tot gouverneur-generaal, ofschoon hij bij zijne medeleden niet erg bemind was en dan ook spoedig in conflict met den Raad kwam. De Kamer van Zeventien handhaafde hem evenwel.

Het bestuur van Camphuis, te Haarlem geboren en door stemming verkozen, verschilde zeer met dat zijner voorgangers. Zijne regeering was meer rustig en vredelievend; dit was ten deele een gevolg van zijne voorliefde voor beschaving. Zelf van literarische bekwaamheid, moedigde hij ook anderen in dit opzicht aan, en onder zijn bestuur werden de werken van Nieuhoff en de Graaf geschreven.

Als geschiedkundige maakte hij eenigen naam door zijn werk »*Stichting van Batavia*», een werk, dat Titus Livius gaarne met zijn naam zou geteekend hebben, zooals Onno Zwier van Haren getuigde. De regeering van Camphuis is uit een krijgskundig oogpunt niet zoo bijzonder belangrijk geweest. In de Molukken, tot hiertoe het brandpunt van den opstand, heerschte een gewenschte rust; ook op Ceylon had Soeria Maharadja, die den ouden Radja Singa opgevolgd was, van zijn vader op diens sterfbed den raad ontvangen om een goede verstandhouding met de Compagnie te onderhouden. Daar de jonge vorst daaraan gehoor gaf, brak ook aldaar een tijdperk van rust aan.

Op Java zelf bleef over 't algemeen de orde bewaard; de vorsten van Bantam en Mataram waren machteloos en trachtten hunne landen, na den aanhoudenden burgeroorlog, tot bloei te brengen.

Toch ontstonden te Mataram weer binnenlandsche onlusten, en op nieuw werd de hulp der Compagnie ingeroepen; maar men weigerde te

Batavia, aan die roepstem gehoor te geven. Daarentegen moest men in Djambi tusschen beide komen, daar de vorst de hulp der Compagnie behoefde, om zich tegen zijn oproerigen broeder op den troon te handhaven. Met het Maleische rijk werden verdragen gesloten, waarbij aan de Compagnie de alleenhandel werd toegestaan; de uitvoering ging met moeielijkheid gepaard.

De bewindhebbers waren over Camphuis zeer tevreden, ofschoon de administratie over de West van Indië huns inziens veel te wenschen overliet, zoodat op hun aandrang de kantoren op Ceylon en in Oost-Indië door ambtenaren (kommissaris-visitieur) werden bezocht, en daar dit niet hielp, zonden zij zelve een kommissaris-generaal uit, waartoe van Rheede tot Drakestein benoemd werd. Ook deze bezocht nu Ceylon en Oost-Indië, maakte daar ingrijpende hervormingen, verplaatste of ontsloeg vele ambtenaren en wekte de grootste ontevredenheid op. In 1686 aangekomen, overleed hij reeds in 1691, en de bewindhebbers maakten van deze gelegenheid gebruik, om die betrekking op te heffen.

De gezondheid van den gouverneur-generaal liet veel te wenschen over en daarom verzocht hij zijn ontslag; in het jaar 1691 werd hem dit verleend en hij droeg zijn gewichtige betrekking over aan Willem van Outshoorn. Camphuis bleef te Batavia, waar hij eenige jaren later op zijn buitenverblijf overleed.

Onder het bewind van van Outshoorn verkeerde Indië niet minder dan onder de regeering van zijn voorganger in een bloeienden toestand; in 1635 te Larike op Amboina geboren, was hij te Batavia tot verschillende betrekkingen en eindelijk tot die van directeur-generaal geroepen.

Het was voortdurend in Indië overal rustig, alleen Celebes uitgezonderd, waar de verschillende Staten nog al eens met elkander overhoop lagen.

In 1693 maakte Laurens Pit zich meester van Pondichery, op de kust van Koromandel gelegen. Met een vloot daarheen gestevend

zijnde, bracht hij 2000 man en een aanzienlijke artillerie aan land en wist Pondichery, hoe dapper de bezetting zich verdedigde, tot de overgave te dwingen. Maar in 1697, bij gelegenheid van den vrede te Rijswijk, kregen de Franschen die positie terug, tegen vergoeding van de kosten, die de Compagnie tot het versterken daarvan gemaakt had.

Toch was, niettegenstaande den bloei en de uitwendige teekenen van macht, het bestuur der Compagnie niet zoo doortastend als het geweest was. Men begon minder krachtig te werk te gaan, was steeds geneigd tot transigeeren en gaf zelfs de veroveringen van Speelman op Celebes prijs, alleen om der lieven vredes wille. Niet uitsluitend op staatkundig gebied, ook in het inwendig bestuur, zelfs in de rechtspleging was die verflauwing op te merken en liet reeds haar invloed gelden.

En nog altijd bleef de Compagnie in haar onhoudbaar stelsel van alleenhandel volharden en deinsde voor geen geweld terug, om een te aanzienlijke cultuur op Amboina en andere eilanden tegen te gaan. De middelen, die zij liet aanwenden om dat doel te bereiken, waren beneden alles, en even vernederend voor hen die de bevelen gaven, als voor hen die ze uitvoerden.

Een groote ramp was Batavia beschoren. De stad werd zwaar geteisterd door de aardbeving in den nacht van 4 op 5 Januari 1699; behalve de schade, door de hevige schokken aangericht, was die aardbeving noodlottig door hare gevolgen. Door de aardbeving trad de Tjiliwong, de rivier die over de geheele lengte door de hoofdstad van Neêrl.-Indië stroomt, buiten hare boorden; de grachten geraakten vol slib en sedert dien tijd ontwikkelden zich bij laag water schadelijke uitwasemingen, die de stad ongezond maakten. Er ontstonden voorts moerassen, waarvan de miasmen de atmosfeer bezwangerden en gevaarlijk maakten.

Van af dien tijd dagteekent de emigratie van uit het oude Bavavia naar het tegenwoordige; er verhieven zich uiterst schilderachtige

villa's, de eene nog mooier dan de ander, en zoo verrees langzamerhand een nieuw Batavia in de onmiddellijke nabijheid van het oude.

Intusschen was het hoofdkantoor der Compagnie van Japara naar Samarang overgebracht. Ook begon men koffie te planten, in 't eerst bij wijze van proefneming.

De gang van zaken echter kon de Kamer van Zeventien niet behagen; vooral beviel haar niet het huwelijk der dochter van den gouverneur-generaal met den directeur-generaal van Hoorn, waardoor een soort familie-regeering ontstond, en in Holland wist men bij ondervinding, hoe nadeelig die moest werken.

Het gevolg van een en ander was, dat van Outshoorn ontslagen werd en de teugels van het bewind aan zijn schoonzoon Johan van Hoorn moest overgeven, hetgeen eerst den 28 Juli 1707 plaats had, daar deze eerst weigerde om de hooge betrekking aan te nemen en zelfs als directeur-generaal zijn ontslag gevraagd had.

In Juli 1704 kwam de officieele benoeming van den gouverneur-generaal van Hoorn aan en deze aanvaardde het bewind, nadat de Kamer er in toegestemd had, dat er vier buitengewone Raden van Indië benoemd werden. Van Outshoorn bleef te Batavia en overleed zestien jaar later op zijn buitengoed.

De toestand was onder de regeering van v. Hoorn meer oorlogzuchtig dan onder de regeering van zijn voorganger; de onlusten begonnen met het vermoorden van kapitein Tak. Men zal zich herinneren, dat die beticht werd van diefstal; hij zou namelijk uit de kroon van Môdjôpahit den kostbaarsten diamant gestolen hebben, hetgeen de Soesoehoenan hem niet kon vergeven. Met goedvinden van dien vorst, vermoordde een zekere Soerapati, een Balinees die vroeger in dienst van de Compagnie geweest was, kapitein Tak en vier andere Hollandsche officieren, waarna zijne uitlevering door den gouverneur-generaal geëischt werd; de keizer weigerde daaraan gevolg te geven, maar omkleedde die weigering zoodanig, dat men er vrede mee kon hebben.

Soerapati kreeg weldra ongenoegen met den Soesoehoenan, begaf zich naar het oosten van Java, en wist zich daar een rijk te scheppen, dat een geruimen tijd bleef bestaan; althans de Soesoehoenan was verplicht, hem te erkennen.

Van meer ernstigen aard waren de burger-oorlogen, die Java teisterden na den dood van Amangkoerat, die in 1703 overleden was en opgevolgd werd door zijn zoon Mangkoerat Mas, een ondeugend, wreed vorst, die daarbij de Compagnie zeer vijandig gezind was. Ter nauwernood had hij den gouverneur-generaal de officieele mededeeling van zijne troonsbeklimming gedaan of zijn oom Poeger zond een gezantschap naar Batavia, om hetzelfde te doen en de hulp der Compagnie in te roepen. Hoezeer ook door verschillende overwegende redenen daartoe gebracht — men zegt zelfs uit wraak omdat kapitein Tak vermoord was —, begaf de regeering van Batavia zich nu op gewaagd terrein; zij erkende de rechten van den opstandeling en weigerde, die van den wettigen opvolger te erkennen.

De Soesoehoenan, besloten om zich op den troon te handhaven, bracht een leger van 40,000 man bijeen; maar de Compagnie had reeds troepen naar Demak gezonden onder bevel van generaal Govert Knol, welke zich van Demak meester maakte en het vijandelijk leger bij Peterongan geheel versloeg. Daarmede liep de veldtocht ten einde; doch de uitslag was niet beslissend geweest, waarom de vijandelijkheden het volgend jaar hervat werden.

Herman de Wilde rukte nu in September 1705 naar Kartasoera op; de Soesoehoenan had zijne strijdmacht in de nabijheid van Oengaran geconcentreerd, namelijk 30.000 man. De stad zelve was bewapend met ruim 400 vuurmonden en hadde een hardnekkigen tegenstand kunnen bieden, wanneer er niet verraad in 't spel was geweest; de Indische bevelhebber Djajadiningrat heulde echter met den nieuwen sultan, gaf de belangrijkste positiën zonder slag of stoot over, en zoo kon de Wilde, zonder noemenswaardigen tegen-

stand te ontmoeten, tot Kartasoera voortrukken. De rechtmatige Soesoehoenan moest de vlucht nemen en de pangeran Poeger werd, onder de bescherming van de Oost-Indische Compagnie, tot keizer van Mataram geproclameerd, waarvan hij onder den naam van Soesoehoenan Pakoe Boewono I den troon beklom. Op de gewone wijze werd nu een tractaat met hem gesloten; want de Compagnie had dit alles niet voor niets gedaan! Hij deed afstand van verscheidene landen, o. a. van de regentschappen Soemanap en Pamakassan op Madoera, en van Samarang.

De nog openstaande schuld werd door de Compagnie kwijt gescholden; zij zelve zou geen tollën betalen, maar de Soesoehoenan mocht drie ten honderd, en meer, van zijne onderdanen heffen. De Soesoehoenan zou de Compagnie de noodige rijst leveren; ook mocht zij overal naar verkiezing factorien bouwen. En tevens verbond de Soesoehoenan zich bij acte van 11 October 1705 om voor de bezetting, die blijven zou, soldij te betalen en haar van het noodige te voorzien.

De Wilde keerde nu naar Batavia terug; doch het Opperbestuur, dat den toestand nog niet vertrouwde, zond Govert Knol, die in 1706 het bevel over het leger aanvaardde, naar Soerapati, om dien tot reden te brengen, nadat hij al twintig jaar lang in Malang en Pasoeroean geregeerd had. Knol zocht de strijdmacht van Soerapati op, welke zich in Panangoenan bevond, waar het weldra tot een treffen kwam. Kapitein van Beveren was in een nadeelig gevecht met den vijand gewikkeld, waartoe hij zich onvoorzichtig had laten verlokken; gelukkig kwam generaal Knol hem ontzetten, nadat de troepen van v. Beveren reeds tweemaal waren teruggeslagen; zij waren zeer in het nauw gebracht, want het was een gevecht van man tegen man. In dien wanhopigen strijd tegen de geduchte overmacht gaf de Amboneesche luitenant Niereboelak met zijn zoon een bewijs van waren krijgsmansgeest. Op het punt van te worden omsingeld en voor de verpletterende overmacht te zwichten, gaf hij zijn zoon den raad om

zich door den vijand heen te slaan, ten einde zijn leven te redden en dit voor den dienst der Compagnie te bewaren; hij zelf kon het niet met zijn gevoel overeen brengen, om voor de overmacht te wijken. De moedige zoon weigerde te gehoorzamen; op nieuw wierpen zij zich in het gedrang; iedere slag, dien zij toebrachten, was doodelijk; met de kracht der wanhoop verweerden zij zich tegen hunne aanvallers, maar nauw was de een geveld, of anderen stonden in de plaats. Nog verzwakte hun arm niet; de een na den ander beet in het zand... maar ten laatste zouden zij voor de overmacht moeten bezwijken. Die mannen vochten niet om hun leven; zij stredden voor hunne eer.

Omringd door vijanden, ingesloten door een engeren kring van verslagenen, stortten zij eindelijk neder, op hunne beurt doodelijk getroffen. *Veertien* dooden vond men rondom het lijk van den zoon, *tien* waren er gevallen door de hand van den vader.

Den 16 October werd Bangil, waar Soerapati verblijf hield, door onze troepen aangevallen en genomen; van Beveren moet bij die gelegenheid wonderen van dapperheid hebben verricht. Hij was de eerste, die de borstwering beklom en, hoewel hij een lanssteek ontvangen had, de Nederlandsche vlag op den wal plantte. Soerapati werd door een stuk van een granaat getroffen en overleed kort daarna aan de gevolgen van die wonde. De opstand was dan ook hier zoo goed als ten onder gebracht, want de pangeran adipati-anom was, door het gros zijne troepen verlaten, machteloos. Met een enkelen slag was voor goed een einde aan de zaak gemaakt, maar op onverklaarbare wijze vond Gerard Knol het verkieselijk, op zijne lauweren te gaan rusten. Zonder de behaalde voordeelen te vervolgen, gaf hij ze juist weer prijs, maakte een einde aan den veldtocht en betrok de winterkwartieren te Soerabaya.

Dit deed den pangeran moed vatten, die Pasoeroean weer in bezit nam, beter versterkte en zelfs met zijne troepen tot voor Soerabaya kwam. De gouverneur-generaal, verontwaardigd over deze

onverantwoordelijke handelwijze van Knol, liet hem dadelijk als opperbevelhebber vervangen door de Wilde.

Evenzeer als van Beveren zijn onvoorzichtigheid weer goed gemaakt had door een glansrijk wapenfeit, zoo besloot ook Knol, om de begane fout te herstellen. Hij viel met al de troepen, waarover hij nog te beschikken had, Panangoengan aan, waar de pangeran zich inmiddels ter dege versterkt had. Niet dan nadat wonderen van dapperheid verricht waren, viel deze sterkte de onzen weer in handen; een punt, dat hij onder geen voorwendsel had mogen prijs geven. De begane fout was echter hersteld en hij had zich gezuiverd van de blaam, die op hem kleefde. Knol werd nu het gebergte ingezonden, om zich van den pangeran meester te maken. Het gelukte hem, met den vluchteling onderhandelingen aan te knopen, waarbij hij op eigen verantwoording den pangeran volledige vergiffenis beloofde en tevens hem een district beloofde, waarover hij — eigenlijk de *wettige* sultan van Mataram — onder toezicht van de Compagnie zou regeeren. Hierop vertrouwend, gaf hij zich over en Knol voerde hem naar Soerabaya, waar hij den pangeran ten overstaan van den kriegsraad een vergiffenisbrief ter hand stelde. Het zou echter spoedig blijken, dat hij zijne macht te buiten was gegaan.

De Wilde had zich het bezit van Pasoeroean verzekerd, door drie schansen te bezetten; namelijk aan de Kalianjer, bij Gombong en bij Pasoeroean. Hij liet zich echter door zijne grampschap zoo vervoeren, dat hij het gebeente van Soerapati en andere gesneuvelde rebellen liet opgraven, verbranden en de asch in zee werpen; een volmaakt noodelooze onmenschelijkheid, waardoor hij een smet op zijn overigens glorieijken naam heeft geworpen. Naar Batavia teruggekeerd, overleed hij weldra aan de gevolgen van de inspanning, die deze expeditie hem afgevergd had.

De pangeran was inmiddels naar Batavia gevoerd, en zag zich in zijne verwachtingen deerlijk teleurgesteld; hij werd als gevangene behandeld en moest vernemen, dat men de overeenkomst, die Knol

met hem had aangegaan, weigerde te bekrachtigen. Hij werd naar Ceylon gezonden, waar het gouvernement voor het onderhoud van hem en de zijnen zorg droeg.

Nadat Knol de laatste aanhangers van den onttroonden vorst uit eengedreven had, was de rust hersteld; wel poogden de zonen van Soerapati weer in opstand te komen, maar hun verzet was niet van ernstigen aard. Aan dien bloedigen oorlog, bekend onder den naam van »eersten Javaanschen succsessie-oorlog'', waarin de Compagnie zich nooit had moeten mengen, was alzoo een eind gekomen.

Ook hier mag men de gedragingen van het Opperbestuur niet goedkeuren. Het mochte door de belangen der Compagnie geleid worden, dit neemt niet weg dat het een vorst, dien de troon van rechtswege toekwam, zijn rechten ontnam, hem bij zijn zeer begrijpelijk verzet als rebel beschouwde, te vuur en te zwaard vervolgte en ten laatste, om de kroon op dit onwaardig werk te zetten, weigerde om de voorwaarden goed te keuren, die de ongelukkige bedongen had, toen hij zich aan den Hollandschen bevelhebber overgaf.

En toen de schoonmoeder van den onttroonden vorst tegenwoordig was in de audientiezaal van den gouverneur-generaal, waar de pangeran zijn kroon voor de voeten van den landvoogd moest neerleggen, toen heeft zij hem dit alles verweten — en hij moest zwijgen!

In plaats van het grondgebied, dat hij verzocht als compensatie voor de landen, die men hem wederrechtelijk en door wapengeweld ontnomen had, wees men hem een verbanningsoord aan. — De staatkunde heeft hare eischen; maar zij mag niet *te* zeer met recht en billijkheid den spot drijven, want dan brengt men het zoo ver, dat de overwinnaar voor den overwonnene de oogen moet neerslaan en de geschiedenis onverbiddelijk in haar oordeel moet zijn.

De Compagnie zag desniettemin overal hare wapenen zegevieren en maakte goede zaken, zoodat bij een verstandig beheer haar toekomst schooner dan ooit te voren hadde kunnen zijn. Maar de bewind-

hebbers waren een minder goeden weg ingeslagen, die vroeg of laat tot verkeerde uitkomsten moest leiden.

Even als in 1672, bracht de oorlog, die in 1689 uitbarstte, de Staten-Generaal in groote geldverlegenheid en er werd weer een beroep gedaan op de rijke Compagnie. In het jaar 1693 had men haar voorgesteld om, in te gaan met het jaar 1700, het octrooi voor 25 jaar te verlengen, waarvoor de Compagnie een som van drie millioen zou betalen, dat den bewindhebbers wel wat veel voorkwam. Langdurige onderhandelingen werden daarover gevoerd; de Compagnie was niet ongenegen om die aanzienlijke som te betalen, maar wilde haar octrooi voor minstens 40 jaar verlengd hebben. Den 5^{den} Maart 1696 werd de overeenkomst op die voorwaarden gesloten; de Compagnie moest de drie millioen in drie jaarlijksche termijnen betalen en daartoe geld opnemen, dat zij tegen 3½ percent verkreeg, daar men een blind vertrouwen in haar had en het plaatsen van dat geld als een voordeelige en zekere geldbelegging beschouwde.

Het gevolg van dezen maatregel was, dat de schuldenlast, die reeds drukkend was, nu niet minder dan elf millioen gulden bedroeg; dat was ongeveer het dubbele van het inlegkapitaal. Men bleef leenen, kon diengevolge groote uitdeelingen doen, en wist alzoo het krediet van de Compagnie steeds te doen toenemen; maar men had haar op een gevaarlijken weg gevoerd, die haar — trots haar uitwendigen bloei — ten laatste onherroepelijk ten verderve zou voeren.

VII.

NEDERLANDSCH-INDIE, VAN HET EINDE VAN DEN EERSTEN JAVAANSCHEN
SUCCESSIE-OORLOG TOT AAN DE ONDERWERPING VAN MAS SAID.

Het bestuur van den gouverneur-generaal van Hoorn is voordeelig voor de Compagnie geweest, en dit hadde nog meer het geval

kunnen zijn, wanneer de bewindhebbers meer naar zijn raad geluisterd hadden. Hij had voorgesteld om de inlandsche kooplieden meer vrijheid te verleen en tevens, dat tot meerdere kolonisatie zou worden overgegaan. Tegen het eerste werd geen bezwaar gemaakt; maar tot het laatste was men in het moederland niet te bewegen.

Aanvankelijk had van Hoorn meermalen onaangenaamheden gehad met den directeur-generaal van Riebeek; doch toen diens dochter met den gouverneur-generaal in 't huwelijk trad, werd de verstandhouding beter. Evenmin als onder zijn voorganger, waren de bewindhebbers met die echtverbintenis ingenomen en dit was de reden dat toen van Hoorn zijn ontslag gevraagd had, men hem dit zonder aarzelen toestond. In Maart 1708 namelijk werd hem een eervol ontslag verleend en Abraham van Riebeek in zijne plaats benoemd. Van Hoorn vertrok naar Nederland, maar overleed kort na zijne aankomst.

Van Riebeek, de zoon van den stichter der Kaap-kolonie, heeft niet lang de betrekking van gouverneur-generaal vervuld; dit was te betreuren, daar zijn bestuur heilzaam bleek te zijn. Persoonlijk onderzocht hij de bergstreken ten zuiden van Batavia en liet een weg aanleggen tot aan den uithoek van Java; maar de vermoeienis en de ongemakken van de reis bezorgden hem eene ziekte, die hem ten grave sleepte.

Onder zijne regeering was Celebes het tooneel van opstand en onlusten; de Compagnie koos partij voor den Koning van Boni tegen Goa en zond eerstgenoemden drie compagniën met eenig geschut, zonder zich echter met deze burgeroorlogen verder in te laten. Merkwaardig was zijn kortstondig bestuur nog, doordat de koffiecultuur op Java een belangrijke uitbreiding onderging, zoodat in 1712, dat is een jaar voor zijn dood, de eerste Java-koffie te Amsterdam op de markt kwam. De koffieteelt was weldra zoozeer toenomen, dat ook hier — volgens het oude systeem, waarmede

de Compagnie liever te gronde is gegaan dan het te laten varen -- de overtollige planten werden uitgeroeid.

De opvolger van v. Riebeek was niet de directeur-generaal Douglas, maar Christoffel van Swol; de Kamer van Zeventienen vereenigde zich met die keuze, maar zond toch eene aanschrijving, waarbij zij haar verlangen kenbaar maakte, dat een gouverneur-generaal zooveel doenlijk door den directeur-generaal moest worden opgevolgd.

In 1712 was Pasoeroean weer in opstand gekomen; ook op de kust van Malabar was ongenoegen ontstaan. De kommandant aldaar, Barend Ketel, had op eigen gezag een fort gebouwd en werd aangevallen door den Zamorin van Kalikoet. Ketel werd door den gouverneur-generaal naar Batavia ontboden, om zich te verantwoorden; desniettegenstaande werden 1500 man uitgezonden onder bevel van Bakker, die het leger van den Zamorin versloeg en den vrede herstelde (1718).

Van meer gewicht werd de oorlog in het oosten van Java, waar een geringe aanleiding voldoende was om een nieuwe uitbarsting te veroorzaken. De vorst van Madoera had zich verbonden met de insurgenten, welke in die streek weer het hoofd opstaken. Zij hoopten in troebel water te visschen en Pamakassan en Soemanap te veroveren; doch door de regeering werden onmiddellijk troepen naar Madoera en Soerabaya gezonden, onder bevel van Gobius en de Chavonnes, die de benden van den prins van Madoera verstrooiden. Hij sneuvelde en het land werd van vijanden gezuiverd. Men meende nu dat de rust hersteld zou zijn; doch weldra stierf Pakoe Boewono I en nu ontstonden nieuwe moeielijkheden.

De werkzame gouverneur-generaal was, wellicht tengevolge van te groote inspanning, ziek geworden en overleden (1718). Ook ditmaal voldeed de Raad van Indië niet aan het verlangen van de bewindhebbers en koos niet den directeur-generaal, doch Hendrik Zwaardekroon, een kundig en verstandig man, die reeds een eervolle loopbaan achter zich had, maar ongenegen was om de

moeielijke taak te aanvaarden, die men hem op de schouders wilde laden; eerst toen men hem voor de derde maal daartoe had aangezocht, liet hij zich de eervolle benoeming welgevallen.

Onder het bestuur van v. Swol heeft de handel zeer gebloeid; hij heeft de belangen van de Compagnie met nauwgezetheid behartigd, maar berokkende haar toch een groote schade, doordat hij in overleg met den Raad van Indië eigendunkelijk den prijs van de thee verminderde, wyl de groote aanvoer in Europa aldaar den marktprijs zeer deed dalen. Meenende de Compagnie hierdoor te bevoordeelen, werd juist het tegenovergestelde bereikt; de Chineezen te Batavia moesten wel toegeven, maar — het volgend jaar kwam er geen enkele, en toen kon men in 't geheel geen thee koopen. Het mocht den opvolger van v. Swol gelukken, de Chineezen te bewegen om terug te komen.

De Soesoehoenan Pakoe Boewono I was in 1719 opgevolgd door zijn oudsten zoon Mangkoerat II; de troon werd hem betwist door twee van zijne broeders, en zijne regeering werd door een aanhoudenden burgeroorlog bemoeielijkt. Het gouvernement te Batavia handhaafde ditmaal den rechtmatigen vorst en zond admiraal Brinkman naar Kartasoera, die den oudsten der beide broeders noodzaakte naar Madioen te vluchten, en toen deze aldaar drie jaar later overleed, was de kracht van den opstand gebroken, zonder dat de Compagnie tot groote machtsontwikkeling genoodzaakt was geweest. Overal heerschten nu rust en vrede.

Onder de regeering van Zwaardekroon was Batavia aan een groot gevaar blootgesteld. Een zekere Erberfeld beraamde een samenzwering, waarbij niet minder dan het vermoorden van den gouverneur-generaal en alle Christenen beraamd werd, waarna men de stad in bezit zou nemen. Eerst kort voor het oogenblik dat het plan tot uitvoering zou komen, bekwam Zwaardekroon er kennis van; de medeplichtigen werden gevangen genomen en 8 April 1722 werden de voornaamsten ter dood gebracht. Later ondergingen de overigen het-

zelfde lot, zoodat 49 menschen dien vermetelen en schandelijken aanslag met den dood boetten. Den 24^{en} April werd een dankdag gehouden.

Zwaardekroon wist, zooals wij reeds aanstipten, de handelsbetrekkingen met China te hervatten, moedigde bijzonder de koffieteelt op Java aan en beheerde de uitgestrekte bezittingen, die aan zijn hoede waren toevertrouwd, met veel overleg. Hij verlangde evenwel naar rust en met goedvinden van de bewindhebbers droeg hij zijne betrekking over aan den directeur-generaal Matthijs de Haan, die vier jaar later overleed, zonder dat zijn bestuur zich door bijzondere gebeurtenissen kenmerkte. De rust, die op Java en elders heerschte, kwam de Compagnie zeer ten goede; meer dan vroeger nog werden zeer rijke ladingen naar het moederland gezonden en in die jaren bereikten de actiën der Indische Compagnie het hoogste, door niets geëvenaarde, cijfer van 1080 percent.

Telkenmale werd in het buitenland concurrentie beproefd, zonder dat die veel te beduiden had. Nadat de zuidelijke Nederlanden in 1713 bij het einde van den Spaanschen successie-oorlog aan den Duitschen keizer waren afgestaan, gaf deze in het jaar 1719 een octrooi voor een nieuwe Oost-Indische Compagnie. Niet alleen de Hollandsche Compagnie, ook de Staten-Generaal verklaarden zich heftig tegen deze mededingster en eischten, op grond van den vrede van Munster, waarbij de Schelde gesloten was, dat die Compagnie zou opgeheven worden, en zóó lang hielden zij aan, totdat de Duitse Keizer toegaf en haar voor 10 jaren schorste. Andere ondernemingen van dien aard in het buitenland mislukten evenzeer.

Verscheidene gouverneurs-generaal volgden elkander nu op, die allen slechts kortstondig regeerden. Op de Haan, een uitstekend man, die 1 Juni 1729 overleed, volgde Diederik Durven, die ter nauwernood drie jaar aan het bewind bleef en in 1732 teruggeroepen werd, daar men zeer ontevreden over zijn bestuur was;

vooral de Chineezen werden door hem uitgezogen en bij het minste verzet hadden onmenselijke straoefeningen plaats.

Zijn opvolger van Cloon overleed al in 1735 op diens buitengoed Molenvliet; meer bemind was Abraham Patras, die van gemeen soldaat tot de hoogste waardigheid opgeklimmen, doch te oud geworden was om lang den zwaren last van de regeering te torschen; hij stierf den 3^{en} Mei 1737.

De regeering van den opvolger van Abraham Patras, den directeur-generaal Adriaan Valckenier, heeft een treurige bekendheid verworven door den opstand der Chineezen en den afschuwelijken moord, welke dientengevolge op hen gepleegd is; een der noodlottigste gebeurtenissen, waarvan de geschiedboeken van onze Oost-Indische bezittingen gewag maken.

Reeds vele eeuwen herwaarts moeten de Chineezen het eiland Java bezocht hebben; zeker is het, dat in 1440 een aantal Chineezen zich op Bantam vestigden, ten einde daar handel te drijven.

Toen de Compagnie in den Archipel kwam, vond zij bijna overal Chineezen, die zoowel op commercieel als op industrieel gebied ijverig bezig waren en wier aantal aanzienlijk vermeerderde, naarmate die gewesten in bloei toenamen. Vooral Batavia werd letterlijk door hen overzwermd, daar de groote rijkdom van die handelsplaats hun groote winsten beloofde. De toevloed was ieder jaar zoo groot geworden, dat de Indische regeering wel gedwongen was geweest, om beperkende bepalingen ten hunnen opzichte in 't leven te roepen. Zoo werd in het jaar 1727 door den gouverneur-generaal in overleg met den Raad van Indië gelast, dat ieder Chinees, die zich te Batavia ophield, een bewijs van vergunning moest hebben, door een der leden van den Raad geteekend, waarvoor een bedrag van twee rijksdaalders moest betaald worden; daarentegen werden de Chineezen, die geen middel van bestaan hadden, naar China opgezonden. Zwaardekroon maakte den toestand veel erger, door de emigratie der zonen van het Hemelsche Rijk naar Batavia aan te

moedigen, zoodat de Chineezen in grooten getale kwamen en daar zij niet allen middelen van bestaan konden vinden, zich aan diefstal en roof begonnen schuldig te maken.

Ongelukkig zag Valckenier geen kans, om met beleid het kwaad te verhelpen, hoewel men in Batavia het gevaar reeds zag naderen en zeer beducht werd voor de veiligheid van de stad en hare Europeesche bevolking. Het was de Raad van Indië Imhoff, die een verstandigen maatregel aanbeval, welke intusschen door de geheel verkeerde uitvoering juist het omgekeerde bewerkte. Er was namelijk besloten dat alle Chineezen, die niet de vergunning hadden om zich te Batavia neer te zetten, zouden gearresteerd en naar Ceylon getransporteerd worden. Op de onhandigste wijze begon men die bepaling ten uitvoer te leggen; niet alleen arme, maar liefst ook rijke Chineezen werden opgejaagd en men dreigde hen naar Ceylon te zullen overbrengen, wanneer zij niet aanzienlijke sommen gelds betaalden. Kon het anders, dan dat de Chineezen zich vereenigden, in verzet en weldra in algemeenen opstand kwamen? Een Chinees van hooge geboorte stelde zich aan het hoofd der rebellen, vereenigde de duizenden Chineezen, die overal verspreid waren, en trachtte in overeenstemming te handelen met zijne landgenooten in Batavia, hoewel het niet bewezen is, dat deze de hand gehad hebben in den opstand, die de hoofdstad van Neêrlandsch-Indië en zelfs onze Indische bezittingen in groot gevaar bracht.

Het schijnt dat de gouverneur-generaal niet geweten heeft, hoe groot de gevaren waren, die de stad bedreigden; meer aannemelijk is het, dat hij dit later aldus deed voorkomen. Hoe het zij, de Europeesche bevolking der stad werd uit hare rust opgeschrikt door eene waarschuwing van drie luitenants der Chineezen, dat men op zijne hoede moest zijn (26 September 1740), en binnen enkele dagen kon men zich in de plannen der rebellen niet meer bedriegen.

Hadde de gouverneur-generaal met wat meer tact en minder onverschilligheid gehandeld, wellicht ware het gelukt, den storm

nog te bezweren; maar nu was het te laat. Van Imhoff en een der Raden van Indië werden met troepen naar Tanabang gezonden en deden aan de hoofdleiders der Chineezen een brief toekomen, waarin zij zich genegen verklaarden om te onderhandelen; maar zij ontvingen een uitdagend schrijven, dat even goed als een oorlogsverklaring was.

Den 8^{en} October begonnen de vijandelijkheden. Te Tanabang werden de Chineezen door de troepen der Compagnie verjaagd; doch op andere punten bleven de opstandelingen in het voordeel en zelfs versloegen zij een detachement bij Bekassi en brachten *allen* om het leven. Dit bestond uit 50 Europeesche soldaten en eenige inlandsche troepen onder bevel van luitenant Benjamin Petzold en den vaandrig Willem Leunig; zij verdedigden zich tot het uiterste. Maar toen hun laatste patroon vershoten was, kwam het tot een gevecht met de blanke wapenen en zij werden letterlijk in stukken gehakt. Batavia werd van alle kanten ingesloten, en toen de rebellen door de schans aan de monding der Tangerang en door Meester-Cornelis werden tegengehouden, staken zij alle huizen in brand en plunderden en moordden, zoodat de bevolking van Batavia de schrik om 't harte sloeg.

De toestand was hachelijk. Men berekende, dat 50 à 60,000 Chineezen Batavia van buiten bedreigden, terwijl de Chineesche bevolking in de stad ongeveer 10,000 man groot was; die bevolking moest evenzeer in bedwang gehouden worden. Tegenover die overmacht kon de regeering niet meer dan 2000 man stellen. In 't geheel hadden zich kort te voren 80,000 Chineezen in Batavia bevonden.

Valekenier liet zich in dien uitersten nood niet kennen als een bewindhebber, op wien men veel staat kon maken; van natuur despotisch en onhandelbaar, was hij er de man niet naar, om met onverschrokkenheid, maar tevens met beleid de gevaren onder de oogen te zien, en ware de Raad van Indië niet verstandiger ge-

weest, dan zou het eind der ongeregelhdheden niet te voorzien zijn geweest. Het is zeer begrijpelijk, dat de Europeesche bevolking de Chineezcn, die zich binnen Batavia bevonden, van medeplichtigheid verdacht, en zoozeer werden deze in 't nauw gebracht, dat de regeering het noodzakelijk achtte, daar tegen een plakkaat uit te vaardigen. Doch harerzijds hield zij de Chineesche bevolking scherp in het oog; onophoudelijk hadden er huiszoekingen plaats en wanneer verborgen wapenen gevonden werden, nam men de schuldigen in verzekerde bewaring. Toch moet gezegd worden, dat dit onderzoek betrekkelijk te weinig resultaten opleverde om te mogen aannemen, dat de Chineezcn te Batavia het plan hadden, aan den opstand deel te nemen. Maar een huiszoeking bij den kapitein der Chineezcn Nihoekong gedaan, deed een aantal wapenen, munitie en zelfs een vaandel ontdekken — en nu kwam het snoode plan de angstige en verbitterde Europeesche bevolking afdoend bewezen voor! De lang onderdrukte haat tegen de Chineesche stadgenooten had hierdoor een nieuw voedsel bekomen en een algemeene paniek was het gevolg van die ontdekking.

Thans achtte men het oogenblik gekomen om de schutterij op te roepen, terwijl men tot den, altijd bedenkelijken, maatregel overging om de lagere ambtenaren, de matrozen en een gedeelte van het volk te wapenen. Dag en nacht doorkruisten patrouilles de straten van het door de Chineezcn bewoonde gedeelte der stad, en het kon niet anders, of er hadden ook in de stad kleine schermutselingen plaats, ofschoon men kan zeggen, dat de rust niet verstoord werd. Evenwel gaven de Chineesche ingezetenen wel eenige aanleiding tot wantrouwen, daar zij met vrouw en kinderen de stad trachtten te verlaten, hetgeen hun verboden werd, terwijl tevens gevorderd werd dat zij als naar gewoonte hunne schouwburgen (wayang's) op-sloegen.

Weldra was het wantrouwen zoo groot geworden, dat hun verboden werd, na zonsondergang hunne vensters te openen; zij mochten

in hunne woning vuur noch licht branden, het was hun verboden op straat te komen, en de weerspannigen werden zonder vorm van proces doodgeschoten. Voorzeker hadde men die politie-verordeningen met minder wreedheid ten uitvoer kunnen leggen; maar de veiligheid eischte deze maatregelen gebiedend.

De toestand werd, zoowel binnen als buiten de stad, meer en meer onrustbarend; wel is waar was het onze troepen gelukt, de communicatie naar buiten te herstellen, maar reeds den 8^{en} werd een aanval op de voorwerken van de stad beproefd.

Die aanval had onverwacht plaats; een detachement van het fort Zelandia werd door een dichten drom Chineezen aangegrepen, het moest terugtrekken en nu volgde eensklaps een aanval op de forten Hollandia en Zelandia, en tevens op de Diesterpoort, die gelukkig, schoon niet dan met de uiterste krachtsinspanning, werd afgeslagen. In den nacht van 8 op 9 October waagden de rebellen een vernieuwden aanval; ook ditmaal werd die verijdeld en de nederlaag kwam hun op zware verliezen te staan.

Opmerkelijk is het, dat de Chineezen in de stad zich vreedzaam en rustig gedroegen; hoezeer zij met argus-oogen bespied werden, was het niet mogelijk, de minste beweging onder hen te constateeren. Wel onverklaarbaar is het dus, dat de gouverneur-generaal den volgenden dag (9 October) aan den Raad van Indië de vraag stelde, of de voorzichtigheid niet gebod, zich van alle Chineezen in de stad te ontdoen. Met verontwaardiging werd dit voorstel verworpen; van Imhoff stelde integendeel voor, om een proclamatie uit te vaardigen, waarbij de bevolking, zoowel Europeanen als Chineezen, tot kalmte werd aangemaand. Valckenier verzette zich hiertegen en wilde de Chineesche bevolking als rebellen behandeld hebben; doch van Imhoff wist zijn plan door te drijven en de proclamatie werd uitgevaardigd. Maar het was reeds te laat! De verwoede aanvallen, door de opstandelingen op de stad beproefd en de mare, dat zij buiten Batavia alles verbrandden en vermoordden, had de gemoederen

te zeer in gisting gebracht om ze eenvoudig door een proclamatie weer tot bedaren te brengen; daarbij stond de Europeesche bevolking nu gewapend tegenover de ongewapende Chineezen in de stad. Een kleinigheid zou voldoende zijn, om het smeulend vuur van haat en wantrouwen nieuw voedsel te geven.

Eensklaps ontstond er brand in verscheidene Chineesche huizen, en dit was, als ware het, 't signaal voor een ontzettend drama, dat binnen de muren der hoofdstad van Insulinde werd afgespeeld.

Het gemeen wierp zich op de weerlooze Chineezen; zonder genade werden zij opgejaagd en vermoord; vrouwen en kinderen deelden dat lot, en de verwoede hoop richtte een bloedbad aan, waarvan de wederga in de geschiedenis nauwelijks is aan te wijzen.

»Men liep de deuren open», zoo leest men in een der werken van dien tijd, »men sleurde de bewoners uit hunne huizen en ging zóó te werk, dat het bloed door de straten in de grachten en in de rivier stroomde. En een opmerkelijk feit is het: de menschen lieten zich, niettegenstaande hun aantal, zonder eenigen tegenstand te bieden, vermoorden als schapen ter slachtplaats. In die dagen van algemeene verwoedheid ontkwamen slechts zij, die op de daken gevlucht waren om te ontsnappen aan de vervolging der Europeanen; voor het meerendeel matrozen, die minder op moord dan op plundering belust waren.

Ook den volgenden dag duurde het moordtooneel voort; de verwoede hoop stak nog meer huizen in brand, alsof de brand nog al niet hevig genoeg woedde. Het was de troepen en schutterij ondoenlijk, om de orde te herstellen, en het vereischte de grootste inspanning om de pakhuizen der Compagnie te redden. Met wanhoop verdedigde de kapitein der Chineezen zich tegen zijn onverbiddelijke aanvallers; hij had een paar honderd landgenooten en slaven verenigd en bood een hardnekkigen tegenstand, zoodat zijne woning formeel door de troepen belegerd moest worden; zelfs waren vuurmonden hiertoe benoodigd. Hij moest echter het onderspit delven;

doch aan die moedige verdediging had hij het te danken, dat hij niet in de handen van de woedende horden viel, maar door de troepen gevangen genomen en naar het kasteel gevoerd werd.

Den 11^{en} October had een algemeene plundering plaats. De verbrande huizen werden weggeruimd en de puinhoopen doorzocht; er waren niet minder dan *zes honderd* huizen verbrand en ruim *tien duizend* Chineezen waren wreedaardig vermoord. Tien duizend weerlooze menschen, die niets misdreven hadden, waren koelbloedig om het leven gebracht door een bloeddorstig gemeen dat, eenmaal losgelaten, niet meer in bedwang te houden was.

Wel treurig is het, dat zulke tooneelen een schaduw moeten werpen op ons geschiedverhaal, zoo rijk aan schoone fragmenten!

Wie is verantwoordelijk geweest voor die schandelijke buitensporigheden van het grauw? In de eerste plaats Valckenier, die trouwens ter verantwoording is geroepen. Men vindt zeer uiteenloopende lezingen van het gebeurde; de eene schrijver van dien tijd zegt, dat de Chineezen zelve den brand in hunne woningen gestoken hebben, ten einde van de verwarring gebruik te maken om de Hollanders te vermoorden of te ontkomen; hun lijdelijke houding spreekt dit intusschen tegen. Een ander (du Bois) was van oordeel, dat de moord op autorisatie van den Raad geschied is, die bij een even gestreng als onvermijdelijke ordonnantie gelastte, geen enkelen Chinees te sparen, met uitzondering van hunne vrouwen, slaven en kinderen."

Het voorstel van Valckenier in de vergadering van den 9^{en} doet het niet onwaarschijnlijk voorkomen, dat de moordtooneelen met zijn goedvinden hebben plaats gehad. Althans, hij heeft niets gedaan, om ze tegen te gaan en gedoogde zelfs, dat de soldaten en matrozen aan de plundering deelnamen. Daarbij is bewezen, dat hij bevel gegeven heeft om alle Chineezen, die zich in de gevangenis bevonden, om 't leven te brengen; men schijnt eigendunkelijk die order ook op de *zieken* toegepast te hebben.

Nimmer te verantwoorden is het, wat gebeurd is; maar bij het beoordeelen der treurige feiten mag niet uit het oog verloren worden, dat men te Batavia in een allerhachelijksten toestand verkeerde, dat de stad ingesloten was en tot twee maal toe bestormd werd, terwijl duizenden landgenooten van de aanvallers in de stad woonden en van de eerste gelegenheid de beste gebruik konden maken, om zich in den strijd te mengen, en dan ware alles verloren geweest.

Geheel is de sluier, die over die bloedige tafereelen bleef rusten, niet opgelicht; maar zooveel is uit de processtukken gebleken, dat Valckenier, die het eerst het verfoeilijke denkbeeld had opgevat, zijn plan ook heeft doorgedreven; namelijk in zooverre dat hij, toen het grauw eens tot een uitbarsting was gekomen, niet de wilskracht of den moed heeft gehad om aan de beestachtige wanordelijkheden paal en perk te stellen.

De laatste aanvallen der rebellen, namelijk in den nacht van 9 en 10 October, waren ook gericht op het buskruitmagazijn; zij waren van dien aard geweest, dat men van een volgende bestorming het ergste vreesde en het besluit nam, om ruim 32000 pond kruid in 't water te werpen; aan dat voornemen werd 's morgens van den 10^{en} gevolg gegeven.

Daar de opstandelingen hunne vijandelijkheden niet herhaalden, werd een expeditie tegen hen ondernomen en het gelukte aan Rummel, om hen uit het westen van Batavia te verdrijven. Was na het einde van de slachting ten overvloede op het hoofd van iederen Chinees een prijs gesteld, langzamerhand begon men uit den zwijmel te ontwaken; er was genoeg bloed vergoten...

Den 22^{en} werd een algemeene amnestie uitgevaardigd voor hen, die zich binnen eene maand kwamen onderwerpen; de regen-moesson was inmiddels ingevallen en zodoende kwamen velen zich aanmelden. Men duldde de Chineezzen niet meer in de stad, maar wees hun een plek gronds daar buiten aan, thans nog bekend onder den naam van »Chineesche kampong." Men bleef te Batavia echter werkzaam,

versterkte de toegangen naar de stad; doch er hadden geen vijandelijkheden meer plaats.

Valckenier, die moest bespeuren dat hij de publieke opinie tegen zich had, was zoo onbeschaamd om die nog te trotseeren; in een vergadering van den Raad van Indië durfde hij den directeur-generaal van Imhoff de schuld van het gebeurde geven en beschuldigde hem, de Haze en van Schinne, Raden van Indië, dat zij zijne bevelen niet opgevolgd hadden; hij liet ze gevangen nemen en naar Holland opzenden.

Daar was men reeds bekend geworden met de gruwelen, die met goedvinden van den gouverneur-generaal bedreven waren. De Kamer van Zeventien besloot de zaak in rechten te vervolgen en benoemde haar gevangene, den directeur-generaal van Imhoff, tot opvolger van Valckenier, die in staat van beschuldiging werd gesteld. De Kamer liet een schip voor den nieuwen gouverneur-generaal bouwen en noemde dit »de Hersteller'', opdat een ieder zou kunnen zien, hoe men alles wilde aanwenden om het gebeurde, dat in het moederland den diepsten indruk gemaakt had, te herstellen.

Valckenier, die reeds uit eigen beweging zijn betrekking overgedragen had aan Jan Thedens, Raad van Indië, en op weg naar Holland was, werd aan de Kaap de Goede Hoop gevangen genomen en naar Batavia terug gebracht, waar hij in de Citadel werd opgesloten.

Uit het gevoerde proces is de schuld van Valckenier overtuigend gebleken en het requisitoir van den 13 Maart 1744 eischte de straffe des doods, ofschoon het vonnis nooit is uitgesproken en de dood van den beschuldigde een eind aan het langdurig proces maakte.

Bewezen is het, dat den 10^{en} October 500 ongelukkigen, die in de gevangenis of in het hospitaal zich bevonden en onder de hoede van het gouvernement waren, vermoord zijn.

Het kon niet anders, of de Chineezzen moesten, nadat het voor-

gevallene elders bekend geworden was, tot ongeregeldheden komen; zoo kwamen zij te Madjawa en Pati in oproer en vermoordden de Europeanen, die hen in handen kwamen. Wel boden de inlandsche vorsten hunne hulp aan, om den opstand te onderdrukken; doch dit geschiedde slechts in naam. Veel te verheugd waren zij, dat er moeilijkheden ontstonden; zij waren weinig te vertrouwen en hoopten in stilte, van den toestand partij te kunnen trekken.

De Chineezzen, van hun kant, maakten van de gunstige gezindheid der Javaansche vorsten gebruik; vooral de sultan van Bantam, naar spoedig bleek ook de Soesoehoenan zelf, spanden tegen het gouvernement samen.

De toestand werd hoogst gevaarlijk, toen sultan Pakoe Boewono II zich eensklaps tegen de onzen verklaarden, drie Hollandsche officieren liet vermoorden, en zich van het fort Kartasoera meester maakte. De Chineezzen verzamelden zich thans en Samarang werd ingesloten, waarop de Raad dier stad, in zijn overdreven angst, last gaf om ook aldaar de Chineezzen uit te roeien.

De regent van Madoera deed het aanbod, de Compagnie te hulp te komen, mits men hem als vasal erkende; de Hollandsche gezagvoerder Bartholomeus Visscher, die te Samarang bevel voerde, nam die hulp gretig aan.

Dit wekte de ontevredenheid van de regeering op en daarom werd hij vervangen door Abraham Roos.

Het was dringend noodig, meer energiek op te treden; want de overmoed van de opstandelingen werd zoo groot, dat zij de gemeenschap van Samarang met de zee trachtten af te snijden. Ook Demak, Rembang en onderscheidene andere plaatsen hadden het hard te verantwoorden en de opstand nam meer en meer onrustbarende proportiën aan.

Het Opperbestuur besefte, dat alle krachten moesten ingespannen worden, daar het gezag der Compagnie op Java groot gevaar liep; de berichten werden steeds ongunstiger, want een Javaansch leger had

zich aangesloten bij de Chineezzen, die Samarang belegerden. De gezaghebber Roos werd ontslagen en men dacht er aan, om een der Raden van Indië naar het tooneel des oorlogs te zenden; maar het aanstaand vertrek van den gouverneur-generaal zoowel als van den directeur-generaal deed dit minder verkieselijk achten en daarom benoemde men den ontvanger-generaal Hugo Verijssel tot commissaris en zond hem met Johannes Theling, die hem als tweede commissaris toegevoegd was, naar Samarang.

Ook Verijssel, die bij zijn aankomst ondervond dat de belegerde stad werkelijk in gevaarlijken toestand verkeerde, achtte het ondoenlijk, aanvullenderwijze te werk te gaan, daar de krijgsraad dit ontraadde; maar men drukte te Batavia het verlangen uit, dat met meer doortastendheid zou worden gehandeld.

De vijand zou den 7^{en} November een aanval ondernemen; dit was echter uitgelekt en men besloot hem vóór te zijn. Onverwacht werd hij aangegrepen en verdreven uit de belegeringswerken, die door hem waren opgeworpen.

Het schijnt, dat die gunstige uitslag den moed der Hollandsche bezetting verlevendigde; want de aanval werd herhaald, de Chineezzen en hun bondgenooten werden op alle punten teruggeslagen of verjaagd, en eindelijk koos de vijand overal de vlucht, zijn geheele artillerie, uit 200 kanonnen bestaande, achterlatende.

De Soesoehoenan begon nu bevreesd te worden; tevens vertrouwde hij de Chineezzen niet, en dus veranderde hij van batterij. Hij liet het voorkomen, alsof zijn Rijksbestierder schuldig was aan het verraad tegenover de Compagnie en op eigen gezag gehandeld had. De tractaten werden vernieuwd en de regeering, gelukkig met de oplossing, die de netelige zaak bekwam, haastte zich, zijne vriendschapsbetuigingen voor goede munt aan te nemen en een nieuwe overeenkomst te sluiten, waarbij aan de Compagnie Madoera, de kust van Soerabaya, alsmede de districten van Palambangan, Rembang, Japara en Samarang werden afgestaan (11 Nov. 1743).

Tot viering van de overwinning te Samarang werd te Batavia een dank- en bededag gehouden (29 November). Toch was de rust nog volstrekt niet hersteld, al was het dreigendste gevaar afgewend; de Chineezzen bleven in het volgend jaar zich in de omstreken van Samarang, Demak en andere plaatsen ophouden, maakten die landstroken onveilig, en toen de Soesoehoenan ten laatste als bondgenoot der Compagnie handelend optrad en een edict uitvaardigde tegen de Javaansche hoofden die zich bij de opstandelingen voegden, toen riepen zijn oproerige onderdanen Mas Garendi, den kleinzoon van Soenan Mas, tot keizer uit, die den naam van Amangkoerat aannam.

Het privilegie der Compagnie was den 1^{en} Januari 1741 verstreken en ditmaal slechts met een jaar verlengd geworden; het volgend jaar werd haar weder voor 12 jaar concessie verleend.

De nieuwe gouverneur-generaal van Imhoff was onder hoogst ongunstige omstandigheden aan het bewind gekomen. Behalve dat hij de bezittingen der Compagnie door den burgeroorlog geteisterd vond, kwam er ook ongenoegen met Europeesche regeeringen, zelfs met den koning van Frankrijk, omdat de regeering te Batavia drie schepen van de Fransche Compagnie prijs gemaakt had. Doch Mataram, nog kort geleden het brandpunt van verzet tegen de heerschappij der Compagnie, geraakte door binnenlandsche onlusten en niet minder door de zwakheid van zijne bestuurders steeds meer in verval; vooral de Soesoehoenan Pakoe Boewono II miste de hoog noodige energie om de herhaalde woelingen te onderdrukken; de ziel daarvan was zijn broeder Mangkoe Boemi, die zich aan het hoofd van den opstand gesteld had en een worstelstrijd onderhield, die bekend staat als de »Javaansche oorlog". Onwillekeurig was de gouverneur-generaal de aanleidende oorzaak daarvan.

De gouverneur-generaal van Imhoff had besloten, een reis te ondernemen om de districten te bezoeken, die veel door de onophoudelijke oorlogen geleden hadden, en tevens verschillende aangelegenheden te regelen; van Imhoff was namelijk een groot voorstander

van verpachten, en begeerde overeenkomstig het verlangen van de bewindhebbers der Compagnie, dat de inkomsten van nieuw verworven landen zouden verpacht worden; doch zijne ondergeschikte ambtenaren waren een ander gevoelen toegedaan, zoodat het den gouverneur-generaal wenschelijk voorkwam, om de zaak in persoon te gaan regelen. Hij bezocht achtereenvolgens Rembang, Soerabaya, Soemanap, Pasoeroean, Gresik, Madoera en Samarang, alwaar de Soesoehoenan Pakoe Boewono II hem, vergezeld van zijn geheele familie, een officieel bezoek bracht.

De gouverneur-generaal achtte het raadzaam, die beleefdheid te beantwoorden en begaf zich naar Soerakarta, de hoofdplaats van het sultanaat; bij die gelegenheid wist hij den Soesoehoenan te bewegen om de strandregentschappen, die reeds geheel onder de Compagnie waren gekomen, formeel aan haar af te staan. Hiertoe werd den 18^{den} Mei 1746 een tractaat geteekend, waarbij nog andere zaken geregeld en tevens eenige voordeelen bedongen werden; o. a. deed de Soesoehoenan afstand van alle tolpoorten in zijn gebied, waarvoor de Compagnie hem jaarlijks 9000 Spaansche realen zou betalen.

De verstandhouding tusschen den Soesoehoenan en het Opperbestuur liet dus niets te wenschen over en dientengevolge verzocht Pakoe Boewono den gouverneur-generaal om Pangeran Mangkoe Boemi, een der broeders van den Soesoehoenan, die in ongenoegen met hem leefde, eens over zijn gedrag te onderhouden. Deze was namelijk ontevreden over de gronden, die hem als prins van den bloede waren afgestaan; hij scheen vijandige bedoelingen te koesteren en was reeds sedert een jaar niet aan het hof geweest. De gouverneur-generaal voldeed gaarne aan het verzoek en onderhield den Pangeran over zijn laakbaar gedrag; maar nu was ook het zaad van den burgeroorlog in de met bloed bemeste vore geworpen. Mangkoe Boemi kon zijn woede ter nauwernood verhelen en, met wrok in 't harte, verliet hij denzelfden nacht nog Soerakarta.

Zoodra was de gouverneur-generaal, die zich door de binnenlanden

naar Tagal en verder over land weer naar Batavia begaf, niet vertrokken of de Pangeran stelde zich aan het hoofd der misnoegden, viel Soerakarta aan, en verbrandde een gedeelte van de hoofdplaats. De Compagnie verleende haar bondgenoot de noodige hulp en Hohendorff, de kommandeur van Java's Noord-Oostkust, sloeg het leger van den Pangeran en verdreef hem uit die streken.

Trachtte Mangkoe Boemi de kroon van Mataram te bemachtigen, hetzelfde doel deed Mas Said, den zoon van den op Ceylon in ballingschap overleden Mangkoe Negoro, naar de wapenen grijpen. Deze vorsten, hoewel beide hetzelfde doel najagende, begrepen dat zij voorloopig elkander moesten ondersteunen; als de gemeenschappelijke vijand ten onder gebracht was, konden zij de zaak verder samen uitmaken. En de verwarring werd nog grooter, toen Pakoe Boewono, die zijn einde voelde naderen, den 41^{den} December 1749 voor zich en zijne erfgenamen afstand van den troon deed ten behoeve van de Oost-Indische Compagnie, die voortaan een opvolger zou kunnen benoemen, zooals zij dien voor het belang der Compagnie en het welzijn van Java wenschelijk achtte. Men maakte van dit recht gebruik door na den dood des Soesoehoenans, die nog hetzelfde jaar kwam te overlijden, diens oudsten zoon tot zijn opvolger te benoemen; toen nog een kind van 15 jaar, dat als Pakoe Boewono III den troon beklom.

Nu sloegen de beide opstandelingen de handen in elkaar; Mangkoe Boemi liet zich tot Soesoehoenan van Mataram uitroepen en deed zijne dochter met Mas Said in het huwelijk treden.

De kroning van Mangkoe Boemi had met veel plechtigheden plaats en het kon de aandacht van Hohendorff niet ontgaan, dat de meeste Rijks grooten zich voor den opstandeling verklaarden, terwijl slechts weinigen bij de troonsbestijging van den jongen Soesoehoenan tegenwoordig waren, die Mataram nu van de Compagnie in leen had ontvangen.

In Holland had een belangrijke verandering in het beheer der

Compagnie plaats gegrepen; de stadhouder Willem Karel Hendrik Friso, Prins van Oranje-Nassau, was aan het hoofd der machtige Compagnie geplaatst, en den 16^{den} April 1749 plechtig te 's Hage geïnstalleerd. (10)

Kort daarna, in het laatst van 1757, kwam van Imhoff te overlijden; de Compagnie verloor in hem een trouw dienaar. In onderscheidene takken van bestuur muntte hij uit; goed soldaat was hij, en tevens wetgever en staatsman. Daarbij had hij veel ijver, getuige de langdurige afmattende reis, die hij door de binnenlanden van Java ondernam, ten einde zich op de hoogte van alles te stellen. Geen landvoogd te voren had zulk een reis ondernomen.

Jacob Mossel, te Enkhuizen geboren, werd den 8sten October 1752 door den Raad van Indië tot landvoogd gekozen, waarop de officieele benoeming volgde, geteekend door den Prins van Oranje.

Ondertusschen was Midden-Java aan den onzaligen burgeroorlog ten prooi, en de Compagnie kon daaraan niet zoo spoedig een eind maken. Het gelukte Mangkoe Boemi en Mas Said een deel van Mataram in onderwerping te brengen en toen het ongeluk wilde, dat de troepen der Compagnie een nederlaag leden, werd de overmoed der opstandelingen zoo groot, dat zij Hohendorff bij Banjoedana slag leverden, maar verslagen werden.

Mas Said vermeed nu verder om met de troepen in aanraking te komen, of althans hun ernstige gevechten te leveren; hij voerde een gevaarlijken guerilla-corlog, die de Compagnie veel nadeel berekkende, den handel belemmerde en Midden-Java uitputte. Zag hij de kans schoon, dan ging hij weer aanvallend te werk en zelfs werd een troepen-afdeeling onder den resident Tartlemonde door hem ingesloten, zoodat Hohendorff tot ontzet moest komen opdagen en den rebel verdreef.

Het gelukte alsnu, den vijand naar het Zuidergebergte terug te dringen, en de belangrijkste positiën in Midden-Java werden door troepen van de Compagnie bezet. Maar Mangkoe Boemi, door majoor

de Clercq in het begin van het volgend jaar in 't nauw gebracht, viel dezen aan en versloeg zijne troepen; hierdoor weer moed gevat hebbende, viel hij in Pekalongan en streed hier mede niet ongelukkig tegen de krijgsmacht der Compagnie.

De oorlog bleef voortwoeden en wellicht hadden jaren moeten verloopen, voordat de Compagnie hem onderdrukt zou hebben, wanneer er niet oneenigheid tusschen de bondgenooten ontstaan was; zij begonnen nu elkander te beoorlogen, zonder dat een van beiden beslissende voordeelen behaalde, ofschoon Mangkoe Boemi genoodzaakt werd om naar Soekawati terug te trekken.

Von Hohendorff gevoelde zelf, dat hij niet bij machte was om den opstand te onderdrukken; hij vroeg in 1754 zijn ontslag, dat men gaarne verleende. Zijn opvolger Nikolaas Hartingh werd door den gouverneur-generaal Mossel persoonlijk geïnstalleerd. De nieuwe kommandeur besloot nu onderhandelingen met een der rebellen aan te knopen; Mangkoe Boemi stelde zeer overdreven eischen, maar verklaarde zich ten laatste genegen om met de Compagnie gezamenlijk zijn mededinger te beoorloogen, wanneer de helft der Javaansche bovenlanden aan hem werd afgestaan.

Weldra werd Mais Said door de gezamenlijke troepen verslagen en nadat hij zich teruggetrokken had, bleken de meeste Rijksgrooten genegen te zijn, om Mangkoe Boemi te erkennen, terwijl anderen zich aan Soesochoenan Pakoe Boewono III onderwierpen.

Mangkoe Boemi werd als sultan Amankoe Boewono erkend, verkeerde nu met de Compagnie op denzelfden voet als de Soesoehoenan, en vestigde zich te Djokja, welke residentie Djokjokarta door hem genoemd werd. Mas Said weigerde, zich aan een van de beide vorsten te onderwerpen en bleef zich verzetten; hoewel de vereenigde macht van den keizer en den sultan hem vervolgde en hem tot ongenaakbare schuilhoeken terugjoeg. Dit belette hem niet om, als hij de kans schoon zag, weer voor den dag te komen en strooptochten te ondernemen; hij had zelfs de stoutmoedigheid, om

zich bij Soerakarta te vertoonen en het paleis van den sultan in brand te steken.

Maar ten laatste moest hij zich wel onderwerpen; niet dan nadat hij tot 't uiterste gedreven en door de zijnen aan zijn lot overgelaten was. Hij verklaarde zich genegen tot onderhandeling en den 17^{den} Maart 1758 werd gelukkig een einde aan den treurigen toestand gemaakt.

Mas Said verkreeg den titel van Pangeran. Mas Mankoe Negroo moest zich te Soerakarta metterwoon vestigen en nam de verplichting op zich, om op officieele dage ten hove te verschijnen. Hij bewakwam voor zijn onderhoud de landschappen Laro, Matessé, Kadoewang en eenige streken in het Zuidergebergte.

Aan den langdurigen oorlog, bekend als derde Javaansche Successie-oorlog, was dan eindelijk een eind gekomen. Hij had de Compagnie, vooral op financieel gebied, veel inspanning gekost; maar dank zij het beleid van den gouverneur Hartingh was de oplossing zoodanig, dat de rust hersteld was en de Compagnie in den eersten tijd haar macht niet meer ernstig bedreigd zou zien. Het grondgebied, niet onmiddellijk tot hare bezittingen behoorende, was verdeeld tusschen drie vorsten, die elkander onderling vijandig waren en misschien wel onderling onaangenaamheden konden zoeken, maar hoogstwaarschijnlijk niet zoo licht de handen ineen zouden slaan, om de Compagnie aan te vallen.

Het weleer zoo machtige Mataram was door de oorlogen geheel uitgeput en had slechts een schaduw van zijn vroegere macht behouden.

VIII.

ONZE INDISCHE BEZITTINGEN VAN DE ONDERWERPING VAN MAS SAID TOT AAN DE OPHEFFING DER OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

De gouverneur-generaal Mossel, een kundig man, werd in 1761 opgevolgd door Pieter Albertus de la Parra, na Indië met bekwaam-

heid geregeerd en vooral de wetgeving aanzienlijk verbeterd te hebben. Door een gepaste en verstandige zuinigheid had hij wel getracht, de financiën der Compagnie te verbeteren; doch het was hem niet meer mogelijk geweest, haar te redden van den eenmaal ingeslagen weg, die naar den afgrond voerde.

Van af dit tijdstip werd het verval der Compagnie meer en meer merkbaar; dezelfde Oost-Indische Compagnie, wier macht en rijkdom gansch Europa verblindden en die een trotsch, majestueus gebouw scheen, op een rots gegrondvest.

Dat zij achter uitgegaan is en ten laatste geheel ontbonden moest worden, is hoofdzakelijk te wijten aan den benarden toestand, waarin hare financiën verkeerden.

De onophoudelijke oorlogen hadden aanzienlijke sommen verslonden; buiten en behalve dit, had de Compagnie een groot aantal versterkte punten te bezetten en, al was herhaaldelijk door haar op vermindering van het militair machtsvertoon aangedrongen, het was zoo gemakkelijk niet, met het eenmaal aangenomen stelsel te breken. Ook had zij, zooals wij gezien hebben, meer dan eens de Staten-Generaal krachtdadig hulp verleend, en vooral in de laatste tijden groote sommen betaald, om verlenging van haar octrooi te bekomen.

Dit alles zou zij wel zijn te boven gekomen, wanneer zij slechts de »tering naar de nering" hadde gezet; juist de tegenovergestelde weg echter werd bewandeld. De Compagnie was er steeds op uit, zich grooter voor te doen dan zij was; door groote dividenden uit te keeren, dacht zij haar aanzien te verhoogen en, toen de zaken achteruitgingen, gaande te houden.

Toen de Oost-Indische Compagnie zich in den Archipel gevestigd had, bedroeg haar kapitaal ruim 40 millioen gulden. (1693). Reeds in de eerste jaren deed zich het geval voor, dat de inkomsten overtroffen werden door de uitgaven, zoodat het boekjaar met een nadeelig saldo sloot, hoofdzakelijk veroorzaakt door de groote kosten

der tallooze expeditien en van de zeer omslagtige en noodeloos ingewikkelde administratie. Reeds in het jaar 1696 had men een nadeelig saldo van ongeveer twee millioen en dit cijfer werd van jaar tot jaar grooter, totdat het deficit in het jaar 1779 al tot bijna 85 millioen gestegen was. In plaats van een dividend te kunnen uitkeeren, had de Compagnie hare zaken dus eigenlijk *met verlies* gedreven.

Met behoedzaamheid wisten de bewindhebbers dien stand van zaken voor het publiek te verbergen; daarom werden zeer hooge dividenden uitgekeerd, soms tot 40 percent toe, in geen geval minder dan 12. De hiertoe benoodigde gelden werden eenvoudig van het kapitaal afgenomen, welk laatste weer door nieuwe leeningen werd aangevuld.

En zoo voortgaande, bedroeg de schuld der Oost-Indische Compagnie tegen het einde der achttiende eeuw niet minder dan 120 millioen gulden.

Niet uitsluitend in het beheer der financiën was de fout gelegen; even verkeerd was het vasthouden aan het stelsel van alleenhandel. En wel te verwonderen is het, dat de voortdurende achteruitgang van de Compagnie hare bewindhebbers niet tot inkeer heeft gebracht; te meer, daar men er in dien tijd genoeg voor gewaarschuwd is geworden en meermalen bekwame, rechtschappen gouverneurs-generaal met toenemenden aandrang den raad gaven, om het monopolie-stelsel te laten varen.

Reeds in de helft der achttiende eeuw werd door meer dan een landvoogd op het verderfelijke van dit stelsel gewezen; mannen als van Imhoff en Mossel wezen er met nadruk op en gaven het eenige redmiddel aan de hand: breken met de verkeerde traditiën der Compagnie en omgekeerd het aanmoedigen van landbouw, industrie en vrijen handel.

In 1731, toen van Imhoff door Valckenier gevankelijk naar Holland gezonden, maar aldaar feestelijk van Texel afgehaald en

door de Staten, die zeer ontevreden waren over de despotieke en onstaatkundige handelingen van Valckenier, tot diens opvolger benoemd was; toen reeds had men van Imhoff en de beide andere Raden van Indië, die evenals hij in gevangenschap Indië verlaten hadden, gevraagd hoe zij over den toestand der Compagnie dachten en wat er moest gedaan worden. In een uitvoerige memorie van consideratiën hadden deze meer vrijheid van handel voor particulieren wenschelijk geacht, voornamelijk wat den theehandel op Voor-Indië en China betref. Ook hadden zij er op gewezen, hoe noodzakelijk de kolonisatie van Europeanen was, ten einde de nog niet ontgonnen landen in den omtrek van Batavia te bebouwen. Doch van Imhoff vertrok als gouverneur-generaal en zijne nota werd opgelegd, zonder dat die de noodige aansporing gaf, om doortastende hervormingen te beproeven. Wel gaf men in zooverre daaraan gehoor, dat men volkplanters naar Ceylon, Mauritius en Batavia zond, doch nergens slaagde die poging, behalve aan de Kaap de Goede Hoop, waarheen mede volksplanters gezonden waren. Van Imhoff had aangehouden en weten te bewerken, dat in 1742 een aantal gezinnen naar Batavia gezonden werden, die het land zouden bebouwen. In plaats van producten te telen, die de Compagnie ten goede zouden komen, bouwden de volkplanters groenten en Europeesche vruchten, en toen de Bantammers de ommelanden van Batavia plunderden en den oogst vernielden, toen was het ook met die kolonie gedaan.

Eindelijk had de Compagnie gaandeweg een zware concurrentie gekregen in haar Engelsche zuster, die evenzeer vooruitging als de Hollandsche Compagnie in bloei verminderde; toen van der Parra als landvoogd optrad, moest men reeds het gevaarlijke van die concurrentie ondervinden.

Tijdens den zevenjarigen oorlog hadden de Franschen zich meester gemaakt van de Engelsche bezittingen op de oostkust van Sumatra en toen admiraal d'Estaing het fort Marlborough op hen veroverd had, alsmede de andere forten te Natal en Tapanoeli, stevende hij

naar Batavia en knoopte daar onderhandelingen met de regeering aan. Hij bood den gouverneur-genraal de veroverde werken aan, mits deze de vergunning gaf, dat de Fransche oorlogsbodems te Batavia hersteld werden. Dit verzoek werd ingewilligd, maar onraadzaam achtte men het, de aan de Engelschen ontnomen werken in bezit te nemen; echter werd door de regeering aan den resident te Padang last gegeven, om te Natal en Tapanoeli versterkingen aan te leggen, natuurlijk op plaatsen, waar zich geen werken van de Engelschen bevonden. Dit intusschen zou weinig baten.

Toen de vrede tusschen Engeland en Frankrijk gesloten was (1763), namen de Engelschen niet alleen Benkoelen in bezit, maar ook nagenoeg alle kusten van Sumatra. Meer en meer nam de Engelsche invloed toe en de Compagnie werd verdrongen, zoowel op Sumatra als op de kusten van Malabar en Bengalen.

Ook op Ceylon liet de schadelijke invloed van Engelsche inmenging zich gevoelen; reeds kwamen eenige inlandsche vorsten, door Engeland daartoe aangezet, in opstand en het was alleen door de dapperheid van de troepen der Compagnie, dat zij niet die bezitting verloor. In het midden, vooral in Matura, brak de opstand met kracht uit; doch door luitenant Fedder werden de rebellen, die reeds een paar duizend man sterk waren, verdreven (1761). Een paar jaren verliepen en onophoudelijk hadden er schermutselingen plaats, terwijl de traktaten nog niet gesloten waren, of zij werden weer met voeten getreden, totdat de oorlog met vernieuwde hevigheid uitbarstte. Onze troepen hadden met groote bezwaren te worstelen; gelukkig kwam er versterking uit het moederland aan, hoewel de gezonden soldaten in een treurigen toestand verkeerden, daar zij met weinig zorg geëmbarkeerd waren en dientengevolge veel geleden hadden.

Hoeveel het transport van de troepen naar Indië te wenschen overliet, kan blijken uit de groote sterfte, die doorgaans aan boord plaats had. Zoo werden in het jaar 1772 op 26 schepen 7543 man over-

gebracht; daarvan bleven er 829 aan de Kaap de Goede Hoop, onder welk aantal ook een paar honderd deserteurs begrepen zijn, en 1959 man stierven tijdens den overtocht, zoodat er niet meer dan 4755 man in Indië aankwamen. Al de vertogen, die de gouverneurs-generaal daar tegen inbrachten, mochten weinig baten; het gevolg was, dat er voortdurend gebrek aan troepen bleef bestaan.

De nieuw benoemde gouverneur van Ceylon, baron van Eck, stelde zich nu aan het hoofd der troepen, en in het jaar 1765 nam hij de hoofdstad Kandia; zijn onverwachte dood deed evenwel de behaalde voordeelen weer verloren gaan.

Zijn opvolger Falck hervatte zonder verwijl de vijandelijkheden en dwong den keizer tot den vrede; alle kusten van het rijke eiland werden door hem aan de Compagnie afgestaan, zoodat zij hier nog haar overwicht gehandhaafd zag, ten spijt van den Brit, die zelfs een gezant naar den keizer van Kandia gezonden had, om hem hulp aan te bieden, waarvan echter niets gekomen was, omdat die gezant niet over zich had kunnen verkrijgen om zich aan de eenigszins vernederende hof-etiquette te onderwerpen.

Nu het gevaar van buiten af begon te dreigen, was het voor de Compagnie van groote waarde, dat door de onderwerping van Mas Said de oorlog op Java geëindigd was, ofschoon haar suprematie in de toenmaals eenzame en woeste streken in het oosten van het eiland, den zoogenaamden »Oosthoek», veel te wenschen overliet, welk gedeelte van het eiland reeds in het jaar 1743 aan de Compagnie was afgestaan.

Mede op Celebes waren onlusten ontstaan, doordat de vorst van Makassar, Batara Gowa II, zich aan zeeroof schuldig gemaakt had en naar Ceylon verbannen was. Tien jaar later kwam een zekere Sanguilang opdagen, die zich voor den wettigen vorst uitgaf en een grooten aanhang wist te verwerven; hij verdreef den opvolger van Batara Gowa II. Maar de gouverneur van Celebes mengde zich in de zaak, zond troepen tegen hem uit en toen deze de hoofdstad

hadden ingenomen, moest de bedrieger het binnenland in vluchten.

Dit geschiedde in 1779. Intusschen was van de Parra den 28 December 1775 overleden, zonder dat hij den toenemenden achteruitgang der zaken van de Compagnie met mogelijkheid meer had kunnen verhoeden. Vruchteloos heeft hij door de grootst mogelijke zuinigheid de geschokte financiën weer in evenwicht trachten te brengen; de schuldenlast van de Compagnie was te groot geworden. Het stelsel van alleenhandel was reeds lang door de uitkomsten beslissend veroordeeld geworden; dat men er aan bleef vasthouden, begon de ingezetenen wegens de toenemende concurrentie der Engelschen hoogst schadelijk te worden.

Jeremias van Riemsdijk, die den overleden gouverneur-generaal opvolgde, stierf na een kortstondige regeering van twee jaren; weinig langer had diens opvolger, de hoogbejaarde Reinier de Klerk, de teugels van het bewind in handen, want reeds in het najaar van 1780 kwam hij te overlijden, nadat hij een paar maanden te voren verzocht had om door een ander te worden vervangen.

Het Opperbestuur was in die overgangsjaren door de omstandigheden niet zoo energiek, als noodig ware geweest; toch had de Klerk, een eenvoudig, strikt rechtvaardig man, zijn uiterste best gedaan om de schromelijk overdreven weelde, die in Batavia en elders heerschte, te bestrijden.

Einde 1774 was het octrooi van de Compagnie verstreken. De slechte toestand van hare financiën was 's lands regeering geen geheim meer, zoodat men niet recht wist, hoe te handelen. Niettegenstaande de kolossale schuldenlast, waaronder zij gebukt ging, moest zij een groot aantal oorlogschepen en troepen onderhouden, om binnen- en buitenlandsche vijanden het hoofd te bieden; tegen het einde der regeering van v. d. Parra bedroeg hare vloot 103 groote schepen, behalve de kleinere vaartuigen, en meer dan 20,000 Europeesche soldaten had zij onder de wapenen. Uit de reeds medege-deelde staaltjes van de wijze, waarop die troepen aangevuld werden,

kan men nagaan, welke aanzienlijke sommen er benoodigd waren, om die krijgsmacht in Oost-Indië te onderhouden.

Op den duur was de achteruitgang van de Compagnie niet verborgen te houden; en zoo kwam het, dat haar octrooi voorloopig slechts met twee jaar verlengd werd en toen die termijn verstreken was, werd deze aangelegenheid rijpelijk overwogen in een algemeene vergadering van de Staten-Generaal, onder presidium van den stadhouder Willem V. Nadat de toestand en de vooruitzichten der Compagnie het onderwerp van langdurige beraadslagingen hadden uitgemaakt, besloot men nogmaals het octrooi met twintig jaar te verlengen, opdat zij hare zaken naar behooren zou kunnen regelen, daar men wel inzag, dat vroeg of laat tot de liquidatie van dat eens zoo veelbelovende en machtige lichaam zou moeten worden overgegaan.

Het ging de Compagnie nu verder, zooals doorgaans het geval is met het individu, dat in verval geraakt; de eene ramp volgde op de andere. Nieuwe oorlogen verslonden schatten, en met het einde der achttiende eeuw was het met de Oost-Indische Compagnie gedaan.

Werpen wij een vluchtigen blik op die laatste stuiptrekkingen.

In 1780 was Alting aan het bewind gekomen. Een paar jaren te voren was de oorlog tusschen Engeland en zijne Amerikaansche Koloniën uitgebroken en, zooals men weet, was er een machtige partij in de Vereenigde Provinciën, die zich voor de Amerikanen verklaarde; nadat Engeland zich herhaalde malen daarover bij den stadhouder beklaagd had, verklaarde het in 1780 ons land den oorlog. Men was niet in 't minst daarop voorbereid.

Was men in ons land niet in staat, om met een voldoende, goed georganiseerde legermacht op te treden, nog minder was zulks in Indië het geval, daar de Kamer van Zeventiennen in de laatste jaren de uitgaven zoo zeer had moeten inkrimpen, dat het krijgswezen der Compagnie in verval was geraakt. En wat nog erger was, ook onze marine was in de verste verte niet sterk genoeg om den handel

tegen de Engelschen te beschermen, zoodat die oorlog, door de noodlottigste partijzucht moedwillig over ons vaderland gebracht, de ontbinding van de Compagnie kwam verhaasten. Daar Frankrijk met Engeland in een oorlog gewikkeld was, waren de Franschen onze bondgenooten, en de Fransche admiraal de Suffren werd naar Indië gezonden, om onze bezittingen tegen de Engelschen te beschermen. Dank zij het beleid en den moed van dien vlootvoogd, bleef de Kaap de Goede Hoop behouden; doch de factorijen op de kust van Koromandel werden door den vijand genomen en alle posten der Compagnie op de Westkust van Sumatra werden door den gouverneur van Padang, van Heemskerk, zonder slag of stoot overgegeven, waardoor tevens een waarde van een half millioen aan koopmanswaren en geld den Engelschen in handen viel.

De Engelsche vlootvoogd sir Eduard Hughes zeilde nu met zijn vloot naar Ceylon, waarop de Engelschen reeds jaren lang een begeerig oog hadden geslagen; de gouverneur van dat eiland, Falck, deed schier het onmogelijke, om de hem toevertrouwde positiën te verdedigen, al was alles in geheel onvoldoenden toestand. De vijand maakte zich desniettemin, zonder veel tegenstand te ontmoeten, van Trinkonomale en van het fort Oosterburg meester; maar de Suffren, wien vier oorlogschepen der Compagnie waren toegevoegd, tastte de Engelsche vloot tot driemaal toe aan. Hij dwong haar, al behaalde hij geen beslissende voordeelen, eerst in de baai van Trinkonomale de wijk te nemen en, na het gevecht van den 6^{den} Juli, kon hij tot den aanval op de stad overgaan, die zich overgaf, even als het fort Oosterburg, waarna de Fransche vlag geheschen werd, hoezeer Falck met zijne troepen het meeste aan de overwinning had toegebracht.

Ten vierde male werd er nu een zeegevecht geleverd; alweder zonder dat een van beide partijen zich met recht de zegepraal kon toekennen. Ceylon bleef aldus behouden; maar de gouverneur moest de Franschen voor hunne hulp een aanzienlijke som gelds betalen.

Behalve dat de oorlog de Compagnie groote geldelijke opofferingen gekost had, was die haar dubbel schadelijk geworden, omdat de gemeenschap tusschen Indië en het moederland zoo goed als gestremd was, zoodat er nagenoeg geen handel gedreven werd. Daardoor werd de geldnood zoo hoog, dat de Compagnie in 1781 ruim een millioen moest opnemen en in 1783 nogmaals 1,300,000 gulden. De Staten trachtten haar in dien uitersten nood te helpen; men ging zelfs zoo ver, dat haar een crediet van 27 millioen gulden geopend werd.

Ook uit een staatkundig oogpunt waren de gevolgen van dien oorlog allertreurigst voor ons land. Bij de vredesonderhandelingen maakte Groot-Brittanje aanspraak op de stad Trinkonomale, en daarna eischte het Negapatnam, dat als de sleutel van Ceylon beschouwd werd, terwijl het tevens de vrije vaart in de Indische wateren bedong. Hoe de bewindhebbers zich ook tegen de bekrachtiging van die vredes-preliminairen aankantten, niets mocht baten; de vrede van Parijs, in 1784 gesloten, leverde Negapatnam aan de Engelschen over en de vaart in de Oostersche zeeën werd hun toegestaan.

De gebeurtenissen, die nu op Sumatra voorvielen, moesten helaas, aan den dag brengen, hoezeer ons prestige begon te verminderen. De zeeroof werd aldaar op groote schaal gedreven, zoodat de commissaris-generaal Lemker zich persoonlijk aan boord begaf van een der schepen van een escader, dat onder kapitein Abo was uitgezonden om aan die wanordelikheden een eind te maken. Dit smaldeel moest het onderspit delven en de wijk nemen naar de Molukken, terwijl het fregat, waarop Lemker zich bevond, den muiters in handen viel.

De Boegineezen, hierdoor vermetel geworden, vervolgden de vloot der Compagnie en landden evenzeer bij Telok Katapang, ten oosten van Malakka. In vereeniging met den sultan van Djohor, sloten zij Malakka nu in, waar onze troepen een toevluchtsoord hadden gezocht. Daar er gebrek aan levensmiddelen in de stad ontstond, werd

de gouverneur-generaal dringend om hulp gevraagd; dientengevolge kwam kapitein van Braam met zes schepen, waarvan vier tot de lands-marine behoorden, voor Malakka en landde op hetzelfde punt, waar de vijand dit gedaan had.

De landing werd den 18^{den} Juni voltoerd door 734 man onder bevel van majoor Hamel en luitenant Dirk van Hogendorp, in de nabijheid van het kamp, dat de Boegineezen betrokken hadden. De vijandelijke bentings werden door de troepen stormenderhand genomen en 21 vlaggen, 126 bronzen en 25 ijzeren kanonnen door hen buit gemaakt. De aanval was met de meeste veerkracht en dapperheid voltoerd; onder de Boegineezen was een vreeselijke slachting aangericht, en de overwinning was zoo beslissend, dat door dit eene feit de benarde veste ontzet was.

Natuurlijk werd de haven van Riouw geblokkeerd. De sultan van Salangor, die ook de wapenen tegen ons gekeerd had, moest getuchtigd worden; hij had zich teruggetrokken in een zeer sterke stelling, goed met geschut bewapend, die aan de monding der rivier gelegen was. Van Hogendorp voerde onze troepen aan, die zich moedig te water begaven, al wadende en zwemmende, onder het hevig vuur des vijands den oever bereikten en de verhakkingen vernielden. Na dien moedigen aanval was de overwinning weldra behaald.

Radja Hadji, onderkoning van Riouw, sneuvelde. De haven van Riouw bleef geblokkeerd, zoodat Radja Ali, die den gevallen onderkoning opgevolgd was, onderhandelingen aanknoopte, die echter tot geen resultaat leidden.

Na het afbreken der onderhandelingen hervatte Radja Ali de vijandelikheden; doch zijne prauwen werden teruggeslagen. Daar sultan Mahmoed van Djohor niet genegen was, om de Boegineezen te verwijderen, besloot van Braam den aanval te hervatten; kapitein Hamel landde op Penjingat, nam de opgeworpen versterkingen en bracht de Boegineezen zoo in 't nauw, dat zij op de vlucht sloegen en des nachts het eiland verlieten.

Nu had de sultan er niets tegen, om de onderhandelingen te openen, en nadat 1 November de capitulatie gesloten was, kwam er een tractaat tot stand, waarbij de opperheerschappij der Compagnie erkend en tevens bepaald werd dat de vorsten, die voortaan hun Rijk van haar in leen ontvingen, te Batavia zouden worden aangesteld. Tevens werden eenige handelsvoordeelen bedongen.

Met roem beladen keerden de onzen terug en den 11^{den} December kwam het eskader ter reede van Batavia; twee-en-twintig vaandels, op den vijand veroverd, werden naar Holland opgezonden.

Radja Ali had de wijk naar de westkust van Borneo genomen, waar hij door den panembahan van Mampawa met open armen ontvangen was; doch hij begaf zich van Mampawa naar Soekadana, om den panembahan niet in ongelegenheid te brengen. Misschien hadde de regeering te Batavia hem daar met vrede gelaten, wanneer de sultan van Pontianak haar niet had aangezocht, om zich van den vluchteling meester te maken; naar de sultan voorgaf, omdat Radja Ali onrust verwekte, maar eigenlijk met het doel, om langs dezen weg met hulp van de Compagnie Mampawa aan te vallen, waarmee hij reeds vroeger in een oorlog gewikkeld was geweest.

Werkelijk werd de sultan van Soekadana door de troepen der Compagnie, in vereeniging met den sultan van Pontianak, getuchtigd, nadat aan Radja Ali een schuilplaats verleend was. Maar toen men de wapenen tegen Mampawa keerde, ontmoette men een hevigen tegenstand en wanneer kapitein Silvester niet met een paar oorlogsschepen tot versterking was komen opdagen, zou die expeditie tegen Mampawa tot niets geleid hebben; want men had zich tot dusverre bepaald tot blokkeeren en was te zwak, om tot den aanval te durven overgaan.

Silvester vond den toestand weinig bemoedigend, te meer daar de onvoldoende krijgsmacht door ziekten aan boord der oorlogsschepen geteisterd werd, zoodat hij reeds het voornemen had opgevat om onverrichter zake terug te keeren, waardoor aan het prestige der

Compagnie een gevoeligen knak zou zijn toegebracht; gelukkig toonde de panembahan zich tot onderhandeling geneigd. Het bleek alda, dat zulks alleen geschiedde om tijd te winnen; zoodra kwam de sultan van Sambas niet met eenige vaartuigen opdagen, of de panembahan werd weer onhandelbaar. Silvester liet de kleine vloot des sultans van Sambas nu aantasten en grootendeels in den grond boren; de sultan vluchtte en de panembahan gaf zich over.

De sultan van Pontianak had het doel, dat hij met dezen oorlog voor oogen had gehad, bereikt; zijn zoon Sjerief Kasim werd tot pamenbahan van Mampawa benoemd.

Al had de Compagnie ook alhier gezegevierd, zij gevoelde zich te zwak, om op den duur al hare bezittingen bezet te houden; daarenboven had de handel, die daarop gedreven werd, weinig te beduiden, zoodat de posten, die zij op de Westkust van Borneo bezet hield, in den waren zin van het woord »lastposten" waren geworden, ofschoon deze onder andere omstandigheden voordeelig en belangrijk voor den handel hadden kunnen zijn.

Men kreeg uit het moederland bevel, om de geheele Westkust van Borneo te verlaten. Aan alle expeditiën namen nu reeds landseskaders deel; de Compagnie zelve was niet meer in staat om in haar uitgebreid grondgebied de orde te bewaren — zij, die eenmaal den Staten-generaal twintig goed uitgeruste oorlogsbodems kon aanbieden!

Alleen met behulp van die eskaders was het haar mogelijk, om haar gezag te handhaven; inzonderheid kwam hare zwakheid aan den dag door de toenemende onbeschaamdheid der zeeroovers, die overal schepen buit maakten.

Te Bandjermasin bekwam de Compagnie in het jaar 1787 de souvereiniteit over de landen van den sultan. Toen de pangeran Nata gedurende de minderjarigheid van den sultan de teugels van het bewind in handen nam, wilde hij zich voor goed daarvan meester maken, waarop 3000 Boegineezen partij voor den jongen

sultan kozen, zoodat de pangeran, die den naam »panembahan Ratoe» aangenomen had, de hulp der Compagnie inriep. Dankbaar voor dien steun, welke ten gevolge had dat de pretendent verslagen werd en zich moest overgeven, sloot panembahan Ratoe den 13 Augustus 1787 een voor de Compagnie zeer voordeelig contract, waarbij hij van de Compagnie het Rijk in leen ontving, en haar het monopolie van de peper werd toegekend. Nog werd o. a. bepaald, dat de benoeming van den Rijksbestuurder door de Compagnie moest goedgekeurd worden.

Doch deze vestiging aldaar zou niet duurzaam zijn; de Compagnie was niet meer in staat om zich in hare uitgestrekte bezittingen te doen eerbiedigen. Enkele jaren later werd de commissaris Hofman vermoord, en de houding zijner opvolgers strekte niet, om het gezag der Compagnie te handhaven. Men was in 1797 reeds genoodzaakt, den panembahan ten deele in zijne vorige rechten te herstellen, en kort daarna zag men zich genoopt, Bandjermasin geheel te ontruimen.

Onvermijdelijk moest de machteloosheid der Compagnie de aandacht der inlandsche vorsten trekken; op hare rechten werd onophoudelijk ongestraft inbreuk gemaakt, terwijl die vorsten weer het hoofd begonnen op te steken.

Pakoe Boewono IV, soesoehoenan van Soerakarta, kreeg ongenoegen met den sultan van Djokjo en rukte met een leger tegen hem op. De gouverneur van de Noordwestkust van Java bood zijn bemiddeling aan, om zoo mogelijk de moeielijkheden uit den weg te ruimen; maar de soesoehoenan nam zulk een vijandige houding tegen de Compagnie aan, dat men ditmaal toch meende, handelend te moeten optreden. Het versterkte paleis van den soesoehoenan werd door de troepen omsingeld; Pakoe Boewono koos de verstandigste partij, legde het hoofd in den schoot, en een nieuw tractaat werd gesloten. (1790).

Ook in andere gedeelten van de Vorstenlanden waren moeielijk-

heden ontstaan. De eerste sultan van Djokjokarta, die steeds de Compagnie genegen was geweest en oprecht de welvaart van zijn land beoogde, kwam te overlijden en werd opgevolgd door zijn zoon Amangkoe Boewono II; die opvolging had zonder ongenoegen plaats, hoewel de prins wegens zijn heftig karakter zeer gehaat was. Ter nauwernood aan de regeering, begon de jonge sultan een losbandig leven te leiden en legde zijne onderdanen zware en onbillijke belastingen op. Tevens was hij ons weinig gezind; voorloopig nog in 't verborgene, was hij een vijand van de Europeanen; doch niettegenstaande dit alles bleef in de eerste jaren van zijne regeering de rust bewaard. Ook in Soerakarta was, in 1796, de pangeran Mangkoe Negoro overleden en opgevolgd door zijn kleinzoon, die aan de Compagnie trouw zwoer.

Met den financieelen toestand der Compagnie was het nu meer dan treurig gesteld; toch beproefde men nog verbetering daarin te brengen. In 1791 waren op aandrang van de Hooge Regeering commissarissen-generaal benoemd, die de noodige hervormingen zouden aanbrengeu, vóór het te laat was.

Wij zullen al 't geen in het moederland hiertoe ontworpen en behandeld werd, niet uitvoerig vermelden; want er was geen redding meer mogelijk. Veel droeg hiertoe bij de staatkundige toestand van Europa, die ons land zoo noodlottig zou worden.

Alle middelen werden beproefd. Nog voordat het rapport der benoemde commissie gereed was, had de Kamer van Zeventien bepaald, dat een buitengewone belasting zou worden geheven van alle bezittingen in Indië; alle ambtenaren moesten, bij aanstelling of bevordering, een zekere som storten. Tevens werden ingrijpende hervormingen voorgesteld: aan particulieren werd in schepen van de Compagnie de vrije handel op de Kaap de Goede Hoop, de West van Indië en Batavia verleend.

De nieuw benoemde commissarissen-generaal, die op aanzoek van

de Staten-Generaal door den prins werden aangewezen, waren: de eerste advocaat der Compagnie Mr. S. C. Nederburgh, de kapitein ter zee S. H. Frijkenius; benevens de gouverneur-generaal Alting en de toenmalige directeur-generaal van Stokkum. Tot voorzitter van deze commissie, welke niettegenstaande de toen heerschende zuinigheid ditmaal op ruimen voet werd uitgerust, werd de heer Nederburgh benoemd, die op aanzoek van gecommiteerden in een memorie had uiteengezet, hoe men de verwarde zaken der Compagnie weër in orde zou kunnen brengen. De meest onbepaalde volmacht werd haar toegekend — want men stelde zich veel heil van het optreden dier commissie voor —, hetgeen te eer noodig was, daar men in Batavia zeer tegen haar ingenomen was en haar zooveel mogelijk moeielijkheden in den weg zou leggen. Ongelukkig zouden de schoone verwachtingen deerlijk teleurgesteld worden.

Eerst in December verlieten Nederburgh en Frijkenius het moederland en zeilden naar de Kaap de Goede Hoop, waar zij niet minder dan een jaar bleven en niet bijzonder veel verricht hebben. Zij kwamen in November 1793 te Batavia; de directeur-generaal was intusschen overleden en opgevolgd door den Raad van Indië Siberg, een schoonzoon van den gouverneur-generaal Alting. — Als men nagaat, dat prins Willem V den president der commissie in 't bijzonder tegen Alting gewaarschuwd had, die ambtshalve medelid van de commissie was, maar dat Nederburgh aldra door vader en schoonzoon begoocheld werd, dan is het zeer licht te begrijpen, dat het eigenlijke doel volmaakt gemist werd.

Eindelijk dienden de commissarissen-generaal den 4 Juli 1795 een rapport in betreffende de cultures en den handel, waarbij zij tot tamelijk bevredigende resultaten kwamen en met cijfers aantoonden dat, bij een behoorlijk beheer, na aftrek van alle uitgaven nog jaarlijks een overschot van een millioen kon worden verkregen. Doch dit rapport werd ontvangen, toen de omwenteling reeds had plaats gehad; zoodat het geen doel meer treffen kon. En aldra

zou de invloed van den oorlogstoestand in Europa zich in den Archipel beslissend doen gevoelen.

De stadhouder, prins Willem V, had tengevolge van de woelingen der Franschgezinde patriotten het land moeten verlaten en was naar Engeland uitgeweken. Men sloeg in Engeland den gang van zaken met bezorgdheid gade en duchtte, wegens de gezindheid der overheerschende partij, een bondgenootschap van de Bataafsche Republiek met de Fransche; Engeland zou echter niet gedoogen, dat onze rijke, steeds benijde koloniën de Franschen in handen vielen. Daarom wist de Engelsche regeering prins Willem V over te halen, om onze Indische bezittingen onder de bescherming van Groot-Brittanje te stellen, 'tgeen wel iets weg had van het lam, dat bij den wolf bescherming zoekt tegen den vos. En wat nog erger was: de prins liet zich overhalen om den 7 Februari 1795 te Kew brieven aan de gouverneurs der koloniën te schrijven, waarin zij geautoriseerd werden om troupes en oorlogsschepen te admitteeren van wegens zijne Groot-Brittannische Majesteit derwaarts gezonden, en dezelve te considereeren als troupes en schepen van eene mogendheid, die in vriendschap en alliantie is met hunne Hoog Mogende, en die derwaarts komen om te beletten dat die colonie door de Franschen worde geïnvadeerd'.

Dit was oorzaak, dat de meeste versterkte plaatsen zich zonder slag of stoot aan de Engelschen overgaven; hoewel enkele bevelhebbers een ander beginsel waren toegedaan, zooals de gouverneur Sluisken van de Kaap de Goede Hoop, die van overgeven niets wilde weten, toen de Engelsche admiraal Elphinstone de treurmare kwam brengen dat Frankrijk zich van de kleine Republiek had meester gemaakt, en de bewoners aanmaande, om zich onder de machtige bescherming van Groot-Brittanje te stellen.

Deze aanschrijving kon niet anders dan nadeelig werken. In een kort tijdsbestek vielen vele koloniën in handen der Engelschen, die natuurlijk van den toestand gebruik of liever misbruik

maakten. Deze rampen begonnen met de capitulatie van de Kaapstad. Wel had Sluisken geweigerd, zich over te geven en de lastgeving van den Opperbewindhebber der Compagnie, namelijk prins Willem V, als onwettig beschouwd, omdat die buitenslands geteekend was; maar er was toch eenige weifeling ontstaan, welke tot de overgave der gewichtige sterkte aanleiding gaf, en den 16 Augustus 1796 gaf kapitein Engelbert Lucas in de baai van Saldanha de Hollandsche vloot met een equipage van 2000 man en 340 vuurmonden aan de Engelschen over.

Menige sterkte ging verloren, zonder dat er een schot kruit gelost was, en zoo werd ook de stad Columbo, waar de Engelschen 300 stukken geschut vonden, door van Angelbeek lafhartig prijs gegeven, hetgeen zoozeer de verontwaardiging van zijne troepen opwekte, dat men zijn leven tegen hen moest beschermen.

Een enkel lichtpunt in die donkere dagen vormde de moedige verdediging van sommige bevelhebbers, die hun naam niet wilden bezoedelen door de koelbloedige overgave van de hun toevertrouwde sterkten; maar dit belette niet, dat van lieverlede nagenoeg al onze bezittingen in handen van den Brit vielen, die onze beschermer heette te zijn, maar eigenlijk onze belager was.

Op deze wijze onderwierpen onze factorijen te Koromandel, op Malabar, Ceylon en Bengalen, op de Oostkust van Sumatra en ook de Molukken zich achtereenvolgens aan de Engelschen.

Wel was ons volk toen diep gezonken! En toch moet men niet uit het oog verliezen, hoe ongunstig de omstandigheden waren. Behalve de verwarring, door de onhandige aanschrijving van den Opperbewindhebber veroorzaakt, ontbrak het ook der regeering te Batavia aan energie en eensgezindheid, om aan de gevaarvolle omstandigheden het hoofd te bieden. Toen men bericht van de Kaap de Goede Hoop ontving, hoe de Engelschen daar te werk gingen, en men kon nagaan dat de oorlog met Engeland een *fait accompli* was, liet men te Batavia vier Engelsche Chinavaarders ongedeerd vertrekken, ofschoon

de Brit overal, waar de gelegenheid zich aanbood, onze schepen in beslag nam. Voorts werd niets gedaan om de hoofdstad in staat van verdediging te brengen; ter nauwernood ging men er toe over, om de eilanden in de baai van Batavia, alwaar zich vele kostbare gebouwen bevonden, rijk aan voorraad, te versterken. De lauwheid van de regeering maakte de ontevredenheid te Batavia zeer gaande; daarbij waren de vrijzinnige begrippen, die van Frankrijk op ons moederland waren overgeënt, ook gaandeweg tot hiertoe voortgeplant, en in de maand December van 1795 werd de Indische regeering onaangenaam verrast door een adres, waarin een aanzienlijk gedeelte der Bataviasehe burgerij haar wensch te kennen gaf, om wijziging van het Bestuur, zoodat ook de burgerij daaraan deelgerechtigd zou zijn.

Dit viel in 't minst niet in den geest van het Bewind; doch in zooverre gaf men gehoor aan de pressie, welke door de ingezetenen werd uitgeoefend, dat de kapiteins ter zee Dekker en Kuvèl de zorg voor de versterking van Batavia op zich namen. Te betreuren was het, dat verdeeldheid en kuiperijen die pogingen verlamden.

Nederburgh, die thans geheel voor de partij van den gouverneur-generaal gewonnen was, kon het op den duur niet bolwerken; nadat hij reeds cenmaal verklaard had, zich met niets meer te zullen bemoeien, vroeg hij in December 1795, ontevreden over de houding van Batavia's ingezetenen, zijn ontslag; de oorlogstoestand was oorzaak dat het een geruimen tijd duurde, voordat de beslissing uit het moederland kon verkregen zijn. In de maand Augustus 1796 gaf ook Alting aan zijn lang gekoesterd voornemen gevolg, om zijn ontslag te nemen.

Indertijd was de directeur-generaal de Graaff door de Bewindhebbers als zijn opvolger aangewezen; doch ten gevolge van de kuiperijen van de regeeringspartij werd de Graaff beschuldigd van »nieuwigheden te willen invoeren en ondermijning van het gezag,» waarom Nederburgh voorstelde, hem uit zijne bediening te ontslaan.

De gekommitteerde Vergadering had zich met dit voorstel vereenigd en de Graaff had een maand later Batavia moeten verlaten. Nu werd de gouverneur van Java, Mr. Pieter Gerardus van Overstraten, tot opvolger van den gouverneur-generaal benoemd; een verdienstelijk man, die in dezen moeitevollen tijd deed, wat mogelijk was, hoewel alleen hij den val der Compagnie niet kon verhoeden.

Toen hij aan het bestuur kwam, waren de Kaap de Goede Hoop, de Oostkust van Sumatra en onze bezittingen in Bengalen reeds in handen der Engelschen; zelfs van de wallen van Banda en Amboina wapperde de vlag van Groot-Brittanje. Die beide laatste eilanden waren weer koelbloedig aan den vijand overgeleverd.

Van Overstraten was een kundig en doortastend man. Hij had reeds proeven van bekwaamheid afgelegd als gouverneur der Noordwest-kust van Java, waar hij de cultures had uitgebreid; niet minder door zijn tusschenkomst na het overlijden van pangeran Mangkoe Negara.

Voor al veel deed hij voor de verdediging van Batavia. Daar de troepen der Compagnie in een deerniswaardigen toestand verkeerden, werd een geheel nieuw leger gerecruteerd en hij was het, die het kamp te Weltevreden liet ontwerpen. Met krachtige hand regeerde hij en het getuigt wel voor zijne talenten en geestkracht, dat hij zijn gezag wist te doen eerbiedigen in een tijd, toen overal verzet en omwenteling gepredikt werden. Ook zijn deel was het, miskend te worden. Kort nadat de Kamer van Zeventienen, die van af de opkomst der Oost-Indische Compagnie met een schier onbepaalde macht bedeeld was geweest, ontbonden en hare bevoegdheid overgegaan was op het »Comité tot de zaken van den Oost-Indischen handel en bezittingen» (1798), achtte dit lichaam het noodig, den generaal-majoor Gustaaf Nordman, als opperbevelhebber der armee, en een zekeren Wegener, als lid van de Hoogere Regeering en commissaris voor de belangen der inboorlingen, naar Indië te zenden.

Die maatregel van het Comité was hoogst onverstandig en alleen

in het leven geroepen door volslagen onbekendheid met 't geen er te Batavia voorviel. Zoo was Nordman gezonden, om de discipline in het leger te herstellen, en zeer verwonderd was hij, dat er de volmaaktste orde heerschte. Hij ging echter zoo despotiek en grillig te werk, dat er juist groote ontevredenheid in het leger ontstond; de gouverneur-generaal kwam tusschenbeide en ontsloeg de armee van den eed, waarbij zij gehoorzaamheid aan den nieuwen opperbevelhebber gezworen had.

Het Comité in het moederland, dat de Republikeinsche gevoelens was toegedaan, beoogde niet minder, dan de Javanen te emancipeeren en te doen deelen in de vrijheidsbeginselen, welke in de Republiek alle hoofden op hol brachten. Dit lichaam was er op uit, om de regeering te Batavia te belemmeren en te kwetsen; dien ten gevolge namen de commissarissen-generaal nu allen hun ontslag.

Al zeer luttel was het nut van de zending der commissarissen-generaal geweest, dat voor een groot deel aan de heerschzucht en ijdelheid van Nederburgh moet worden toegeschreven; de misbruiken, die in Indië waren ingeslopen, werden in 't minst niet uitgeroeid, — en *dit* toch was almeê de voornaamste opdracht geweest, die de commissarissen ontvangen hadden.

Het was reeds zoover met de Compagnie gekomen, dat hare bezittingen teruggebracht waren tot Java en eenige bijbehorende kantoren, en daar tegenover stond, dat zij thans met een schuldenlast bezwaard was, die de zaak reddeloos maakte.

Wat de Kamer van Zeventien ondoenlijk geweest was, kon evenmin door het Comité verricht worden; de val der Compagnie was onvermijdelijk, en toen Nederburgh in het vaderland aankwam — had de eens zoo machtige Oost-Indische Compagnie opgehouden te bestaan, nadat de Staat haar aanzienlijke sommen voorgeschoten en alles gedaan had, om dien ondergang te verhoeden.

Algemeen was het verlangen naar een eindregeling der zaken geweest, en nadat het octrooi bij besluit van de Nationale Verga-

dering van 26 Januari 1798 weder nog met een jaar verlengd was geworden, was de Compagnie opgeheven. Feitelijk was dit reeds geschied door de bepalingen betreffende dit handelslichaam, die in de staatsregeling waren opgenomen, luidende:

Art. 247. De Bataafsche republiek neemt tot zich alle de bezittingen en eigendommen der gewezen Oost-Indische Compagnie, benevens al hare schulden. De octrooien, voormaals aan die Compagnie verleend, worden vernietigd.

Art. 248. De geïnteresseerden bij en houders van actiën in de gewezen Oost-Indische Compagnie worden door de Natie, bij wijze van afkoop, schadeloos gesteld.

Art. 249. De Bataafsche Republiek behoudt voorsnog aan zich het vervoeren van allerlei goederen naar de Oost-Indiën, die niet aan de handeldrijvende ingezetenen zijn afgestaan, alsmede het aanbrenge van voortbrengselen van den grond aldaar, herwaarts, het aanvoeren van thee uit China daaronder begrepen. De Raad zal bij voorraad handelen volgens den inhoud van het laatste octrooi, aan het Comité tot de zaken van Oost-Indischen handel en bezittingen verleend, met zoodanige verdere bepalingen, als bij deze acte van Staatsregeling zijn uitgedrukt, tot zoolang dat het uitvoerend Bewind, op voorstel van den Raad der Aziatische Bezittingen, aan het Vertegenwoordigend lichaam een nieuw Charter aangeboden zal hebben en door het laatste zal zijn bekrachtigd."

De Bataafsche Republiek was alzoo de erfgename der overledene, die aan verval van krachten was weggekwiind. Zij aanvaardde alle bezittingen met inbegrip van alle schulden, waarvan het meerendeel trouwens door den Staat gegarandeerd was.

Dit was het einde van die weleer rijke en machtige Corporatie, welke in drie werelddeelen millioenen de wet had voorgeschreven,

met hare zeekasteelen den Oceaan in beslag genomen en den naijver van de Europeesche mogendheden opgewekt had.

Kastiliaan en Portugees had zij in het zand doen bijten, den Luipaard met energie afgewezen, machtige Indische vorsten de verpletterende overmacht harer wapenen doen gevoelen, en onderworpen. En nu? Gehoond en opgezweept, haveloos, toch pronkende met geleende veeren, stond zij eensklaps in al hare naaktheid daar, om voor immer van het tooneel te verdwijnen.

Groot waren hare fouten geweest. Het bekrompen vasthouden aan een stelsel, dat reeds lang door het gezond verstand veroordeeld was; 't zich grooter voordoen dan zij was, gepaard aan een onverantwoordelijk wanbeheer en een onverstandige luxe in alles. Doch evenzeer groot waren de zegeningen, die zij over ons land gebracht heeft; veel heeft zij bijgedragen tot den voorspoed van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, terwijl zij ons de schoone bezittingen geschonken heeft, die thans nog het kleine Nederland tot de tweede koloniale mogendheid der aarde maken.

Zij was het ook, die het Christendom naar den Archipel overbracht en, haar optreden moge in de Molukken der bevolking noodlottig zijn geweest, overal elders is zulks den inboorling ten goede gekomen.

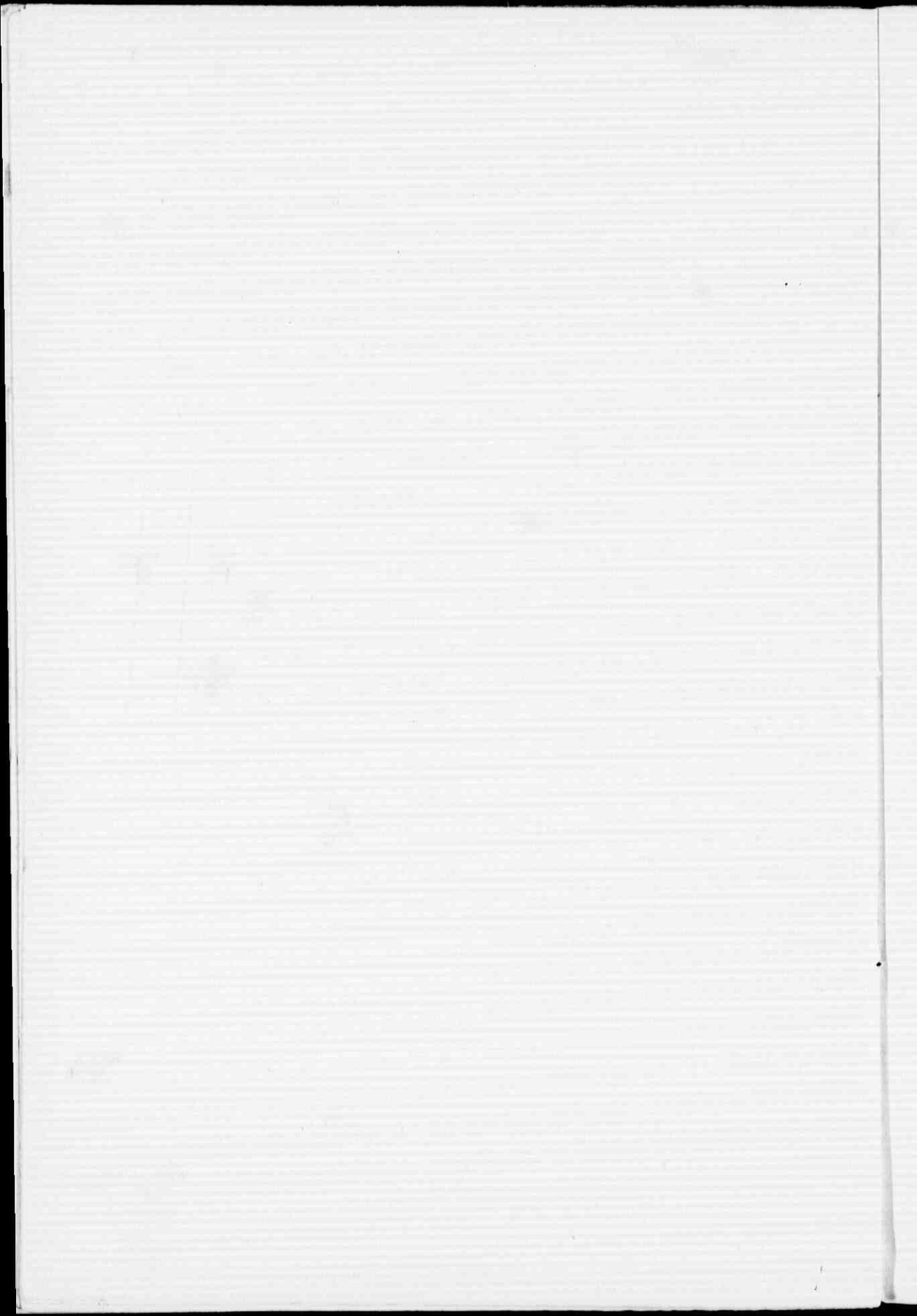
Het waren sombere dagen, toen de eerste Napoleon de beschaafde wereld in rep en roer bracht, en met kracht van wapenen en machtspreuken den staatkundigen toestand van Europa dacht te veranderen; die onheilen staan niet alleen in Oost-Indië met bloed en tranen opgeteekend.

Maar het uur van herleving zou weer aanbreken, en schoone dagen waren nog weggelegd voor de heerlijke landen, die eens der Compagnie schatten boden, welke deze niet heeft weten te gebruiken.

TWEEDE GEDEELTE.

DE INDISCHE ARCHIPEL VAN DE ONTBINDING
DER COMPAGNIE TOT AAN HET HERSTEL VAN HET
NEDERLANDSCH GEZAG.

1800—1816.

TWEEDE GEDEELTE.

I.

DE NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN VAN DEN AANVANG DER
NEGENTIENDE EEUW TOT AAN HET BESTUUR VAN
DEN GOUVERNEUR-GENERAAL DAENDELS.

Het was met de rampen, die onze Oost-Indische bezittingen in die dagen troffen, nog niet gedaan; zwaardere beproevingen stonden haar te wachten. In den aanvang van deze eeuw, nadat de nalatenschap der Oost-Indische Compagnie door de Bataafsche republiek aanvaard was, bevond zich een aanzienlijk gedeelte dier landen in de macht der Engelschen; behalve Java, waren alleen de factorijen te Palembang, Bandjermasin, Makassar, Timor en het eiland Ternate in bezit der Nederlanders.

De Raad voor de Aziatische bezittingen, die de taak van het Comité had overgenomen, beproefde met geestkracht, de zaken op beteren voet te regelen; doch wat vermocht hij tegen de omstandigheden! De handel was een onmogelijkheid geworden, daar de kusten schier onafgebroken geblokkeerd werden; en hadde niet een man als van Overstraten aan 't hoofd gestaan, dan ware het reeds eerder met de Nederlandsche bezittingen gedaan geweest. Hij toch was het, die de noodige krijgsmacht te land en ter zee wist te organiseeren;

intusschen kon hij niet beletten, dat de Engelschen onze kostbare maritieme etablissementen op het eiland Onrust vernielden.

Een ramp voor Java was het, dat de energieke man in de kracht van zijn leven werd weggerukt; zijn geschokte gezondheid ¹⁾ was onder de gegeven omstandigheden er niet beter op geworden, en den 22sten Augustus van het jaar 1805 ontsliep hij, eerst veertig jaar oud. Het bericht van de overgave van het eiland Ternate heeft hoogstwaarschijnlijk zijn dood verhaast.

De waarnemende directeur van den handel, Siberg, trad als waarnemend gouverneur-generaal op; weldra zou hij die waardigheid aan den toenmaligen directeur-generaal Wiese overdragen, welke laatste door koning Lodewijk — want de Bataafsche republiek zou welhaast onder de teedere hoede van den eersten Napoleon een *koninkrijk* worden — erkend zou worden.

Intusschen gaf de vrede van Amiens eenige verademing; de republiek kreeg al hare Indische bezittingen terug, met uitzondering van het eiland Ceilon, hoezeer onze gezant te Parijs, graaf Rutger Jan Schimmelpenninck, ook met de uiterste krachtsinspanning de bekrachtiging daarvan trachtte te verhoeden; kortstondig was de hoop weer opgewekt, de handel wat verlevendigd. Weldra zouden nieuwe rampen ons land en zijn koloniën treffen.

Volgens de vredesvoorwaarden, in Maart 1801 te Amiens vastgesteld, moest nu Engeland al onze bezittingen, met uitzondering van Ceilon, teruggeven; doch alvorens hieraan voldaan was, zag men het oorlogsvuur weer ontbranden.

Tot heden had Engeland die bezittingen, zoo het heette, slechts voor ons bewaard, opdat zij Frankrijk niet in handen zouden vallen; daar het de Bataafsche republiek echter erkend had, kon het alle

¹⁾ In 1796, op eene reis van Samarang naar Batavia, had hij een wonde aan den voet gekregen, die niet geheel genas, en in 1805 hem een ziekte berokkende, die weldra zijn dood ten gevolge had.

veroveringen zich toeëigenen. Onze bezittingen op Sumatra waren niet eens nog teruggegeven, toen in 1803 de strijd tusschen Frankrijk en Groot-Brittanje hervat werd; de Kaap-kolonie daarentegen was aan een expresselijk daartoe uit Holland gezonden commissie overgegeven en aan de hoede van een afzonderlijken gouverneur toevertrouwd, tot welke betrekking generaal J. W. Janssens geroepen werd. Zijne regeering zou slechts van korten duur zijn, want nog geen drie jaren later werd door een Engelsche vloot een aanval op de kolonie ondernomen, die hare onderwerping ten gevolge had. Evenwel was men daarop voorbereid; onder toezicht van den kapitein der artillerie Paravicini di Capelli waren eenige versterkingen opgeworpen, toen sir David Baird en admiraal Popham in de eerste dagen van 1806 voor de Kaap de Goede Hoop verschenen met een vloot van 63 zeilen. Nadat den Engelschen met ongunstigen uitslag was slag geleverd, zag generaal Janssens zich genoodzaakt te capituleeren.

Sedert is de Kaap in handen der Engelschen gebleven, ofschoon het Hollandsch element aldaar steeds is blijven voortleven.

Vermelding verdient het kloekmoedig gedrag van Hendrik Doeff, den chef onzer factorie op Decima, die door beleid en voorzichtigheid dezen post wist te bewaren, en opmerkelijk is het, dat, toen ons vaderland uit de rij der volkeren gewischt was en gebukt ging onder de tyrannie van den overweldiger — dat toen onze driekleur onafgebroken voor de oogen der Japanners is blijven wapperen.

*
*
*

Groot-Brittanje had gemakkelijk spel in die dagen. De weinige gelegenheid, die er bestond om zijne zeemacht afbreuk te doen, liet men voorbijgaan, en toch is het een feit, dat de marine, waarover admiraal Hartsinck het bevel voerde, den Engelschen veel afbreuk had kunnen doen. Die vlootvoogd toch had te beschikken over 4

linieschepen, 3 fregatten, 2 korvetten ¹⁾, benevens 3 brikken en een kleiner vaartuig; behalve dit laatste dus 12 oorlogsschepen.

Doch Hartsinck heeft niets gedaan om den vijand bezig te houden. En waarom niet? »Omdat hij geene bevelen ontving.»

Alsof dit een reden kan zijn, om in oorlogstijd een vloot van twaalf schepen werkeloos te laten! Wat was er geworden van onze marine, waarover ééns een Tromp en de Ruyter het bevel voerden; die eenmaal de wereldzee schoon veegde, en den Brit in zijn land opzocht, om hem den genadeslag toe te brengen!

En evenwel ontbrak het zelfs in die donkere dagen niet aan mannen, die onverbasterd waren en de eer van de geliefde driekleur met onversaagdheid wisten op te houden.

Dank zij de onverantwoordelijke werkeloosheid van Hartsinck, bleef een Engelsch eskader, onder de bevelen van admiraal Pellew (later lord Exmouth), op de kust van Java kruisen; een van zijne oorlogsbodems achtervolgde de *Maria Wilhelmina*, een Indisch vaartuig, dat slechts met 5 kanonnen bewapend was en een honderdtal koppen telde, waaronder niet meer dan 20 Europeanen. De scheepsluitenant Jan Hendrik Bagelaar, die het bevel op dat vaartuig voerde, moest den ongelijken strijd aanvaarden, wilde hij zich niet overgeven; doch hij hield vlak langs de kust aan, waar het fregat hem niet volgen kon. De Brit liet hem nu door gewapende sloepen aanvallen;

¹⁾ Die linieschepen waren:

de *Revolutie*, met 70 vuurmonden, het admiraalschip, kapitein Th. Lancaster; de *Schrikverwekker*, met 70 vuurmonden, kapitein Ruysch; de *Kortenaar*, 68 vuurmonden, kapitein J. B. Zeegers, en de *Pluto*, 68 vuurmonden, kapitein J. J. Melvill.

De fregatten waren:

de *Maria van Reigersbergen*, 40 vuurmonden, kapitein Claas Jager; de *Phoenix*, 36 vuurmonden, kapitein Dibbetz, later F. W. van de Sande; de *Pallas*, 36 vuurmonden, kapitein N. S. Aalbers.

De beide korvetten waren:

de *Scipio*, kapitein Carrega, en de *William*, kapitein Peteris.

doch door een goed gericht kanonschot boorde Bagelaar er een in den grond, zoodat een 30tal Engelschen, op het punt van te verdrinken, hem in handen vielen. Bij een volgende gelegenheid gelukte het hem, een vijandelijke brik te nemen, die 80,000 piasters aan boord had.

Wanneer in die dagen een ieder zóó zijn plicht vervuld en begrepen had, dat 's lands welzijn boven partijbelang gaat, dan ware het zoover met ons niet gekomen.

Er bevonden zich thans ter reede van Batavia acht oorlogsschepen en een twintigtal koopvaardijsschepen; het Engelsche eskader, slechts zeven schepen sterk, tastte nabij Onrust die vloot aan. In plaats van een hardnekkigen tegenstand te bieden, wierp men de munitie over boord en vluchtte over de modder- en zandbanken, die zich daar bevonden, zoodat de Engelschen alles verwoestten en op Onrust het kruitmagazijn in de lucht lieten springen. Gedurende het jaar 1807 werd onze scheepsmacht verder vernietigd, zoodat, toen Wiese als gouverneur-generaal bevestigd en tot opperbevelhebber van zee- en landmacht benoemd werd, ter nauwernood meer van een zeemacht sprake kon zijn.

Hartsinek vroeg eindelijk, het jaar daarna, zijn ontslag, en begaf zich naar Amerika, waar hij spoedig overleed.

De Engelschen hadden nu hun doel bereikt: de totale vernietiging van de Nederlandsche vloot, eenmaal hun geduchtste mededingster.

De communicatie tusschen de Oost-Indische gewesten en het moederland was hierdoor geheel verbroken, zoodat onze bezittingen, waarvan een aanzienlijk deel zich in handen der Engelschen bevond, volstrekt geen voordeelen meer afwierpen.

Van een geregeld beheer was buitendien geen sprake meer. Was in 1798, bij de opheffing van de Compagnie, in beginsel vastgesteld, dat de aandeelhouders zouden worden schadeloos gesteld; de herhaalde verandering van het Staatsbestuur maakte een eindregeling zeer moeielijk, en men was overeen gekomen, om daarmede te wachten, totdat de vrede gesloten zou zijn. Maar toen

men eindelijk tot een resultaat wilde komen, bleek het dat de aandeelhouders weinig met de omstandigheden te rade gingen en zeer overdreven in hunne eischen waren. Zij schenen vergeten te zijn, in welken hachelijken toestand de Compagnie verkeerd had; dat zij belast was geweest met minstens 119,000,000 gulden schuld! Dit, in verband met den opnieuw uitbrekenden oorlog, was oorzaak dat de zaak hangende bleef.

Een gewichtiger vraag was nu, hoe voortaan de handel op Indië moest gedreven worden, nu de Staat eigenaar van de bezittingen der voormalige Compagnie was geworden. Ook thans hinkte men weer op twee gedachten: »monopolie" en »vrijen handel".

Evenals weleer, liepen de gevoelens zeer uiteen. De gebroeders van Hogendorp pleitten voor vrijen handel, en de vroegere commissaris-generaal Nederburgh trachtte het onuitvoerbare hiervan aan te toonen.

Daarom werd den 11^{en} November 1802 een Commissie benoemd, bestaande uit de heeren J. Meerman, F. O. J. Ponthoi, W. Six, C. A. Verhuell, R. Voute, Nederburgh en D. van Hogendorp, waarvan Verhuell en Nederburgh bedankt hadden, omdat zij in hoofdpunten te veel in gevoelens verschilden met hun ambtgenoot van Hogendorp; op verzoek van de Regeering hadden zij zich echter de benoeming laten welgevalen. Aan die commissie werd nu opgedragen de beantwoording van de vraag:

»Op welken voet en wijze in het vervolg de handel op 's Lands Bezittingen in Oost-Indië zou behooren gedreven te worden en die Bezittingen bestuurd, in voege dat aan deze den hoogstmogelijken trap van welvaart, aan den koophandel der Republiek het meeste nut, en aan 's Lands financiën het meeste voordeel worden aangebracht."

Eerst den 31^{en} Augustus van het volgende jaar bracht zij een rapport uit, waarbij een concept-charter gevoegd was; de uitslag was geweest, dat de behoudende koloniale politiek, welke Neder-

burgh steeds toegedaan was geweest, grootendeels zegevierde. Tevens had men de middelen aan de hand gedaan, om de ergerlijke misbruiken in Indië — ongetwijfeld ook al als een nalatenschap van de Compagnie te beschouwen — tegen te gaan.

Het Staatsbewind vereenigde zich in hoofdzaak met de conclusie van de Commissie, ofschoon het tot September van het jaar 1804 duurde, voordat het Charter werd afgekondigd.

Toen Siberg zijn ontslag had gevraagd, had men Dirk van Hogendorp tot gouverneur-generaal voorgedragen, waarop echter geen beschikking was genomen.

Alles veranderde intusschen geheel, toen Napoleon de Republiek tot een Koninkrijk had verheven; want bij art. 36 van de Constitutie werd nu bepaald, dat het beheer der koloniën uitsluitend aan den Koning was opgedragen.

Het was de ernstige begeerte van Napoleon, dat zijn broeder de zaken in Indië zou regelen. De eenvoudigste weg daartoe was, als gouverneur-generaal een bekwaam, maar bovenal energiek man te zenden, die het bewind op hechte grondslagen zou vestigen; een man, die zonder aanzien van persoon recht op het doel afgaan en niet aarzelen zou, om »schoon schip" te maken.

Die man was Daendels.

II.

HET BESTUUR VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL DAENDELS.

Herman Willem Daendels, een Nederlander van geboorte ofschoon hij meermalen tegen landgenooten de wapenen gevoerd heeft, zag den 21sten October 1762 te Hattem het levenslicht, studeerde in de rechten aan de toen bestaande hoogeschool te Harderwijk en, als advokaat naar zijn geboortestad teruggekeerd, werd hij daar als schepen voorgedragen. Prins Willem weigerde, hem

te benoemen; nu koos hij de partij der Patriotten en maakte het zoo bont, dat hij tot eeuwige ballingschap veroordeeld werd. Naar Frankrijk uitgeweken, nam hij dienst in het vreemdelingen-legioen en ging met het leger van Dumouriez weer naar zijn vaderland; dientengevolge streed hij bij den Moerdijk en later in West-Vlaanderen tegen zijne landgenooten.

Hij diende zeer gelukkig; want weldra zag hij zich bevorderd tot brigade-generaal en onder Pichegru kwam hij nogmaals in ons land, waar de Patriotten toen — zooals men weet — de Franschen als hun bevrijders ontvingen en dankbaar het land inhaalden.

In het jaar 1795 werd hij luitenant-generaal in dienst van de Bataafsche republiek en had tijdens de landing der Engelschen het bevel over den rechtervleugel van het Gallo-Bataafsche leger. Na den vrede van Amiëns door de regeering eervol uit den dienst ontslagen, trad hij na een kortstondige rust in dienst van Pruisen. In 1806 benoemde koning Lodewijk hem tot kolonel-generaal der kavalerie en verleende hem den titel van «maarschalk van Holland».

Koning Lodewijk moge een zwak vorst geweest zijn, één groote verdienste komt hem toe, dat zijn eerste zorg was, zich met onze koloniën bezig te houden; hij besefte, dat een algeheele hervorming daar onvermijdelijk was geworden.

Het was daarom, dat hij Daendels tot gouverneur-generaal van de Hollandsche bezittingen beoosten van de Kaap de Goede Hoop benoemde en hem inzonderheid opdroeg, om het eiland Java in staat van verdediging te brengen.

Dat Daendels een goed soldaat was, had hij reeds bij meer dan eene gelegenheid getoond, al was zijn veldheerstalent niet boven allen twijfel verheven; tevens echter bleek hij een goed bestuurder te zijn. Van een doortastend karakter, was hij voorzeker de man, die noodig was, om een einde te maken aan den toestand van diep verval, waarin de koloniën langzamerhand geraakt waren.

Den 1^{en} Januari 1808 aanvaardde hij het bewind; dit strekte zich

toen uit over een groot deel van Java, Bandjermasin, Palembang, Makasser en de Molukken. Het is hem mogen gelukken, dank zij zijn groote activiteit, geestkracht en buitengewoon groote bekwaamheden als hervormer, om bijna alle takken van bestuur te organiseeren en Indië op te heffen uit den betreurenswaardigen staat, waarin dit verkeerde.

Zijne benoeming was op zich zelf reeds een ongewone zaak, daar hij nog nooit in Indië geweest en evenmin in het moederland geroepen was geweest tot betrekkingen op koloniaal gebied. Maar koning Lodewijk had hier hoofdzakelijk *militaire* bekwaamheden op het oog gehad, niet kunnende vermoeden, hoe ook in andere opzichten de keuze gelukkig was te noemen.

Want wát men ook tegen het stelsel van Daendels moge aanvoeren, hoezeer men zijn despotieke wijze van regeeren, misschien niet zonder eenigen grond zijn groote strengheid, moge wraken — niemand kan hem de eer ontnemen, dat hij met krachtige hand geregeerd heeft en dat zijn bestuur zonder eenigen twijfel voor Java een weldaad is geweest.

En moge hij niet in al zijne ondernemingen geslaagd zijn, men vergete niet, welke hinderpalen hij te overwinnen had; hoe alles onder wanbeheer geleden had, tot in hart en nieren door bederf was aangetast, en ten slotte, hoe kort de tijd was, die hem vergund is geweest om zijne hervormingen door te drijven.

Daendels bekwam een instructie, waarin vooral ook bepalingen op militair gebied voorkwamen, die waarschijnlijk in overleg met hem zijn gemaakt; in de eerste plaats was hem opgedragen het organiseeren van een voldoende legermacht en het aanleggen van de noodige maritieme etablissementen, waar de oorlogsbodems konden hersteld worden. Wat het civiel bestuur betreft, gaf men hem geen bepaalde instructies.

Toen Daendels aankwam, moest hij een krijgsmacht, groot 7000 man vinden; doch die bestond voor een groot gedeelte op papier,

want er waren slechts 3600 man onder de wapenen, waarvan 2000 man te Batavia. Ieder middel, dat hem dienstig voorkwam, werd aangegrepen, om in het gebrek te voorzien; hij bekwam recruten, door Madureezen en Javanen op te roepen; hij kocht Boegineezen en Balineezen, nam ze — waar dit niet vrijwillig ging — met geweld, en twee maanden na zijne aankomst reeds had hij een leger van ruim 19,000 man georganiseerd, waarvan het grootste deel uit inboorlingen bestond. (11).

Lastiger was het om in kader te voorzien; een paar honderd soldaten van de oude Oost-Indische Compagnie moesten hiervoor dienen, aangevuld door de matrozen der geheel verloopene oorlogsvloot en andere overblijfselen van troepen, die in dienst van het Bewind waren geweest. Hij verbeterde den hygienischen toestand van Batavia, liet kazernes bouwen, namelijk te Weltevreden een verblijf voor 3000 man, te Molenvliet een kazerne voor 2000 man, te Rijswijk voor infanterie, kavalerie met de noodige stallen, en artillerie; ook het prachtige hospitaal te Soerabaya heeft men te danken aan de goede zorgen van Daendels. Evenmin werd het defensiewezen door hem veronachtzaamd; hij liet het gerebrancheerde kamp te Meester-Cornelis opwerpen, dat, goed stormvrij en voldoende bewapend, zoodanig was ingericht, dat het offensieve met het defensieve kon gepaard gaan. (12). Eindelijk liet hij de kruitmolens te Samarang en Batavia vervallen, vergrootte aanzienlijk de militaire etablissementen te Samarang, en voorzag Salatiga en Meester-Cornelis van goede buskruitmagazijnen.

Inzonderheid heeft hij Java een groote weldaad bewezen door den uitmuntenden weg, dien hij over de geheele lengte van het eiland, van Anjer tot Panaroekan heeft aangelegd; al de wilskracht van Daendels is noodig geweest, om dien reuzen-arbeid te volvoeren.

Ook de zeeroovers, in de laatste jaren overmoediger dan ooit geworden, zouden in hem hun meester vinden en hij richtte een korps gendarmerie (13) op, dat onder de bevelen van de residenten

stond, om de orde te bewaren, 'twelk goede diensten heeft bewezen.

Al dadelijk na zijne aankomst had Daendels zich beijverd, om onderscheidene bezuinigingen in te voeren, en een reis ondernomen naar Java's Noord-Oostkust, waarbij hij samenkomsten met de regenten had en alles op goeden voet regelde.

Niet alleen tegenover zijne landgenooten trad hij met doortastendheid op, ook de inlandsche vorsten moesten ondervinden, dat een despoot als Daendels het bewind in handen had. Tot dus verre had men, in den geest der steeds transigeerende Compagnie, den sultans een schijn van gezag gegund en er niets in gevonden, om hen in den waan te laten, dat men hen als opperheer erkende; Daendels wilde daar niets van weten, besloot het voor de Hollanders min of meer vernederend ceremonieel ten hove van de sultans af te schaffen, en toonde in alle opzichten, dat hij de gebieder was.

Hij handhaafde de oppermacht van het Gouvernement tegenover de inlandsche vorsten en brak alzoo met de wel verstandige, maar alles behalve waardige staatkunde, vroeger door de Compagnie gevolgd.

Aldra ontstonden er moeielijkheden met Bantam, ofschoon men met dat rijk tot dusver op goeden voet verkeerd had. Daendels had bepaald, dat in het Westen, aan de Meeuwenbaai, een werk moest worden opgeworpen, waartoe de sultan van Bantam de noodige arbeiders zou leveren. Door de schadelijke uitwasemingen, die het verwerken van den grond deed ontstaan, werden vele Javanen ziek; zij weigerden langer te werken en de sultan of zijn Rijksbestierder was niet in staat, het volk bij elkaar te houden.

Daendels echter spotte er niet mee; hij gelastte dat de Rijksbestierder, dien hij verdacht van heimelijk verzet, naar Batavia zou worden opgezonden en dat dagelijks 1000 man aan het werk moesten zijn. Voorts had hij de onhandigheid om te gelasten, dat de sultan zijn kraton naar Anjer moest verplaatsen; een eisch, die

weinig bekendheid met de inlandsche gewoonten verraadde en niet staatkundig was te noemen.

Aldra kwamen de Bantammers in opstand en de kommandeur P. de Puij, welke het Hollandsche gouvernement vertegenwoordigde, werd in den kraton vermoord. Dadelijk rukte Daendels met 1000 man naar Bantam op, baande zich een toegang tot den kraton, verklaarde den sultan vervallen van den troon en liet den Rijksbestierder door een krijgsraad ter dood veroordeelen; waarna hij besloot, Bantam bij het grondgebied van het Gouvernement in te lijven en den kroonprins tot bestuurder daarvan te benoemen, dien echter slechts een schaduw van gezag zou overgelaten worden.

De Lampongsche districten op het eiland Sumatra, die door de Compagnie aan den sultan in leen waren gegeven, werden direct onder ons opperbestuur gebracht, terwijl de pangeran-ratoe van Bantam alleen over het westelijk gedeelte van Bantam werd aangesteld en het oostelijk gedeelte bij de Bataviasche Ommelanden werd ingelijfd.

Het land werd echter aanhoudend geteisterd door zeeroovers uit de Lampongsche districten, terwijl er een geest van ontevredenheid bleef bestaan, die zich gemakkelijker liet verklaren dan onderdrukken; want Daendels was wel met vastberadenheid, maar tevens zeer wederrechtelijk te werk gegaan, welke fout trouwens al zijne daden gekenmerkt en haar wel een deel van hare waarde ont-nomen heeft.

Thans kwamen de sultans van Djokjokarta en Soerakarta aan de beurt; de gouverneur-generaal gaf hun te kennen, dat hij geen opgewektheid gevoelde om — zooals weleer, zij het dan ook in schijn gebeurde — hun nederigen dienaar te zijn en dat hij het ceremonieel, waaraan de Hollandsche ambtenaren zich moesten onderwerpen, wenschte gewijzigd te zien. Pakoe Boewono, de sultan van Soerakarta, maakte geen bezwaren om aan dien eisch te voldoen; maar om de onderwerping van den Soesochoenan van Djokjo te

bekomen, was het noodig dat Daendels aan het hoofd van 3000 man oprukte, 't geen zooveel ontsteltenis verspreide, dat de sultan niet alleen toegaf, maar tevens afstand van den troon deed ten behoeve van zijn zoon, die den 2^{en} Januari 1811 onder den naam van Amangkoe Boewono den troon beklom.

Natuurlijk had een en ander veel kwaad bloed gezet; doch de inlanders waren zoo verstandig, om dit niet te toonen, hoewel zij in 't verborgene werkzaam waren om den gevaarlijken invloed van de Hollanders te ondermijnen. Daendels liet zich niet verschalken en aan hem is men het verschuldigd, dat onze invloed in die streken zeer in beteekenis is toegenomen. Van den anderen kant was het echter onstaatkundig om op een tijdstip, dat men weldra een krachtigen aanval van de Engelschen had te wachten, aan de Indische bevolking van Java redenen tot ontevredenheid te geven.

Daendels verdeelde het eiland Java nu in negen prefecturen, vooreerst om een beter beheer te verkrijgen en tevens, omdat de annexatie van een deel van Bantam daartoe aanleiding gaf.

Die prefecturen waren:

1. De Oosthoek.
2. Japara.
3. Samarang.
4. Têgal.
5. Pekalongan.
6. Chérison.
7. Krawang.
8. De Bataviasche Regentschappen.
9. De Ommelanden van Batavia.

Later, toen Java door de Engelschen in bezit genomen was, werd die indeeling, zooals wij zien zullen, weer veranderd in zestien residentschappen. (1816).

Niettegenstaande de kloeke maatregelen van Daendels, bloeiden de eilanden in den Archipel niet; evenmin mocht het hem gelukken,

de rijke Molukken te behouden, alhoewel hij alles in 't werk gesteld had, om een aanval der Engelschen, dien men verwachtte, af te slaan. Amboina was in staat van verdediging gebracht en hij had tot kommandant den kolonel Filz aangesteld, een Franschman, in wiens militaire bekwaamheden Daendels veel vertrouwen stelde.

Doch toen een paar Engelsche fregatten onder bevel van kapitein Tucker voor Amboina verschenen en het vuur openden op het fort Victoria, de hoofdplaats van dat eiland, werd die sterkte door kolonel Filz den 19^{en} Februari 1810 lafhartig aan den vijand overgegeven. De Engelschen vonden 218 vuurmonden op de wallen en stonden verbaasd, dat men hun die goed bewapende versterking, die een garnizoen van 1500 man en daarenboven 280 gewapende burgers had, zonder zelfs een schijn van verdediging overleverde.

Kolonel Filz heeft tot zijn verontschuldiging aangevoerd, dat hij in de dwaling verkeerde dat de Engelschen over een aanzienlijke macht hadden te beschikken, en daarom had hij, toen kapitein Tucker een parlementair gezonden had, gecapituleerd.

Daendels was ten hoogste verontwaardigd over dit schandelijk plichtverzuim van een man, in wien hij vertrouwen had gesteld; onbegrijpelijk is het, dat Filz het durfde wagen naar Batavia te gaan, waar Daendels hem dadelijk door een krijgsraad deed vonnissen, die hem ter dood veroordeelde. De gouverneur-generaal liet in de Bataviasche Courant van 18 Mei 1810 het bericht opnemen, dat Amboina door 3 à 400 Engelschen genomen was, terwijl er ongeveer 1500 man waren om het te verdedigen. Ook de artikelen van de capitulatie werden in de courant van 28 Mei opgenomen.

Jean Philippe François Filz werd den 11 Juli gefusilleerd, volgens de krijgswet die hij geschonden had.

Het was, alsof de val van Amboina het sein gegeven had; de eene post na den andere viel in handen der Engelschen.

Ook de militaire kommandant van Ternate, die het fort Oranje overgaf, stond voor een krijgsraad terecht; doch hij werd vrijge-

sproken, daar althans hij getracht had om den voortgang der Engelschen te stuiten, maar door een opstand onder zijne troepen, die aan 't muiten waren gegaan omdat zij geen soldij ontvingen en gebrek aan levensmiddelen hadden, belemmerd was geworden.

Ook Banda was door de Engelschen veroverd, zoodat achtereenvolgens al onze bezittingen de Engelschen in handen vielen.

Intusschen hadden in Europa belangrijke veranderingen plaats gegrepen. Keizer Napoleon, toenmaals oppermachtig gebiedster in westelijk Europa, had goedgevonden het koninkrijk Holland bij Frankrijk in te lijven. Dit was reeds lang voorzien; althans Daendels had openlijk te kennen gegeven, dat hij die gebeurtenis verwachtte en op den verjaardag van den Koning de gezondheid ingesteld van keizer Napoleon als de aanstaande sovereign.

Napoleon I heeft niet gearzeld, de onafhankelijkheid te vernietigen van een land, dat een verleden had, schooner dan eenig ander land ter wereld, als men de geringe grootte daarvan in verband brengt met het staatkundig gewicht, dat het eenmaal in ons werelddeel wist in te nemen, meermalen den worstelstrijd volhoudende met groote mogendheden. Hij heeft zich niet ontzien, de roofgierige klauwen uit te strekken naar een kleine, maar eerbiedwaardige mogendheid, die eenmaal den grooten Lodewijk in zijn overwinnende vaart stuitte, en waarvan de gezanten vrijmoedig en vol eigenwaarde het Louvre binnenkwamen en aan het schitterende hof van den »grooten" Lodewijk achting afdwongen.

In December van het jaar 1810 — nadat Napoleon den 9^{en} Juli te voren het decreet geteekend had, waarbij de inlijving werd vastgesteld, — bracht een Amerikaansche scheepskapitein de tijding op Java en den 9^{en} Februari van het volgende jaar kwam de officieele mededeeling, tevens met de lastgeving, dat alle ambtenaren den eed aan den Franschen keizer moesten afleggen.

Dit geschiedde. Of Daendels, de Hollandsche generaal, er nog

ernstig aan gedacht heeft, om Java voor zijn vaderland te bewaren, hetgeen hij zonder eenig bezwaar had kunnen doen door zich met de Engelschen te verstaan, is niet met zekerheid te zeggen. Daendels ging verder nog; hij vaardigde een proclamatie uit, waarbij hij den keizer als meester van het eiland Java met toebehooren erkende.

Thans waren onze bezittingen ook verloren. De Engelschen zouden ze nooit in handen van de Franschen laten.

Hadden zij tot dus ver, wegens de groote kosten, opgezien tegen een expeditie naar Java, nu hadden de Engelschen een goed voorwendsel, om zich daarvan meester te maken.

Het gedrag van Daendels is scherp veroordeeld geworden. Toch is het moeilijk om met eenigen schijn van zekerheid uit te maken, hoe de loop van zaken zou geweest zijn, wanneer hij eens tot het vermetel besluit was gekomen om den Franschen Keizer, die toen het toppunt zijner macht bereikt had, het hoofd te bieden; waardoor hij evenzeer een zware verantwoordelijkheid op zich geladen zou hebben.

Slechts drie dagen beraad heeft maarschalk Daendels genomen!

Hij rekende het nu van het grootste belang, om het hem toevertrouwde gebied zoo goed mogelijk in staat van verdediging te brengen; want een aanval van de Britsche vloot zou zich niet lang laten wachten. In het jaar 1810 reeds had hij bij het fort Meester Cornelis een aantal redouten aangelegd om de troepen op een eventueelen terugtocht van Batavia naar Buitenzorg te dekken. Alles werd voorbereid, opdat de inundatiën gesteld zouden kunnen worden; zelfs werden de inwoners van Batavia gelast, om hunne watervaten te ledigen. De Engelschen zouden dus een krachtigen tegenstand ondervonden hebben en wie weet hoe geheel anders het lot van Java zou geweest zijn — wanneer niet Daendels onverwacht was teruggeroepen, zoodat hij zijne taak niet mocht volvoeren.

Gehoor gevende aan de inblazingen van vele vijanden, die Daen-

dels zich natuurlijk gemaakt had, was Napoleon zoo onverstandig, om hem zijn ontslag te geven; juist in een tijdstip, dat de vastberadenheid van Daendels voor Java een levensbehoefte was te achten.

Het was hem dus niet vergund, om zijn werkelijk grootsche plannen ten uitvoer te leggen en te zien verwezenlijken; hij vermocht niet die prachtige, rijke bezitting voor zijn soeverein bewaren en haar verdedigen volgens het stelsel, dat hij aangenomen had.

Hij moest plaats maken voor een man, die, wat regeeringsbeleid en militaire bekwaamheden betreft, niet in zijn schaduw kon staan: den divisie-generaal Janssens, die in de maand April van het jaar 1811 te Soerabaija aankwam en dadelijk het bewind aanvaardde.

Voor den stouten alleenheerscher zouden spoedig dagen van beproeving en wedervergelding aanbreken; ook hij zou het lot deelen van alle wereldveroveraars, die door hun onverzadelijke heerschezucht werden voortgezweept. Anders . . . zou hij zich de terugroeping van Daendels zijn leven lang beklaagd hebben.

De Fransche brigade-generaal Jumel was benoemd tot opperbevelhebber van het leger.

Wel had Daendels reeds in 1809 aan koning Lodewijk om gezondheidsredenen zijn ontslag verzocht; doch dit was hem toen niet gegeven en daar hij zijn verzoek niet herhaald had, was er iets krenkends in gelegen, dat het hem anderhalf jaar later verleend werd. Werkelijk schijnt Napoleon ten laatste onder den invloed te zijn geraakt van de vele vijanden van Daendels, die zijn val bewerkten.

Janssens begaf zich, na Daendels met zijn aankomst in kennis gesteld te hebben, zonder verder verwijl naar Batavia, alwaar hij den 16^{den} Mei van het jaar 1811 het Bestuur overnam. Daendels had dit nog eenigen tijd willen verschuiven, maar Janssens had zich op zijne instructie beroepen, en Daendels moest toegeven; den 24sten Mei 1811 werd de proclamatie gepubliceerd, waarbij maarschalk

Herman Willem Daendels de regeering overdroeg aan den gouverneur-generaal Jan Willem Janssens.

Den 29^{en} Juni reeds verliet Daendels, vergezeld van eenige vrienden, die hun ontslag gevraagd hadden, met de korvet Sappho het eiland Java en kwam behouden in het moederland aan.

Hetzij dat Napoleon het hem aangedane onrecht eenigermate wilde vergoeden; hetzij deze zonder aanzien des persoons alleen in het belang van de koloniën heeft willen handelen, zonder dat hij aan de verdiensten van Daendels te kort deed — de Fransche Keizer benoemde hem tot groot-officier van het Legioen van Eer.

Weldra zou het blijken, dat de terugroeping van Daendels een misgreep is geweest; althans het bestuur van zijn opvolger is een der treurigste geweest, waarvan de geschiedenis onzer Indische bezittingen gewaagt.

Een korte beschrijving van Daendels' verderen levensloop zal hier voorzeker op zijne plaats wezen; het valt toch niet te ontkennen, dat hij een man was, begaafd met meer dan gewone hoedanigheden, die ruimschoots opwogen tegen de fouten, die hem aankleefden.

Bij gelegenheid van den beruchten tocht naar Rusland, belastte keizer Napoleon Daendels met het bevel over de 26^e divisie (korps Victor). Hij deed ook hier zijn plicht en hij wist den 28^{en} November 1813 de bruggen over de Beresina te dekken en den overmachtigen vijand tot staan te brengen; hij was een van de gelukkigen, die niet in de sneeuwvelden van Rusland hun graf vonden. Later verdedigde hij de Poolsche vesting Mohilew tegen de Russen en sloot een eervolle capitulatie.

Toen Nederland zich weer van Frankrijk losgemaakt had en als koninkrijk erkend was, kwam Daendels onzen koning Willem I zijne diensten aanbieden; men had zoo dadelijk geen geschikten werkkring

voor hem, en tevens aarzelde men om den bekwamen, doch heerschzuchtigen man een belangrijken werkkring toe te vertrouwen. Doch in 1816 werd hem het bestuur over de Nederlandsche bezittingen op de kust van Guinea opgedragen, waar een schromelijke verwarring heerschte. Ook aldaar zou hij de zaken voldoende geregeld hebben, wanneer hij niet het offer was geworden van het vreeselijke klimaat, dat hem na een kortstondig verblijf ten grave sleepte (1818).

Behalve eenige krijgskundige werken, schreef hij een belangrijke »Memorie over den staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen in de jaren 1808—1811”, een werk in 4 deelen folio, dat in 1814 het licht zag en fel bestreden werd. Hij trachtte daarin aan te toonen, dat hij reeds de gunstigste resultaten van zijne hervormingen had mogen ondervinden en dat door zijn stelsel het moederland een bate van 5000000 Rs. zou kunnen ontvangen. De groote meerderheid van die bestrijders waren echter zijne vijanden; menschen, die hij op een of andere wijze gekrenkt had. Het is niet te ontkennen, dat Daendels werkelijk veel, zeer veel gedaan heeft, den verwarden toestand op Java en de slechte tijdsomstandigheden in aanmerking genomen.

In de eerste plaats komt hem de groote eer toe, als een moderne Hercules het laatste overschot van de Compagnie opgeruimd, de grootste misbruiken tegengegaan, leger en discipline verbeterd, orde en regelmaat in de administratie ingevoerd en het bestuur meer gecentraliseerd te hebben. Daar tegenover staan zijn despotieke regeeringswetten, zijn gebrekkige financieele administratie en te groote heftigheid. Verzet kon hij niet verdragen; alles moest buigen — of breken. Kon het anders, dan dat men over een man als Daendels de meest uiteenlopende opinies heeft geveld?

Veel tegenwerking heeft hij moeten ondervinden, al was hij daartegen wel opgewassen; niet minder heeft hij aan den vuigsten laster blootgestaan, en daarom is het dubbel jammer, dat hij niet de zelfbeheersching heeft gehad, om alle aanleiding daartoe te vermijden.

Wij gelooven, dat Daendels door de groote meerderheid zijner tijdgenooten verkeerd is beoordeeld geworden; men heeft zijne zeer in 't oog springende fouten te breed uitgemeten en omgekeerd zijne buitengewone capaciteiten verkleind.

Over 't algemeen genomen is zijn bestuur over Indië heilzaam geweest en nu nog plukt men de vruchten van veel, wat door hem werd verricht.

Zeer zeker moet het onpartijdig oordeel van een schrijver, die niet een landgenoot van hem was, op prijs gesteld worden; namelijk dat van den Franschman de Jancigny, welke zich aldus over hem uitliet:

»In Holland begreep men dat het noodig was, het regeeringsstelsel te veranderen en te hervormen, of liever een algeheele wedergeboorte tot stand te brengen; maar op Java hadden veel te veel menschen belang bij de instandhouding der misbruiken, om niet alle nieuwigheden tegen te werken. In een woord, Java kwijnde in die kritieke periode weg, en was reeds de aangewezen prooi van zijn binnen- en buitenlandsche vijanden. Wel was er een man als Daendels, een Napoleon in miniatuur noodig, om dat afgeleefd lichaam weer veerkracht en leven te geven. Dit mocht hem gelukken, zij het ook door heroische middelen, door heftige geneesmiddelen, en zijn kortstondig bestuur (nauwelijks drie jaar) is voldoende geweest om die schoone kolonie van een ontijdigen ouderdom tot dien krachtigen leeftijd terug te brengen, waarin de staten hunne behoeften begrijpen, hunne hulpbronnen verzamelen en hun toekomst voorbereiden. Daendels heeft veel afgebroken, dikwerf ongelijk gehad; maar nog veel meer heeft hij tot stand gebracht, en zijne scheppingen droegen het kenmerk van het genie. De gemeenschapswegen, die hij tot stand gebracht heeft, de bijna onoverkomelijke moeilijkheden overwinnende, die de tijd, de menschen, locale omstandigheden en de uitputting der financiën hem in den weg legden; die communicatie-wegen, waarvan het groot gewicht

uit het drieledig oogpunt van strategie, administratie en handel eerst in onzen tijd naar waarde geschat is kunnen worden, de forten, de arsenalen, de werven, als door een tooverslag ontstaan en van het noodige voorzien; de militaire geest, door hem opgewekt en tot het enthousiasme opgevoerd; de ware begrippen van een degelijk koloniaal bestuur ontworpen en tegelijkertijd in praktijk gebracht — dit zijn de rechten, die Daendels op de dankbaarheid zijner medeburgers heeft verworven. Ter nauwernood in functie getreden, bracht Daendels den Raad van Indië onder het oog, dat volgens zijn instructiën alleen hem het recht toekwam om voorstellen aan den Raad te doen; dat ieder ander voorstel alvorens aan zijne goedkeuring moest worden onderworpen; dat hem de macht verleend was om, desnoods tegen de meening der meerderheid in, een besluit te nemen; dat aan hem alleen toekwam het opperbevel over de strijdkrachten te land en ter zee. De Raad van Indië, ontmoedigd en krachteloos tegenover een macht, waarvan de superioriteit zich iederen dag meer deed gevoelen, nam een lijdelijke houding aan en Nederlandsch-Indië zag zich weldra onderworpen aan een onbeperkte alleenheerschappij. Dat bewind verwezenlijkte, in een tamelijk kort tijdsbestek, grootsche zaken, maar beging ook monsterachtige buitensporigheden. Wij sluiten het oog niet voor de fouten en verkeerdheden in Daendel's administratief beheer, voor de ondeugden en gebreken van Daendels als mensch; maar de geschiedenis, wil zij onpartijdig zijn, moet haar oordeel gronden op al't geen gedaan werd. De sporen der wederrechtelijkheden van Daendels zijn verdwenen, en de monumenten van zijn intelligentie en onwrikbare energie zullen nog bestaan, wanneer zijne afdwalingen uit het geheugen zullen zijn gewischt."

Dit oordeel, het moge niet in *alle* opzichten juist zijn, heeft het groot voordeel der *onpartijdigheid*.

Men heeft soms ernstige beschuldigingen tegen Daendels ingebracht;

hij moet zich zelfs niet ontzien hebben, om zijn eigen voordeel na te jagen — dubbel afkeurenswaardig in hem, die tegenover anderen zoo gestreng was. Men moge hem niet kunnen aantijgen, dat hij zich ten koste van anderen verrijkt heeft, minstens genomen mocht men hem toch van »inhaligheid" betichten. Dit is gebleken, toen hij Buitenzorg van de Hooge Regeering ontving en Weltevreden aan haar overgaf. Evenwel was bij artikel 3 van zijne instructie bepaald geworden, dat »de schikkingen omtrent de bewoning van Weltevreden, mitsgaders het landgoed Buitenzorg, zouden blijven voortduren, gelijk zij op autoriteit van het vorig bestuur over de Oost-Indische Bezittingen zijn vastgesteld geworden."

En nu heeft men Daendels ten laste gelegd dat hij met voordacht de bestaande bepalingen, dat de eigenaars van particuliere landen hoogstens $\frac{1}{5}$ gedeelte van het rijstgewas mochten behouden, had ingetrokken om meer waarde aan Buitenzorg, zijn nieuwe bezitting, te verzekeren.

Doch dit waren menschelijke zwakheden, die niets wegnemen van Daendels' verdiensten als hervormer, en niemand kan hem de eer ontrooven, dat hij veel verkeerds met wortel en tak heeft uitgerooid en in de met ruwe hand blootgelegde voren zaad gestrooid heeft, waaraan wij thans nog schoone vruchten te danken hebben.

III.

LANDING DER ENGELSCHEM OP JAVA EN DE VEROVERING VAN DAT EILAND.

De nieuwe gouverneur-generaal was vergezeld van de heeren Larentie en de Panat, auditeurs bij den keizerlijken-raad, om hem te adviseeren, en eenige officieren, namelijk de bataljonskommandant la Perseuve, den kapitein der infanterie Knotzer, den kapitein-ingenieur van Schelle en den marine-officier Baud. Nooit heeft

een gouverneur-generaal onder moeielijker omstandigheden het bewind aanvaard.

Bij zijne aankomst waren van de, ééns zoo uitgestrekte, bezittingen slechts Java, Makasser, Palembang en Timor overgebleven; Bandjermasin was door Daendels verlaten, en ieder oogenblik kon men een aanval der Engelschen verwachten, die reeds schepen naar Poeloe-Pinang hadden gezonden, om troepen op Java te débarkeeren.

Daendels had alles voorbereid op de landing, die men verwachtte; het gevolg hiervan was geweest, dat de staat van beleg, met al de lasten die deze oorlogstoestand een bevolking oplegt, levendig gevoeld werd en aanleiding gaf tot groote ontevredenheid, zoodat Janssens met klachten en verzoekschriften bestormd werd.

Reeds van af het jaar 1707, toen lord Pellew het laatste overschot der Hollandsche vloot vernield had, was er door dien vlootvoogd bij sir George Barlow, den gouverneur-generaal van Britsch-Indië, op aangedrongen, om het eiland Java te veroveren; maar deze had hiertoe niet willen overgaan. Zoodra echter was Barlow opgevolgd door Gilbert Elliot lord Minto, of deze besloot meer actief op te treden, en reeds in 1809 werd tegen le de France en Bourbon een expeditie georganiseerd, die met den besten uitslag bekroond werd.

Sedert waren mede verscheidene van *onze* bezittingen, zooals wij reeds gezien hebben, in handen der Engelschen gevallen en langzamerhand kwam ook het plan tot rijpheid, om een landing op Java te ondernemen.

Veel heeft hiertoe bijgedragen de ondernemende Thomas Stamford Raffles, die het bezit van onze koloniën terecht voor Engeland van hooge waarde achtte.

Te Malakka had hij kennis gemaakt met zekeren John Leyden, en nadat die hem lord Minto, welke reeds tot een expeditie naar Java besloten was, had aanbevolen, vertrouwde deze hem een zending toe naar Java, om na te gaan, welke verdedigingsmiddelen zich daar bevonden en tevens langs slinksche wegen, door onderhandeling

met de inlandsche vorsten, den Hollandschen invloed afbreuk te doen en daarentegen hen gunstig voor Engeland te stemmen.

Moge Groot-Brittanje over 't algemeen geen schoone rol in deze zaak gespeeld hebben, onverantwoordelijk en onmenschelijk waren de bedoelingen van de directeuren der Engelsche Compagnie, welke niet anders beoogden dan de vernietiging van den Franschen invloed; door dit plan te volvoeren, zonder dat Java in bezit genomen werd, zouden de aldaar wonende Nederlanders aan den haat en de wraakzucht der inlanders, die door de regeering van Daendels zeer tegen ons waren ingenomen, weerloos zijn blootgesteld.

Lord Minto zag dit in, en besloot niet aan het verlangen der directeuren toe te geven; tevens handelde hij aldus, omdat hij na een eventueele verovering van Java die schoone bezitting voor zijn land wilde behouden.

Hij verzamelde een leger van 12000 man (14); generaal Auchmuty werd tot opperbevelhebber daarvan benoemd. Deze troepen zouden met een honderdtal transportschepen naar Java worden overgebracht.

Tegen het midden van de maand Juni 1811 lichtte de transportvloot onder de bevelen van admiraal Stopford te Malakka het anker en verscheen den 3^{en} Augustus voor Batavia.

Volgens het stelsel van Daendels had de gouverneur-generaal Janssens zijn troepen te Weltevreden en in het geretrancheerde kamp van Meester-Cornelis saamgetrokken. Zijn leger bestond uit 4 regimenten linie-infanterie, elk van drie bataljons; 1 regiment jagers, van twee bataljons; 3 regimenten garnizoenstroepen, en 1 regiment kavalerie uit 5 eskadrons bestaande; te zamen 17.774 man (15), behalve het korps Djajang-Sekars van 1450 man en het legioen van Prang Wedônd.

De Fransche krijgsmacht had dus grooter getalsterkte dan het Britsche landingsleger; doch in bruikbaarheid stond het ver bij den vijand achter.

Het leger van Janssens bestond uit allerlei bestanddeelen, en als

men nagaat dat slechts $\frac{1}{7}$ gedeelte daarvan Europeanen waren, dan zal die inferioriteit aan geen twijfel onderhevig zijn, daar het Engelsche leger uit bruikbare troepen bestond.

Vreezende, dat alle eigendommen door de Engelschen buit gemaakt zouden worden, liet Janssens nu alle produkten vernietigen of onbruikbaar maken, hetgeen dubbel te bejammeren was, omdat Daendels een aanzienlijke waarde aan produkten als borg gesteld had voor de, door hem gesloten, leeningen; die waarborg verviel nu.

Den tienden Juli te voren had Janssens het leger gereorganiseerd en het eiland Java in drie militaire afdeelingen verdeeld, waarin de brigade-generaals von Lutzow, v. Winckelmann en de kolonel Boions het bevel voerden. Twee korpsen waren reeds georganiseerd, namelijk te Soerabaja en te Samarang; maar de noodlottige gebeurtenissen, die den val van Java ten gevolge hadden, verhinderden de volvoering der gemaakte plannen.

Zonder dat het Fransch-Indische leger, dat zich te Meester-Cornelis verschanst had, den minsten tegenstand bood, werd de landing door de Engelschen bewerkstelligd, en toen de landingsdivisie nagenoeg geheel aan wal was gebracht, zonder dat er tot groote verwondering van den Engelschen opperbevelhebber iets gedaan werd om dit te beletten, werd den 1^{en} reeds in de richting van Meester-Cornelis opgerukt.

Het voornemen van Daendels was geweest, om alle bruggen van Tjilintjing tot aan Batavia te laten springen, coupures in de wegen te maken en inundatiën te stellen, waar dit mogelijk was; hadde men dien verstandigen maatregel volvoerd, dan zouden de Engelschen zoo spoedig Meester Cornelis niet bereikt hebben, want reeds den 5^{den} Augustus werd een aantal soldaten door een zonnesteek getroffen, zoodat men van een aanval op de versterkte stelling der Fransche troepen voorloopig moest afzien. Niets verhinderde den vijand echter, om naar Batavia op te rukken. Den volgenden dag

deed een afdeeling Engelsche troepen een verkenning in die richting en vond den weg naar de hoofdstad bijkans geheel open.

Toen de hoofdmacht den 8ten Batavia bereikte, vond men de stad verlaten; een paar dagen te voren was zij door de bezetting ont-ruimd, die met den staf van het leger naar Meester-Cornelis ver-trokken was, na alle proviand vernield en de magazijnen van het kasteel met hun kostbaren schat in brand gestoken te hebben.

De Engelschen bezetten nu de voorstad en eischten Batavia op; daar zich in de hoofdstad niemand bevond, die deze opeiseling kon beantwoorden, rukten zij de stad binnen en van daar richtte lord Minto, die zelf bij de expeditie tegenwoordig was, een brief aan den gouverneur-generaal, waarbij hij de overgave van Java en de andere bezittingen verlangde, Janssens tot die overgave som-meerende, om nutteloos bloedvergieten te voorkomen.

Tevens werd een door Raffles, den secretaris van lord Minto, gestelde proclamatie aan de bevolking van Java gericht, waarin de stelling verkondigd werd, dat die bevolking het recht had, om zelve een gouvernement te kiezen, daar de Franschen de kolonie slechts met geweld in bezit hadden genomen.

»That colony is lawfully and effectually emancipated from the authority of the parent state by the dissolution of that state, and is left at liberty in prudence and conscience to provide for its own future security and welfare, by forming such relations as may appear most conducive to its safety and interest, and best adopted to its actual condition,» zoo luidde de trouweloze taal van Raffles, die zeer goed wist, dat het leger en de ambtenaren den Franschen keizer trouw gezworen hadden.

Janssens gaf ten antwoord, dat de kolonie getrouw zou blijven aan keizer Napoleon, daar zij zonder eenig verzet den eed aan hem had afgelegd; hij weigerde, te capituleeren.

De uitslag van den strijd, die nu begon, was maar al te zeer te voorzien. Er heerschte in het versterkte kamp een schandelijke

verwarring, daar de verdedigingswerken nog op verre na niet voltooid waren en de soldaten weigerden, om daaraan te arbeiden.

En zoo treurig was het met de discipline gesteld, dat men het niet durfde wagen, hen te straffen.

De Engelsche troepen, waarvan de voorhoede nu onder bevel van kolonel Gillespie tegen Weltevreden oprukte, waren 11,960 man sterk.

Die voorhoede, namelijk 1000 Europeesche en 450 Indische soldaten met slechts twee vuurmonden, tastte de Fransche troepen in een tamelijk goed gekozen stelling aan, op een mijl afstands van Weltevreden, en dwong hen, om op Meester-Cornelis terug te trekken.

Hierdoor viel Weltevreden met zijn talrijke welvoorzien gebouwen en *drie honderd* stukken geschut in handen der Engelschen.

Thans zou tot den geregelden aanval op het geretrancheerde kamp van Meester-Cornelis door hen worden overgegaan; de omvang van dat kamp bedroeg niet minder dan 5 mijlen, was aan beide zijden behoorlijk gedekt en werd verdedigd door batterijen en redoutes, die alle accessen bestreken; te samen had men meer dan 200 vuurmonden in batterij.

Het was dus een sterke stelling, waarin de vijand kon worden afgewacht, en hadde men een dergelijke positie meer in het binnenland gehad, dan zou zij niet gemakkelijk te nemen zijn geweest. Maar behalve dat het gehalte der troepen zeer veel te wenschen overliet, miste men ook een kundig en moedig bevelhebber, terwijl daarentegen de vijand in een gunstigen toestand verkeerde, daar hij na het bezetten van Weltevreden de ongezonde hoofdstad kon verlaten en de gelegenheid had, om zijn munitie te water tot in de onmiddellijke nabijheid van het kamp te brengen.

Generaal Jumel had aan de hoofdofficieren de volgende bevelen gegeven:

1°. dat elk korps, zonder den daaraan toevertrouwd post te verlaten, met energie hem tegen elken aanval moest verdedigen;

2°. dat het met behulp van de reserve alle krachten moest inspannen, om den vijand in de grachten te drijven;

3°. dat het niet mocht terugtrekken, alvorens bevel daartoe te hebben bekomen; dat wanneer het dit bevel mocht ontvangen, de kanonnen vernageld moesten worden en de terugtocht in goede orde geschieden moest naar de plaats van samenkomst nabij het fort; dat het zich moest verzamelen, ten einde den terugtocht der artillerie te dekken en dat het zelf zijn retraite moest beginnen naar den kant, die zou worden aangewezen;

4°. dat, gedurende dien terugmarsch, de bruggen in brand moesten worden gestoken.

»Een aantal onvoorziene gevallen komen bij dergelijke bewegingen voor. Maar zijn de algemeene orders eenmaal bekend, dan vindt een verstandig, dapper en actief officier gemakkelijk het middel om zijne troepen te sauveeren en de hinderpalen te overwinnen, die hij ontmoet; zijne Excellentie vertrouwt volkomen op uw ijver ten nutte van den dienst des keizers.

De brigade-generaal, bevelhebber der troepen,

(get.) Jumel.”

In de eerste dagen werd er door de Franschen niets van aanbelang gedaan; men vergenoegde zich, met den vijand gade te slaan, en deze maakte ijverig van de gelegenheid gebruik om zijne batterijen aan te leggen.

Meermalen had men er in het kamp op aangedrongen, om uitvallen te doen, ten einde de aanvalswerken te vernielen of althans het voortwerken te belemmeren; doch Jumel had zich steeds daartegen verklaard, voorgevende dat de troepen niet te vertrouwen waren. Toen de batterijen tegen het noorderfront intusschen hare voltooiing naderden, beleegde Janssens, die wantrouwen opvatte, een

krijgsraad, waarin ook nu de brigade-generaal Jumel zich tegen een uitval verklaarde; maar op voorstel van majoor Schultze werd eindelijk daartoe overgegaan.

Die uitval liep op niets uit; slechts een kleine afdeeling bereikte de vijandelijke werken en moest natuurlijk, daar de aanval niet ondersteund werd, voor de overmacht wijken.

In den nacht van den 20sten hadden de Engelschen namelijk hun parallel geopend op een afstand van 600 *yards*. Het was den verdediger niet gelukt, zich in de loopgraven te nestelen en de kanonnen te vernagelen; de reden dat men die loopgraven weer had moeten verlaten, was gelegen in de geringe getalsterkte van de troepen, die den aanval daarop ondernamen, welk aantal door Jumel eigendunkelijk verminderd was.

Het was reeds duidelijk gebleken, dat Jumel niet voor zijne taak berekend was, en een groote fout van den gouverneur-generaal Janssens is geweest, dat hij hem niet van het opperbevel ontheven heeft, toen het overtuigend bewezen was dat juist de man, die de verdediging moest leiden, haar verlamde.

Nadat het vuur der Engelschen de werken van den verdediger zeer geteisterd had, begreep Janssens, dat men spoedig tot een stormenderhandschen aanval zou overgaan, waarom hij den 25sten bevel gaf om de artilleristen, die de vuurmonden bedienden, door pas aangekomen manschap te vervangen.

Veel dienst hadden de Engelschen van een Fransch onderofficier, die gedeserteerd was en tot gids diende: Hij maakte den aanval der voorhoede onder Gillespie op redoute No. 3 gemakkelijk, zoodat de bezetting overvallen en het werk na een kortstondigen tegenstand genomen werd.

Janssens, die bij het begin van den aanval zich tusschen de redoutes bevond, moest daar tot zijn verontwaardiging zien, dat zijne bevelen niet waren opgevolgd.

Door hem waren namelijk, in het vooruitzicht van den verwacht

wordenden aanval, schriftelijk orders gegeven, waarin woordelijk te lezen stond:

»Den volgenden morgen, om drie uur 's morgens, alle troepen van het kamp onder de wapenen laten komen en hun niet toestaan, om op den grond te gaan leggen, volgens de slechte gewoonte der Indische soldaten.»

En desniettegenstaande vond hij, dat er niet voor de veiligheid gezorgd was en dat het grootste gedeelte van het leger nog in diepe rust lag, waaruit het kanongebulder het deed opschrikken.

Nadat redoute No. 3 genomen en de aanvallers tegelijk met de vluchtende verdedigers de brug over de Slokan overtrokken, zoodat men uit de aangrenzende werken niet het vuur durfde openen, werden nu ook redoute No. 1 en No. 2 aangetast. De kommandant van No. 2, Mulder genaamd, liet dit werk in de lucht vliegen, daar alle verdere tegenstand hopeloos bleek te zijn; de andere redoute werd genomen.

Er werd bevel gegeven, om den terugtocht te beginnen. Deze ontaardde weldra in een verwarde vlucht; de vijand zette het vluchtende leger na en maakte duizenden gevangenen. Als door een wonder wist de gouverneur-generaal de hem vervolgende soldaten te ontkomen en ontmoedigd Buitenzorg te bereiken.

Op nieuw liet lord Minto het eiland Java opeischen; hoe hachelijk de toestand ook was, had Janssens genoeg plichtbesef, om ook thans een weigerend antwoord te geven.

Geducht moet de verwarring geweest zijn, nadat een panische schrik de Franschen bevangen had. Nog tot in 't laatste oogenblik bleek de onhandigheid van Jumel; een door hem bevolen kavaleriecharge was totaal mislukt en de lichte artillerie, die den terugtocht van het leger had moeten dekken, reed in galop midden door de kolonnes heen. De vijand, die niet meer dan 521 man verloren had, waaronder 48 officieren, maakte 6000 krijgsgevangenen, waaronder 2 brigade-generaals, 2 »aides-de-camp» van den gouverneur-gene-

raal, den kommandant der genie, den intendant-generaal, 5 kolonels, 21 bataljons-kommandanten en een 200tal subalterne-officieren, behalve nog de inlandsche officieren.

In het geretrancheerde kamp van Meester-Cornelis vond hij 280 stukken geschut. Ook generaal Jumel viel in handen der Engelschen ¹⁾).

De gouverneur-generaal, die persoonlijk zolang mogelijk stand gehouden had, achtte het ondoenlijk, om Buitenzorg te verdedigen; hij besloot naar Samarang te vertrekken en aldaar met behulp van de sultans van Soerakarta en Djokjokarta, die niet aan de verlokende taal van een Raffles hadden gehoor gegeven, weer een leger op de been te brengen. En toen een parlementair van lord Minto te Buitenzorg bij hem kwam, om op het hopelooze van verderen tegenstand te wijzen en op nieuw hem te sommeeren, het eiland over te geven, gaf de gouverneur-generaal ten antwoord:

»Zeg aan lord Minto, dat hij nog niet het tiende deel van het eiland Java genomen heeft; dat ik zal voortgaan met het te verdedigen en dat ik niet zal capituleeren, tenzij mij geen enkel soldaat mochte overblijven, om hem tegenover te stellen. De kans des oorlogs is wisselvallig; die is mij tot dusverre niet gunstig geweest, maar die kans kan keeren.»

Den 29sten Augustus maakte lord Minto weder een proclamatie openbaar, uit naam van koning George III, waarbij de Engelschen voor immer de koloniën in bezit namen. — Men kon zich alzoo in hunne bedoelingen niet meer vergissen.

¹⁾ Generaal Jumel had het wenschelijk geacht, om zich zoo spoedig mogelijk naar Cheribon te begeven en daarom had hij het bevel over de kolonne, die belast was met het transport van de gouvernementskas, aan majoor Le Blanc overgegeven en was, vergezeld van luitenant-kolonel Knotzer en luitenant Rigo, die hun chef in het ongeluk getrouw waren gebleven, naar Cheribon gegaan, alwaar hij den 4den September aankwam en de Engelschen in handen viel, aan welke een uur te voren het kasteel en de stad zich hadden overgegeven.

Voordat Janssens Buitenzorg verliet, vergezeld van de ambtenaren van de secretarie en financiën, gaf hij aan de overige ambtenaren verlof om naar Batavia terug te keeren, na de belofte van hen afgevraagd te hebben dat zij, zoolang de driekleur op het eiland Java bleef wapperen, niet in dienst der Engelschen zouden overgaan.

Den 1sten September kwam de gouverneur-generaal te Samarang aan, waar de sultan van Soerakarta en die van Djokjokarta elk 2500 man hulptroupen ter beschikking van de regeering stelden, en weldra had Janssens weer een leger van 8000 man bij elkaar. Doch treurig was het gehalte van die krijgsmacht; de meeste inlandsche soldaten waren gewapend met gebrekkige pieken en stokken, ten deele van een ijzeren punt voorzien; de inlandsche hoofden hadden een aantal bedienden en vrouwen bij zich, zoodat er van strijd- of marschvaardigheid geen sprake was.

Samarang lag open; er was niet aan te denken, om die plaats in staat van tegenweer te brengen, doch op een paar mijlen van de stad, van af een bergketen nabij Serondol, had men een zeer gunstige positie gevonden. Ten eerste was zij van nature sterk, doordat zij moeielijk te naderen was; voorts werd hare verdedigbaarheid niet weinig verhoogd door versterkingen, die werden opgeworpen. Het plan van Janssens was, om deze positie tot een versterkt legerkamp in te richten en zijne troepen aldaar saam te trekken, als wanneer een niet on aanzienlijke vijandelijke krijgsmacht scheen noodig te wezen om met vrucht den aanval te ondernemen. Maar reeds gedurende de werkzaamheden tot het opwerpen van de noodige werken en het bouwen van de magazijnen bleek, dat men op de inlanders niet rekenen kon. De landdrost van Samarang, die 3000 man hiervoor moest leveren, kon er niet meer dan 600 bij elkander krijgen, en deze waren zoo slecht onder tucht, dat zij met honderden tegelijk wegliepen.

Toch besloot men, die van nature sterke positie met kracht te verdedigen; de troepen van prins Prang Wedônô, die er nog het

best uitzagen, werden aan de voorposten geplaatst; de toegang langs den grooten weg werd bestreken door een batterij, welke bediend werd door Boegineesche zeelieden, in welke men nog al eenig vertrouwen had.

In het fort Oenarang, een klein vierkant werk van biksteen opgetrokken, werd het hoofdkwartier gevestigd, en de troepen waren gelegerd in de voorliggende werken en op het terrein, voor Oenarang gelegen.

Inmiddels hadden de Engelschen Buitenzorg bezet, alwaar zij 43 vuurmonden met de noodige munitie hadden gevonden, en een aantal getraceerde werken; als de Franschen die voltooid hadden, zouden zij te Buitenzorg een positie hebben bekomen, vrij wat sterker en uit een strategisch oogpunt van meer aanbelang dan Meester-Cornelis.

De vijand verkeerde in onzekerheid, waarheen de gouverneur-generaal zich begeven had, en toen den 9^{den} September zich eenige Britsche schepen voor Samarang bevonden, was het den Engelschen bevelhebber nog onbekend, dat Janssens zich aldaar bevond, en daar admiraal Stopford bevreesd was voor den regenmoesson, werd het besluit genomen om naar Sidajoe en Soerabaya te gaan. Op de hoogte van Cheribon bleek den vijand echter uit een onderschepten brief, waar de gouverneur-generaal aan het hoofd van een spoedig georganiseerde en saamgetrokken krijgsmacht te vinden was en nu besloot Auchmuty, om zonder verwijl te Samarang te landen en den aanval te ondernemen.

Wel gering moet de Engelsche opperbevelhebber over de strijdmacht van generaal Janssens gedacht hebben, dat hij — zij het ook na de tot dusver gemakkelijk behaalde overwinningen — 8000 man in een goed versterkte stelling wilde aanvallen met troepen, zoo gering in getalsterkte als die, waarover hij voor deze operatiën te beschikken had.

Zijn kolonne toch bestond uit slechts 630 man van het 14^e en 420 man van het 78^e regiment, alsmede 60 inlandsche grenadiers

en een detachement pioniers, een en ander onder bevel van kolonel Gibbs; ruim 1100 man dus. Maar men vergete niet, dat het goed geoefende, geharde en gedisciplineerde soldaten waren, waarop men in alle opzichten vertrouwen kon.

In den namiddag van den 10^{den} kwamen de adjudant-generaal Agnew en de kapitein-ter-zee Elliot, de zoon van lord Minto, te Samarang aan wal, om ten derde male de overgave te eischen; weder te vergeefs. Onverwijld werd Samarang, dat in geen geval te verdedigen was, door Janssens ontruimd en den 11^{en} de legerplaats bij Oenarang betrokken.

De beide volgende dagen, nadat de Engelschen Samarang bezet hadden, vernam men niets van hen; maar in den avond van den 15^{en} September naderden zij de Fransche voorposten. Zij bevonden zich nu voor een aaneenschakeling van hoogten, die moeielijk te beklimmen waren, bestreken door een 20tal vuurmonden en aan weerszijden gedekt door een onbegaanbaar terrein, zoodat men uren gaans ver hadde moeten afleggen, om die positie te omtrekken. De groote weg naar Samarang werd door twee veldstukken bestreken en was tevens door een driedubbele rij Friesche ruiters afgesloten. Een tweede linie van defensie was door de hulptroupen van Djokjo en Solo bezet en daarachter had men de reserve, die tevens het hoofdkwartier te Oenarang dekte. Deze uitstekende positie, door 8000 man bezet, moest toch wel een duizendtal Engelschen het hoofd kunnen bieden!

Toen de Engelsche bevelhebber dan ook voor het front van deze stelling gekomen was, kon hij zich niet ontveinzen, dat hij in een gevaarlijken toestand zou geraken, wanneer hij het hoofd moest stooten; maar overmoedig geworden door de behaalde voordeelen, en tevens ten einde niet te verraden, hoe weinig hulpmiddelen hij had, aarzelde hij niet lang, maar gaf met het aanbreken van den dag het sein voor den aanval.

Het bleek maar al te zeer, dat de Inlandsche soldaten geen stand

hielden. Nadat de voorposten geweken waren en prins Prang Wedônô zich door zijne soldaten verlaten zag, werd de linkervleugel aangetaast; de batterijen werden door de manschap verlaten. Men moest terugtrekken, welke beweging ten slotte gevolgd werd door den rechtervleugel, toen die aangevallen werd en de troepen van Solo de vlucht kozen.

Alles trok nu terug op Oenarang; maar in verslagen wanorde. De Javanen hadden hun hoofden verlaten en de Europeesche officieren, die hen aanzetten om hun plicht te doen, werden door hen vermoord.

De beklagenswaardige gouverneur-generaal, die zich niet ontzag maar voortdurend op die plaatsen bevond, waar het gevaar het grootst was, moest met den kanker in het hart ontwaren, hoe de in waarheid sterke positie lafhartig door de Inlandsche troepen verlaten werd; hij was niet te bewegen, het slagveld te verlaten, voordat de Engelschen den heuvel begonnen te beklimmen, waarop hij stond. Hij begaf zich toen naar Oenarang om zoo mogelijk het overschot der troepen te verzamelen; daar het kleine werk echter niet geschikt was om den vijand tegen te houden, nam men het besluit, naar Salatiga te gaan, en von Lutzow ontving bevel, om de Engelschen zoolang mogelijk staande te houden. Deze hield den vijand voor Oenarang lang genoeg op, om aan von Winckelman de gelegenheid te geven, het treurig overschot der troepen in een goede positie bij de rivier Toendang te verzamelen.

De vijand overwon thans den tegenstand, dien v. Lutzow geboden had, het dorp Oenarang stond weldra in brand en het bataljon van luitenant-kolonel Bartlo, dat zich tot dusver nog 't best gehouden had, was niet langer te bewegen om stand te houden; toen de bataljonskommandant de wijkende soldaten met geweld tot staan wilde brengen, deelde hij het lot van zoo menig moedig officier op dien noodlottigen dag: hij werd door zijn eigen soldaten gedood.

De tegenstand, bij Oenarang geboden, had de gelegenheid gegeven

aan een handvol dapperen, om zich aan de rivier op te stellen bij een batterij, die daar opgeworpen was; aldaar bevonden zich een sectie veld-artillerie met een twintigtal kanonniers, een veertigtal officieren en prins Prang Wedònd met zijn twee zonen. Men was besloten, om zich tot het uiterste te verdedigen.

Von Lutzow, het hopelooze van den toestand inziende, rapporteerde dit aan generaal Janssens, die zich te Salatiga bevond, en deze, tot het uiterste gebracht, zond von Winckelman naar den Engelschen bevelhebber, om een wapenstilstand voor te slaan.

Generaal Auchmuthy voldeed aan dit verzoek en sloot een wapenstilstand van 24 uren; mochte de capitulatie dan niet gesloten zijn, dan zouden zonder verwijl de vijandelikheden hervat worden.

De gouverneur-generaal moest wel capituleeren; geen enkel middel ter verdediging bleef hem over. En toch, de eischen van den Engelschen bevelhebber waren van dien aard, dat Janssens weigerde, zich daarmee te vereenigen.

Vruchteloos verzocht hij een onderhoud met Auchmuthy; deze was niet te bewegen om iets van de harde, door hem gestelde, voorwaarden terug te nemen. Er bleef generaal Janssens geen keuze meer over en hij teekende de voorwaarden der capitulatie, welke de schoonste bezittingen in handen der Engelschen overleverde.

De voornaamste bepalingen waren:

alle posten, tot Java behoorende, waren in de capitulatie begrepen; alle militairen werden als krijgsgevangenen beschouwd;

het Engelsche gouvernement nam geen enkele verplichting op zich ten aanzien van het toekomstige beheer van het eiland, de door het Fransche bewind gemaakte schulden, of de amortisatie van het papieren geld.

Zoodra die capitulatie bekend was, gaf Soerabaya zich over en toen ook het fort Louis gevallen was, kon de Brit zich als gebieder van Java beschouwen.

Dit was een gevoelig verlies voor keizer Napoleon; want het

waren de laatste Fransche bezittingen in Indië, die de Engelschen thans bemachtigd hadden.

Den dag, nadat de onderhandeling had plaats gehad, schreef generaal Janssens een brief aan Auchmuthy, waarin hij zich over de gestrengte behandeling beklaagde. Hij verzekerde daarin, dat wanneer hem slechts honderd bruikbare soldaten waren overgebleven, hij nimmer de harde voorwaarden zou hebben aangenomen, die generaal Auchmuthy hem had opgelegd; waarna hij, alvorens in krijgsgevangenschap naar Engeland te vertrekken, aan het ministerie van koloniën een omstandig rapport indiende en zich in treffende bewoordingen verontschuldigde, dat hij zulk een capitulatie had moeten onderteekenen. Hij schreef in dien brief, welke in het archief van het koninkrijk der Nederlanden berust, dat generaal Auchmuthy hem wegens den wanhopigen toestand, waarin hij verkeerd had, het recht om te capituleeren ontzegd had; dat hem geen keuze was gelaten, en mochte de vernedering om de wapenen over te geven hem bespaard zijn, dan was dit omdat hem geen enkel geweer was overgebleven. Hij betuigde, dat nooit een bevelhebber zich in zulk een ongelukkigen toestand had bevonden als hij, en zelfs verzekerde hij, dat al ware het hem mogelijk geweest, met zijn weerspannige, ongeoefende soldaten een geregelde armee zooals die van den vijand te overwinnen en haar te dwingen, om zich weer in te schepen, hij tòch niet de middelen zou gehad hebben, om het bestuur over de koloniën te vervolgen.

Voorzeker was Janssens diep te beklagen, al kan men niet verhalen, dat groote fouten door hem begaan zijn en dat hij de militaire kundigheden miste, die een ander wellicht in staat gesteld zouden hebben, om trots den onvoldoenden toestand, waarin leger en materieel zich bevonden, een meer krachtigen en hardnekkigen tegenstand te bieden.

Onverantwoordelijk was zijne werkeloosheid tijdens de landing der Engelschen te Tjilintjing, welke zeer had kunnen bemoeilijkt

worden, en niet minder de al te passieve verdediging van Meester-Cornelis, terwijl Batavia, hoewel een open stad, niet zoo geheel verlaten had moeten worden. Een groot gedeelte van de schuld komt evenwel neer op het hoofd van den onbekwamen Jumel, die met de allereerste beginselen der krijgswetenschap onbekend bleek te zijn.

Als men Janssens, die zoozeer door het ongeluk achtervolgd is geworden, een welverdiend verwijt wil doen, dan is het: dat hij niet dadelijk Jumel geschorst heeft, toen diens verregaande onkunde en onhandigheid gebleken waren; daartoe had hij als gouverneur-generaal alleszins de bevoegdheid.

Evenzeer ten onrechte heeft men generaal Auchmuthy hard gevallen, omdat deze zijn beklagenswaardigen vijand weinig grootmoedig behandeld heeft. Overweegt men, dat de toestand van Janssens reddeloos was, terwijl daarentegen een te ver uitgestrekte courtoisie de Engelschen noodlottig hadde kunnen worden, daar Auchmuthy zich met een kleine afdeeling op 350 mijlen afstand van Batavia bevond, dan kan men het niet wraken, dat hij zich ongenegen verklaarde om generaal Janssens toe te staan, met lord Minto zelf te onderhandelen, die zich op dat oogenblik te Batavia bevond. Hadde hij Janssens de gelegenheid gegeven, om naar het binnenland terug te trekken en daar nieuwe troepen te verzamelen, dan zou de taak voor het Engelsche leger, dat veel van het klimaat te lijden had, niet benijdenswaardig zijn geworden. Eigenlijk kon er van capituleeren geen sprake wezen; want een vernieuwde aanval op een paar honderd menschen, ter nauwernood meer van wapenen voorzien, ware een noodeloos bloedbad geworden, terwijl het den Engelschen bevelhebber weinig moeite zou gekost hebben, om zich van den persoon des gouverneurs-generaal te verzekeren.

Einde Augustus hadden de Engelschen den vorst van Madoera overgehaald, om zich voor hen te verklaren; alle Nederlanders,

die hem in handen vielen, liet hij bij de Engelschen aan boord brengen.

De weinige bezittingen, buiten Java aan Frankrijk gebleven, waren in de capitulatie begrepen; Makassar en Timor werden zonder eenige moeite door de Engelschen in bezit genomen, Palembang had zich reeds onafhankelijk verklaard.

Het bleek nu, hoe weinig men op de inlandsche bevolking — niet alleen als soldaat, ook als onderdaan — kon vertrouwen; het succes van den vijand deed hare gezindheid tegenover haar voormalige gebieders een algeheele verandering ondergaan en enkelen gingen zoover, dat zij de Hollanders gevangen namen en aan de Engelschen overleverden.

Nadat Janssens naar Batavia overgebracht was, werd hij naar Engeland getransporteerd, vergezeld van eenige officieren, die men hem had laten aanwijzen. Generaal Jumel was reeds naar Bengalen gebracht, van waar hij, even als de overige krijgsgevangenen, naar Groot-Brittanje werd gezonden.

Het was dus met de Fransch-Hollandsche heerschappij in den Indischen Archipel gedaan; naar het zich liet aanzien, waren de Engelschen thans voor goed alleenheerschers in de Indische wateren en zonder mededinging zou Brittanje, thans de eenige koloniale mogendheid, in Zuid-Azië heerschen.

De Nederlandsche bezittingen in Indië waren — even als het moederland zelf bij Frankrijk — *geannexeerd*.

IV.

HET BESTUUR VAN DE ENGELSCHEN OVER HET EILAND JAVA EN ONDERHOORIGHEDEN.

Thans zullen wij nagaan, hoe de Engelschen de veroverde landen bestuurden. In een werk als het onze, zou die beschrijving zeer kort

kunnen zijn; maar dat bestuur is van aanbelang, omdat het van het grootste gewicht voor Java geweest is en omdat er hervormingen tot stand gebracht zijn, waarvan de resultaten zich jaren later nog deden gevoelen.

Dit is de reden, dat wij een oogenblik dienen stil te staan bij de lotgevallen der toenmalige »Britsche" kolonie in de jaren 1811—1816.

Lord Minto bleef nog eenigen tijd te Java, om de zaken te regelen en het bewind te organiseren. Hij benoemde Raffles, die reeds zoovele diensten bewezen had, tot luitenant-gouverneur van het eiland Java met toebehooren, zoowel ter belooning voor die bewezen diensten, als ook omdat diens bekendheid met het eiland en zijne bevolking hem de meest geschikte persoon deed zijn.

De Raad van Java, onder presidium van den luitenant-gouverneur, was onderworpen aan de bevelen van den *Governor in Council* te Bengalen; maar Raffles was de ziel van de regeering, die thans Java beheerde.

Zijn haat tegen de Hollanders openbaarde zich tot zelfs in kleinigheden; het was vooral zijn ernstig streven om hen, die een paar eeuwen lang daar heer en meester waren geweest, voor goed te verdringen.

De veroverde gewesten werden in vier gouvernementen verdeeld: Malakka, Sumatra's Westkust, de Molukken en Java met toebehooren. De zorg van Raffles was hoofdzakelijk aan Java gewijd; in de andere gouvernementen bepaalde hij zich er toe, de zaken gaande te houden.

Raffles moge, toen Java nog een Nederlandsche bezitting was, geen mooie rol gespeeld hebben, zijn bestuur is weldadig geweest en hij is in de geschiedenis van onze Oost-Indische bezittingen een persoon, niet minder gewichtig dan Daendels was, op wien hij veel voor had, omdat hij met meer bezadigdheid en minder oppervlakkig te werk ging.

Thomas Stamford Raffles was de zoon van een koopvaardij-kapitein en werd aan boord van een schip in de nabijheid van Jamaica geboren, den 6^{en} Juli 1781. Nadat hij zijn eerste onderricht op het instituut van Anderson te Hammersmith ontvangen had, werd hij klerk bij de Oost-Indische Compagnie te Londen, alwaar hij zijne kundigheden zeer uitbreidde, door zijne veelzijdige bekwaamheden weldra de aandacht van zijn meerderen trok, en toen men in 1805 besloot om een vestiging op Poeloe-Pinang te beproeven, werd hij tot secretaris van den gouverneur van dit eiland benoemd. Zijn zwakke gezondheid was oorzaak, dat hij er slechts kortstondig werkzaam bleef, waarna hij te Malakka geplaatst werd en ook aldaar nuttig werkzaam was.

Raffles liet geen gelegenheid voorbij gaan, om zijn kennis te vermeerderen; had hij op Poeloe-Pinang inzonderheid de Maleische taal beoefend, hier nam hij gretig de gelegenheid waar, om de bevolking van den Archipel te leeren kennen. Zijn vriend Dr. Leyden wist hem in kennis met lord Minto te brengen, die weldra een vol vertrouwen in hem stelde en, zooals wij reeds aanstipten, Raffles was het, die den Engelschen gouverneur-generaal op de groote belangrijkheid van het eiland Java gewezen en hem aangezet had, om een expeditie naar de Nederlandsche bezittingen te ondernemen, dat tevens door de staatkunde werd voorgeschreven, toen onze koloniën onder den Franschen adelaar waren gekomen. Nadat hij lord Minto bij de expeditie vergezeld had en door dezen met de hoogste waardigheid bekleed was, ging hij krachtig aan 't werk. Lord Minto was vertrokken, zonder hem bepaalde instructiën gegeven te hebben; wel eenige algemeene voorschriften.

Hij werd ter zijde gestaan door een Raad, ingericht zooals de Council van Britsch-Indië; kolonel Gillespie werd tot lid en vice-president benoemd, en de beide andere leden van dien raad waren twee Nederlanders: Muntinghe, president van het hoog-gerechtshof, en Cranssen.

Dat de geheime onderhandelingen en kuiperijen van Raffles, toen Java nog onder het bestuur van Daendels was, een verderfelijken invloed op de inlandsche vorsten hebben uitgeoefend, was reeds in het jaar 1811 gebleken, toen de sultan van Palembang 26 Europeanen en 63 Javaansche onderofficieren en soldaten verraderlijk vermoordde. De schuldige was Mahmoed Bader Eddin, die in 1804 zijn vader Mohamed Baha Eddin was opgevolgd. Door Raffles daartoe aangezet, was hij besloten, zijn rijk tot een onafhankelijken staat te verheffen, en toen de Engelschen op Java geland waren, zag hij de kans schoon om zijn opzet te volvoeren.

De Hollandsche resident, die het groote gevaar beseftte, bevond zich op het fort Lodjie Blanda, op den rechteroever van de Moesie gelegen, dat in staat van verdediging was gebracht; daar hield men zich staande, met zorg alle reden tot conflicten vermijgende. Meermalen was de resident al in den dalem van den sultan genoodigd, onder allerlei voorwendsels; onraad vermoedende, weigerde hij steeds om aan die uitnoodiging gehoor te geven. Op zekeren dag kwam een der bloedverwanten van den sultan, vergezeld van een Chineesch renegaat, die op goeden voet met de Hollanders verkeerde, om den resident op nieuw te verzoeken bij den sultan te komen, en niettegenstaande de waarschuwing van de hem omringende personen, had hij ditmaal toegegeven, daar hij niet den schijn op zich wilde laden, dat hij bang was. — Dit was zijn ongeluk; de resident en twee ambtenaren, die hem vergezelden, hadden den voet nog niet in de dalem des sultans gezet, of zij werden gegrepen, en dit was het signaal voor een aanval op de bezetting, die gekneveld en voor de monding van de Moesie gevoerd werd, alwaar een vreeselijk bloedbad plaats greep en de verminkte lijken van de ongelukkigen aan de golven der zee werden prijs gegeven.

Zoo werkte de opruiende taal, die Raffles tegen zijn vriend, den sultan, gevoerd had — en algemeen wordt het door de geschiedschrijvers erkend, dat de aanhitsing van Raffles dien opstand en de

daarmee gepaarde wreedheden onvermijdelijk ten gevolge had moeten hebben.

Niet minder trouweloos ging sultan Mahmoed Bader Eddin met de Engelschen om, die een eskader de rivier opzonden. De Engelsche troepen echter, onder kolonel Gillespie, maakten zich meester van Palembang (1812) en de sultan werd vervallen van den troon verklaard.

Nu werden de eilanden Banka en Biliton aan de Engelschen overgegeven, 't geen de onttroonde sultan, die door zijn jeugdigen broeder vervangen werd, geweigerd had; de hoofdstad van het eiland Banka werd door kolonel Gillespie thans »Minto'' genaamd, waarvan de Nederlanders later Muntok gemaakt hebben.

Daar de onttroonde sultan zich in een versterkte stelling genesteld had, besloot de Engelsche resident tot onderhandeling over te gaan en hem weer te herstellen, daar de jonge sultan niet berekend voor zijn taak bleek te zijn; doch de regeering wraakte de houding van dien resident, liet hem onmiddellijk door een ander vervangen en plaatste den jeugdigen sultan weder op den troon. Maar nog waren de zaken te Palembang niet geregeld, toen volgens het traktaat van den 13^{den} Augustus 1817 de eilanden in den Archipel weer in handen van hun rechtmatigen bezitter overgingen.

Het kostte Raffles vrij wat moeite, om overal de rust te bewaren, vooral in de Vorstenlanden; de sultan van Djokjokarta verzette zich tegen hem, waartoe hij het oogenblik gunstig achtte, toen een gedeelte der Engelsche strijdmacht zich naar Palembang had begeven. Raffles wist evenwel 1200 man te Samarang te verzamelen, waarmee kolonel Gillespie, welke juist van Palembang teruggekeerd was, naar de Vorstenlanden oprukte.

Nadat de kraton beschoten was, viel die den Engelschen in handen en de soesoehoenan werd gedwongen, een traktaat te sluiten, waarbij in hoofdzaak overeengekomen werd, dat hij het Britsche oppergezag erkende; de Rijksbestuurder zou voortaan door de regeering worden benoemd en ontslagen, terwijl het verboden was, een

militaire macht te onderhouden, waarvoor door het gouvernement zou gezorgd worden.

In een ander gedeelte van den Indischen Archipel ging het minder goed. De vorst van Boni, Aroe Palaka, nam een zeer vijandige houding tegen de Engelschen aan en beleedigde hunne residenten. Bijgevolg werd er in 1814 een expeditie heen gezonden, onder bevel van generaal Nightingall; de vorst van Boni werd uit zijne positiën verdreven en zijn residentie, nabij Makasser gelegen, verbrand. Toen de troepen weer vertrokken waren, begon hij de vijandelijkheden op nieuw en onderhield een guerilla-oorlog, die de Engelschen zeer veel inspanning kostte; herhaalde malen moesten zij het onderspit delven. Driemaal werden zij in Soepa verslagen en hoewel zij in 1816 bij Maros zegevierden, scheen dit geen noemenswaardige gevolgen te zullen hebben.

In 't bijzonder werd de aandacht van Raffles op Borneo gevestigd, dat reeds vroeger door de Hollanders verlaten was en zeer geschikt voor een Engelsche vestiging geoordeeld werd. Raffles had pogingen aangewend om er betrekkingen aan te knopen, hetgeen bemoeielijkt werd door de zeerooverijen, waarin Sjerif Kasim van Pontianak de hand had, zoodat meermalen Engelsche schepen werden afgeloopt. Toen dit zich in 1812 herhaalde, nadat de Engelschen het eiland Java in bezit genomen hadden, besloot Raffles om dien roofstaat te straffen. Een expeditie daarheen, onder aanvoering van kapitein Bowen, had voor de Engelschen een ongunstigen uitslag; doch een jaar later werd de sultan gedwongen, om naar het binnenland de wijk te nemen.

Een merkwaardigheid mag het heeten, dat de bekwame Hendrik Doeff, die de Hollandsche factory op het eiland Decima bij Japan beheerde, haar wist te bewaren. Aanvankelijk moge hij onbekend zijn geweest met de groote veranderingen, die in de laatste jaren hadden plaats gegrepen, daar sedert 1809 geen enkel Hollandsch schip het eiland bezocht had; maar toen de Britsche

kommissarissen Ainslie en Wardenaar met den nieuw benoemden chef van de factory, Anthonie Abraham Cassa genaamd, in 1813 met twee schepen ter reede van Decima kwamen en aan Doeff de lastgeving brachten, om zich aan het Britsche gouvernement te onderwerpen, weigerde hij om daaraan te voldoen.

Die schepen kwamen onder Hollandsche vlag aan, daar geen andere vreemdelingen door de wantrouwende Japanners geduld werden; Doeff weigerde niet alleen, Groot-Brittanje te erkennen, maar toen men aanhield en hem begon te dreigen, verklaarde hij, aan de Japanners te zullen onthullen, dat het »Engelschen" waren, die onder bescherming van de Hollandsche vlag het eiland bezochten. De woede van de ergdenkende bevolking vreezende, haastten de Engelschen zich, Decima te verlaten en Doeff smaakte de zelfvoldoening, dank zij zijn moedige houding, de factory voor Nederland te bewaren. Cassa, in 1814 nogmaals naar Decima gezonden, mocht evenmin slagen.

Doeff mocht de belooning verwerven voor zijn edele plichtsbe- trachting. Toen in 1817, nadat het koninkrijk der Nederlanden door de Verbonden Mogendheden erkend was, Cock Blomhoff te Decima aankwam om Doeff af te lossen, ontving deze de insignes der orde van den Nederlandschen Leeuw, als bewijs van de hooge tevredenheid van den souverainen vorst.

Vooraf was het streven van Raffles, om den naam der Engelschen bij de inlanders bemind te maken. Zoolang de Oost-Indische Com- pagnie de eilanden in den Archipel bestuurd had, was er van de belangen der inboorlingen nooit sprake geweest en evenmin had Daendels, hoeveel van het bestaande hij ook veranderd had, die belangen in aanmerking genomen. Geheel anders waren de inzichten van Raffles, en bijgevolg werd door hem een geheel ander regeerings- stelsel toegepast. Dit was niet alles zuivere menschenmin en liefde voor de Javanen; maar door zorg te dragen, dat in hun oog de

regeering der Engelschen gunstig afstak bij die der Hollanders, hoopte hij de herstelling van hunne souvereiniteit moeielijk, zoo niet onmogelijk te maken.

Raffles ging met meer voorzichtigheid te werk dan Daendels gedaan had. Hij benoemde een commissie, onder presidium van den Engelschen kolonel Colin Mackensie, om den aard van het grondbezit op Java te onderzoeken, ten einde daarvan de noodige inkomsten te bekomen. Die commissie had twee jaar noodig om tot een resultaat te komen.

Veel succes heeft Raffles van zijne hervormingen niet gehad, daar hem slechts enkele jaren gegund waren, om aan de verbetering van de staatkundige inrichting en het finantieel beheer werkzaam te wezen.

De indeeling van Java onderging een algeheele verandering. Zooals wij vermeldden, was het eiland onder Daendels in negen prefecturen verdeeld; Raffles vermeerdeerde dit getal tot 16, namelijk:

1. Bantam.
2. Buitenzorg.
3. De Preanger regentschappen.
4. Cheribon.
5. Tegal.
6. Pekalongan.
7. Kedoe.
8. Samarang.
9. Soerakarta.
10. Djokjokarta.
11. Japara et Jawana.
12. Rembang.
13. Grissee.
14. Soerabaya.
15. Passoeroean.
16. Probolinggo met Besoeki Panaroekan en Banjoewangi.

De ambtenaar, die aan het hoofd van zoo'n landdrost-ambt werd gesteld, bekam den naam van *resident*, en van daar werden die gewesten *residentiën* genoemd, welken naam zij behouden hebben.

Bij besluit van den 25sten September 1812 werden nieuwe instructiën voor die residenten vastgesteld, waarbij omschreven werden hunne functiën als beheerder van de houtbosschen en de koffiecultuur, als ontvanger van alle inkomsten van het gouvernement, als rechtelijk ambtenaar en eindelijk in zeker opzicht als militaire intendant, daar de residenten moesten zorgen voor verblijf en voeding van doortrekkende troepen.

Inzonderheid ook het rechtswezen werd door Raffles belangrijk verbeterd; de werkelijk hoogstnoodige veranderingen werden bij proclamatie van 24 Januari 1812 bekend gemaakt, waarbij de *jury* werd ingevoerd. Dit was minder goed gezien, met het oog op het betrekkelijk gering aantal Europeanen en de weinige verstandelijke ontwikkeling der Javanen, die hen ongeschikt maakte om recht te spreken.

Ook omtrent het financieel beheer schijnt Raffles misgetast te hebben; wel vermeerderden de inkomsten gedurende de jaren, dat hij aan het bewind is geweest, doch de uitgaven waren en bleven aanzienlijker dan de inkomsten.

Zeer verwaarloosd werden de publieke werken; de reden hiervan was in de eerste plaats de groote zuinigheid, die Raffles was aanbevolen geworden. En toen het zich liet aanzien, dat Java weer in handen van de Nederlanders zou komen, werd er nagenoeg niets meer aan gedaan, zoodat de landsgebouwen in zeer verwaarloosden toestand werden overgegeven.

Ook de postwagendienst, dien Daendels georganiseerd had, werd in 1812 afgeschaft; daarentegen liet Raffles een nieuwen, korteren weg van Bantam naar Cheribon aanleggen, die echter niet aan de vereischten voldeed en weldra buiten gebruik gesteld werd.

De reeds door ons genoemde commissie van onderzoek naar het grondbezit had eerst in het voorjaar van 1813 hare taak voleind; Raffles vereenigde hare rapporten in een memorie, waarin hij tevens zijn eigen stelsel uiteenzette, dat in hoofdzaak op de volgende grondslagen berustte:

1°. *afschaffing* van *gedwongen levering* van produkten en van *heerendiensten*, met vrijheid van kultuur en handel;

2°. *rechtstreeksch toezicht* van het Gouvernement op de landen; de regenten zouden voortaan alleen als hoofden van de politie worden gebruikt;

3°. verhuring der gronden in groote of kleine perceelen; wanneer het dorps hoofd daartoe geschikt werd geacht, zou deze de voorkeur genieten.

Reeds den 28sten Juli van datzelfde jaar werden dientengevolge de noodige hervormingen bij proclamatie ingevoerd; alleen in de Preanger-regentschappen behield de regeering de koffiecultuur voor eigen rekening, zoodat het nieuwe stelsel aldaar niet van toepassing werd verklaard.

De afschaffing van heerendiensten was evenwel een onmogelijkheid; die waren te zeer in het volksbestaan ingeweven, om ze in een oogwenk te kunnen opheffen.

Genoeg, om te doen zien, dat Raffles niet stil zat en dat het hem ernst was, om alles op deugdelijke wijze in te richten.

Voor militaire uitgaven werd, vooral het eerste jaar zijner regeering, veel geld door hem besteed. Die uitgaven bedroegen alleen op Java ruim 4 millioen Jav. ropijen ¹⁾, zijnde bijna de helft van het geheele budget; zij werden zeer opgevoerd door kolonel Gillespie. Raffles echter was van oordeel, dat zij veel te hoog waren en dat men met een leger van 7 à 8000 man volstaan kon. Dit gaf

¹⁾ Deze munt, te Soerabaya geslagen, was met 1 Januari 1814 tot standpenning en wettig betaalmiddel verklaard; de waarde was 30 stuivers van 4 duiten (f 1.20 Ned. Ct.)

aanleiding tot eenige spanning tusschen beide autoriteiten, doch Raffles dreef zijn gevoelens door en de uitgaven voor het militair departement werden belangrijk verminderd.

Evenwel was een voldoende krijgsmacht een eerst vereischte, hoewel niet zoozeer om tegen een vijand van buiten te ageeren, daar van Fransche zijde een poging tot herovering der Oost-Indische eilanden niet licht zou ondernomen worden; vooral niet, toen Napoleon I den onberaden tocht naar Rusland ondernomen had.

Maar op Java zelf moest men het gezag door kracht van wapenen doen eerbiedigen.

De vorsten van Soerakarta en Djokjokarta hadden aanvankelijk pogingen aangewend, om het vreemde juk af te schudden en de Europeanen uit hunne landen te verdrijven; het was alleen te danken aan de waakzaamheid van Crawford en de doortastendheid, waarmede Raffles zich aan het hoofd van een voldoende troepenmacht naar de bedreigde punten begeven had, dat dit gevaar van de Engelsche kolonie werd afgewend. (bl. 217).

Toen was de rust op Java hersteld en Raffles kon in waarheid schrijven, dat de Europeesche macht voor de eerste maal thans duurzaam bevestigd was.

De luitenant-gouverneur bleef intusschen voortgaan met de macht der inlandsche staten te verminderen, en Raffles was te goed bekend geworden met den inwendigen toestand van die Rijken, om niet te weten, hoe dit doel op de verstandigste wijze te bereiken.

Was er reeds verschil van opinie tusschen den gouverneur en kolonel Gillespie, de kloof tusschen hen werd met den dag nog grooter. Behalve dat zij in hoofdzaak betreffende de defensie in gevoelens bleven verschillen, was het Gillespie, een bekwaam, dapper en in den dienst oud geworden soldaat, een doorn in het oog, dat hij onder de bevelen gesteld was van Raffles, die veel jonger was en vroeger een ondergeschikte betrekking bekleed had.

Gillespie vond evenmin bij de overige leden van den Raad steun; zijn eischen om het leger belangrijk uit te breiden en onderscheidene punten van Java te versterken, vond men overdreven, en lord Minto was van dezelfde meening.

Maar toen lord Minto als gouverneur-generaal vervangen werd door lord Moira, verloor Raffles zijn steun bij de Britsch-Indische regeering en Gillespie, die in den laatsten tijd op zeer gespannen voet met hem verkeerd had, zond eenige nota's naar Bengalen, waarin hij opkwam tegen den landverkoop op Java, waardoor Raffles de inkomsten trachtte te verbeteren.

Die stukken werden aan Raffles toegezonden, opdat hij zich zou rechtvaardigen, hetgeen Raffles in *zeventien* memoriën deed, waarin hij geen enkel punt der aanklacht onbeantwoord liet.

Lord Moira liet de beslissing aan de Directeuren over, die de verdediging van Raffles voldoende vonden, doch vooralsnog de juistheid van zijne inzichten niet konden beoordeelen.

Java was in 1812 verdeeld in twee militaire afdeelingen, met Weltevreden en Samarang tot hoofdkwartier. Het leger was uit allerlei krijgsvolk, zoowel Europeesche troepen als soldaten der Engelsche compagnie, Europeanen en Cipayes saamgesteld; de rest bestond uit Javaansche hulpstroepen. Raffles stelde het meeste vertrouwen in de Cipayes, die in Britsch-Indië zich steeds bijzonder onderscheiden hadden; maar dit vertrouwen werd zeer beschaamd, want de soesoehonan van Solo, om zich te wreken over de vernederingen, van Raffles ondervonden, wist de Cipayes om te koopen en een samenzwering te beramen, waarbij men overeenkwam om de Engelschen onverwacht aan te vallen en te verjagen; de soesoehonan zou zich dan als keizer van Mataram doen uitroepen en de Cipayes voor hun medewerking beloonen.

1) „The european power is for the first time paramount in Java.”

Een garnizoensverandering was voldoende om die samenzwering, welke bij tijds uitlekte, in de geboorte te smoren.

Onverwacht zou Raffles in zijn werkzaamheid gestoord worden.

In Europa hadden de zaken een wending genomen, die niemand had kunnen verwachten; ter nauwernood had Raffles zijn veelomvattende hervormingen ingevoerd en zich tegenover de aanklacht van Gillespie verantwoord, toen hij de tijding ontving dat Nederland in November van het jaar 1813 weder een onafhankelijke Staat geworden was. Het had de boeien van den Franschen overweldiger verbrijzeld en diens trawanten over de grenzen gejaagd.

Raffles kon niet anders verwachten, of Nederland zou weer in het bezit van zijne koloniën worden gesteld; dit geschiedde dan ook door de Conventie van 1814, waarbij deze aangelegenheid geregeld werd, hetgeen dienen moest, zoo stond er in het officiëele document te lezen, »ter bevordering van het welzijn van den nieuwen Staat en om een duurzaam blijk te geven van de vriendschap en de gehechtheid van Z. Britsche Majesteit tegenover het Huis van Oranje en de Hollandsche natie.»

Van het ten uitvoerleggen dier overeenkomst kon vooreerst echter niets komen, daar Napoleon van Elba teruggekeerd en de oorlog op het vasteland van Europa met vernieuwde hevigheid ontbrand was. Dit gaf Raffles, die zoo wreed in de verwezenlijking van zijne illusiën teleurgesteld was, weer hoop; hij deed nog een uiterste poging, om Java voor Engeland te behouden en diende den Engelschen minister, graaf Van Buckinghamshire een memorie in, waarbij hij nog eens breed de voordeelen uitmat, die Engeland van het rijke Java zou kunnen verwerven. Ook aan het geheim-comité van de Engelsche Oost-Indische Compagnie zond hij een rapport, waarin hij op betere financieele uitkomsten wees, dan tot dusver verkregen waren; want tot nog toe was er steeds een nadeelig saldo geweest.

In Maart 1814 werd een eind aan zijne bemoeiingen gemaakt; hij

werd teruggeroepen en John Fendall werd zijn opvolger. Raffles begaf zich nu naar Engeland, om zich persoonlijk te rechtvaardigen, hetgeen hem mocht gelukken, ofschoon men zich met zijn financieel beheer niet kon vereenigen. Nogtans is zijn terugroeping wel een gevolg geweest van de aanklacht, door Gillespie tegen hem ingesteld en de weinige ingenomenheid der Directeuren met zijn wijze van regeeren. Een lichtzijde had die miskenning voor hem; de harde taak werd hem bespaard, om de koloniën aan de Nederlanders over te geven. De Nederlandsche regeering zond een eskader uit, dat de Indische bezittingen moest overnemen, met welke zending de Raadsheer Cornelis Theodorus Elout, de secretaris van Staat baron van der Capellen en de vice-admiraal Arnold Adriaan Buijskes belast waren. Dit eskader bestond uit zeven bodems: de *Evertsen*, die den commissaris-generaal Elout aan boord had en waarop zich de vice-admiraal bevond, de *Amsterdam*, waarop zich baron van der Capellen had ingescheept, de *Braband*, de *Admiraal de Ruijter* met luitenant-generaal Antingh, den nieuw benoemden opperbevelhebber van het Oost-Indische leger aan boord, de *Maria van Reigersbergen*, de *Iris* en de *Spion*.

Tot het overbrengen van de commissarissen-generaal hadde men met een geringer aantal schepen kunnen volstaan, want de vrede was overal hersteld. Maar tevens diende dit eskader om de noodige troepen en munitie te transporteeren, ook den handel in den Archipel te beschermen en de Nederlandsche driekleur weer ontzag te doen inboezemen.

De laatste maanden van de regeering der Engelschen waren niet gunstig voor Java; na het vertrek van Raffles was de kracht van het bestuur gebroken. Voorts had men er niets meer met de zaken op. Daarbij had Raffles zich te veel met zijn kolossale hervormingen bezig gehouden, om naar behooren zijne administratie na te gaan, die in groote wanorde was geraakt, en Fendall had geen tijd of gelegenheid meer, om daarin verbetering te brengen. Wel werd

alles door hem aangewend, om nog alle mogelijke voordeelen tot zich te trekken en met een weinig ridderlijke inheligheid werd alles, wat daarvoor vatbaar was, te gelde gemaakt.

Niet genoeg nog, dat de gebouwen van het Rijk zeer verwaarloosd waren, doch de kazernes te Batavia en andere bruikbare gebouwen werden voor afbraak verkocht en al het timmerhout op Java werd tot geld gemaakt.

Dit neemt niet weg, dat de koloniën in bevredigenden toestand aan de Nederlandsche commissarissen overgegeven werden. Het bestuur van Raffles is merkwaardig en van ingrijpenden aard geweest; het heeft veel heilzaams achter gelaten, al moge hij in zijne verwachtingen teleurgesteld zijn geworden, inzonderheid wat de inlandsche bevolking betreft, die hij zich te vriend heeft willen maken, doch die ten slotte bleek, de Engelschen te haten.

Nadat Raffles in 1816 Batavia verlaten had, den Javaanschen prins Raden-Rana-Dipura en een der schoonste verzamelingen van ethnographische zeldzaamheden meevoerende, en zich, zooals wij reeds vermeldden, voor de Directeuren der Compagnie had verantwoord, besteedde hij zijn tijd vooral aan de voltooiing van zijn belangrijk werk: *History of Java* (Londen, 1817, 2 deelen in 4°), dat hij reeds in Oost-Indië had aangevangen. Op een belangwekkende wijze beschrijft hij daarin de geschiedenis en geographie van dit eiland. De koning van Engeland, dien hij dit werk had opgedragen, benoemde hem tot ridder en tot gouverneur van Benkoelen. Voordat hij Europa weder verliet, bezocht hij ons vaderland, om den souvereinen vorst in persoon zijne bevindingen aangaande Java mede te deelen en aan te raden, het nieuwe regeeringstelsel te behouden, dat aldaar was ingevoerd. In 1818 kwam hij in Benkoelen aan en vond deze kolonie sterk in verval ten gevolge van de slavernij, welke aldaar sedert eene eeuw ingevoerd was, zoodat de vrijlating der slaven zijn eerste werk was. Hij trachtte ook hier

het bestuur te reorganiseeren en zijne pogingen werden met een gewenscht gevolg bekroond, ofschoon hij niet altijd krachtdadig genoeg ondersteund werd door de Oost-Indische Compagnie, die zich minder goed kon vereenigen met zijne pogingen, om den slavenhandel te weren.

In Benkoelen zocht Raffles een volledige verzameling van natuurproducten te verkrijgen en daarbij werd hij zeer ijverig ondersteund door Wallich en Horsfield.

Een der schoonste gedenkteeken van zijn onvermoeide werkzaamheid in Oost-Indië is de door hem gestichte kolonie in Singapore, aan den ingang der straat van Malakka, waardoor hij aan den Engelschen handel een middelpunt in den Indischen Archipel verschaffen en tevens China met Malakka verbinden wilde. In 1819 had Raffles te Singapore de Engelsche vlag geplant en vier maanden later was de bevolking reeds gestegen tot 5000 zielen; die plaats werd tot een vrije haven verklaard, en nu begon de handel spoedig te bloeien. Er werden nieuwe steden en wegen aangelegd, en door een eenvoudig wetboek regelde Raffles de maatschappelijke verhoudingen. Ongelukkig had zijne gezondheid door veel inspanning en huiselijk leed zeer veel geleden, zoodat hij het besluit moest nemen, naar het moederland terug te keeren. Februari 1824 scheepte hij zich in, met zijn kostbare verzameling; maar op den avond van denzelfden dag ontstond er brand op het schip, zoodat zijn leven en dat der zijnen met moeite gered werd, doch al zijne handschriften en merkwaardigheden werden een prooi der vlammen. Hij bleef nog tot April in Benkoelen om een nieuwe verzameling bijeen te brengen; in Augustus 1824 kwam hij behouden in Engeland aan. Hij hoopte nu, zijne dagen gelukkig, in den schoot van zijn gezin, te zullen doorbrengen op een landgoed, dat hij gekocht had; maar een beroerte sleepte hem in 1826 ten grave.

Zijn dood is voor Engeland een groot verlies geweest.

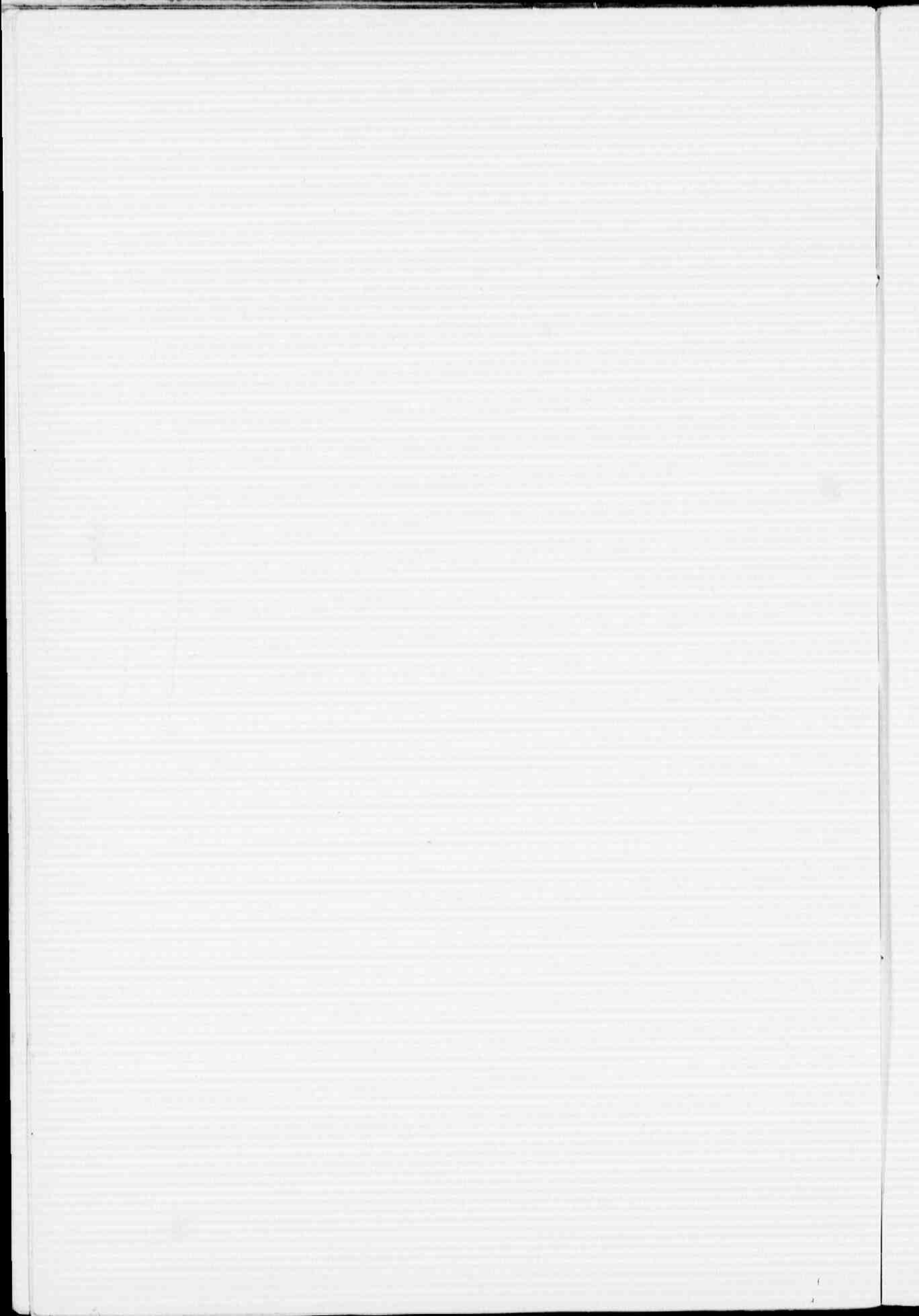
Intusschen, men moge zijn groote bekwaamheden en goede bedoelingen alle recht doen wedervaren, het kan niet weggecijferd worden, dat hij de onverzoenlijke vijand van onze landgenooten was en niets verzuimd heeft, om ons gezag te ondermijnen, onzen naam gehaat te maken en onze heerschappij in Indië den genadeslag toe te brengen.

Wij zullen zijn naam in de volgende bladen nog onderscheidene malen ontmoeten.

Doch de verbonden mogendheden waren het nieuwe koninkrijk der Nederlanden zeer toegedaan, zoowel wegens staatkundige inzichten, alsook om de moedige wijze, waarop de Nederlanders het Fransche juk afgeschud en het hunne bijgedragen hadden, om den wereldveroveraar verder onschadelijk te maken.

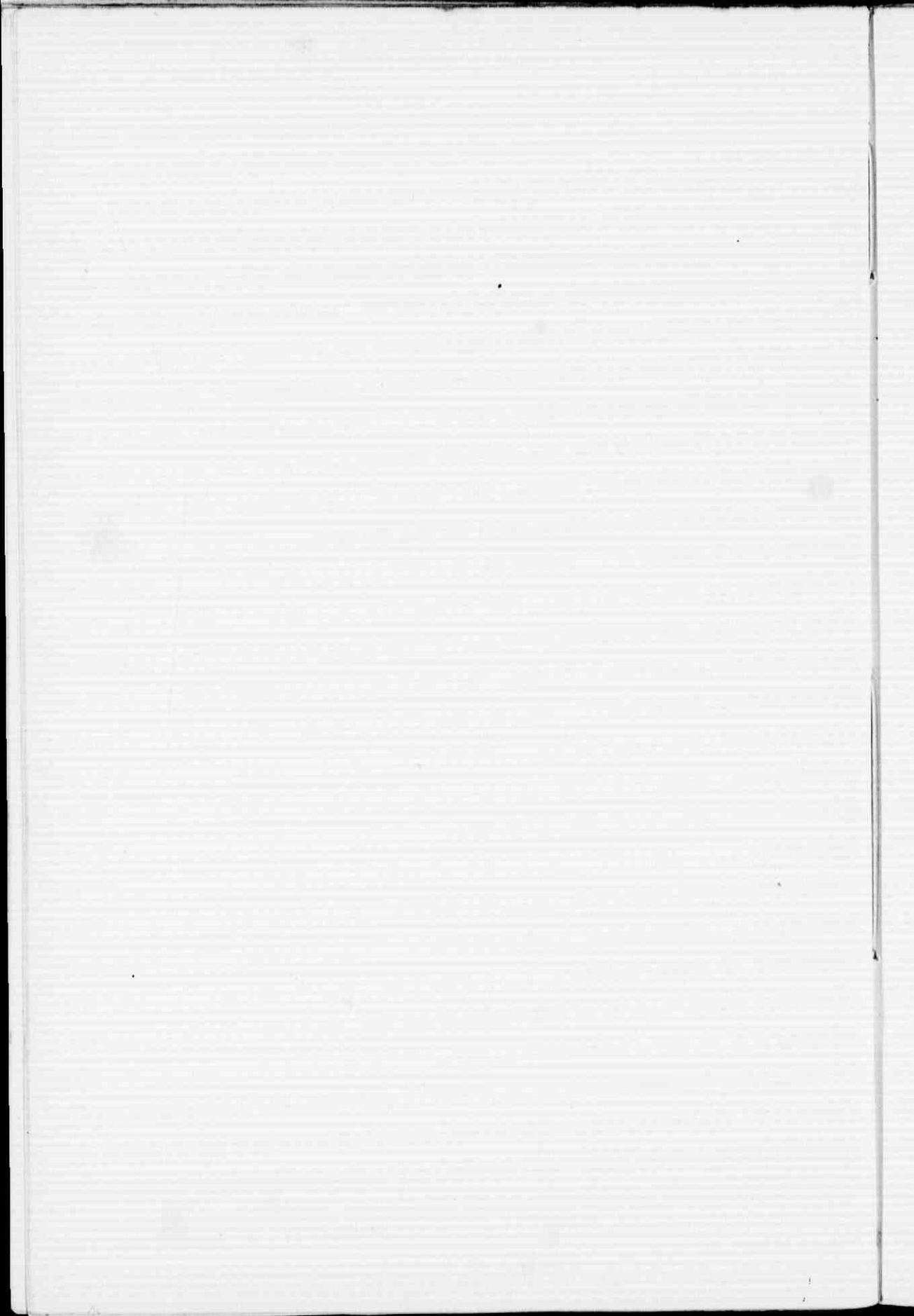
De Oost-Indische bezittingen werden ons teruggegeven — en zouden thans weldra tot bloei en ontwikkeling komen. Niet weder zal de taak, om de Heldendaden van ons Indisch leger te beschrijven, ons vergald worden door hiaten in dat zoo belangwekkend en boeiend geschiedverhaal, zooals met weezin door ons moesten neergesteld worden.

Verder mag ons verhaal een aaneenschakeling zijn van roemruchtige daden, aangrijpende toonbeelden van moed en zelfverloochening, die spoedig 't geen moest voorafgaan zullen doen vergeten.

DERDE GEDEELTE.

DE KOLONIEN NA HET HERSTEL VAN HET
NEDERLANDSCH GEZAG.

DERDE GEDEELTE.

I.

HET HERSTEL VAN HET NEDERLANDSCH BESTUUR. EXPEDITIEN
NAAR HONIMOA, BANKA, PALEMBANG, DE WESTRUST
VAN SUMATRA EN NAAR CELEBES.

Het was hoofdzakelijk de Engelsche invloed geweest, die Noord- en Zuid-Nederland onder een sceppter vereenigd had, ten einde aldus een koninkrijk te vormen, dat zoo noodig aan Frankrijk, toenmaals de geduchte vijand van nagenoeg geheel Europa, eenigen weerstand zou kunnen bieden. Dit was reeds het streven geweest van den beroemden staatsman Pitt, en toen na den ongelukkigen veldtocht naar Rusland het verontwaardigd Europa de wapenen tegen Frankrijk gekeerd had, was lord Castlereagh dezelfde staatkunde als zijn voorganger toegedaan en had zijn verlangen weten door te drijven.

Doch van den anderen kant waren de overige verbonden mogendheden van oordeel, dat als Nederland werkelijk een voldoende bolwerk tegen Frankrijk zou zijn, dit koninkrijk ook een krachtige Staat moest worden; in dit geval was de teruggave van de koloniën een onvermijdelijke noodzakelijkheid.

Hoewel schoorvoetend moest Engeland dit toch erkennen. Het

was steeds een lievelingsgedachte van de Engelschen geweest om onze bezittingen ons afhandig te maken, ofschoon men tot dusverre weinig vruchten van het beheer geplukt had, daar de uitgaven de inkomsten verre overtroffen hadden.

Tengevolge van die onderhandelingen werd den 13^{den} Augustus 1814 te Londen eene overeenkomst gesloten, waarbij al onze overzeesche bezittingen werden teruggegeven, met uitzondering van de Kaap de Goede Hoop, Demerary, Essequebo en Berbice; dat zijn dus alle bezittingen, die den 1sten Januari 1803 in bezit van Holland waren.

De voorname inhoud van die hoogstgewichtige conventie is in artikel 1 daarvan vervat, aldus luidende:

Art. 1. S. M. Britannique s'engage à restituer au Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, dans le délai, qui sera fixé ci-après, les colonies, comptoirs et établissemens, dont la Hollande était en possession au commencement de la dernière guerre, c'est-à-dire au 1er Janvier 1803, dans les mers et sur les continents de l'Amérique, de l'Afrique et de l'Asie, à l'exception du Cap de Bonne-Espérance et des établissemens de Demerary, Essequebo et Berbice, desquelles possessions les hautes parties contractantes se réservent le droit de disposer par une convention supplémentaire, qui sera négociée ci-après, conformément aux intérêts mutuels des deux parties, et en particulier sous le rapport des stipulations contenues dans les articles 6 et 7 du Traité de Paix conclu entre S. M. Britannique et S. M. Très-Chrétienne, le 30 Mai 1814. ¹⁾

De verdere inhoud van dit belangrijk document, waarop het bezit

¹⁾ Art. 6. Traité de Paix de Paris. La Hollande, placée sous la souveraineté de la Maison d'Orange, recevra un accroissement de territoire. Le titre et l'exercice de la Souveraineté n'y pourront dans aucun cas appartenir à aucun prince, portant / n. ou appelé à porter une couronne étrangère.

van onze koloniën gegrond is, wordt als bijlage bij dit werk gevoegd (15).

Reeds den 3^{den} Januari 1815 was door koning Willem I een Reglement op het beleid van de regeering in de overzeesche bezittingen gearresteerd, waarbij een instructie behoorde voor de commissarissen-generaal. Voordat deze vertrokken waren, had men den majoor H. G. Nahuys, luitenant-kolonel J. C. Schultze en M. F. C. H. Asmus, den voormaligen chef van den geneeskundigen dienst in Indië, afgevaardigd om aan de Britsch-Indische regeering op Java te verkondigen, dat eerlang de drie commissarissen-generaal zouden aankomen, belast met het overnemen van den Indischen Archipel; tevens moesten zij de noodige maatregelen treffen om de troepen, die mee uit Nederland zouden komen, onder dak te brengen.

Het vertrek van die commissie onderging eenige vertraging, doordat Napoleon onverwacht het eiland Elba verliet, om den oorlog met verdubbelde hevigheid te doen ontbranden. De troepen, voor Indië bestemd, moesten nu aan den grooten Waterloo-slag deelnemen; maar zoodra men den overweldiger voor goed onschadelijk had gemaakt, kon de reis naar Indië ondernomen worden en den 29sten October 1815 koos het eskader onder bevel van den schout-bij-nacht Buijskes zee.

Intusschen was men in Indië weinig genegen, om aan de bevelen, uit Europa ontvangen, gevolg te geven; hoewel lord Buckingham in 't laatst van 1814 reeds den Nederlandschen gezant te Londen had medegedeeld, dat de noodige instructiën waren afgezonden, had Raffles er aan gedacht, toen de terugkeer van Napoleon bekend was geworden, om in overleg met den gouverneur-generaal van Engelsch-Indië de ontvangen bevelen betreffende de overgave eenvoudig als niet gegeven te beschouwen, en toen Elout in 1816 te Batavia aankwam, bevond hij zelfs, dat er een nieuwe Britsche luitenant-gouverneur verwacht werd.

De commissie, welke de opdracht ontvangen had om de komst der commissarissen-generaal aan te kondigen, achtte die mededeeling overbodig, nu de tusschen het Engelsche en Nederlandsche gouvernement gesloten conventie reeds lang en breed op Java bekend was; Nabuijs hield zich echter onledig met te zorgen voor de huisvesting der troepen, die verwacht werden.

Zooals zich wel liet verwachten, vond hij 's lands militaire gebouwen in een allertreurigsten staat; velen waren in 't geheel niet meer te vinden, daar de Engelschen ze uit winstbejag verkocht hadden.

Elout en Buijskes waren den 26sten April 1816 te Batavia aangekomen, waar hun niet slechts de meeste moeilijkheden door de Britsche regering in den weg gelegd werden, maar de nieuwe luitenant-gouverneur John Fendall weigerde om de koloniën over te geven, zoolang hij niet directe bevelen daartoe ontvangen had, en zelfs toen hij de officiële stukken uit Groot-Brittanje in zijn bezit had, bleef hij nog weigerachtig om zich naar den inhoud daarvan te gedragen, voorgevende dat hij niet mocht handelen, alvorens hij een aanschrijving van den Britschen gouverneur te Bengalen zou ontvangen hebben, onder wiens onmiddellijke bevelen hij gesteld was. Doch eindelijk en ten laatste, den 6^{den} Juli, kwam zijne volmacht om de eilanden in den Archipel aan de Nederlandsche gevolmachtigden over te geven, 't geen door de Engelschen met leede oogen geschiedde.

Den 19^{den} Augustus 1816 had die overgave plaats; zoodat aan het traktaat, dat den 13^{den} Augustus 1814 tusschen Groot-Brittanje en Nederland gesloten was, eerst ruim twee jaar later uitvoering gegeven werd.

Hierdoor waren de commissarissen-generaal na hun aankomst in een moeilijke positie geplaatst geweest; zelfs de ontschepping der troepen, die met van der Capellen waren meegekomen, had aanleiding tot moeilijkheden gegeven. Maar men had zich mogen verheugen in de medewerking der ingezetenen van Batavia.

Op den dag der overgave werd die voor Nederland zoo heuglijke gebeurtenis, zoowel door het Engelsche als door het nieuwe bestuur, bij proclamatie bekend gemaakt; men zond troepen naar de verschillende districten en had den tact om een deputatie naar Djokjokarta en Soerakarta te zenden, ten einde die vorsten de verzekering te geven, dat men de traktaten, die zij met de Engelschen gesloten hadden, strikt zou nakomen, zoo zij den eed van getrouwheid aan het nieuwe gouvernement aflegden.

Aan baron van der Capellen waren voor den tijd van vijf jaren de thans hoogst belangrijke functiën van gouverneur-generaal toevertrouwd; alvorens echter zouden de zaken door de commissarissen-generaal geregeld worden.

Door de verstandige maatregelen van die commissarissen had de overgave nagenoeg overal zonder verzet plaats; alleen te Palembang en Bandjermasin moest men weldra tot de gewapende macht zijn toevlucht nemen.

Ook gaf de staatkundige toestand van Indië, nadat de Engelschen zoo ingrijpende hervormingen gemaakt hadden, reden tot bekommering; zij hadden de banden tusschen de inlanders en hunne hoofden verbroken en waren meermalen van eeuwenoude gewoonten afgeweken. Daarbij verkeerden de financiën in een hoogst onvoldoenden toestand.

Ten overvloede brak er al dadelijk een opstand in het district Krawang uit, alwaar een paar honderd weerspannigen onder zekeren Bagoes Jabien tot reden gebracht moesten worden; in 't laatst van 1816 werden 160 man met eenige inlandsche hulptroepen onder bevel van kapitein van Driel daarheen gezonden. De rebel werd door die krijgsmacht in zijn versterking aangetast en de orde hersteld.

De grootste moeilijkheid zou de overgave der Molukken met zich voeren, waarheen de commissarissen Engelhard en Middelkoop werden gezonden. Men vond die eilanden in een deerniswaardigen toestand; er heerschte bij de inboorlingen een geest van verzet,

die ieder oogenblik tot opstand kon overslaan. Amboina en de Banda-eilanden werden, zonder dat men tegenstand ontmoette, in bezit genomen; doch om Ternate en de andere eilanden van de Molukken weer onder ons beheer te brengen, waren verscheidene expeditiën noodig.

Al dadelijk nadat het eiland Honimoa in bezit was genomen, hadden de inboorlingen zich verzet, onder aanvoering van hun hoofd Thomas Matulesia, een bloeddorstig en gevaarlijk man, en weldra werd dat kleine eiland van den Molukschen Archipel het tooneel van een vreeselijk bloedbad. Ter gelegenheid van een opstand te Saparoea, de hoofdstad van het eiland, hadden de inboorlingen den resident van den Berg met vrouw en kinderen vermoord, zoomede het geheel onvoldoende garnizoen van Wijk bij Duurstede; een fort, dat in 1691 op een rots gebouwd was en de reede met een gedeelte van de baai bestreek. Slechts één kind ontkwam aan het moordwapen der opstandelingen en werd door een Maleische vrouw van onder de lijken der andere ongelukkigen bevrijd.

Zonder verwijl werden nu troepen onder bevel van den majoor-ingenieur Beetjes naar de plaats des onheils gezonden, om de rust te herstellen en de schuldigen te straffen. Doch de inboorlingen waren op tegenstand bereid en toen de landing ondernomen werd, werden de sloepen met een moorddadig geweervuur ontvangen; reeds bij een der eerste salvos werd de luitenant-ter-zee Munter door een geweerkogel doodelijk getroffen, waarop de jeugdige adelborst F. X. R. 't Hooft het bevel overnam en zonder aarzeling de troepen deed debarkeeren.

Het zou echter weldra blijken dat de macht, waarover men te beschikken had, veel te klein was; een grove fout, die doorgaans het Neerlandsch-Indisch-gouvernement heeft aangekleefd, en waarop wij meermalen in den loop van ons geschiedverhaal zullen moeten wijzen.

De muitelingen hadden zich in het fort genesteld, van waar zij

een hevig vuur op de naderende troepen richtten. De infanterie, onder bevel van kapitein Staalman, rukte langs drie wegen tegen de versterking op; doch de aanval werd afgeslagen en de zwakke afdeelingen werden van alle kanten bestookt door de opstandelingen, die in grooten getale waren opgekomen.

Een der drie kolonnes, onder bevel van luitenant Verbrugge, waarbij zich de moedige vaandrig 't Hooft bevond, ondernam tot driemaal toe den aanval; maar het geweervuur teisterde de kleine schare en de grootste dapperheid vermocht niets tegen de verpletterende overmacht van den goed gewapenden en verschansten vijand. Gelukkig voor hen werd het teeken tot den terugtocht gegeven; voor de beide andere kolonnes was het reeds te laat. Deze werden naar het strand teruggedrongen, de booten waren weggedreven; er bleef dus niets anders over voor de soldaten, dan hun leven duur te verkoopen.

De vijand bleef de ongelukkigen met zijn moorddadig vuur bestoken en na een kortstondige, maar hardnekkige worsteling waren de laatste ongelukkigen van die beide kolonnes gevallen. Te laat kwam de derde afdeeling op de plaats des onheils aan; kon zij haar wapenbroeders niet meer redden — zij kon ze ten minste wreken.

En dit deden de braven, ten koste van hun leven; want weidra was ook die kleine hoop omsingeld.

Slechts 13 man, waaronder de jeugdige adelborst 't Hooft, zijn aan de slachting ontkomen; 360 man, waaronder de majoor Beetjes en elf subalterne officieren, zijn op de plaats gebleven.

Aan 't Hooft was de Nederlandsche vlag toevertrouwd en zijn streven was, om die uit de handen der overmoedige muiters te redden, opdat zij niet zou bezoedeld worden. Met mannenmoed zich tegen de overmacht verdedigende, sprong hij ten laatste in zee, na de vlag van den stok gescheurd en om zich heen gewikkeld te hebben. Mocht het hem niet gelukken, 't hem toevertrouwde pand te bewaren, hij bereikte toch zijn doel; namelijk de geliefde

driekleur aan den vijand te betwisten. Op 't punt van door de golven verzwolgen te worden wikkelde hij het dundoek om zijne pistolen, die toch geen dienst meer konden bewijzen en liet het in zee vallen, waar het op den bodem van den Archipel voor onteering bewaard bleef. Met behulp van den matroos Vink, behoorende tot de equipage van de »Evertsen», gelukte het hem een der wegdrijvende booten te bereiken, waar het rampzalig overschot der wapenbroeders zich bij hen voegde. Nog bleef hunne positie niet benijdenswaardig; er was geen enkel vaartuig der vloot te zien, en de hongerdood stond hun dus te wachten — nog vreeselijker dan die door het staal der eilandbewoners.

Zij zwalkten uren lang op de zee rond, aan honger en, wat nog vreeselijker was, aan een brandenden dorst ten prooi; eerst des avonds kregen zij twee schepen in 't gezicht, die zij in 't holst van den nacht bereikten, uitgeput en niet langer in staat, om zich op de been te houden. Door de »Evertsen» opgenomen, verhaalden zij hun wedervaren, en zoo werd het bedroevend overschot der expeditionnaire troepen — een dozijn menschen, ten deele gewond, allen stervend van uitputting — op Amboina aan land gezet.

Het was thans hoogst noodig, den opstand te onderdrukken, opdat die geen veld zou winnen en alles was er aan gelegen om ons overwicht, dat sedert het verval en de opheffing der Compagnie zooveel geleden had, te herwinnen.

Daarom werd tot een nieuwe expeditie besloten, terwijl de vice-admiraal Buijskes in persoon naar Amboina gezonden werd, om het bestuur op zich te nemen.

Hij achtte het staatkundig, om niet dadelijk tot geweld over te gaan, maar vaardigde een proclamatie uit, waarbij hij de opstandelingen aanmaande, om de wapenen neer te leggen en zich aan de wettige regeering te onderwerpen. De meesten voldeden hieraan, zoodat een volledige amnestie kon worden verleend — alleen de

muiters op Honimoa en Noesa Laut werden hiervan uitgezonderd; onze vlag moest gewroken worden. Reeds was het fregat de »Maria van Reigersbergen», onder bevel van den kapitein-ter-zee J. Groot, voor Honimoa verschenen en had het fort Duurstede aan de opstandelingen ontveldigd; maar het achtergelaten garnizoen was te zwak om met vrucht tegen de inboorlingen op te treden, die het fort nu nauw insloten.

De expeditie, welke tegen Matulesia werd afgezonden, stond onder bevel van majoor Meijer. De »Evertsen», de »Nassau», de »Maria van Reigersbergen» en de korvetten »Iris» en »Zwaluw» zouden de landing beschermen en aan de operatiën der expeditie-naire troepen deelnemen.

Het was noodzakelijk, om de inlanders te verjagen uit de versterkingen, waarmee zij het fort hielden ingesloten; die retranchementen waren ongewoon sterk en bestonden uit hooge en zeer dikke muren, die aan het zwaar geschut der oorlogsschepen hadden weerstand geboden. De accessen waren onbegaanbaar gemaakt door randjoes — bamboesstokken met scherpe punten, die in den grond werden geslagen —, terwijl ook andere chicanes waren aangebracht om den aanval te bemoeilijken.

Desniettemin werd de stormenderhandsche aanval zonder aarzelen beproefd, terwijl het zwakke garnizoen gelijktijdig een uitval deed. De opstandelingen boden een geduchten tegenstand, die echter door onze dappere troepen overwonnen werd.

De eerste, die de muren beklom en er de Nederlandsche vlag op plantte, was de schieman Heers, behoorende tot de equipage van de »Evertsen».

Hiermee was het pleit niet beslecht; de vijand hield nog meerdere versterkingen bezet en bleef zich hardnekkig verzetten. Inzonderheid was de tegenstand moeielijk te breken te Ouw, waar een aanzienlijke vijandelijke macht zich in de versterkingen en huizen genesteld had, en zich met de kracht der wanhoop verweerde.

Matulesia bevond zich daar en leidde ook thans zelf de verdediging. Weer gelukte het hem, een der aanvalskolonne tot staan te brengen, toen luitenant Richemont, die zich aan het hoofd der kolonne bevond, doodelijk getroffen was en de overmacht der opstandelingen te groot werd. Vooral werd de toestand hachelijk, toen de kommandant der expeditionaire troepen, majoor Meijer, een kogel door de long had gekregen — waaraan hij kort daarop bezweek — en het opperbevel had moeten overdragen aan kapitein Krieger, die mede reeds gekwetst was. De troepen begonnen te wijken voor de herhaalde uitvallen van de muitelingen, die hunne verliezen in een oogwenk weer konden aanvullen. Doch toen men ten laatste een paar huizen in brand gestoken had, geraakte de vijand in verwarring en de onzen behaalden een beslissende overwinning. Thomas Matulesia, de ziel van den opstand, werd gevangen genomen, en nu waren de rebellen spoedig onderworpen.

Ook op Ceram werd een eind aan den opstand gemaakt en nadat overal de hoofden van den opstand in handen van de Nederlanders waren gevallen, was de rust in de Molukken hersteld en Buyskes, tot belooning voor zijn beleid door Koning Willem I tot kommandeur van de Militaire Willemsorde benoemd, werd vervangen door generaal-majoor de Kock, die tot gouverneur van de Molukken benoemd was en weldra te Amboina aankwam, om den dienst van Buyskes over te nemen.

De Engelschen hebben ons de weder-inbezitneming van de Oost-Indische bezittingen niet gemakkelijk gemaakt. Zoo hebben zij Bandjermasin verlaten en den sultan in de gelegenheid gesteld, om zijne vlag te hijschen, voordat de Nederlandsche gevolmachtigden nog waren afgezonden, om het over te nemen; de luitenant-gouverneur had zich over die handelwijze verontschuldigd door aan te voeren, dat een langer verblijf in het reeds vergevorderd seizoen niet wenschelijk geacht was geworden. Zulks hadde tot groote moeielijkheden kunnen aanleiding geven; te meer daar de Neder-

landers bij hunne aankomst op Bandjermasin alles in een betreurenswaardigen toestand vonden; maar gelukkig was de sultan ons niet vijandig gezind en werden de zaken daar zonder groote moeite voldoende geregeld.

Op Celebes talmden de Engelschen evenmin lang, omdat er een opstand was uitgebroken.

Over die bezittingen, welke niet aan den luitenant-gouverneur van Java waren onderworpen geweest, moesten afzonderlijke onderhandelingen worden gevoerd; dit gaf aanleiding tot vertraging, 't geen te meer te bejammeren was, omdat onze doodvijand Raffles tot luitenant-gouverneur van Benkoelen benoemd werd, die den vroeger ingeslagen weg weer volgde en ons zooveel mogelijke moeilijkheden in den weg legde. Het was zijn plan, om Sumatra voor Engeland te behouden, en daarom eischte hij de erkenning van schulden voor de gehouden administratie sedert 1795 en weigerde om alvorens de overgave te doen plaats hebben. Dit was wederrechtelijk, daar Java zonder voorafgaande regeling was overgegeven en men er niet aan gedacht had, om aldaar het hijschen van de Nederlandsche vlag te beletten. Intusschen spraken de uit Engeland ontvangen bevelen duidelijk en toen de Indische regering zich tot den gouverneur van Bengalen gewend hadden, kwam vandaar het bevel aan Raffles, om die overgave geen verdere moeilijkheden in den weg te leggen.

Raffles liet echter niet af. Onze vestiging te Palembang wekte ten eerste zijn wrevel op; vooral achtte hij het voor den Engelschen handel van waarde, om straat Soenda en die van Malakka, de beide toegangen tot den Archipel en de Chineesche zee, open te houden, en hij ontzag zich niet om op Nederlandsch grondgebied de Engelsche vlag te vertoonen, zoodat de kommissarissen-generaal genoodzaakt waren om zich op nieuw tot den gouverneur-generaal van Britsch-Indië te wenden, die Raffles in het ongelijk stelde.

Al de energie van de kommissarissen-generaal was noodig, om de slinksche plannen van Raffles te verijdelen. Zoo wist deze ook den sultan van Palembang over te halen, om zijne bescherming in te roepen; hij mengde zich aldaar op allerlei wijze in de aangelegenheden, en zond er zelfs den Engelschen kapitein Salmond met gevolg heen, waarop de nieuw benoemde kommissaris Muntinghe dien officier uitnoodigde, om Palembang te verlaten; toen aan dat verzoek niet voldaan werd, liet Muntinghe den Engelschman met diens gevolg in hechtenis nemen en naar Batavia vervoeren, vanwaar een Engelsch schip deze heeren weder naar Benkoelen overbracht, tot groote woede van Raffles, die echter op last van den gouverneur van Bengalen in de zaak moest berusten.

Muntinghe had dus de plannen van Raffles verijdeld en op Palembang het Nederlandsch gezag krachtig gehandhaafd; daar de sultan evenwel met de Engelschen geheuld had en zelfs eenmaal de Britsche vlag liet waaien, werd hij afgezet en zijn broeder Mahmoed Badroe'd'din in zijne plaats aangesteld. Deze daad van de regeering was wel gewettigd na de dubbelzinnige houding van den sultan; maar toch zouden de gevolgen ons noodlottig worden.

Borneo, dat de Engelschen sedert 1814 verlaten hadden, werd nu door de Nederlanders bezet; dit geschiedde ten deele om gevolg te geven aan het verzoek der vorsten van Pontianak en Sambas, welke hun gezag tegen de vele Chineezen, die zich op hun grondgebied hadden gevestigd, niet konden staande houden en een gezantschap naar Batavia hadden gezonden om de bescherming van de Nederlandsch-Indische regeering in te roepen. In het jaar 1818 werd de kommissaris van Boekholtz gezonden, die bijna gelijktijdig met den Engelschen gevolmachtigde Farquhar aankwam, die met den sultan een overeenkomst hoopte te sluiten; ook hier moesten de Engelschen onverrichter zake terugkeeren. Den 10^{den} Augustus werd onze vlag te Pontianak geheschen en de onderhoorigheid Tajan door troepen bezet.

Het eskader, dat van Boekholtz had overgebracht, had 600 man aan boord onder bevel van majoor Muntinghe. De kommissaris liet M. C. L. Hartmann, een oud artillerie-officier, als civiel gouverneur van Pontianak achter en vertrok naar Sambas, alwaar hij M. G. Muller tot resident benoemde.

Dat de sultans van Pontianak en Sambas zich niet ten onrechte voor de toenemende macht der Chineezen hadden bezorgd gemaakt, zou spoedig blijken. De Chineezen hadden op de westkust van Borneo een aantal vereenigingen (*kongsi's*) gevestigd, die de rijke goudmijnen bewerkten. Die kongsi's waren langzamerhand zeer machtig geworden, en begonnen als vrije republieken te leven.

Toen intusschen de Staten dier vorsten aan Nederland onderworpen waren, kwamen ook de Chineezen onder ons gezag, dank zij het beleid van den resident Muller, die te Montrado een samenkomst met de Chineesche hoofden had en een aantal kongsi's wist te nopen om zich goedschiks aan dat gezag te onderwerpen, waarbij de belastingen, die de Chineezen moesten opbrengen, gevonden werden door een hoofdgeld van 2½ Jav. ropij.

Pas even had Muller dit tot aller genoegen beschikt, toen de ambtenaar te Mamparawa, zekere Prediger, evenzeer te Montrado kwam, aldaar de vlag heesch en een ander contract met de Chineezen sloot, zonder zich te bekommeren om de overeenkomst, door Muller gesloten. Deze, hiermee in kennis gesteld, kwam nu te Montrado terug en liet de vlag van Prediger verwijderen.

Zulke onbezonnen handelingen strekten niet om de waardigheid van het Nederlandsch-Indisch gouvernement te verhoogen.

Nu kwam de sultan van Pontianak te overlijden; dat gaf eenige verwarring, die niet weinig vermeerderd werd door de hostiliteiten, welke de Chineezen zich begonnen te veroorloven.

De resident van Madoera, Roesler genaamd, werd met den nieuwbenoemden resident van Sambas, namelijk Reijnst, naar Pontianak gezonden, om de troonsopvolging te regelen en de gesloten trac-

taten te herzien; doch het ontbrak hun aan de noodige troepen, om den Chineezen ontzag in te boezemen. De gevolgen bleven niet uit; nog voor het einde van het jaar 1819 begonnen de Chineezen van Mandhor in opstand te komen.

Een aanval tegen het kamp van Pontianak werd door de troepen onder bevel van den resident Hartmann en kapitein Zimmerman afgeslagen. Ook Sambas werd met een aanval bedreigd.

Daarbij hadden onderscheidene kongsi's onderling verschillen, die tot bloedige tafereelen aanleiding gaven, en ook de zerooverijen namen zeer toe. Eerst toen er versterking van Java gekomen was, werd de toestand wat minder onrustbarend; doch het gouvernement was niet in staat, om op Borneo in de behoefte te voorzien, daar alle beschikbare krachten elders noodig waren.

DE EERSTE EXPEDITIE NAAR PALEMBANG.

Weldra zou Palembang het tooneel van den oorlog worden. Sultan Mahmoed Badroe'd'din had in 1818 voor de derde maal den troon beklommen; hij begon thans tegenover de Nederlanders een vijandige houding aan te nemen.

In October van het vorige jaar was Muntinghe tot kommissaris voor Banka en Palembang benoemd en deze had den toenmaligen jeugdigen sultan weten over te halen, om al zijne souvereine rechten aan de Nederlanders af te staan. Slechts een gedeelte behield hij en Mahmoed Badroe'd'din, die eenige districten tot zijn onderhoud had mogen behouden, nam weer zijn intrek in den kraton.

Raffles, toen reeds luitenant-gouverneur van Benkoelen, trachtte steeds invloed op den gang van zaken uit te oefenen, en zond zelfs gewapende Engelsche detachementen, die ten doel hadden om den sultan te nopen, zich voor de Engelschen te verklaren. Voorzeker hebben wij het aan den noodlottigen invloed van

den voormaligen luitenant-gouverneur van Java te danken, dat te Palembang stroomen bloeds zouden vloeien.

Muntinghe had zich met eenige troepen in het binnenland begeven, om een waakzaam oog te houden op de trouwelooze handelingen der Engelschen aldaar; intusschen bereidde Mahmoed Badroë'd'din alles voor, om zich van de Nederlandsche overheersching vrij te maken. Hij wist gedurende de afwezigheid van Munthinge, welke vier maanden duurde, de Rijks grooten tot zijne belangen over te halen en verzamelde troepen.

Het gevaarvolle van den toestand kon Muntinghe bij zijne terugkomst niet verholen blijven. Hij eischte gijzelaars van den sultan, ten einde tegen diens trouweloosheid gedekt te zijn; maar Mahmoed Badroë'd'din wierp thans het masker af en deed onverwacht een aanval op het garnizoen van Palembang, niet meer dan 500 man sterk, dat hem, niettegenstaande het door geen enkele versterking gedekt werd, afsloeg. De aanvallers moesten in den kraton van den sultan de wijk nemen, alwaar zij door de Nederlandsche troepen werden aangevallen, nadat de »Ajax" en de »Eendracht" vruchteloos beproefd hadden om in de hooge en dikke muren bres te schieten. De poging, om de poort van den kraton te forceeren, mislukte, zoodat men voor het oogenblik weinig tegen de rebellen kon uitvoeren. Muntinghe ging persoonlijk naar Batavia, om versterking te vragen, daar men, na gevoelige verliezen geleden te hebben, niet bij machte was, om den sultan tot rede te brengen; zelfs moest het overschot van het garnizoen — hoogstens 350 man — zich inschepen en Palembang verlaten; alleen kwamen de beide oorlogsschepen, na de troepen naar Batavia overgebracht te hebben, voor de monding der Soensang terug.

Te Batavia werd zonder verwijl tot een expeditie naar Palembang besloten; de schout-bij-nacht Wolterbeek werd met het opperbevel belast, terwijl Muntinghe de expeditie vergezellen zou. Den 21^{en} Augustus 1819 verlieten de oorlogs- en transportschepen de reede van

Batavia, om zich naar Palembang te begeven; de »Tromp» had den schout-bij-nacht en den kommissaris Muntinghe aan boord.

De weerspannige sultan besloot een krachtige tegenweer te bieden en had op Banka de zaden van opstand gestrooid, zoodat Wolterbeek het dienstig achtte, om eerst Banka-Kota aan te tasten, alwaar vele opstandelingen zich genesteld hadden.

Een afdeeling onder bevel van kapitein Laemlin, door gewapende sloepen ondersteund, nam de opgeworpen versterkingen en herstelde de rust op Banka, waarna de reis vervolgd werd; echter zeer langzaam, daar men veel van de aanhoudende regens te lijden had.

De expeditionaire troepen kwamen in een hoogst ongunstigen toestand voor Palembang aan; er waren zeer veel zieken aan boord, en toen men den 20^{en} October voor het eiland Gombora kwam, alwaar de sultan zich tot een hardnekkigen tegenstand had voorbereid, vond men de rivier versperd met groote boomstammen, die door het kruisvuur der batterijen bestreken werden.

Men drong, niettegenstaande het hevige vijandelijke vuur, tot in de nabijheid der batterijen door en liet het geschut spelen, ten einde de vijandelijke vuurmonden tot zwijgen te brengen; doch deze werden met bekwaamheid bediend, zoodat de schepen zeer veel te lijden hadden.

Drie dagen lang trachtte men zich een weg te banen door de versperringen en een geschikt punt te vinden, om tot een directen aanval over te gaan; maar alle pogingen bleven vruchteloos. Ook ditmaal weder bleken de expeditionaire troepen, die zoowel door ziekten als door den vijand zwaar geteisterd waren, onvoldoende te wezen om de opstandelingen de kracht onzer wapenen te doen gevoelen. Daarbij belemmerde de ingevallen regenmoesson de operatiën en de bodem was zoo moerassig, dat een landing onuitvoerbaar bleek te zijn.

Den 30^{en} October werd tot den terugtocht overgegaan, zonder dat het mogelijk geweest was, de versperringen in de rivier op te

ruimen. Wel bleven de schepen de monding der rivier blokkeeren; doch de expeditie was mislukt, tot bittere teleurstelling van van der Capellen, die kort geleden als gouverneur-generaal was opgetreden, nadat de kommissarissen-generaal hun taak voleindigd hadden.

Te eer was de slechte uitslag van deze expeditie te betreuren, omdat men zoo spoedig niet tot een tweede zou kunnen overgaan; daarom besloot men tot onderhandelen zijne toevlucht te nemen, dat echter tot geen resultaten leidde.

Op Banka was op nieuw de vaan des opstands opgeheven; de sultan van Palembang bleef daar stoken en in het laatst van het jaar 1819 werd de resident Smissaert door de bevolking vermoord. Het mocht de militaire macht gelukken, om verder de orde te bewaren; doch het was er verre van rustig, zoodat de behoefte aan een tweede expeditie zich dringend deed gevoelen.

Evenwel ontbrak ook in het volgend jaar de gelegenheid, om daartoe over te gaan, daar er gebrek aan matrozen bestond, terwijl men in Batavia hoopte dat ten gevolge van loopende onderhandelingen Benkoelen aan Nederland zou worden afgestaan, als wanneer men van dien kant het weerbarstige Palembang zou kunnen aanvallen. Er mocht echter niet lang meer gedraald worden en toen die onderhandelingen afsprongen, besloot de regeering, om een tweede expeditie naar Palembang te zenden.

Dat wij de vorige maal het hoofd gestooten hadden, deed de onbeschaamdheid der bevolking zeer toenemen; ook de bewoners van Banka deden strooptochten, zoodat kolonel Keer, die daar ter plaatse tijdelijk de functiën van resident waarnam, paal en perk aan die ongeregelheden meende te moeten stellen en aan luitenant-kolonel Riesz last gaf, om in de onderhoorigheden van Palembang de rust te herstellen. In zooverre slaagde deze gelukkig, dat onderscheidene districtshoofden hunne onderwerping aanboden, terwijl Keer zelf tegen Kota Waringie oprukte, waar de rebellen zich ver-

zameld hadden, en dank zij de groote dapperheid en doodsverachting der troepen, niet het minste door de bijzondere koelbloedigheid en het beleid van de luitenants Meurs en Hostingsky, de vijandelijke benting veroverde.

Dit maakte voor het oogenblik een goeden indruk; maar tegen de maand Augustus begonnen de rooverijen weer van voren af aan, en opnieuw moest kolonel Keer oprukken, tegen een benting, die de muiters in de nabijheid van het eiland Lepar hadden opgeworpen. Ook deze benting viel na een hardnekkige verdediging de onzen in handen, niet dan ten koste van zware opofferingen, daar wij vele dooden en gekwetsten te betreuren hadden; maar het brandpunt van den tegenstand was nu in onze macht.

Er werd door kolonel Keer met veel beleid te werk gegaan; in plaats van de opstandelingen door onbegaanbare moerassen tot in hunne schuilhoeken te vervolgen, nam hij zijne toevlucht tot proclamatiën, die ten doel hadden om de macht der hoofden te doen verminderen en de gemoederen weer tot kalmte te brengen. En hij slaagde zoo boven verwachting, dat op Banka tijdelijk de rust hersteld werd. Op den duur echter kon de toestand zoo niet blijven; Palembang bleef aanhoudend opruien en zich tegen ons gouvernement verzetten. Maar tevens besefte de Hooge Regeering, dat men niet weder het hoofd stooten mocht; dit zou ons overwicht in den Archipel gevaarlijk kunnen worden, en daarom werden alle krachten ingespannen om een voldoende macht te verzamelen, ten einde sultan Badroe'd'din naar behooren te tuchtigen.

Gedurende het jaar 1820 werden, zoowel te land als ter zee, de noodige voorbereidselen gemaakt om in den aanvang van het volgende jaar de expeditie te kunnen ondernemen. Tevens had men nu rijpelijk overwogen, hoe de staatkundige toestand moest geregeld worden, waartoe men tijdens de eerste expeditie in 1819 niet de noodige gelegenheid had gehad. Die aangelegenheid werd door den Raad van Indië onderzocht en de zienswijze gevraagd van den kommissaris Mun-

tinghe, waarna men het oog liet vallen op den onttroonden sultan Ahmed Nadjmoed'din en diens oudsten zoon, genaamd de jonge sultan, (sultanmoeda).

In eene vergadering der Hooge Regeering van 28 April 1821 werd hem vergiffenis geschonken en met de beide vorsten eene overeenkomst gesloten, waarbij bepaald werd dat de oude vorst den titel van »soesoehoenan" ontvangen, doch zich van alle inmenging in bestuurszaken onthouden zou; zijn zoon echter zou onder den titel van »sultan" als Nederlandsch vasal de regeering aanvaarden. Zijne inkomsten zou hij trekken uit de voortbrengselen van den grond; het gouvernement zou de in- en uitgaande rechten, de pachten enz. innen (16).

Men stelde te eer vertrouwen in den jongen sultan, omdat deze geen deel genomen had aan vroegere gebeurtenissen, en vooral ook omdat hij van een zacht en meegaand karakter was.

Het staatkundig gedeelte geregeld zijnde, was het nu zaak, een voldoende krijgsmacht te verzamelen, om den overmoedigen sultan te straffen, die den tijd niet verloren had laten gaan, maar zich op de ontvangst van een tweede expeditie had voorbereid.

In 't voorjaar van 1821 was alles gereed voor de expeditie, welke naar Palembang zou vertrekken.

Tot opperbevelhebber van de troepen, die te Batavia vereenigd werden, werd benoemd de generaal-majoor Hendrik Merkus de Kock, die luitenant-generaal Antingh als opperbevelhebber van het Indische leger was opgevolgd.

De vloot bestond uit 18 oorlogsschepen en 14 transportschepen (17), te zamen 414 vuurmonden voerende, bemand met 2600 koppen, waarvan 1200 Europeanen.

De macht, waarover generaal de Kock te beschikken had, was in 't geheel 4300 man groot, met inbegrip van de bemanning der schepen.

Het landingsleger was als volgt samengesteld:

Generale staf	30
Infanterie	1205
Artillerie	249
Genie-troepen en pioniers . .	143
Ambulance	52
Totaal	1679 man,

waarbij nog een honderdtal Indische soldaten moeten gerekend worden.

Ook waren er achttien veldstukken met toebehooren ingescheept. Het was dus een niet onbelangrijke strijdmacht, die ter reede van Batavia gereed lag, om naar Palembang te stevenen. Niets scheen thans den goeden uitslag in den weg te staan; de geest der troepen was uitmuntend; de expeditie was in alle opzichten van 't noodige te voorzien.... Daar kwam onverwacht een akelig zwart spook opdagen, dat het gansche plan in duigen dreigde te doen vallen.

De *cholera morbus*, die een paar jaren reeds zijn vreeselijken geesel in Hindostan gezwaaid had, barstte den 22 April te Samarang uit en verscheen weldra ook te Japara en te Batavia, juist op het oogenblik dat de troepen ingescheept zouden worden.

Hachelijk was de toestand, zwaar de verantwoordelijkheid voor het opperbestuur. Moest men de expeditie uitstellen, op een tijdstip dat alles in gereedheid was en de groote kosten gemaakt waren; en dat, terwijl de tuchtiging van Palembang geen uitstel gedoogde?

Moest men de troepen in de vaartuigen ophoopen, om wellicht een ijzingwekkenden vijand mee aan boord te nemen, die schrikbarende verwoestingen zou aanrichten onder de weerlooze menschenmassa, veel moorddadiger dan het staal en lood der opstandelingen; een vijand, die als een sluipmoordenaar zou rondwaren, met onverbiddelijkheid zijne offers kiezende, nog voordat

men den eigenlijken vijand zou bereikt hebben? Men aarzelde; doch van der Capellen besloot de expeditie toch door te zetten en — het geluk was hem gunstig.

TWEEDE EXPEDITIE NAAR PALEMBANG.

Den 9^{en} Mei 1821 van Batavia vertrokken, kwam men den 12^{en} Juni voor de batterijen aan de Pladjoe en op het eiland Gombora aan, die den toegang naar Palembang verdedigden.

Doch al was de cholera de Hemel zij dank geweken toen men half Juni aankwam, in de eerste dagen had de gevreesde ziekte op de schepen hevig gewoed, waartoe een drukkende hitte veel had bijgedragen; in twee dagen tijds waren zestig menschen aan de Aziatische ziekte overleden. Maar even onverwacht als zij uitgearsten was, even plotseling verliet zij de vloot weer, 't geen hoogstwaarschijnlijk aan de frissche zeelucht moet worden toegeschreven.

Gedurende de reis waren eenige transportschepen door storm van de vloot afgedwaald en de »Jacoba'' en de »Selima'', die twee kompagnieën infanterie aan boord hadden, leden schipbreuk op de klippen van de Duizend-eilanden; overigens werd de reis zonder verdere ongevallen volbracht.

Bij dagorder van den 14^{en} Mei had de generaal-majoor de Kock het opperbevel over de expeditionaire troepen aanvaard; tevens waren benoemd:

- tot chef van den generalen staf, de kolonel de la Fontaine;
- tot bevelhebber der zeemacht, de kapitein Lewe van Aduard, wien de kapitein-ter-zee Backer was toegevoegd;
- tot kommandant der infanterie kolonel Bisschoff;
- tot kommandant der artillerie luitenant-kolonel Riesz;
- tot kommandant der genietroepen luitenant-kolonel Cochius.

In tijds was de monding van de Soensang door marine-officieren verkend en gepeild geworden, zoodat men thans zonder gevaar met de vloot kon naderen. Ook de straat van Salanama was verkend, en die bleek een minder veilig vaarwater aan te bieden, 't geen niet belette dat de vloot den 12^{en} en 13^{en} Juni het anker wierp vlak voor de vijandelijke batterijen, die werkelijk een imposant schouwspel opleverden, zoo uitstekend waren zij getraceerd. Was men het eiland Borang voorbijgestevend, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, thans opende de vijand het vuur en zond »rackit api'', een gevaarlijk soort branders, op onze schepen af. De meeste waakzaamheid was noodig om de vloot daarvoor te beveiligen, daar zij meermalen de geheele oorlogs- en transportvloot dreigden in brand te steken en de matrozen zich meermalen te water moesten begeven om de touwen stuk te hakken, waaraan de brandende gevaarten bevestigd waren.

De voorhoede bestond uit 12 lichtere vaartuigen, die in drie divisies verdeeld werden, onder de bevelen van de luitenants-ter-zee van den Ende, Halewijn en Jolly. Die voorhoede werd gevolgd door vijf grootere schepen, welke op een half kanonschots afstand de beweging volgden; aan boord van een daarvan, de brik »Elisabeth Jacoba'', bevond zich het gezin van den sultan, die geroepen was om den rebel te vervangen. In de derde linie volgden de transportschepen.

Gedane verkenningen hadden met tamelijk veel zekerheid doen kennen, dat de vijand zijne macht hoofdzakelijk op het eiland Gombora en aan de boorden der Pladjoe had saamgetrokken. Een nadere verkenning van de positiën des vijands aan deze rivier werd noodig geoordeeld; die werd aan kolonel Bisschoff opgedragen, welke met 800 man moest landen en de opdracht ontving om den linker-oever der Pladjoe te volgen, zoo mogelijk de vijandelijke positie te omtrekken en dan in verband met het vuur der marine den aanval te beproeven.

De landingstroepen zouden het hard te verantwoorden hebben. Al dadelijk werden zij begroet door een goed onderhouden vuur uit de inlandsche vaartuigen, die daar ter plaatse in grooten getale zich op de rivier bevonden; wel gelukte het door eenige worpen uit de Coehoorn-mortieren die kleine vaartuigen te verjagen, maar toen men verder oprukte, zag men zich blootgesteld aan het vuur, dat de opstandelingen van achter de opgeworpen versterkingen op onze troepen richtten, die daarenboven wegens het onbegaanbaar, doorgaans moerassig, terrein slechts langzaam konden avanceeren.

Tegen het invallen van de duisternis werd de toestand zoo hachelijk, dat kolonel Bisschoff nadere bevelen liet vragen; eerst in den volgenden morgen ontving hij de machtiging, om terug te gaan. Doch intusschen hadden de troepen een ontzettenden nacht doorgebracht.

Zij hadden een zoogenaamd bivouak betrokken, want een daartoe geschikte plek was nergens te vinden geweest, zoodat zij tot aan de knieën in 't water stonden, daar de vloed het geheele bivouak onder water gezet had; daarbij was de cholera weer onder de troepen uitgebroken, en zij vond thans een al te goede prooi.

Daar stonden de soldaten dien nacht in 't duister, ieder oogenblik moerende duchten, door het water verzwolgen, door de zwarte ziekte aangetast, door den vijand overvallen te worden.... Menig-een heeft dien nacht een vreeselijken dood gevonden.

Waar zulke ontbering geleden, aan zulke gevaren moedig het hoofd geboden wordt, moet men eerbied hebben voor den soldaat.

Nadat kolonel Bisschoff des morgens van den 17^{en} Juni teruggekeerd was, werd tegen den 20^{en} Juni een algemeene aanval beraamd.

Des nachts waren de oorlogsschepen vooruitgekomen om zich in slagorde te scharen. Eerst des morgens om negen uur werd van onze zijde het vuur geopend; kolonel Keer zou met 300 man de landing bewerkstelligen en een aanval beproeven. Die aanval moest echter gestaakt worden, daar er aan boord van eenige kanonneer-

booten gebrek aan munitie ontstond; daarbij hadden de »Nassau'', de »Dageraad'', de »Zeepaard'' en de »van der Werff'' veel door het vijandelijk vuur geleden, zoodat de opperbevelhebber, die zich met zijn staf aan boord van de »Johanna'', kommandant de luitenant-ter-zee Scheidius, begeven had, beter oordeelde om den aanval niet door te zetten. De schepen waren zwaar geteisterd, daar zij aan het kruisvuur van niet minder dan 90 vuurmonden waren blootgesteld geweest, die door den vijand goed bediend werden.

Zelfs viel een der kanonneerbooten in handen des vijands; eerst later werd zij weer genomen.

Wel jammer was het, dat de aanval niet doorgezet kon worden, daar zulks den moed des vijands niet weinig aanvuurde, terwijl de troepen, die veel van de cholera te lijden hadden, zeer naar den aanval verlangden; maar behalve dat vele schepen in ontredderden toestand verkeerden, had ook de manschap rust noodig.

Reeds had men 46 dooden en 96 gewonden te betreuren; alleen het fregat »van der Werff'' had 16 dooden verloren en 48 gewonden aan boord. Gesneuveld waren de luitenant-ter-zee Michael en de adelborst van der Maas; zwaar gewond de luit.-ter-zee de Vries en de adelborst Collot d'Escury.

De opperbevelhebber achtte het raadzaam, onder deze omstandigheden den aanval niet door te zetten; dit moge, met het oog op den ontredderden toestand, waarin eenige schepen verkeerden en de groote vermoeidheid der manschap, goed gezien zijn geweest, het deed echter den overmoed van den vijand zoo mogelijk nog toemenen; want op nieuw zag hij de onzen wijken voor zijn vuur.

Intusschen waren de gekwetsten aan boord van de ziekeschepen gebracht, waar hun een goede verpleging ten deel viel, dank zij de onvermoeide zorgen der officieren van gezondheid Cornelissen, van Raelten en Didam.

Doch gelukkig voor de eer van onze vlag, zouden des vijands victoriekten weldra verstommen en zijn overmoed zou voor wanhoop plaats maken.

Aan de manschap werd een paar dagen rust gegund; den 23de zou de beslissende aanval plaats grijpen. Met het aanbreken van den dag begaf generaal de Kock zich aan boord van de »Johanna», om het gevecht te kunnen leiden, en zóó snel en geregeld namen de oorlogsschepen de hun aangewezen plaats in, dat reeds om vijf uur alles in slagorde geschaard was, onder het vuur der vijandelijke batterijen.

Men bemerkte dat de batterijen van Gombora begonnen te verflauwen; nu ontvingen kolonel Bisschoff en de luitenant-kolonel Riesz bevel, om tot den aanval over te gaan. Onder een hevig vuur werd de landing volvoerd; doch onze dapperen schenen zich om het moordend schroot niet te bekommeren.

Door officieren en manschap werden wonderen van dapperheid verricht. Luitenant-kolonel Riesz wees zijn troepen zelf den weg, drong door een schietgat de vijandelijke versterking binnen en wierp zich met de sabel in de vuist te midden van den vijand. Helaas! die vermetelheid zou hem duur te staan komen, want hij ontving een lanssteek in de borst, die hem deed neerstorten; ware hij niet op den voet gevolgd geworden door de kapiteins George, Gey en luitenant van Geen, het ware met hem gedaan geweest. -- Een oogenblik later werd door den vaandrig Le Jeune de Nederlandsche driekleur op de versterking geplaatst.

Intusschen was het vuur der drijvende batterijen door de kanonneerbooten tot zwijgen gebracht; ten deele ook door de batterijen op het eiland Gombora zelf, daar kapitein Gey den vijand thans met diens eigen vuurmonden beschoot.

Wel was hierdoor de tegenstand reeds belangrijk gebroken, maar de vijand onderhield het vuur uit de batterijen aan de Pladjoe, zoodat kolonel Bisschoff aan den opperbevelhebber de noodige versterking liet vragen. Deze laatste geeft kolonel de la Fontaine bevel, om de reserve-troepen onder majoor de Leeuw te zenden en laat kolonel Bisschoff weten, dat de gevraagde versterking ten spoedigste

zal gezonden worden. Zonder verwijl maakt deze zich nu gereed, om met ongeveer 800 man de rivier over te steken.

En thans werd door kolonel Bisschoff en een handvol dapperen een heldenfeit bestaan, zooals wij er maar weinigen te boeken hebben; een daad van heldhaftigheid en vermetelheid, die schier aan het ongeloofelijke grenst.

Terwijl de maatregelen getroffen werden, om den aanval onder behoorlijke dekking van de kanonneerbooten te ondernemen, ziet Bisschoff, hoezeer onze schepen door het onafgebroken vuur der goed bediende vijandelijke vuurmonden geteisterd worden. Hij kan dit niet langer werkeloos aanzien; slechts aan zijne onversaagdheid gehoor gevende, springt hij in een sloep, die hoogstens een vijftigtal soldaten kan bevatten, en zonder het vertrek van de overige sloepen af te wachten, begeeft hij zich naar den anderen oever van de rivier, om met de 50 man, die vol geestdrift hun aanvoerder gevolgd zijn, den aanval op de geduchte werken aan de Pladjoe te ondernemen.

Gelukkig belette de hevige rook, die tengevolge van het aanhoudend schieten des vijands als een gordijn voor de schietgaten hing, dat de vijand de sloep zag naderen; anders ware er niets van de kleine schaar terecht gekomen. Nu kon men ongemerkt naderen en snel, maar voorzichtig voortgaande, had men weldra den oever bereikt, met angstigen blik gevolgd door de overige manschap, die het waagstuk van den tegenovergestelden oever gade sloeg, maar thans, tot besef van den hachelijken toestand harer kameraden gekomen, zich haastte om op hare beurt de rivier over te steken.

Kolonel Bisschoff, ongemerkt geland zijnde, volgt slechts de inspraak van zijn moedig hart en niet eens naar de overige troepen omziende, rukt hij tegen Pladjoe op en valt, zonder zich om de overmacht van den vijand te bekommeren, de batterijen aan.

Hadde deze eenig begrip gehad van den aard dier attaque, hij zou trots de leeuwenmoed van kolonel Bisschoff en de zijnen een gemak-

kelijke overwinning behaald hebben; maar hij wist in 't minst niet, dat daar een waagstuk werd bestaan, waarvan de wederga in geen geschiedboek is aan te wijzen, zoo men bedenkt hoe de onzen reeds het hoofd hadden gestooten voor die vijandelijke werken, welke door den vijand onneembaar werden geacht. Hij bleek evenwel tegen dien onverwachten aanval niet bestand te zijn; even als altijd, dachten ook nu de inlanders dat zij omcینگeld waren en dit denkbeeld alleen was voldoende om hen op de vlucht te drijven. Zonder zich rekenschap te geven van de sterkte der krijgsmacht, die hen overviel, gaven zij toe aan de paniek, welke zich in een oogwenk van hen had meester gemaakt.

Er waren evenwel meer batterijen en deze bleven het vuur onderhouden, zonder nog ontdekt te hebben, wat er gaande was.

Van de andere zijde der rivier hadden onze troepen den uitslag van het waagstuk gadegeslagen; want hoezeer men zich haastte om de troepen te embarkeeren, men ware niet in staat geweest, Bisschoff en de zijnen te ontzetten, zoo de vijand tot bezinning was gekomen.

Weldra kwamen de troepen nu successievelijk aan en nu werden nog andere werken genomen; doch de grootste, zwaarst bewapende batterij bleef weerstand bieden, en hoofdzakelijk hebben wij het te danken aan den bewonderenswaardigen heldenmoed van den toenmaligen sergeant-majoor Veltman, dat ook dit werk viel en alzoo de weg naar Palembang open lag.

Een kompagnie van het 48e regiment, zijn aanvoerder — den kolonel Bisschoff — waardig, ondernam den aanval op de bedoelde batterij.

Het gelukte onze soldaten om in het werk door te dringen; maar met hoeveel *élan* de aanval ook geschied was, hoezeer men zich trachtte staande te houden, het mocht ditmaal niet gelukken; de troepen, door een tiendubbele overmacht bestookt, moesten terugtrekken. Maar niet *allen* verlieten de batterij; één man bleef stand houden

en geheel alleen den verwoeden vijand het hoofd bieden; die man was Veltman. Zoodra bespeurde men niet, dat de sergeant-majoor zonder eenige hulp tegen de menigte worstelde, of één enkele schok deed, als ware het, allen trillen; dit schoone voorbeeld deed den zinkenden moed herleven en zonder de minste aarzeling werd de aanval hernieuwd — juist bij tijds nog om den onversaagden Veltman te ontzetten, die met wonden overdekt ineenzakte, toen hij zich weder door de zijnen omringd zag.

Doch hij zou aan die wonden niet sterven; hij genas, sterkte spoedig aan, en zag zich door zijne benoeming tot officier en het ridderkruis voor zijn uitstekende daad beloond.

Na dien moedigen en cordaten aanval op de batterijen aan de Pladjoe, die allen de onzen in handen vielen, was de weg naar Palembang vrij. Den sultan bleef niets over dan de kraton, waarin hij zich wellicht nog eenigen tijd hadde kunnen verdedigen; doch zijn zedelijke kracht was gebroken. Hij had den klauw van den Nederlandschen leeuw gevoeld

Dat door onze troepen wonderen van dapperheid verricht waren, werd door den opperbevelhebber volmondig erkend; in een dagorder, reeds den 25sten uitgevaardigd, betuigde generaal de Kock zijne erkentelijkheid aan leger en marine voor den voorbeeldigen moed en de volhardende inspanning, door hen betoond.

»De batterijen van het eiland Gombora en de rivier van de Pladjoe,» zoo ongeveer luidde die dagorder, »zullen onder de heldendaden in de Nederlandsche geschiedboeken vermeld worden. De overwinning, die wij behaald hebben, is het vaderland verschuldigd aan den onversaagden moed der officieren, aan de dapperheid van den soldaat en aan de voorbeeldige eensgezindheid, die tusschen de strijdkrachten te land en ter zee geheerscht heeft. Er blijft ons nog over, den kraton van Palembang, niet ver van hier gelegen, te nemen; een operatie, welke gemakkelijker is geworden, sedert er zoo veel belangrijke wapenfeiten volvoerd zijn. Intusschen, de vijand verdedigt

zich dapper, en de opperbevelhebber doet nogmaals een beroep op uw toewijding."

De beslissende dag van den 24sten kwam ons op een verlies van 33 dooden en 133 gekwetsten te staan; gesneuveld was de luitenant der mariniers Serres; de luitenant-ter-zee van den Ende, en de tot de koloniale marine behoorende luitenant Huiberts waren gevaarlijk gewond; van den Ende bezweek weldra aan de gevolgen der be-
komen wonden.

Die braven hadden niet nutteloos hun bloed voor het vaderland gestort; want Palembang was bedwongen. Wel is waar hadde de sultan nog een langdurigen tegenstand kunnen bieden in den kraton, die door zware muren voor een stormenderhandschen aanval beveiligd werd en met meer dan 70 vuurmonden bewapend was; maar de sultan zag tijdig in, dat van een wanhopige verdediging des kratons weinig te verwachten was; hij begreep, dat hem niets anders overbleef, dan het hoofd in den schoot te leggen en werkelijk verklaarde hij zich bereid, om zich aan den overwinnaar te onderwerpen.

Hij moest zich op genade of ongenade overgeven en zelfs zich aan den vernederenden eisch onderwerpen, om dadelijk de kanonnen van de muren te verwijderen.

De kraton, waarvan de verovering de onzen nog op zware verliezen ware te staan gekomen, viel hun nu zonder slag of stoot in handen; men vond er 74 kanonnen, waarvan 31 bronzen, zoodat met inbegrip van de reeds veroverde vuurmonden door de expeditie 200 stukken geschut waren buit gemaakt, die een geruimen tijd onze marine en onze troepen in bedwang hadden gehouden.

Sultan Mahmoed Bader Eddin, die nog niet dadelijk de harde voorwaarden van den opperbevelhebber aangenomen, maar twee dagen beraad gevraagd had, werd nu aan boord van een oorlogsschip naar Batavia overgebracht en daarna naar Ternate gezonden, om zijne dagen verder in ballingschap door te brengen; volgens de

voorloopig gesloten overeenkomsten aanvaardde nu zijn neef het bestuur onder den naam van Batoe Ahmed Nadjmoe'd'din, terwijl diens vader den titel van soesoehoenan Ratoe Hosein Dlia Eddin ontving.

Had het eerst kortelings herstelde Nederlandsch gezag veel geleden door den overmoedigen tegenstand des sultans van Palembang, de glansrijke uitslag der moeitevolle expeditie deed op nieuw aan geheel Indië zien, dat Nederland nog niet verbasterd was en den wil, de macht bezat, om zijn heerschappij in den Archipel te doen eerbiedigen. Schitterend was de eer onzer vlag gewroken.

De sultan van Palembang had altijd als zeer rijk bekend gestaan en dus baarde het wel eenige teleurstelling, toen men in den kraton slechts een kleine som gelds vond; maar later ontdekte men rijke schatten, zoowel in geld als goud en edelgesteenten, die door de regeering gebruikt werden om de oorlogskosten te dekken en tevens om aan onze dapperen een gratificatie uit te reiken. Terecht toch was de opperbevelhebber zeer tevreden over het gedrag der troepen en in zijn rapport aan den gouverneur-generaal verklaarde generaal de Kock, dat het ondoenlijk was om de namen te noemen van hen, die zich bij deze gelegenheid onderscheiden hadden, daar hij dan *allen* zou moeten opnoemen, die aan de expeditie hadden deelgenomen; voorwaar de vleidendste getuigenis, die wellicht ooit door een legerhoofd is afgelegd.

Luitenant-kolonel Taets van Amerongen, adjudant van den gouverneur-generaal, die de blijde tijding naar Batavia overgebracht had, werd ook uitverkoren, om den gelukkigen uitslag der expeditie in het moederland bekend te maken.

Dat men, zoowel daar als in Indië, het gewicht der behaalde overwinning levendig beseftte, bleek genoegzaam uit de eer en de onderscheidingen, die aan de terugkeerende troepen en inzonderheid hun bekwamen opperbevelhebber ten deel vielen; toen generaal de Kock te Batavia aankwam, werd hij met enthousiasme ontvangen en door

den koning tot luitenant-generaal en kommandeur der Militaire Willemsorde benoemd. Dat ook de diensten, door de overige officieren en minderen bewezen, op den waren prijs werden gesteld, kan blijken uit de lange lijst van decoraties, die aan dit werk is toegevoegd. Ook ons Parlement liet die belangrijke aangelegenheid niet ongemerkt voorbij gaan en een der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, M. D. F. van Alphen, stelde voor om getuigenis af te leggen van de wijze maatregelen, door den gouverneur-generaal genomen, het edel gedrag, de dapperheid van den bevelhebber, den moed en de onversaagdheid der officieren en soldaten. »En wij gelooven niet ten onrechte», merkte hij aan, »dat van af deze stonde eerst het herstel, de duurzame bevestiging van onze autoriteit in die verwijderde gewesten kan gerekend worden.»

Wat men wel eenigermate had kunnen voorzien, was de mogelijkheid dat de soesoehoenan zich met de regeering zou gaan bemoeien; dit was weldra het geval. Ook in andere opzichten werd de overeenkomst, tusschen den jongen sultan en de hooge regeering te Batavia gesloten, niet nagekomen, zoodat al spoedig weer nieuwe moeielijkheden dreigden te ontstaan.

Luitenant-kolonel Keer, resident van Banka, werd vervangen door den kommissaris van Sevenhoven, die verandering in den toestand besloot te brengen, daar hem gebleken was, dat vooral in de bovenlanden de bevolking door de hoofden onderdrukt werd; hij zag nu reeds, dat het contract van 28 April 1821 niet voldoende was te achten om de belangen van het gouvernement, zoowel als die van den sultan, te behartigen, en nadat hij naar Batavia vertrokken was om dienaangaande nadere voorstellen aan den gouverneur-generaal te doen, keerde hij terug en sloot een nieuwe overeenkomst met den sultan, waarbij deze het bestuur en de rechtspleging grootendeels aan het Nederlandsche gouvernement overliet, waarvoor hem een inko-

men van 1000 Spaansche matten ¹⁾ in de maand werd toegekend, terwijl men tevens de verplichting op zich nam, om de leden van zijn gezin te onderhouden.

Dit definitief contract werd in den kraton in tegenwoordigheid van de Rijks grooten gesloten en daarna aan het volk bij proclamatie bekend gemaakt.

Van Sevenhoven meende nu dat de quaestie tot algemeen genoegen opgelost zou zijn; maar spoedig zouden hem op min aangename wijze de oogen geopend worden over de ontevredenheid der Rijks grooten in des sultans omgeving; er werd namelijk een trouwelooze aanslag op zijn leven gepleegd, waaraan hij slechts als door een wonder ontkwam. Toch vermeende hij, dat zijne taak volvoerd was, daar Palembang thans rustig was — of althans scheen te zijn; hij droeg zijne betrekking over aan M. J. C. Reijnst, die tot zijn opvolger was aangewezen en vertrok.

Aldra zou het overtuigend blijken, dat ook de sultan en de soe-soehonan niet ter goeder trouw waren. In het laatst van het jaar 1824 geschiedde het innen der belastingen niet zonder tegenstand, terwijl Saïd Hanza, een Arabier, in het binnenland volk verzamelde. Eene maand later ontdekte men een snoode poging, om het garnizoen te vergiftigen, en toen de resident een ambtenaar zond, om zich van den vermoedelijken schuldige te verzekeren, bleek het ook — zooals men reeds reden had gehad, om te vermoeden — dat de sultan de hand in deze zaken had; want deze nam dien ambtenaar gevangen en belette hem dus, om den schuldige te arresteeren.

En des nachts, volgende op den dag dat de sultan dit verzet gepleegd had, beproefde hij met 400 man een aanval op het Nederlandsche garnizoen, dat zich buiten den kraton bevond; die onverwachte aanval werd afgeslagen, daar hij met weinig overleg geleid

¹⁾ De waarde van een Spaansche mat was f 2,55.

werd, en kwam ons hoogstens op een twintigtal gewonden te staan, terwijl den vijand gevoelige verliezen werden toegebracht en de sultan, de gevolgen van dien onberaden stap vreezende, het binnenland in vluchtte.

De soesoehoenan begreep, dat hij zich niet langer kon verzetten en stelde de Nederlandsche beambten, die onder allerlei voorwendsels gevangen waren gehouden, thans in vrijheid. Het was echter te laat; hij werd met de »Wilhelmina» naar Batavia overgebracht, waar hij in het begin van het volgende jaar overleed.

De sultan bleef in de binnenlanden rondzwerfen, vruchteloos trachtende, zich een voldoende aanhang te verwerven om de Nederlandsche regeering het hoofd te bieden. Van Sevenhoven kwam nu op nieuw als kommissaris te Palembang (Mei 1821); hij vond daar alles tamelijk rustig, maar achtte het toch noodzakelijk om zich van den weerspannigen sultan meester te maken. Daar diens zaak hopeloos stond, gaf Ratoe Ahmed Nadjmoe'd'din aan de overredende taal van een hem toegezonden Indisch hoofd gehoor en stelde zich ter beschikking van den Nederlandschen kommissaris (9 Augustus 1821), die hem naar Batavia liet overbrengen, alwaar hij met verbanning naar Banda gestraft werd.

Thans nam de resident de leiding der regeering op zich, terzijde gestaan door een Rijksbestuurder, dien hij echter niet meer macht in handen gaf dan raadzaam werd geoordeeld.

Op het eiland Sumatra hadden nu gebeurtenissen plaats, die de aandacht meer dan vroeger op dit eiland deden vestigen. Dat het later een voorname rol in onze Indische krijgsgeschiedenis gespeeld heeft, weet een ieder — al ware het door den bloedigen oorlog, die op den Noordelijken uithoek, het Rijk Atjeh gevoerd wordt en die op den huidigen oogenblik nog zooveel millioenen, wat erger is, zooveel bloed verslindt

Mogen enkele duistere fragmenten in de werken van Plinius en Ptolemaeus doen vermoeden, dat Sumatra reeds ten tijde der Grieken

en Romeinen bekend was, de mogelijkheid daarvan is nooit voldoende opgehelderd en trouwens is er zoo weinig met zekerheid van te bepalen, dat het noodeloos is, om ons daarin te verdiepen. Dit eiland, het grootste der Soenda-eilanden, van het schiereiland Malakka gescheiden door de straat van dien naam, van Java door de straat Soenda, werd in de grijze oudheid door Oosterlingen bewoond; in de laatste helft der twaalfde eeuw was het in bezit van de Maleiers, die echter, in het jaar 1169 ongeveer, door een zekeren Siri Puri Bowana onderworpen werden. Toch hebben de Maleiers op dat uitgestrekte eiland, 6000 geogr. mijlen groot, verschillende rijken gesticht, waarvan Ménangcabo tot op onzen tijd bleef bestaan.

De eigenlijke ontdekking door de Europeanen had plaats in het jaar 1509 door den Portugees Lopez de Seguiro, die in het rijk Atjeh landde; de toenmalige koning van dat oude, eertijds zoo machtige, rijk had toen over een vloot van 800 schepen en een leger van 60,000 man te beschikken, en de grootste welvaart heerschte in zijn gebied.

Het eiland Sumatra wordt door den equator gesneden en is in alle opzichten een door de natuur rijk gezegend land. Het strekt zich uit van het Noord- naar het Zuid-Westen, tusschen 5° 31' Noorderbreedte en 6° Zuiderbreedte, en tusschen de 95 16' en 106° 10' Westerlengte. Het heeft over de lengte een driebubbele bergketen, waarvan de hoogste toppen Ophir, Goenong-Passaman (deze beide liggen vlak onder den aequator) en Goenong-Kosumbra zijn; zij hebben eene hoogte van 13,000—14,250 voet, en zijn doorgaans met sneeuw bedekt; lachende valeien omzoomende, vindt men er onmetelijke plateaux, die van een heerlijke natuur getuigen. De meeste bergen zijn uitgebrande vulkanen; anderen zijn nog vuurspuwende bergen, waarvan onverwacht de krater een rookkolom ten hemel zendt en de glooiingen van den bergtop in een grauw kleed van lava hult; ook zijn aardbevingen geen zeldzaamheid, die het indrukwekkende der somwijlen woeste natuur nog verhoogen!

Nog te weinig bekend zijn de binnenlanden van dit prachtige eiland, waarvan het klimaat in de lagere streken voor Europeanen ongezonder moge zijn, maar in de hoogere gedeelten daarentegen aangenaam en gezond is.

Ook hier is het land verheven schoon; de natuurverschijnselen zijn imposant. Soms loopt de weg, zoo schrijft Olivier, over den hoogen kant van een berg, zoodat, vijf of zes voeten van het pad, aan beide zijden verschrikkelijke ravijnen gapen, waarvan de diepte bij het nederzien doet duizelen. De weelderige plantengroei en de fraaie, hooge boomen, die de hellingen der bergen tot aan de kruinen bedekken, benemen het akelige van zulk een afgrond. Deze ravijnen gelijken naar onmetelijke kraters van uitgebrande vulkanen; ofschoon zij dit hoogstwaarschijnlijk niet zijn, daar de kraters gewoonlijk op of nabij de toppen der vuurbergen gelegen zijn. Veeleer werden deze onafzienbare diepten door dezelfde Almachtige hand gevormd, welke de bergen heeft gemaakt, en beiden zijn oorspronkelijk aldus voortgebracht. De drie rijen van bergen zijn tot op hunne kruinen met sombere, zware wouden bedekt, die zoo oud schijnen te zijn als de bergen zelve; sommige boomen bekomen een verbazende dikte.

En hoe trotsch zijn de natuurverschijnselen in die woeste bergstreken, nu eens met een ondoordringbaar woud bedekt, dan weder de kale toppen ten hemel strekkende, als om wraak schreiende over de naaktheid en armzaligheid der natuur. Wee den ongelukkige, die daar verdwaald raakt, langs onbegaanbare wegen, welke zich door doornen en slingerplanten kronkelen, die de Europeanen de kleeren van het lichaam halen en den inboorling het naakte lichaam openrijten en met bloed bespatten.

Toch is het majestueus, wanneer men zich boven in het gebergte bevindt en een dreigend onweder de stille landstreek van aanzicht doet veranderen. Men moet het hebben bijgewoond, om al het indrukwekkende van den donder in deze binnenlanden te leeren kennen, als die woedende strijd der elementen den zwerveling overvalt.

Aan onze voeten is alles in duisternis en nevelen gehuld — zoo ongeveer geeft Olivier zijne indrukken weer —; wij staan boven de toppen der omliggende bergen en voor 't eerst van ons leven hooren wij het geratel van den donder beneden ons. Boven onze hoofden schijnt de hemel vergramd te zijn over den hoogmoed van den mensch, die tot in de verhevene gewesten der lucht heeft willen doordringen, terwijl het gerommel van den vulkaan, dat wij bij tusschenpoozen hooren, ons met een heiligen schrik vervult, alsof wij werkelijk het verblijf der hemellingen naderen.

Dit alles is echter slechts de voorbode van den zondvloed, die het aardrijk weldra zal overstelpen. De duisternis, die in deze oorden heerschen kan, gaat alle denkbeeld te boven. Aan de eene zijde ziet men hemelhooge steilten, aan de andere den diepen afgrond, zonder een enkelen boom, die ons tot steun kan strekken, of waaronder men voor het onweder, dat zich zamenpakt, kan schuilen; zonder een stuk droog hout om vuur te kunnen maken. In deze hooge berggevaarten zijn wij in een stikdonkeren nacht gehuld; het geratel van den donder wordt gedurig heviger; de felle bliksemstralen vermeederen bij elken slag, terwijl de vulkaan, hoog boven ons hoofd, schrikbarend dreunt en brult.

Plotseling stort de regen als een watervloed op ons neder; onze fakkels en het vuur, dat wij met groote inspanning hebben aangeemaakt, zijn in een oogenblik uitgebluscht.

Door vermoeienis afgemat en ontbloot van versterkende levensmiddelen, zoude men zich gaarne aan den slaap overgeven om zijn ellendigen toestand te vergeten; maar dit zoude onfeilbaar een doodslaap worden, want het neêrstreamende water dreigt den rondwalenden reiziger naar den afgrond mee te sleepen.

In 't rond liggen stammen van doode boomen, waarvan sommigen van reusachtige dikte en hoogte; anderen staan overeind, zonder een enkelen tak. Al die stammen zijn zwart, alsof zij door den bliksem getroffen zijn geweest; een of andere geweldige schok, ten

gevolge van een machtig natuurverschijnsel, moet dit weleer prachtige woud in zulk een toestand gebracht hebben — wellicht het gevolg van een uitbarsting, die nog voor korten tijd had plaats gehad.

Bevindt men zich op den top van de Goenong-dempo (heilige berg), dán kan het geen bevreemding baren, dat de inlanders dat gebergte houden voor het verblijf van den Beschermgeest van hun land en van andere onstoffelijke wezens, door hen Orang-Aloes genaamd. Het is geen wonder, dat een zoo majestueus natuurgewrocht door de eenvoudige bewoners van Sumatra als een heiligdom der godheid vereerd wordt.

De rivieren, die van de bergen stroomen, zien hun loop door tallooze kletterende watervallen afgebroken, om snelstroomend den Oceaan te zoeken, na zich nu door woeste, onherbergzame streken, dan door lachende valeien met een verrukkelijken plantengroei en een liefelijke atmosfeer gekronkeld te hebben; een natuur, die somwijlen een imposante taal schijnt te spreken en den mensch zijn nietigheid herinnert, soms ook harmonische woorden tot hem fluistert, die hem als ware het op al dat schoone wijzen en tot stille bewondering van den Schepper van dit alles stemmen.

Sumatra is een der schoonste, der schilderachtigste streken van de wereld; het klimaat is er allergunstigst en alleen aan de lage kuststreken minder gezond, hoewel die ongezondheid niet zóó is, als vroegere schrijvers haar hebben voorgesteld. Ook is de hitte er veel minder drukkend dan in andere oorden onder den evenaar, omdat de zeewinden het verfrisschen.

De bevolking kan verdeeld worden in verschillende rassen, die tamelijk weinig met elkander gemeen hebben; de Redjangs en de Passoemah's bevolken de landen van Palembang en Benkoelen; de Maleiers bevolken de kusten en binnenlanden; voorts treft men er de bewoners der Lampong's van Z. Westelijk Sumatra aan, de Batta's en de ons welbekende Atjeneezen.

Wij zullen de eigenaardigheden van die volksstammen van lieverlede leeren kennen, naarmate wij ons geschiedverhaal vervolgen.

James Du Pus, door de Nederlandsche regeering naar Padang gezonden om Sumatra van den luitenant-gouverneur van Benkoelen, sir Thomas Stamford Raffles, over te nemen, had evenzeer als elders het geval was geweest den Britschen gouverneur niet kunnen bewegen, om hem het eiland over te geven, voordat deze formeele bevelen ontvangen had; zoo kwam het, dat ook aldaar eerst den 22sten Mei 1819 de Nederlandsche vlag geheschen kon worden.

Toen Nederland weer de regeering aanvaardde, vond men Sumatra ten prooi aan binnenlandsche onlusten, waarin het gouvernement al spoedig betrokken werd; die waren ontstaan door de fanatieke sekte der padris.

Meinsma deelt daaromtrent in zijne »Geschiedenis van de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen» het volgende mede:

»Ofschoon de Islam ook onder de Maleiers van de Padangsche Bovenlanden, de hoofdzetel van het Menangkabaoesche Rijk, algemeen was aangenomen, waren er toch vele oorspronkelijke, met dat geloof strijdige instellingen en gewoonten in zwang. Niettemin werd de bedevaart naar Mekka door velen ondernomen, zonder dat door hen iets tot verandering schijnt te zijn aangebracht, totdat in het begin van deze eeuw drie bedevaartgangers uit de Bovenlanden, Hadji Miskin, Hadji Soemanik en Hadji Piabang ¹⁾ uit Arabië terugkeerden, waar zij vermoedelijk getuigen waren geweest van de hervormingen der Wahabieten, en daardoor opgewekt werden om ook in hun vaderland het vele, dat met den Islam streed, te hervormen. Na hunne terugkomst verklaarden zij zich dan ook

1) Hadji beteekent bedevaartganger, en is de eertitel van hen, die naar Mekka zijn geweest.

tegen de hanengevchten en het gebruik van opium, en drongen aan op het getrouw verrichten der vijf dagelijksche gebeden. In Agam vonden zij weldra aanhang, toen Toewankoe nan Toewa en Toewankoe nan Rintjèh hunne partij kozen. De eerste was het hoofd der gematigden, de andere van de heethoofden, die de hervormingen met geweld wilden doorzetten en weldra de overhand verkregen. Deze gingen in hun bekeeringsijver verder dan de eerste hervormers, en eischten, behalve hetgeen deze hadden verlangd, van hunne volgelingen ook nog geheele onthouding van tabak, siri en sterke dranken, alsmede van het tandenslijpen, de hanengevchten en dobbelspelen. Zij schreven tevens voor de mannen het scheren van het hoofd en het dragen van tulbanden, alsmede het laten groeien van den baard als verplichtend voor, en voor de vrouwen het dragen van lange kleeding en van sluiers. Toewankoe nan Rintjèh ontzag zijn eigene familie zelfs niet, maar doodde de zuster zijner moeder, die tabak had gebruikt. Zoo vestigde zich door geweld en onderdrukking deze nieuwe sekte, die eerlang bekend werd onder den naam van Padrisekte, van padri of padre, een uit het Portugeesch overgenomen woord, dat priester beteekent, terwijl zij ook orang poeti h, witte menschen, werden genoemd naar hunne witte kleeding, waardoor zij zich van de overige steeds donker gekleede Maleiers onderscheidden en ook figuurlijk de reinheid van hun gelofte moest worden uitgedrukt. Bondjol werd de hoofdzetel en leerschool van de sekte, en een zekere Toewankoe Iman stelde er zich zeer op den voorgrond. Grooter tegenstand ondervonden de Padris in Panah Datar, dewijl de leden der Menangkaboesche vorstenfamilie daar gevestigd waren en zich tegen hen verklaarden. Toen de vorsten echter op een samenkomst met hen te Kota Tengah verschenen, werden zij onverwacht wegens godverzaking en zedeloosheid des doods schuldig verklaard en met hunne volgelingen en familie ter dood gebracht; slechts een hunner, Radja Moening, ontkwam en vluchtte naar Kwantan."

Weldra ontstond er eene formeele godsdienstoorlog; Toewankoe stelde zich aan het hoofd der Padris en verklaarden den oorlog aan allen, die zich niet aan den nieuwen godsdienst wilden onderwerpen. Hij veroverde verscheidene districten, en steeds nam zijn aanhang toe.

Zoo waren de Padris door geweld weldra meester van de Bovenlanden van Padang.

Reeds was door de verdrukten de tusschenkomst van Raffles ingeroepen, die echter onraadzaam had geacht om er zich mee in te laten; trouwens wij weten, dat hij zijn bestuur hoofdzakelijk tot Java had uitgestrekt en de overige eilanden vrij wel aan hun lot overgelaten had.

Maar toen in 1820 eenige Maleische hoofden naar Padang waren gevlucht om aan de woedende vervolging der Padris te ontkomen, hadden zij Du Puys om de hulp en bescherming van de Nederlandsch-Indische regeering gevraagd.

Ook deze was huiverig, om zich met de godsdienst-twisten in te laten; en toen men, aan de roepstem der vervolgden gehoor gevende, een detachement van 100 man met twee stukken geschut naar Samarang gezonden had, bleek het al spoedig, dat de gevolgen van die inmenging niet zouden uitblijven. Het kleine detachement bleek geheel onvoldoende te wezen; men moest nieuwe troepen zenden en zelfs de troepen langs de geheele oost-kust van Sumatra versterken, daar nu een oorlog met de Padris uitbrak, die weldra ons gezag op Sumatra in ernstig gevaar bracht.

Ter plaatse, waar de oorlog in de eerste jaren bleef woeden, vindt men drie bergen: de Singalang, de Merapi en de Sago, waar tusschen zich een zeer doorsneden terrein bevindt, dat den oorlog voor de troepen zeer afmattend maakte. Ten eerste was er een algeheel gebrek aan goede wegen, maar wat het oorlogvoeren in die streken zoo tijdroovend en gevaarlijk maakt, is de omstandigheid, dat iedere kampong op zich zelf versterkt is, of wordt; doorgaans

met een borstwering, die soms een aanzienlijke dikte heeft en waarvan de stormvrijheid verzekerd is door een heg van doornbamboe, waardoor de kanonkogels heengaan, zonder ter nauwer nood eenig spoor na te laten. Die doornplant groeit welig in een land, dat zoo ongewoon door de natuur gezegend is, en maakt die versterkingen, welke veelal zeer oordeelkundig en niet zonder kennis van de versterkingskunst zijn aangelegd, moeielijk te nemen.

De Bovenlanden zijn verdeeld in provinciën, waaraan de Maleiers den naam van Loeak geven en die elk weer eenige districten of kota's bevatten, welke, naar gelang van het aantal kampongs of kota's die zij bevatten, de IX, de XII, de XX kota's enz. worden genoemd; uit den aard der zaak komen dezelfde namen dus dikwerf voor, 't geen bij gebrek aan andere benamingen het volgen van de krijgsbewegingen soms zeer lastig maakt.

Niet alleen nu dat men de kota's zelve versterkte, maar meermalen waren zij onderling verbonden door borstweringen, die weer door diepe grachten en bamboe-doeri ongenaakbaar waren gemaakt; deze versterkingen waren opgeworpen gedurende de eerste jaren van de Padri-oorlogen en vermeerderden niet weinig de moeielijkheid van het terrein, waarop onze troepen moesten ageeren. En naarmate deze al die versterkingen opruimden, verrezen er weer nieuwe, die wel is waar hoogstens veldversterkingen waren, doch de onop houdelijk in hunne bewegingen belemmerden.

Tot bevelhebber der troepen van de Westkust van Sumatra werd benoemd de luitenant-kolonel Raaff, een kundig en doortastend officier, die in Frankrijk zijne militaire opleiding genoten en als luitenant de veldtochten van 1812 en 1813 in Duitschland meegemaakt had.

Den 8ten December 1821 te Padang aangekomen, met een versterking van infanterie en artillerie, besloot hij, na eenige voorbereidende maatregelen, aanvallenderwijze tegen de Padris op te treden. In 't eerst werd hem weinig weerstand geboden; de meeste

kampongs onderwierpen zich en hij rukte Tanah Datar binnen. Den 1sten Maart 1822 echter werd een post te Goerong onverwacht door 20,000 Padris aangevallen; Raaff had slechts te beschikken over 200 man geregelde troepen, want ofschoon hij 8 à 10,000 Maleiers onder de wapenen had, was reeds herhaaldelijk gebleken, hoe weinig die troepen te vertrouwen waren.

De aanval der, in elk geval dubbele, overmacht werd afgeslagen, waarna Raaff weder offensief te werk ging en zijne macht in drie kolonnes, onder de bevelen van de kapiteins Goffinet en Laemlin en den 1^{en} luitenant der artillerie Kluppell verdeelde, waarop de Padris op alle punten werden teruggedreven en hun hoofdzetel naar Lintau overbrachten.

De onderwerping van Tanah Datar werd door die van andere gewesten gevolgd; doch Lintau, waar de Padris zich thans vereenigd hadden, was ongenaakbaar, daar dit van Tanah Datar door een bergketen gescheiden is en de Padris hadden de nauwe bergpassen zoo versterkt, dat het ondoenlijk moest worden geacht, om hen te bereiken. Toch vond Raaff het noodig, hen ook van daar te verdrijven; nadat hij ondervonden had, dat zulks met de geringe macht, die hem ten dienste stond, niet te volvoeren was, vroeg hij om versterking, die den 1sten Februari 1823 te Padang aankwam.

Ook nu bleek het onuitvoerbaar te wezen, den vijand tot onderwerping te brengen; de voornaamste doortocht namelijk, die over den Marapalm, was zoozeer versterkt, dat onze troepen herhaalde malen het hoofd stieten, en ten laatste zag Raaff zich genoodzaakt, het plan op te geven en den terugtocht aan te nemen.

Toch was die slechte uitslag niet aan onze troepen te wijten, die ook nu weder wonderen van dapperheid verricht hebben; maar telkens op het beslissend oogenblik weken de Maleiers, die daardoor de geregelde troepen meermalen in den hachelijksten toestand brachten.

Het kostte nu de meeste inspanning, om den vijand in toom te

houden; de regeering, die den mislukten aanval op den Marapalm vernam, zond een kompagnie infanterie ter versterking, met bevel dat men zich tot het defensieve moest bepalen, totdat nader zou bepaald zijn, hoe er gehandeld moest worden. Overste Raaff werd naar Batavia ontboden, daar men in dit opzicht zijn voorlichting noodig achtte. Gedurende zijne afwezigheid werd het bevel gevoerd door kapitein Laemlin; ook deze ontving de lastgeving, om zich tot het defensieve te bepalen. Dit was echter gemakkelijker gezegd dan gedaan; de Padris namelijk vielen in Ampang-Gedang, een gedeelte van het reeds aan ons onderworpen district Agam, en Laemlin achtte het onvermijdelijk, dit te keer te gaan.

Dat geschiedde met gunstig gevolg; doch meer en meer bleek het, dat er krachtiger zou moeten opgetreden worden, om hier de zaken in 't reine te brengen.

Den 4^{den} November 1823 werd overste Raaff tot resident van Padang en onderhoorigheden benoemd; tevens werden de bezittingen ter westkust van Sumatra onder een meer geregeld beheer gebracht. De residentie werd in twee afdeelingen gesplitst: Padang en Menangkabaoe, en het bestuur op beteren voet geregeld.

Te Batavia had men Raaff weer opgedragen, om zoo min mogelijk aanvallend te werk te gaan; dan alleen, wanneer ons belang dit noodzakelijk maken zou.

Daarom was het hem niet onwelgevallig, dat er door bemiddeling van den assistent-resident van den Berg onderhandelingen met de Padris waren aangeknoopt en in 't begin van 1824 vrede gesloten werd, die echter weinig duurzaam was, daar de Padris het als een vredebreuk beschouwden dat onze troepen Toewankoe Damasiang tot reden brachten, en daarom de vijandelijkheden hervatten.

Kort daarna kwam de resident Raaff te overlijden, dat voor onze Indische bezittingen werkelijk een groot verlies was; want die moedige en tevens bezadigde soldaat hadde nog vele diensten kunnen bewijzen. Hij werd opgevolgd door luitenant-kolonel H. I. J. L. de

Stuers, die de opdracht ontvangen had om zoo spoedig mogelijk aan den Padri-oorlog een eind te maken. Nog korten tijd bleef de krijg voortduren, al bestonden de vijandelijkheden grootendeels in schermselingen, die spoedig eindigden, daar de Stuers weer onderhandelingen met de hoofden had aangeknoopt en met hen overeenkwam, dat men de vijandelijkheden staken zou; de Nederlandsch-Indische regeering zou de hoofden erkennen en zich buiten geloofsquaestien houden.

Echter was het nog lang niet *couleur de rose*; want de Padri-hoofden van Bandjoe hadden aan de overeenkomst niet deelgenomen, terwijl er spoedig tusschen de Padris zelve oneenigheden ontstonden.

De Hooge Regeering echter zag zich door de omstandigheden gedwongen, om zich verder zoo min mogelijk met die zaken te bemoeien; want, zooals wij zien zullen, barstte weldra in 't hart van Java een opstand uit, die hare aanhoudende zorgen en krachtsinspanning zou vereischen, zoodat men reeds dankbaar was, dat men op Sumatra zich van verdere inmenging kon onthouden.

Het vuur bleef daar evenwel onder de asch smeulen, om later weer verwoestend om zich heen te grijpen.

Ook in de andere gedeelten van onze uitgestrekte Indische bezittingen ging het niet overal even rustig toe. Zoo was gedurende het geheele bestuur van van der Capellen de westkust van Borneo het tooneel van onlusten, die hoofdzakelijk door de Chineezzen verwekt werden. Zij weigerden het Nederlandsch gezag te erkennen en te Montrado en Mandor bleef men in gebreke, de verschuldigde hoofdgelden te betalen. De toestand zou daar zeer hachelijk zijn geworden — vooral daar het Nederlandsch garnizoen op verre na niet sterk genoeg was —, wanneer er niet oneenigheid onder de muiters had geheerscht.

Te Mampawa sloten de Chineezen van Mandor het garnizoen in (1820), dat door nieuw aangekomen troepen ontzet werd.

De gouverneur-generaal zond nu den resident van Madura E. J. Roesler naar het bedreigde punt, die de tractaten met de sultans van Sambas en Pontianak hernieuwde; doch met de Chineezen kon hij het niet eens worden en zoodra was hij niet vertrokken, of zij tastten een door onze troepen opgeworpen retranchement aan.

De expeditie naar Palembang was oorzaak, dat de regeering hier niet naar behooren kon optreden; evenwel zond men Muntinghe naar Borneo om den toestand te onderzoeken, die Mr. J. H. Tobias als nieuwe kommissaris naar de Westkust stuurde en zelf naar Batavia terugkeerde, om op een expeditie aan te dringen.

In 1822 werd hij nu op nieuw naar Pontianak gezonden, thans met 300 man onder bevel van luitenant-kolonel de Stuers. Dit machtsvertoon was voldoende, om de Chineezen tot onderwerping te brengen, althans voorloopig; want toen de kommissaris Tobias een publicatie had bekend gemaakt, waarin de erkenning van het oppergezag der Nederlandsche regeering en het betalen van een hoofdgeld van twee ropijen geëischt werd, kwamen de Chineezen weer in verzet en Larah werd door de muiters bezet en versterkt. Overste de Stuers rukte thans tegen hunne versterkingen op, en nam den 20sten Januari 1823 een benting, 't geen de Chineezen den moed deed verliezen, zoodat zij naar Montrado vluchtten, waar men hen echter niet durfde volgen, voordat er versterking van Java was gekomen. Daarop werd Montrado bezet en een overeenkomst met de Chineezen gesloten.

Toen zij de hun gestelde voorwaarden niet nakwamen en men niet over een genoegzame macht te beschikken had, om hen daartoe te dwingen, bleef de zaak in statu quo. En toen in 1821, zooals wij zien zullen, een expeditie tegen Makassar noodig was, werd Borneo geheel aan zijn lot overgelaten. Het bestuur liet aldaar dus nog al wat te wenschen over!

In het zuidelijk gedeelte van dat eiland was men gelukkiger; ook hier waren moeielijkheden ontstaan, daar de sultan niet in staat was, om de onderdrukking van het volk door de Rijks grooten tegen te gaan. Maar Tobias had den sultan weten over te halen, om behalve de landen op de Oost- en Zuidkust ook Tanah Laut af te staan, terwijl Doesoen onder het beheer van de regeering kwam. Het hoofd van Doesoen, Bekoempai enz. kwam evenwel in verzet; doch men zond troepen tegen hem uit, die zijne verschansingen namen en zich van hem meester maakten, waarna hij ter dood werd gebracht.

Bedenkelijker was het met Celebes gesteld. Toen in 1816 de vorsten van Celebes den nieuwen gebieders vriendschappelijk ontvingen, hadde men weinig kunnen vermoeden, dat Celebes, inzonderheid Boni, weldra een bron van zorg voor het Nederlandsch-Indisch gouvernement zou worden. Boni namelijk verlangde meerdere rechten dan de overige staten en begon reeds het hoofd op te steken; toen in 1823 de vorst overleed en opgevolgd werd door zijne zuster Aroe Datoe, hoopte men dat de verstandhouding, zoowel van de verschillende staten onderling als met onze regeering, beter zou worden en daarom werd Mr. Tobias naar Celebes gestuurd, om de vorsten tot eene herziening van het Bonggaisch tractaat over te halen, als wanneer onze regeering het hoofd van het bondgenootschap zou vormen, dat aan alle deelnemende staten gelijke rechten zou toekennen. Men moest weldra ontwaren, dat men zich met een ijdele hoop geveleid had; want Boni weigerde toe te treden.

De gouverneur-generaal besloot thans, zelf zich naar Celebes te begeven, vertrouwend dat het hem dan wel zou gelukken om het beoogde doel te bereiken; de vorsten, ook de gezanten der vorstin van Boni, kwamen tot hem om hem de verschuldigde eer te bewijzen, maar de vorsten van Soepa en Tanette bleven achterwege, zich zelfs er op beroemende dat zij den gouverneur-generaal niet begroet hadden.

Van der Capellen was op zijne reis door de Molukken, die sedert Antonie van Diemen (1637 en 1638) door geen enkelen landvoogd meer bezocht waren. Hij had kolonel van Schelle en den commissaris Tobias vooruit gezonden naar Celebes, om de vorsten in kennis te brengen met het eigenlijke doel van zijne komst; namelijk zich in persoon op de hoogte te stellen van de behoeften der bevolking en de oude tractaten te verbeteren en te hernieuwen.

Niettegenstaande Soepa en Tanette onwillig bleken te zijn, »meeneende dat Holland niet machtig genoeg was om hen te dwingen», trad van der Capellen met de vorsten in overleg om het Bonggaisch tractaat de noodige wijzigingen te doen ondergaan; maar ook Boni bleek ongenegen te zijn, om hiertoe mee te werken en zocht allerlei uitvluchten. Wel had de koningin haar broeder Aroe Lompo met een aanzienlijk gevolg den gouverneur-generaal te gemoet gezonden, en het had aan betuigingen van eerbied en onderwerping niet ontbroken; doch toen het oogenblik ter onderteekening van het tractaat was aangebroken, verklaarde Aroe Lompo niet de bevoegdheid daartoe te hebben, en hij verzocht vijftien dagen om nadere bevelen van de koningin te gaan vragen. Hij vertrok en kwam niet terug.

Van der Capellen liet zich hierdoor niet weerhouden, om de zaken te regelen; hij vaardigde een proclamatie uit, waarin de nieuwe regeling van het bestuur werd bekend gemaakt en den 7^{den} Augustus van het jaar 1825 werd het verbeterd tractaat, zooals het toen gesloten werd eigenlijk het »Bonggaisch tractaat» geheeten, door de vorsten onderteekend; uit den aard der zaak niet door Boni, Soepa en Tanette.

Deze laatste rijken moesten voor hun verzet getuchtigd worden.

Den 14^{den} Juli werd een detachement van 366 onderofficieren en minderen met een veldbatterij van 4 stukken ingescheept, om Tanette tot reden te brengen; nadat de troepen gedebatteerd waren, werden de opgeworpen versterkingen van den vijand aangevallen

en dadelijk genomen, zoodat de bevolking zich onderwierp en den vorst verjoeg, waarna de meeste hoofden in den omtrek zich bij den bevelvoerende officier, overste de Stuers, aanmeldden.

Minder goed ging het in Soepa. Men schijnt zich in den te verwachten tegenstand daar ter plaatse bedrogen te hebben en is in de gewone fout vervallen, van te weinig kracht te ontwikkelen; een detachement van 240 man met eenige artillerie onder bevel van overste Reeder kwam voor de hoofdstad aan, waarna de kapitein-ter-zee Buijs, die opperbevelhebber van de kleine expeditie was, de manschap liet débarkeeren en tegen de moeielijk te genaken stad oprukken. De aanval werd afgeslagen; de stad was goed versterkt en in staat, om meer tegenstand te bieden dan men gedacht had. Meermalen werd de aanval herhaald, steeds met denzelfden ongunstigen uitslag, zoodat de manschap den moed begon te verliezen. Men bleef werkeloos op de hoogten, die de stad omringen.

Eerst den 14^{den} Augustus besloot luitenant-kolonel Reeder om, gesteund door het vuur onzer batterijen, een nieuwen aanval te beproeven.

Tot hunne verwondering ontvingen onze soldaten geen vuur van den vijand, die hen ongedeerd liet naderen tot aan den voet der wallen; maar toen werden zij eensklaps met een kogelregen begroet en er begon zoo'n vreeselijk gevecht, dat binnen korten tijd $\frac{1}{3}$ gedeelte van onze troepen buiten gevecht gesteld was en de aanval beslissend afgeslagen werd.

Thans kwam kolonel de Stuers met den kommissaris Tobias aan. Het fregat de »Eurydice», dat hun overgebracht had, stelde een deel van zijne equipage ter beschikking van Reeder, om de gedunde gelederen aan te vullen, en twee zware vuurmonden werden aan wal gebracht, wanneer een vernieuwde aanval op de sterke positie des vijands gewaagd werd; zulks kwam de onzen weder op gevoelige verliezen te staan.

Evenwel was die slechte uitslag niet te wijten aan het gedrag van

onze soldaten, die zich dapper hielden en meermalen met een verpletterende overmacht handgemeen waren; doch wat vermocht een klein aantal troepen tegen een talrijke en goed gewapende bevolking, die zich in een sterk retranchement verschanst had. Desniettegenstaande werd den 30sten nogmaals het signaal voor den aanval gegeven, en ditmaal gelukte het onze troepen om in de vijandelijke versterking door te dringen. Hier gekomen, werd de moedige schare gedund door het moorddadig vuur van den vijand; onmogelijk om verder te avanceeren. Iedere minuut vertoevens kwam haar op dooden en gekwetsten te staan — en het was een hard gelag voor de braven, welke reeds vasten voet in 's vijands werken meenden te hebben, die weder te moeten verlaten, daar het aan versche troepen ontbrak om de gesneuvelden te vervangen. Men moest wijken.

Het was gebleken, dat de troepenmacht te klein was, om Soepa ten onder te brengen, en het beleg van de stad werd opgebroken.

De gevolgen van den betreuenswaardigen uitslag der te luchthartig ondernomen expeditie zouden zich weldra laten gevoelen. Pas had van der Capellen de stranden van Celebes verlaten, of de vijandelijkheden van Boni's zijde begonnen, die als ware 't het sein waren voor den opstand van geheel zuidelijk Celebes.

Een oorlog met Boni had de gouverneur-generaal wel voorzien, want de vorstin had geweigerd, het nieuwe tractaat te erkennen; maar zoo spoedig had men het begin der vijandelijkheden niet kunnen verwachten.

De posten van Pankadjéné en Labakang werden afgeloopen en nauwelijks was de gouverneur-generaal vertrokken en de stukken, die ter zijner eere saluutschoten losten, rookten nog — toen de Boniërs in de Noorderdistricten vielen en kapitein Le Clereq, die hun slechts een kleine macht kon tegenoverstellen, een gevoelige neerlaag toebrachten.

Mr. Tobias begaf zich nu zonder verwijl naar Batavia, om hulp te vragen. De Hooge Regeering beaamde ten volle zijne zienswijze

en er werd besloten, dat een groote expeditie naar Boni zou vertrekken; van der Capellen, die hoopte te repatrieeren, werd door deze dringende zaak in zijne verwachtingen teleurgesteld.

Volgens de laatste berichten was het land tusschen Tanette en Maros door 25,000 Boegineezen bezet; wel was het majoor Wachs gelukt, ofschoon hij slechts 120 man met vier veldstukken onder zijne bevelen had — want op de bondgenooten van Goa viel weinig te rekenen — om den vijand gevoelige verliezen toe te brengen; maar onze positie op Celebes was zoo gevaarlijk geworden, dat er zonder verwijl doortastende maatregelen moesten genomen worden.

Ditmaal kan men niet zeggen, dat van der Capellen den vijand te gering heeft geschat; ten volle van het gevaarlijke van den toestand overtuigd, was hij er op bedacht, om de expeditie zoodanig samen te stellen, dat de ons vijandig gezinde vorsten volkomen tot onderwerping zouden worden gebracht.

Het was reeds door de vijandelijkheden, die plaats hadden gehad, voldoende gebleken, dat de Boegineezen gevaarlijke tegenstanders waren; zoowel wegens hun vrij voldoende kennis van de veldversterkingskunst en de behendigheid, waarmee zij vuurwapenen en ook blanke wapenen behandelden, als wegens hun moed en volharding.

De expeditie, onder de bevelen van van Geen, die tevens benoemd was tot eersten kommissaris voor de zaken van Celebes en wien Tobias en van Schelle als ambtgenooten waren toegevoegd, was sterk 4100 man, bestaande uit 2200 soldaten, 1100 Soemenappers en 800 man hulptroepen der vorsten van Celebes. Tot chef van den generalen staf was benoemd de majoor Gambier; kommandant der infanterie was kolonel Bisschoff, van de artillerie majoor Gey, van de genie majoor van der Wijck, terwijl de officier van gezondheid Degenhard als chef der ambulances optrad.

Den 28sten Februari verliet de expeditie Makassar; de vloot onder de bevelen van den kapitein-ter-zee Pietersen bestond uit het fre-

gat »de Javaan" (kapitein Pietersen), de korvet »de Komeet" (bevelv. Courier dit Dubicart), de brikken »Orestes" (kapitein Heye), »Nautilus" (luitenant de Gelder), »Siewa" (luit. Alewijn), »Doerga" (luit. Kolff) en de schoener »Daphné" (luit. Lokkemeyer). Voorts waren aan de expeditie toegevoegd: de kanonneerbooten n°. 1, n°. 14 en 15, alsmede eenige gewapende sloepen.

De 2200 man troepen bestonden uit 1200 Europeesche soldaten (van het 18e, 19e en 20e regiment infanterie, van het 7e hussaren en het 5e regiment artillerie) en 900 man geregelde inlandsche troepen. Ook het contingent, dat onze bondgenoot de Panembahan van Soemanap leverde, bestond uit geregelde troepen (infanterie, piekeniers en lansiers). De bondgenooten van Celebes waren minder geregelde troepen van Goa, Bonthain, Glisson, Binamos en Bankala; de artillerie bestond uit een batterij van 4 kanonnen, 2 houwitsers en 4 mortieren, eene batterij van 4 kanonnen en 2 Coehoornmortieren, terwijl het belegeringsgeschut bestond uit 12 kanonnen, 8 houwitsers en 10 mortieren. (18)

Het was dus een niet onaanzienlijke macht, die naar Boni werd gezonden.

Reeds den 11^{den} Januari 1825 was generaal van Geen te Makassar aangekomen, om onze positiën te Maros, Bonthain en Boele-Comba in oogenschouw te nemen. Hij vond die forten in voldoende toestand; het fort Maros was bewapend met 13 vuurmonden, het fort Bonthain met 10, en het fort Boele-Comba kon 10 stukken in batterij brengen. (19)

Van Geen besloot eerst Boni, het brandpunt van den opstand, aan te vallen. Dit geschiedde tegen het advies in van zijne medekommissarissen Tobias en Scheltema; doch daar deze hem alleen wat de staatkundige aangelegenheden betreft ter zijde stonden en hij als kommandeerend officier volkomen vrijheid van handelen had, moesten zij zich naar zijne inzichten voegen.

De operatiën waren ditmaal eenigermate voorbereid door de ver-

kenningen der officieren van den generalen staf. Groote diensten werden daarbij bewezen door een flotille van barkassen en inlandsche prauwen, onder de bevelen van den vaandrig A. Zoutman (20), die in de golf van Boni kruisten en herhaaldelijk in aanraking kwamen met vijandelijke prauwen, waarvan een groot aantal prijs gemaakt of verbrand werden. Toen reeds onderscheidde zich zeer de toenmalige adelborst van Speijk, die later voor Antwerpen den heldendood stierf.

Nadat de expeditie, zooals wij reeds aanstipten, den 28sten Februari Makassar verlaten had, verscheen zij weldra voor Bonthain en Boele-Comba, alwaar alle vijandelijke versterkingen genomen werden en de vijand werd verjaagd. Dit was zeer zeker toe te schrijven aan de energie, waarmede de krijgsbewegingen geleid werden. Na die voorloopige tuchtiging werd zonder verder oponthoud koers naar Boni genomen. Doch niet enkel van den zee kant zou de aanval geschieden; ook van de landzijde, daar generaal van Geen den majoor Le Bron de Vexela gelast had, met een afdeeling troepen zich door het binnenland naar Sinjai te begeven en de versterkingen van den vijand daar aan te vallen, welke aanval dan door de vloot zou ondersteund worden.

Weldra kwam de vloot in de nabijheid van Sinjai aan en liet het anker vallen voor de versterkte kampong van Mangara-Bombang; kort daarop bereikte ook de kolonne de afgesproken plaats, na met de grootste moeilijkheden geworsteld te hebben, zoodat zij te laat kwam, om deel te nemen aan de operatiën.

Weinig had het gescheeld, of Le Bron de Vexela ware gevallen als het offer van het verraad des vorsten van Katjang. Den 10^{den} Maart namelijk voor Katjang gekomen, een aan Boni schatplichtig grondgebied, dat men moest doortrekken, was het noodig geweest om zich er van te overtuigen, in hoever men op de schadeloosheid van dien vorst kon rekenen. Deze had wel zijne onderwerping aangeboden; maar bij ondervinding wist men, hoe weinig soms daarop viel te vertrouwen.

Nadat de troepen in de nabijheid van de kampong waren opgesteld, had de majoor zich, slechts van een tolk vergezeld, naar de kampong van dien vorst begeven, alwaar hij door dezen, vergezeld van een aantal met krissen gewapende mannen, ontvangen werd.

Daar het niet gebruikelijk was, dat men bij een dergelijke gelegenheid van wapenen was voorzien, vermoedde le Bron de Vexela verraad; manmoedig als hij was, liet hij zich hierdoor niet weerhouden om binnen te gaan, en in niets liet hij blijken, wat er in hem omging.

De conferentie was langdurig, zoodat de officieren reeds ongerust begonnen te worden, en voorzichtigheidshalve had luitenant de Witt zich reeds naar binnen begeven, om te zien of er ook gevaar dreigde. Met hooghartigheid was hij door den moedigen hoofdofficier teruggewezen.

Maar toen onze bondgenoot, de vorst van Bonthain, zich bij de troepen vervoegd had en hoorde wat er gaande was, verklaarde hij dat als men niet onmiddellijk tusschenbeide kwam, hij voor het leven van den detachementskommandant niet instond. Het bleek spoedig, hoezeer hij de verraderlijke gezindheid van dat volk kende; want toen hij, gevolgd door eenige officieren, de woning van den vorst van Katjang binnendrong en le Bron de Vexela hem trachtte over te halen, om gerust weer heen te gaan, ontdekte men een aanzienlijken voorraad wapenen, die in de kampong verborgen waren. De houding van de omstanders, op het oogenblik dat de ontdekking geschiedde, beloofde niet veel goeds, zoodat majoor le Bron dadelijk een algemeene ontwapening eischte.

Toen weerklonk eensklaps het vreeselijke woord »amok”, de krissen flikkerden, en le Bron de Vexela zag zijn borst bedreigd door het wapen, dat al dadelijk voor hem bestemd was geweest. De vorst van Bonthain snelde hem te hulp en ontving den stoot, die voor den Nederlandschen officier bestemd was.

Nu ontstond er een ontzettende verwarring, doch de snoode toe-

leg was mislukt; onze brave, zwaar gewonde bondgenoot had dien verijdeld, doch lag in zijn bloed te baden en blies weldra den laatsten adem uit. De verraders ontgingen hun rechtmatige straf niet; de kampong van den vorst van Katjang, die zelf onder de bajonetten den verontwaardigde soldaten viel, werd in brand gestoken en allen, die aan den moordaanslag medeplichtig geweest waren, kwamen in de vlammen om.

Dadelijk na aankomst had generaal van Geen zich aan land begeven om het oorlogstooneel te verkennen, vergezeld van zijn staf; een kompagnie flankeurs onder kapitein van Stirum zou den vijand in 't oog houden.

Zij werden met een goed onderhouden geweervuur begroet, dat door de gewapende sloepen beantwoord werd; de landingsplaats werd echter bestreken door vijandelijke versterkingen, die wegens den moerassigen bodem in front niet te nemen waren, doch omtrokken moesten worden. Hiermede mocht niet gedraald worden; de opperbevelhebber vroeg vrijwilligers, om deze werken in de flank aan te vallen. Die vraag was overbodig; de geheele kompagnie bood zich aan, waarop zij onder de bevelen van majoor Gey — die verzocht had, de beweging te mogen leiden — den tocht ondernam.

Niets wordt zoo zeer door een inlandschen vijand gevreesd, als te worden afgesneden. Zoodra de Boniërs, die de bedoelde versterkingen bezet hielden, den toeleg van onze troepen bespeurden, vluchtten zij in het achter gelegen bosch; maar toen onze soldaten, steeds aangevoerd door majoor Gey en kapitein van Stirum, hen krachtdadig vervolgden, kwamen de Boniërs met versterking terug. Zelfs zag men ruiters opdagen, die de onzen den terugtocht wilden afsnijden.

Het was voor het oogenblik onraadzaam, den aanval verder door te zetten, te meer daar de geweren na den aanhoudenden regen weigerden vuur te geven; toch had de terugtocht in goede orde

plaats. De vijand nam zijne vorige positiën weder in en toen majoor Gey nogmaals een poging aanwendde om hen daaruit te verdrijven, werd hij door een geweerkogel in den schouder gekwetst.

Den volgenden morgen zou de aanval hervat worden. De opperbevelhebber had een paar veldwerken laten opwerpen, om onze troepen tot steunpunt te dienen.

De vijand had over een talrijke kavalerie te beschikken, die 's morgens vroeg reeds stond opgesteld, om door onstuimige aanvallen de nadering der troepen te belemmeren. Men kwam thans op het denkbeeld om eenige vuurpijlen op die ruitery te richten; werkelijk geraakte zij daardoor in verwarring, daar de ruiters aan iets bovennatuurlijks dachten, en velen sprongen zelfs van 't paard. Van dit oogenblik maakte de opperbevelhebber gebruik om tot een algemeen aanval over te gaan, en de vijand werd teruggeslagen; doch nadat hij zich hereenigd had en de paniek wat bedaard was, deden de Boegineezen op hunne beurt een woedenden aanval, die zoo onstuimig was, dat onze troepen verrast werden en begonnen te wijken, waarop majoor Gey de reserve onder de bevelen van kapitein Sollewijn liet oprukken.

Het gevolg van de volharding onzer troepen — vooral de kavalerie moet zich bijzonder hebben onderscheiden in den ongelijken strijd tegen de vermetele, veel sterker vijandelijke ruitery — was, dat de kampong Mangara-Bombang onze troepen in handen viel; deze bivouakkeerden op het slagveld.

De hoofdplaats Groot-Sinjai, alwaar volgens de geruchten thans 16,000 Boegineezen verzameld waren, moest nu worden onderworpen.

Generaal van Geen overwoog, dat enkel een front-aanval tegenover den talrijken vijand weinig kans van slagen had; van een omtrekende beweging en flank-aanval daarentegen is tegenover een inlandschen vijand veelal heil te verwachten. Daarom verdeelde hij zijne macht in drie kolonnes; eene daarvan, die door hem per-

soonlijk geleid zou worden, was voor den front-aanval bestemd; het tweede gedeelte, onder de bevelen van kolonel Bisschoff gesteld, moest aan den eenen, het derde onder majoor de Bas aan den anderen kant het object omtrekken. Het bleek, dat men goed gezien had; want thans viel de vijandelijke hoofdplaats ons zonder veel offering in handen.

Zoodra de Boegineezen het plan doorgrondden, verlieten zij hunne versterkingen en trokken naar Anatanke terug.

Het was niet geraden, hen in het binnenland te volgen; het voorname doel was bereikt, want de hoofdplaats was in ons bezit en de tegenstand gebroken, hetgeen genoegzaam bleek doordat vele hoofden uit den omtrek hunne onderwerping kwamen aanbieden. Sinjai werd in brand gestoken.

Ook thans had de kolonne van le Bron de Vexela niet meegewerkt, om reden dat zij in de geheel onbekende landstreek verdwaald en op een geheel ander punt uitgekomen was dan moest wezen. Zelfs had men zich over haar lot al ongerust gemaakt — toen zij den 20sten Maart eindelijk kwam opdagen; dat is drie dagen, nadat Sinjai door de hoofdmacht in bezit was genomen.

Tot nog toe gingen de zaken overigens voorspoedig; maar het eigenlijke doel: de onderwerping van koningin Aroe Datoe, was niet bereikt. Daartoe moest de hoofdstad Boni genomen worden, 't geen niet geschieden kon, als men zich niet alvorens meester gemaakt had van Badjoea, vlak bij de monding van de rivier gelegen.

Om aan dat voornemen gevolg te geven, werden de troepen weer ingescheept, met uitzondering van de kolonne le Bron de Vexela, die zich te land naar Badjoea moest begeven, terwijl de opperbevelhebber zich over zee daarheen begaf.

Den 24sten liet de vloot voor Badjoea het anker vallen. Tot nog toe had een gunstige uitslag de pogingen van de expeditie bekroond; maar ziekten richtten schrikbarende verwoestingen onder de man-

schap aan, zoodat alleen daardoor reeds een-derde gedeelte daarvan buiten gevecht gesteld was. Doch zou men, zóó dicht bij het doel gekomen, den moed laten zinken? Dit was van een man als van Geen niet te verwachten. Men vermeende, dat de onderwerping spoedig zou volgen, en werkelijk, toen de generaal zich den 21sten aan land begaf om het terrein te verkennen, zag men een Nederlandsche vlag van een der versterkingen wapperen, waaruit men met grond opmaakte dat de vijand wilde onderhandelen. Doch toen men ter goeder trouw naderde, werd eensklaps de vlag ingehaald en het vuur geopend.

De verkenning had weinig bemoedigende resultaten; zoover het oog reikte, strekte zich een schier aaneengeschakelde rij versterkingen uit, die de stad van de zeezijde nagenoeg onneembaar maakten. Daarom besloot de generaal, te debarkeeren en van de landzijde den aanval te beproeven.

Ten einde een gunstig punt voor de landing te zoeken, begaf de onversaagde majoor Gey zich met luitenant van Geen, den zoon des opperbevelhebbers, in een sloep. Naar het zich liet aanzien, was met dien tocht hun leven gemoeid, want de vijand was op zijne hoede; doch het levensgevaarlijke van die onderneming deed haar voor zulke mannen dubbel aantrekkelijk zijn. Dat men hen niet rustig hun gang zou laten gaan, bleek reeds op het oogenblik, toen zij het strand naderden; een aantal vijandelijke vaartuigen kwamen te voorschijn en de Boegineezen richtten een levendig geweervuur op de sloep, zoodat eenige roeiers buiten gevecht gesteld, de beide officieren echter als door een wonder niet getroffen werden. Toch zouden zij voor de overmacht bezweken zijn, wanneer generaal van Geen hun niet tijdig eenige gewapende sloepen te hulp had gezonden, zoodat de verkenning verder behoorlijk geschieden kon, en men een gunstig landingspunt vond.

Den volgenden morgen vroeg zou de landing plaats hebben. Majoor Gey kommandeerde de voorhoede, kolonel Bisschoff het centrum,

majoor de Bast de reserve. Een vuurpijl zou het sein geven. Het plan was, om door een schijnbeweging de aandacht des vijands af te leiden; de eigenlijke aanvalskolonnen zou dan, door de duisternis begunstigd, de vijandelijke werken naderen en bij verrassing trachten te nemen. De landing zou gesteund worden door de artillerie, die, zoodra de aanval begon, den vijand zeer teisterde; daartoe had men drijvende batterijen geconstrueerd, die de beweging konden volgen.

Het was alweder de majoor Gey, die veel tot het succes van den dag bijbracht. Aan het hoofd van zijne dapperen zooveel mogelijk den oever genaderd zijnde, sprong hij zonder aarzelen in zee, toen hij zag dat de ebbe de landing bemoeilijkte. Waar de chef zulk een voorbeeld geeft, volgen de minderen, en al zwemmende bereikte men het strand.

Met zijn gewone onstuimigheid ging Gey zijne flankeurs nu voor, en voerde hen, zonder een schot te lossen, naar de borstwering van een goed bewapende batterij, die reeds door hem genomen werd, voordat de eigenlijke landing nog geschied was. Hadde die voortvarendheid hem duur te staan kunnen komen — van den anderen kant moet erkend worden, dat zij electriseerend op de troepen werkte. De opperbevelhebber voegde zich weldra bij hen en zag, dat er niet gearzeld mocht worden, nu men eenmaal zoover gekomen was; ook de reserve werd ontboden en trots het geduchte vuur van den vijand, avanceerde men over de geheele linie en van Geen gaf nu bevel, om de batterijen in het centrum der vijandelijke positie te onttrekken en de bezetting in den rug aan te vallen. De hoofdmacht der Boegineezen bevond zich in de vlakte, doch was niet bestand tegen een bajonet-aanval, die met hetzelfde elan, dat hier alle krijgsverrichtingen kenmerkte, volvoerd werd. Ook hier droeg een flank-aanval onder luitenant van der Velden er veel toe bij, om de Boegineezen op de vlucht te drijven; in wanorde geschiedde die vlucht, en toen de bezetting der batterijen de voornaamste aanvoerders had zien vallen en de hoofdmacht een goed heenkomen zag zoeken,

volgde ook zij dat voorbeeld — en Badjoea met de sterke positiën des vijands waren in onze macht.

Ook ditmaal scheen het noodlot le Bron de Vexela te vervolgen; weder was hij door de gidsen op het dwaalspoor gebracht en te laat aangekomen, zoodat zijne troepen niet aan de schitterende overwinning deelnamen, die nog spoediger en gemakkelijker zou zijn bevochten, wanneer zij een gedeelte van de moeitevolle taak op de schouderen hadden kunnen nemen.

De weg naar Boni, de hoofdstad van het Rijk, lag thans open. De opperbevelhebber betuigde in ronde woorden zijne groote tevredenheid over de bewijzen van dapperheid, door officieren en manschap als om strijd ten toon gespreid.

Men kon thans het einde van den veldtocht spoedig te gemoet zien. Nogtans was van Boni niets bekend en men vermoedde wel, dat deze plaats ter dege versterkt zou wezen; de Boegineezen toch hadden een zeer goed begrip van versterkingskunst, hetgeen zich laat verklaren door de omstandigheid, dat de vorstin van Boni gehuwd was met een Franschman, die vroeger den rang van kolonel in de Fransche armee bekleed had.

Zonder lang dralen werd door generaal van Geen overgegaan tot een verkenning van de hoofdstad; ook nu leidde hij die verkenning weer persoonlijk. Onder dekking van een korpagnie infanterie en eenig licht geschut, begaf hij zich met de officieren van den generalen staf op weg, en weldra stiet men weder op versterkingen, die volgens de berichten der gidsen tot de stad Boni behoorden. Een zwerm tirailleurs werd vooruit gezonden; toen men meer avanceerde, bleek het dat de wallen verlaten waren. De geheele stad scheen uitgestorven.

Natuurlijk werd hier aan een krijgslist gedacht, zooals men dit van de weinig ridderlijke Boegineezen wel kon verwachten. Nadat de noodige voorzorgsmaatregelen genomen waren, rukte men de stad binnen en zag thans, dat zij werkelijk verlaten was. Het paleis

der koningin was verbrand en de puinhoopen rookten nog. De vijand scheen de verdediging van de hoofdstad te hebben opgegeven en was waarschijnlijk het binnenland ingetrokken. Men keerde naar Badjoea terug en den volgenden dag had er een verkenning op meer groote schaal plaats, die tevens een tuchtiging was, want overal werden de kampongs in brand gestoken en al, wat men op zijn weg tegenkwam, verwoest.

Van den vijand echter was niets meer te vinden.

Het was nu aan geen twijfel meer onderhevig, dat de koningin en hare Rijks grooten de vlucht gekozen hadden; doch waarheen?

Men kon geen spoor van haar vinden; en hoezeer de bevolking, waar men die aantrof, scherp ondervraagd werd, men kon niet te weten komen, waar de vorstin zich ophield.

Hoezeer men dus de zege behaald had, was de toestand eenigszins benard. Wat moest er gedaan worden? Van den eenen kant kon van geene onderwerping sprake zijn, zoolang noch de koningin, noch de leiders van den opstand gevangen genomen waren; van den anderen kant moest het ondoenlijk worden geacht om haar in de geheel onbekende binnenlanden te gaan opzoeken, waartoe onze macht ontoereikende was, en 't geen te eer bedenkelijk was te noemen, omdat de ziekten onze troepen bleven decimeeren.

Generaal van Geen besloot dus, een proclamatie uit te vaardigen, waarbij hij vergiffenis aanbod, wanneer de weerspannige bevolking zich onderwierp; doch die proclamatie had niet de minste resultaten. Na nogmaals het vóór en tegen rijpelijk overwogen te hebben, besloot de opperbevelhebber, zich met de verkregen resultaten tevreden te stellen en niet het succes van de overigens in alle deelen voorspoedige expeditie in gevaar te brengen, door den oorlog naar het binnenland over te brengen.

De kwade moesson was ingevallen; het aantal zieken nam op een onrustbarende wijze toe en dit gaf den doorslag; van Geen besloot naar Makassar terug te keeren. In elk geval hadden de Boegineezen

de kracht onzer wapenen ondervonden, en een gevoelige tuchting ondergaan.

De opperbevelhebber vaardigde een dagorder uit, waarbij hij zijn groote tevredenheid betuigde over het gedrag der officieren en minderen. Daarop had de inschepping plaats en na een afwezigheid van zeven weken bereikten de troepen het eiland Makasser.

Deze expeditie werd een paar maanden later gevolgd door een andere naar Soepa, dat nog altijd in zijn verzet was blijven volharden. De majoor der genie van der Wijck, wien luitenant van Geen was toegevoegd, werd met eenige troepen naar Soepa gezonden om het terrein te verkennen. Men ontwaarde, dat die plaats met aanzienlijke versterkingen omringd was. Met den meesten spoed trof generaal van Geen nu maatregelen, om zoodra doenlijk met een expeditie naar Soepa te gaan en weldra waren de troepen, infanterie, kavalerie en artillerie, ingescheept aan boord van het fregat »de Javaan», de korvetten »de Komeet» en »de Koerier», de oorlogsbrikken »Orestes» en »Siewa» en de transportschepen »de Louisa», de »Marquis of Hastings», de »Louisa de Kock» en de »Emile». Reeds den 23sten Juni liet de flotille het anker vallen in de baai van Parapara, door het hoog opgaand hout van ondoordringbare bosschen aan de oogen des vijands onttrokken.

Na een verkenning door den opperbevelhebber, welke onder een geregeld geweervuur van den vijand plaats had, zou den volgenden morgen de aanval plaats hebben, nadat op 900 pas van Sapoea een batterij opgeworpen was, bewapend met 6 vuurmonden en 6 mortieren.

De 1850 man troepen, waarvan 400 man infanterie en mariniers, werden in vieren verdeeld en respectievelijk onder de bevelen gesteld van de majoors de Bas, le Bron de Vexela, van Coehoorn van Houwerda en Sollewijn; die troepen moesten den volgenden morgen om 5 uur in slagorde staan. Kolonel Bisschoff plaatste zich aan het hoofd van de kolonnes, waarover de drie eerstgenoemde

officiëren bevel voerden, en rukte op, nadat luitenant Bakker, die vooruit gezonden was, een kleine versterkte benting genomen had; intusschen maakte majoor Sollewijn zich van de benting, genaamd »Tamarindeboom" meester, alwaar meer tegenstand geboden werd dan op andere punten. Om acht uur in den morgen hadden de troepen alle buitenwerken bemachtigd.

Generaal van Geen vestigde zijn hoofdkwartier in »Tamarindeboom", betuigde zijn voldoening over de doortastende wijze, waarop dien morgen geopereerd was, en toen hij vernam dat de vijand zich in de stad zelve bleef versterken, gaf hij bevel om het vuur te verdubbelen.

De inneming van Soepa zou groote opofferingen kosten; daarom besloot de opperbevelhebber, een poging aan te wenden om den vorst van Soepa tot onderwerping te bewegen; vertrouwend dat de wapenfeiten van dien dag den vorst tot het inzicht zouden gebracht hebben, dat hij op den duur toch het onderspit delven moest. Van uit het hoofdkwartier werd, zonder dat de operatiën een oogenblik gestaakt werden, een schrijven tot hem gericht, waarin hem in geval van volledige onderwerping algeheele vergiffenis werd toegezegd. Hij zag in, dat verdere tegenstand nutteloos was, onderwierp zich, en de stad werd door onze troepen bezet. Men vond 84 vuurmonden op de wallen; een aanval ware ons dus ongetwijfeld op zware verliezen te staan gekomen.

Ook de bondgenooten van Soepa kwamen hunne onderwerping aanbieden en zoo werd de vrede hersteld, duurzaam hersteld, daar het overwicht van onze wapenen de inlandsche vorsten zoodanig gebleken was, dat hun wel de lust vergaan zou, om zich op nieuw tegen het wettig gouvernement te verzetten.

Er had een groot militair feest plaats, dat de verstandhouding niet weinig verbeterde; de vorst van Soepa begaf zich aan boord van een der oorlogsschepen, en omgekeerd legde de opperbevelhebber een bezoek af bij de koningin.

Ook hier waren de verdedigingswerken niet zonder talent aangelegd; de schietgaten gaven gelegenheid, om de accessen te bestrijken, tamboers waren bij de ingangen gemaakt, de stormvrijheid liet niets te wenschen over, — maar in de keel was alles open; op een omtrekkende beweging was niet gerekend.

En dat generaal van Geen juist daartoe overgegaan was, had niet weinig er toe bijgedragen, om den vorst van Soepa de verstandigste partij te doen kiezen.

Hier was dus een veel meer bevredigend resultaat verkregen dan te Boni, alwaar men altijd nog moest afwachten wat de resultaten van de expeditie zouden wezen; door het beleid van den opperbevelhebber, en niet minder van den kommissaris Tobias, wist men te Soepa de zaak in der minne te schikken en een overeenkomst te sluiten ter bevordering van den vrede tusschen het gouvernement en Soepa met zijne bondgenooten. Gelukkig bleek ook de bestraffing van Boni ernstig genoeg geweest te zijn, om de koningin vooreerst van verdere vijandelijkheden te doen afzien.

Te Makassar terug gekomen, wachtte den soldaat een oprechte waardeering van 't geen door hem verricht was; er had een groot feest ter eere van de expeditionaire troepen plaats, hetgeen tevens strekte om de banden tusschen de Nederlanders en de Indische vorsten nauwer aan te halen.

Generaal de Kock, opperbevelhebber van het Nederlandsch-Indische leger, drukte zijn tevredenheid over de krijgsbedrijven uit. Ook de gouverneur-generaal vaardigde een proclamatie uit. De hooge regering telde de verkregen resultaten niet gering; aan een opstand, die zich aanvankelijk dreigend genoeg liet aanzien, was een einde gemaakt door de bekwame leiding van den bevelhebber en den boven allen lof verheven moed, de ware plichtsbetrachting der troepen. En te meer was het gebeurde van hooge waarde, omdat ons gezag eerst kortelings hersteld was, nadat het door al de voorafgaande gebeurtenissen niet weinig geleden had.

Aan majoor Gey viel de welverdiende onderscheiding te beurt, dat hij als belooning voor de buitengewone diensten, door hem bewezen, tot luitenant-kolonel bevorderd werd; luitenant van Geen werd tot kapitein benoemd, terwijl op voordracht van den gouverneur-generaal onderscheidene officieren en minderen gedecoreerd werden.

Te eer moest men zich in die belooningen verheugen, omdat weldra weer nieuwe inspanning van het leger zou gevorderd worden.

Niettegenstaande de tuchting van Boni en de onderwerping van Sapoea, was de toestand van onze Indische bezittingen verre van bevredigend, 't geen zich nog in 't zelfde jaar zou openbaren door den opstand in Midden-Java. Maar buitendien kostte het de grootste inspanning, om de zeerooverijen te beteugelen; de tallooze rooversprauwen gaven onze marine handen vol werks, hoewel het haar op menig punt gelukte, de kwaal nagenoeg geheel uit te roeien. Dat dit niet gemakkelijk ging, is licht te beseffen, als men in aanmerking neemt, dat de inlandsche vorsten veelal medeplichtig waren en dat het onderdrukken van den zeeroof met de grootste bezwaren gepaard ging, daar de schuldigen in de ondiepe wateren bij de vele kleine eilanden, die voor onze oorlogsschepen ongenaakbaar waren, gedekt door rotsen en klippen, een veilig toevluchtsoord vonden. Ten bewijze, op hoe groote schaal de zeeschuimerijen bedreven werden, moge strekken dat onze marine op eenmaal zeventig rooversprauwen van Papoe en Ceram buit maakte of in den grond boorde.

Op Sumatra liet de stand van zaken evenzeer veel te wenschen over, en de officier, die den overleden overste Raaff was opgevolgd, moest veel tact gebruiken, om de Padris in toom te houden, die van lieverlede weer het hoofd opstaken en 't minst, dat zij zich in hun vermeende rechten gekrenkt achtten, naar de wapenen grepen om, zoodra de kans schoon was, aanvallenderwijze op

te treden. Die gelegenheid bood zich aan, toen het garnizoen van het fort van der Capellen afwezig was, om onder de bevelen van den kommandant dier sterkte, kapitein Bauer, de gemeenschap in de Bovenlanden van Padang te herstellen. Wetende dat de bezetting thans uit niet meer dan 70 man bestond, die slechts twee vuurmonden op de wallen hadden, beproefden zij een aanval; 23 Juni 1825 rukten zij met het aanbreken van den dag op, omsingelden het fort en begonnen zich een weg te banen, door de randjoes, die de stormvrijheid verzekerden, op te ruimen. De tijdelijke bevelhebber van het zwakke garnizoen, luitenant Veltman, kon zich in hunne bedoeling niet bedriegen; hij verloor geen oogenblik zijne tegenwoordigheid van geest en besloot, de hem toevertrouwde sterkte met zijn handvol dapperen tegen de Padris te verdedigen.

Met levendigheid werd het door de Padris geopende vuur beantwoord, en den aanvallers werden gevoelige verliezen toegebracht. Ongelukkig brak het affuit van een der beide kanonnen en tot overmaat van rampspoed vloog een àlang-àlang in de onmiddellijke nabijheid van het kruitmagazijn in brand; het onheil, dat ieder oogenblik verwacht werd, zag men afwenden door de koelbloedigheid van tamboer de Vannes, die onder een kogelregen op het dak krom en de vlam bluschte.

Toen de Padris, welke een tegenstand ontmoetten zooals zij voorzeker niet verwacht hadden en zware verliezen leden, ook een honder voornaamste hoofden zagen vallen, sloeg hun de schrik om 't harte en zij vluchtten met overhaasting, een aantal dooden achterlatende.

Niet meer dan veertig man hadden dus den aanval van eenige honderden Padris afgeslagen.

Ook kapitein Bauer hield de Padris elders in bedwang. Voorzeker droeg het er toe bij, dat de Arabier Seïd Salimoe'I-Djafried met eenige Pradri-hoofden te Padang verscheen, om vrede te sluiten; den 15^{den} November 1825 sloot men een verdrag, dat — zij 't niet

voor lang — voorloopig weer een eind aan de vijandelijkheden maakte.

Te eer was dit vredesverdrag van aanbelang voor de regeering, omdat in den eersten tijd geen gelegenheid zou bestaan, om troepen naar Sumatra te zenden; alle krachten moesten worden ingespannen, om den gevaarlijken opstand op Java te onderdrukken, alwaar Dipo Negoro onze troepen handen vol werk gaf.

Alvorens echter den merkwaardigen oorlog op Java, die van 1825 tot 1830 voortduurde, te gaan volgen, is het noodig een blik te werpen op den politieken toestand van Java aan het einde der regeering van gouverneur-generaal van der Capellen, die den 1sten Januari 1826 het bestuur overdroeg aan den luit.-gouverneur-generaal Merkus de Kock. Onder zijn bestuur was voltooid, wat door de kommissarissen-generaal, die de Engelsche nalatenschap aanvaard hadden, ontgonnen was; vandaar dat men op het oogenblik dat hij het bewind aanvaardde, nog kon geacht worden in een overgangstijdperk te verkeeren, daar nog niet eens alle bezittingen naar behooren overgegeven of de vele moeielijkheden met de Engelschen uit den weg geruimd waren. Van te meer belang is het, een oogenblik bij het bestuur van onze Oost-Indische bezittingen stil te staan, omdat zulks dienen kan tot beter begrip van de verdere geschiedenis, en tevens omdat dit, zooals het door de kommissarissen-generaal in 1818 geregeld is, nagenoeg onveranderd is gebleven.

V. HET BESTUUR OVER ONZE OOST-INDISCHE BEZITTINGEN SEDERT HET HERSTEL VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG.

Het »Reglement op het beleid van de regeering», dat de kommissarissen-generaal in 1818 hadden vastgesteld, was den 6^{den} Januari van het jaar 1819 gepubliceerd. Dit kwam in hoofdzaak op het volgende neer.

De Hooge regeering van Nederlandsch-Indië bestond uit den gouverneur-generaal, opperbevelhebber van land- en zeemacht in Neèrlandsch-Indië, die in naam van Z. M. den Koning der Nederlanden en onder diens bijzonder oppertoezicht, krachtens art. 59 der Constitutie, de soevereine macht uitoefende, ter zijde gestaan door den Raad van Indië, welke bestond uit de Raden: P. F. Chassé, J. A. van Braam, H. W. Muntinghe en R. d'Ozy, met M. J. C. Baud tot secretaris-generaal en M. P. de Clerq tot tweeden secretaris.

Hierin kwam een belangrijke verandering, toen bij koninklijk besluit van 8 Mei 1822 generaal de Kock, die reeds de waardigheid van legerkommandant bekleedde, tot luitenant-gouverneur-generaal benoemd werd. Nagenoeg onder het geheele bestuur van van der Capellen stond de Kock aan het hoofd van het leger, dat toen 14000 man sterk was, met inbegrip van de inlanders der Molukken, van Celebes en Madoera.

De rechtspraak geschiedde door gerechtshoven; in de eerste plaats moet genoemd worden het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië, dat waken moest voor een snelle en rechtvaardige rechtsbedeeling door de lagere gerechtshoven; voornamelijk de drie »Raden van justitie" te Batavia, Samarang en Soerabaya gevestigd. Om over de inlandsche bevolking recht te spreken, waren er landraden en hoven van ommeegang ingesteld, saamgesteld uit inlandsche rechters, onder presidium van den resident of van den rechter van het arrondissement. De landraden, die de rechtspleging over de inlandsche bevolking aan de Raden van Justitie onttrokken, waren niet door de kommissarissen-generaal ingesteld, doch zijn van later dagteekening. Ook werd te Makassar een landraad benoemd, waarvan de secretaris van het gouvernement van Celebes voorzitter was.

De gewone regeling van zaken was opgedragen aan de residenten, de gouverneurs en andere regeerings-ambtenaren, »natuurlijk onder toezicht van den gouverneur-generaal"; wat de financiën betreft, het opperbeheer werd aan een Hoofd-directeur van financiën toever-

trouwd, terwijl tevens een Hoofd-inspecteur van financiën benoemd werd, wien op het eiland Java drie andere inspecteurs ter zijde stonden.

De Algemeene Rekenkamer werd in stand gehouden; hare taak bleef, om de geldmiddelen en bezittingen te beheeren.

Neêrlandsch-Indië had toen nog een koloniale marine, wel te onderscheiden van de Lands marine; die koloniale marine werd beheerd door een directeur, welken Batavia tot standplaats was aangewezen. Die regeling had veel voor, omdat aan de marine met het oog op Indische toestanden eigenaardige vereischten gesteld werden. Wij hebben reeds gezien, dat de groote zeilschepen niet in staat waren om de rooversprauwen in hunne schuillhoeken te vervolgen, zoodat deze veelal hun misdrijf straffeloos pleegden; daarom werden er tot bescherming der Javaansche kusten kruisprauwen gebouwd, die groote diensten hebben bewezen.

Bij besluit van 13 October 1821 was bepaald, dat de koloniale marine uit 5 korvetten van 20—24 vuurmonden, 8 brikken of groote schooners van 16—18 stukken, 14 schooners van 12—14 stukken en 2 wachtschepen zou bestaan. Langs de kusten van Java, in de wateren der Molukken, van Celebes, Borneo en Banka werden haar verschillende stations aangewezen, en op deze wijze voldeed zij voldoende aan de haar opgedragen taak, om den handel te beschermen en den zeeroof te fnuiken. (21).

De verstandigste maatregel van de kommissarissen-generaal is ontegenzeggelijk geweest, dat zij het verderfelijk monopolie-stelsel hebben laten varen; de handel op onze Indische bezittingen (alleen de Molukken uitgezonderd) werd opengesteld voor alle natiën, die in goede verstandhouding verkeerden met het Koninkrijk der Nederlanden; verschillende havens (o. a. van Makassar en Menado) werden tot vrijhavens verklaard.

Java werd, en is nog verdeeld, uit een judiciair en administratief oogpunt, in drie groote arrondissementen, waarvan Batavia, Samarang en Soerabaya de hoofdplaatsen zijn; uit een militair gebied

in een gelijk aantal militaire afdelingen. Verder is Java verdeeld in provinciën of *residentiën*, die, van het oosten naar het westen gaande, de volgende benamingen hebben.

1.	De	residentie	Bantam
2.	»	»	Batavia
	»	assistent-	Buitenzorg
	»	»	Krawang
3.	»	»	Preanger Regentschappen
4.	»	»	Cheribon
5.	»	»	Tagal
6.	»	»	Banjoemaas
7.	»	»	Pekalongan
8.	»	»	Bagelen
9.	»	»	Kadoe
10.	»	»	Samarang
11.	»	»	Japara (Djapara)
	»	assistent-	Patjitan
12.	»	»	Madioen
13.	»	»	Rembang
14.	»	»	Soerabaja
15.	»	»	Kediri
16.	»	»	Pasoeroewan
17.	»	»	Probolinggo
18.	»	»	Bezoeki
	»	assistent-	Banjoewangi. De twee vorstenlanden:
19.	»	»	Soerakarta
20.	»	»	Djokjokarta.

Nog kan men er bijvoegen: 21. het eiland Madura, dat de residentie Madura en Sumanap vormt. 1)

1) Die 21 residentieën en assistent-residentieën zijn verdeeld in regentschappen, als volgt:

Daarvan vormen de zes eerste residentieën de eerste militaire afdeling, zich uitstreckende langs de noordelijke kust, tusschen het meest oostelijke punt en de rivier de Losarie; de tweede omvat

Bantam, regentschappen Serang, Pandeglang, Tjiringin, Lebak; en district Tanara.
Batavia, district der stad en voorsteden; Bataviasche Ommelanden; de Duizend-
eilanden (eil. in de baai van Batavia).

Ass.-res. Buitenzorg, regentschap Buitenzorg.

Ass.-res. Krawang, regentschap Krawang.

Preanger Regentschappen, regentschappen Tjandoer, Bandung, Soemedang, Soe-
kapoera, Limbangan.

Cheribon, reg. Cherikon, Indramajoe, Galoe, Madjalengka, Koeningan.

Tagal, reg. Tagal, Pamalang, en Brebes.

Banjoemaas, reg. Banjoemaas, Poerwokerto, Poerbolingo, Bandjaregara, Tjilatjap.

Pekalongan, reg. Pekalongan, Batang.

Bagelen, reg. Poerworedjo, Koetardjo, Keboemen, Karanganyar, Ambal, Ledok.

Kadoc, reg. Magelan, Temangoong.

Samarang, reg. Samarang, Salatiga, Demak, Grobogan, Kendal.

Japara, reg. Pattie, Japara, Koedoes, Djawana (met de Krimon-Djawa-eilanden).

Ass.-res. Patjitan, reg. Patjitan.

Madioen, reg. Madioen, Magetan, Ngawie, Poerwodadie, Ponorogo, Soemorotto.

Rembang, reg. Rembang, Toeban, Bodjonegoro, Blora.

Soerabaja, reg. Soerabaja, Sidocardjo, Modjo Kerto, Grisseo, Sidajoe, Lamongan,

Bawean (het eiland).

Kediri, reg. Kediri, Berbek, Ngrowo, Trengalek, Blitar.

Pasoeroewan, reg. Pasoeroewan, Malang, Bangil.

Probolinggo, reg. Probolinggo.

Bezoeki, reg. Bezoeki, Pamaroekan, Bondowosso.

Ass.-res. Banjoewangi, reg. Banjoewangi.

De beide Vorstenlanden staan onder een eigen vorst; die vorsten zijn leenmannen van ons gouvernement.

Madura vormt sedert 1857 een afzonderlijke residentie, bestaande in de regentschappen Pamakassan, Madura en Sumanap.

de twaalf volgende residentiën; de derde omvat het overige gedeelte van Java, met Madura en de eilanden van Sumanap.

In onzen tijd bestaat de Raad van Neerlandsch-Indië uit een vice-president, die bij overlijden van den gouverneur-generaal diens functiën waarneemt; voorts uit 4 leden en een secretaris-generaal, welke door den koning benoemd worden. Het aantal leden kan tot zeven worden uitgebreid, daar de president van het Hooggerechts-hof, de directeur-generaal van financiën en anderen desgevorderd kunnen zitting nemen.

Het militair element was hierbij uitgesloten. Dit is in zoover geen bezwaar, omdat men geen gewichtige besluiten op militair gebied kan nemen, zonder de militaire autoriteit gehoord te hebben; maar wij gelooven toch, dat onze vaders het beter ingezien hebben, toen zij bepaalden dat een kundig krijgsoverste en de bevelhebber der zeemacht steeds deel van het bestuur moesten uitmaken, zooals dit trouwens in de Engelsche koloniën wel degelijk geschiedt.

De Vorstenlanden, namelijk Soerakarta of Solo en Djokjokarta of Djokjo, zijn aan het Nederlandsch-Indische gouvernement onderworpen; dit verkeert in de beste verstandhouding met de aldaar regeerende vorsten, van welke die van Solo den titel »soesoehoenan" of keizer, die van Djokjo den titel »sultan" voert.

De bevolking van Java heeft recht op de bescherming van het gouvernement, dat zorgvuldig tegen knevelarijen waakt. Ons bestuur over Nederlandsch-Indië heeft iets eigenaardigs; daarin bestaande, dat men zich zoo min mogelijk met de zaken van den Javaan bemoeit en hem, om 't maar eens zoo te noemen, »zijn gang laat gaan."

De inboorling wordt eigenlijk direct bestuurd door zijn eigen hoofden; de taak van het gouvernement is, om toe te zien, dat die hoofden de perken niet te buiten gaan. Zelfs de Engelschen moeten erkennen, dat wij een uitstekende methode hebben, om onze bezittingen te beheeren en nog onlangs schreef een der invloedrijkste Britsche organen:

»Nederland is een maritieme en koloniale Mogendheid van den tweede rang, wel is waar, doch bezielde met een zeldzame vastberadenheid. Het geheim van Holland's groote beteekenis op 't gebied van handel en zeevaart is te zoeken in een vergelegen eilanden-rijk tusschen den Indischen Oceaan en de Chineesche Zee. Dáár ligt 't *arcantum imperii* van de Hollanders. Dáár vindt men de verklaring van een politiek, die zoo zedig en schier provinciaal schijnt in Europa — zoo *veelomvallend* en *vasthoudend* aan allen, die Java gezien hebben.»

De resident, bijgestaan door een secretaris en door zooveel ambtenaren als noodig blijkt te zijn, de resident is de man, die iedere provincie beheert en toezicht houdt over de Javaansche ambtenaren, welke met den titel van *regent* de verschillende regentschappen besturen; deze regent, waartoe men uit den aard der zaak de voornaamste Javanen kiest, heeft onder zijne bevelen de hoofden der *dessas* (kantons of dorpen); en dat is de man, die eigenlijk alles doet, want hij is in zijne gemeente belast met de uitoefening van het gezag en de regeling van zaken.

De Javaan staat niet op zulk een lage trap van ontwikkeling als men in Europa wel denkt; maar hij is wat lui uitgevallen. Die traagheid staat een grootere ontwikkeling in den weg, welke zijne verstandelijke vermogens hem anders ongetwijfeld zouden doen verwerven.

[Graaf van Hogendorp geeft de volgende karakterschets van den Javaan: »De Javaan is zeer gehecht aan den grond, waar hij geboren werd; hij is geduldig, matig, gezeggelijk, doorgaans medelijdend, altijd herbergzaam; hij is opgeruimd van geest, zonder luidruchtig vroolijk te zijn; hij onderwerpt zich vrijwillig en gaarne aan het gezag, hetwelk de grooten zijner natie als wettig erkennen; hij is goedaardig, wanneer zijne driften niet ontvlamd zijn, en getrouw aan zijne verbintenissen en beloften. Dit is de schoone zijde van zijne karakterschets. De waarheid eischt echter, dat men ook

eenige sombere tinten daarbij voege en erkenne, dat de Javaan onnoozel en bijgeloovig, ijverzuchtig en wraakgierig is; dat hij nimmer vergeet, hetgeen hij voor eene onteerende belediging houdt; dat hij verkwistend en onbezonnen is, zoodat hij dikwijls zijn toekomstig welzijn aan het genot van het oogenblik ten offer brengt. De Javaan is niet met uitstekenden moed begaafd; hij is vreesachtig, en echter ziet men hem vaak den dood met een verwonderlijke koelzinnigheid trotseeren. Hij wil liever sterven, dan lichamelijke smart of tijdelijken rampspoed verduren; hij kan valsch en wreed zijn, wanneer hij verbitterd is; maar het is zeer opmerkelijk, dat hij, van strikt eerlijk en belangeloos, eensklaps in de hevigste neiging tot list en misdaad vervalt, wanneer zijne zwakheid of de vrees voor straf hem van de eerstgenoemde edele hoedanigheden afleidt. De Javaan kan, over het algemeen, bezwaarlijk groote verzoeking en wederstaan."

Zoodra de Javaan in verzet komt, is hij een gevaarlijk en hardnekkig vijand. Voorzeker is er veel tact toe noodig, om die millioenen Javanen in bedwang te houden; moest dit alleen door geweld geschieden, dan zou het ondoenlijk zijn, een zoo uitgestrekt grondgebied te beheeren en er de rust te bewaren. De sterkte van het Indisch leger toch staat niet in verhouding tot de oppervlakte der landen, waar het den vrede moet handhaven; menige niet onbelangrijke post is dientengevolge aan een 10 of 20tal soldaten toevertrouwd. Daarbij werd, vooral in de eerste jaren na het herstel van ons gezag, in de uitzending van Europeesche troepen gebrekkig voorzien en ook in lateren tijd heeft dit veelal te wenschen overgelaten.

Aan van der Capellen komt de eer toe, het werk der commissarissen-generaal in zooverre voltooid te hebben, dat de hervormingen met bezadigtheid ingevoerd werden en dat hij ons gouvernement wist te doen eerbiedigen. Alleen met de financiën had hij, evenals al zijne voorgangers, te kampen; niet alleen bleek het later,

dat hij daaromtrent niet op de hoogte was geweest, maar ook onder zijn regeering hebben de uitgaven de inkomsten verre overtroffen. Van een behoorlijke begrooting kwam ook al niet veel en zoo werd weer op de oude manier voortgeleefd, en toen de Nederlandsche regeering vernam dat er van af het jaar 1820 steeds een nadeelig saldo geweest was en dat de financiëele toestand van Indië reden tot ernstige bekommernis gaf, was men in het moederland zeer ontevreden.

Evenals in vroeger tijd de Oost-Indische Compagnie in de bres was gesprongen, werd thans die rol vervuld door de pas opgerichte Handelmaatschappij, die 8 millioen voorschoot, waarvoor haar voor 12 jaren de koffie van de Preanger-regentschappen verzekerd werd.

De Handelmaatschappij was bij koninklijk besluit van 29 Maart 1824 opgericht met een kapitaal van 12 millioen, dat tot het dubbel bedrag kon worden verhoogd; de koning schreef in voor 4 millioen. In verband met de oprichting van dit nieuwe handelslichaam werd te Batavia een factorij gevestigd.

Van der Capellen was daarmede niet ingenomen. Reeds in 1823 was hem verlof gegeven, om in den loop van het volgende jaar naar het moederland terug te keeren; en hij hadde dit zeker gedaan, wanneer overwegende redenen hem niet dringend genoopt hadden, om dat vertrek onbepaald uit te stellen. In de eerste plaats de oorlog op Celebes; niet minder de onrustbarende toestand der financiën. Nog een vol jaar bleef hij zijne gewichtige betrekking vervullen; doch langzamerhand was zijne positie tegenover de regeering in Nederland onhoudbaar geworden en het bleek hem, dat hij het vertrouwen van den koning en de raadslieden der kroon niet ten volle meer bezat.

Zoo kwam het, dat toen hij in 1825 het bewind aan den luitenant-gouverneur-generaal de Kock overgaf, de toestand in Indië nog al iets te wenschen overliet. Buiten en behalve den, in waarheid onrustbarenden, toestand der geldmiddelen, was op Java een opstand

uitgebroken, die de grootste ongerustheid verwekte; de opstand van Dipo Negoro, welken wij thans in zijn merkwaardig beloop zullen volgen.

VI. DIPO NEGORO EN DE OORLOG OP JAVA, VAN 1825 TOT 1830.

Zoo ooit, dan is van ons leger in Neêrlandsch-Indië een aanhoudende krachtsinspanning gevorderd in het tijdvak 1825—30, toen gedurende die jaren een oorlog gevoerd werd, welke een helder licht werpt over de zeldzame deugden van dat leger; die ons de gelegenheid geeft om het in al zijne veerkracht te zien ontwikkelen in de worsteling tegen een hooghartigen vijand, wiens mindere militaire bekwaamheden door overgrooten getalsterkte ruimschoots werden opgewogen; een vijand, die voor wetenschap, list en verraad in de plaats stelde.

Dipo Negoro is een naam, die op Java lang in herinnering is gebleven. Ten laatste viel hij — maar niet dan na onze krijgsmacht jaren lang bezig te hebben gehouden.

Na den dood van sultan Amangkoe Boewono IV, in het jaar 1822, was de erfprins, toen eerst drie jaar oud, tot sultan uitgeroepen, onder voogdijschap van de prinsen Mangkoe Boemi en Dipo Negoro, hetgeen met goedvinden van de Hooge regeering was geweest, welke echter als voorwaarde had gesteld, dat er geene veranderingen mochten worden ingevoerd.

Nu had Dipo Negoro reeds van af zijn jeugd een onverzoenbaren haat tegen alle Europeanen gevoed, wat er niet beter op werd toen hij, als voogd, de aanzienlijke geldsom, die de sultan volgens de overeenkomst van 6 Mei 1823 aan het gouvernement betalen moest, ter nauwernood kon bijeen brengen wegens den slechten toestand der financiën van Djokjo.

De houding van Dipo Negoro werd van lieverlede meer vijandig, 'tgeen den Rijksbestuurder niet ontging, die onze regeering oprecht

was toegedaan en ook niet naliet, de aandacht van den resident daarop te vestigen, ofschoon hij toch eigenlijk het gevaarvolle van den toestand niet bleek te beseffen. Veel minder nog was dit het geval met den resident, die een kalm leventje leidde, zonder te vermoeden dat ieder oogenblik een opstand kon uitbarsten, die zooveel rampen over het land zou brengen.

De Rijksbestuurder drong er bij den resident op aan, dat deze in persoon den vrede zou komen herstellen; maar hij bleef het gevaar niet tellen en liet de zaak zooals zij was, hoewel de houding van Dipo Negoro genoegzaam deed zien, hoezeer het vuur reeds onder de asch smeulde.

Smissaert, de resident, was door de intrekking van de verluring der gronden al op gespannen voet met Dipo Negoro en Mangkoe Boemi gekomen; vooral eerstgenoemde toonde zich meer en meer vijandig jegens de Nederlanders gezind en trachtte zich onder de bevolking een aanhang te verwerven door gestreng zijne godsdienstplichten waar te nemen, bedevaarten naar heilige plaatsen te ondernemen, en meer van dien aard.

Met eenig overleg ware het kwaad wellicht nog te bezweren geweest, maar de Nederlandsche ambtenaren daar ter plaatse waren alles behalve berekend voor hun moeielijke taak; de assistent-resident Chevalier, hoewel meer bekwaam en actief dan de resident welke zich met niets bemoeide, stapelde de eene onhandigheid op de andere en, in plaats van eenige toenadering te bewerken, deed men Dipo Negoro op een partij bij den Rijksbestierder een belediging ondergaan, die den vertoornden prins met de woede in 't hart het feest deed verlaten, om zich verder af te zonderen en, met wrok vervuld, plannen van wedervergelding te beramen.

Hoe onbegrijpelijk ook, bleven de Nederlandsche ambtenaren voortgaan met Dipo Negoro te tergen; bij het aanleggen van een weg traceerden zij dien over zijn grond en zelfs over het graf van een zijner voorzaten, waarna de prins zich beklaagde en tevens

de zijnen om zich begon te verzamelen. Ten blijke van zijne gevoeligheid en vijandige voornemens had hij de baken, die de landmeters op zijn grond gesteld hadden, weggenomen en er pieken voor in de plaats gesteld, — en nog altijd bleef de resident in den zwijmel eener laakbare zorgeloosheid, totdat hij zich eindelijk in de bedoeling van Dipo Negoro niet meer kon bedriegen. En toch moest de resident van Soerakarta, de heer Mac Gillavry, hem op den ernst der omstandigheden wijzen.

Mangkoe Boemi was iets meer handelbaar dan zijn collega, prins Dipo Negoro, en daarom zond de resident hem naar den weerspannigen prins, met den last dat deze zich in het fort moest komen verantwoorden. Doch te vergeefs; een nieuwe sommatie werd met even weinig succes bekroond, en zelfs wist de prins ditmaal Mangkoe Boemi over te halen om niet terug te keeren. De assistent-resident besloot nu, tot geweld over te gaan, en ware hij met de noodige voorzichtigheid te werk gegaan, dan zou dit ook de beste weg zijn geweest; maar de aanslag geschiedde met zoo weinig beleid, dat de beide hoofden ontkwamen.

De opstand was nu een volslagen feit, en aldra bleek het, dat hij reeds lang onder de oogen van den met blindheid geslagen resident was voorbereid. Dadelijk kozen alle prinsen en rijks grooten de zijde van Dipo Negoro, die algemeen als verdrukt beschouwd werd, terwijl de geheele bevolking der hoofdplaats partij trok voor hem.

De tijding van den opstand in Midden-Java kwam te Batavia zeer onverwacht; men was op iets dergelijks in 't minst voorbereid; dank zij het gebrek aan doorzicht en activiteit van den resident, die natuurlijk de regeering niet vooraf had kunnen waarschuwen. Pas had men de troepen overwinnend van Celebes zien terugkeeren, toen men zich ten taak stellen moest om een geduchten opstand te onderdrukken, die in oogwenk een zeer bedenkelijken omvang had genomen.

Men verkeerde in de onmogelijkheid, om op staanden voet een

voldoende krijgsmacht daarheen te zenden; in de gegeven omstandigheden koos de gouverneur-generaal de verstandigste partij, met er generaal de Kock heen te zenden, wien een onbeperkte volmacht verleend werd. Hadden onhandigheid en gebrek aan overleg het vuurtje onwillekeurig aangestookt, de wijsheid en het talent van de Kock zouden wellicht kunnen strekken, om den opstand te beperken, en werkelijk mocht het hem gelukken, den soesoehoenan over te halen, om op onze hand te blijven en zelfs onze zaak met zijne hulptroepen te steunen.

Dit verkregen resultaat was van te meer waarde, als men bedenkt, dat anders ontwijfelbaar die bondgenoot het getal onzer vijanden zou vermeerderd hebben; want de soesoehoenan van Soerakarta en verschillende prinsen van dat rijk hebben verklaard dat, zonder de tusschenkomst van generaal de Kock, de keizer van Solo ontwijfelbaar zich bij Dipo Negoro zou hebben aangesloten.

Het leger, dat op het eiland Java over de drie groote militaire afdeelingen van Batavia, Samarang en Soerabaya verdeeld was, bestond in het jaar 1825 uit de 18^e, 19^e en 20^e afdeeling, een regiment hussaren, een bataljon artillerie en een bataljon pionniers. De 18^e afdeeling bestond uit 2 bataljons elk van zes compagniën; de beide andere afdeelingen waren ieder van 4 bataljons, elk 6 compagniën tellende, waarvan alleen de 1^e en 6^e (flank-)compagniën uit Europeesche soldaten bestonden, in 't geheel 28 compagniën Europeesche soldaten en 50 compagniën inlandsche troepen, iedere compagnie van 100 man. Bij gevolg 7800 man infanterie. Het regiment hussaren was uit 6 compagniën van 50 man (Europeanen) saamgesteld; het bataljon artillerie uit 12 compagniën, uit verschillende detachementen bestaande. Nog had men te beschikken over het legioen van den pangeran Mangkoe-Negoro, uit de drie wapens bestaande, dat uitstekende diensten bewezen heeft.

Aanvankelijk moest men meer door beleid dan door wapengeweld bekomen, en reeds was een groote victorie behaald

door het verkrijgen van het bondgenootschap des sultans. Den 30sten Juli was generaal de Kock te Solo aangekomen en had den 1sten Augustus het opperbevel in de twee residenties Djokjo en Soerakarta aanvaard, waarna hij de cordate en moedige grootmoeder van den jongen sultan, dien Dipo Negoro had trachten op te lichten, in veiligheid liet brengen.

Dipo Negoro zou, zooals maar al te spoedig blijken zou, een der gevaarlijkste vijanden worden, die ons Indisch leger te bestrijden heeft gehad. Ook hier was weer de godsdienst met behendigheid in de zaak gemoeid, 't geen de hartstochten der inboorlingen opzweepte en hen met doodsverachting deed strijden.

Voor al is deze bloedige oorlog berucht gebleven wegens de schandelijke wreedheid, waarmede hij door Dipo Negoro is gevoerd en veel nutteloos bloed, bij stroomen vergoten, komt op zijn hoofd neder. Hij was toen 47 jaar oud, van een woest en ontembaar karakter en fanatiek. Daarbij kwam, dat hij door een onleschbare eerezucht geprikkeld werd, hoewel hij als onwettige zoon van sultan Rodjo geen recht op den troon had, al stamde hij ook van de oude vorsten van Mataram af. Hij was en bleef de ziel van den opstand en wist zich te doen gehoorzamen niet alleen, maar voortdurend op de hartstochten zijner onderhoorigen te werken, zoodanig dat zij onze troepen een woedenden en hardnekkigen tegenstand boden, daar de Javanen hem als een soort profeet beschouwden, die gekomen was om hen van de onderdrukking te bevrijden.

Niet weinig werd de bevolking angehitst door zekeren priester, Kiay Modjo, die een veelbeteekenende rol in dezen oorlog gespeeld heeft; onbepaald voorstander van den Mohamedaanschen godsdienst, had hij een noodlottigen invloed op den wraakzuchtigen Dipo Negoro weten te verkrijgen, en eigenlijk heeft Kiay Modjo hem gebruikt, om zijn eigen heerszuchtige plannen door te drijven. Hij wist zooveel invloed op den prins te bekomen, dat deze niets deed zonder hem te raadplegen, en het bekend firman of bevel-

schrift, waarin hij de bevolking tot mouterij aanhitste, is volgens het voorschrift van dien sluwen priester vervaardigd. Het geeft een goed begrip van 't fanatiek karakter, dat door hem aan den Java-oorlog gegeven is, en luidde :

»Dit bevelschrift komt van mij, prins Dipo Negoro, die de macht heb verworven, om het aardrijk om te keeren, aan de westzijde van den berg Soembing; die den heiligen strijd Gods wil strijden, om alle ongeloofigen van het eiland Java te verdrijven, en het geloof in den Profeet, op wien Gods vrede ruste, te bevestigen. Ik gelast alle distriktshoofden, voortaan geene belastingen meer te betalen, maar die aan te wenden als middelen, om de Christenen van het eiland te doen verdwijnen, als ook om allen, die de leer van Mahomed niet willen omhelzen, te vermoorden. Willen zij zich tot het ware geloof bekeeren, zoo zullen zij het leven behouden, maar hunne goederen zullen verbeurd zijn. Wee dengenen, die aan dit bevelschrift niet stiptelijk gehoorzaamt! De vloek van den Almachtige zal hem treffen; maar wie mijn gebod opvolgt, zal roem en macht en groote rijkdommen verwerven, hij en zijne nakomelingen.»

Zoo predikte Dipo Negoro moord en doodslag, en hij vond onder zijne volgelingen een maar al te goed gehoor. Alles wat hij deed, zelfs de grootste onmenselijkheid door hem begaan, geschiedde onder het mom van den godsdienst; toen hij de nieuw benoemde voogden van den jongen sultan, die Mangkoe Boemi en hem vervangen hadden, verraderlijk had doen vermoorden, rechtvaardigde hij die daad van geweld door aan te voeren, dat zij als Mohamedanen wegens hun onderworpenheid aan de Christenen den dood verdiend hadden.

De oorlog op Midden-Java is rijk geweest aan merkwaardige wapenfeiten; hoewel niet op groote schaal, want veldslagen vallen hier niet te beschrijven. Integendeel, het is een aanhoudende, bloedige guerilla-oorlog geweest.

De geschiedenis van den Java-oorlog kan in drie tijdperken verdeeld worden, waarvan het eerste gedeelte als ware 't de inleiding zou kunnen genoemd worden; men heeft zich namelijk aanvankelijk er toe bepaald om den vijand te bestrijden, waar men hem aantrof, welk stelsel aldra ten eenenmale onvoldoende zou worden bevonden.

Generaal de Kock heeft dien oorlog op een eigenaardige wijze en — zooals de uitkomst zegevierend bewezen heeft — met veel doorzicht en talent gevoerd. Alvorens echter den vijfjarigen worstelstrijd in al zijne bijzonderheden na te gaan, is het noodig om een blik te werpen op het oorlogstoneel en ons rekenschap te geven van de vechtwijze der Javanen, en de in verband hiermede aan onze troepen te stellen eischen.

De Vorstenlanden, in 't hart van Java gelegen, hadden toen een oppervlakte van 11310 □ Engelsche mijlen en werden begrensd door de residentiën Cheribon, Tegal, Pekalongan, Kedoe, Samarang, Rembang en Soerabaya; de bevolking bedroeg in dien tijd 1,658,000 menschen.

Het terrein, waarop onze troepen moesten strijden, was bij uitzondering geschikt voor den kleinen oorlog, en de toenmalige landvoogd de Bus de Ghisignies verraadde zijn onbekendheid daarmede, door te verlangen dat met de troepen in massa tegen den vijand moest opgerukt worden; terwijl juist door generaal de Kock een geheel nieuwe wijze van oorlogvoeren, namelijk met de »mobile kolonnes'', in toepassing is gebracht geworden.

Van Djokjokarta in noordelijke richting gaande, verheft het terrein zich zacht glooiend tot aan den voet van de Merapi, den grooten vuurspuwendenden berg; in het noord-oosten vindt men een vlakte, welke in die tusschen de Merapi en de Soembing eindigt, van waar verscheidene bergketenen zich tot aan zee in verschillende richtingen uitstrekken. De rijkdom aan groote en kleinere stroomen maakt het terrein zeer doorsneden, en verleent tevens daaraan een

vruchtbaarheid, welke een heerlijke natuur doet geboren worden, maar tevens uit een krijgskundig oogpunt het terrein voor den verdediger bij uitnemendheid geschikt, voor den aanvaller zeer moeilijk en afmattend maakt.

Op 20 palen ten zuiden van de hoofdstad Djokjokarta, nabij de monding der Opak, verheffen zich de twee voornaamste ketenen van de Goenong Mandjinning in west- en noordoostelijke richting. De glooiingen van het gebergte zijn dicht begroeid en zoo ergens, dan is de rijke tropische plantengroei hier ruimschoots vertegenwoordigd.

Het andere deel van die bergketen, onder den naam van zuidergebergte bekend, verdeelt zich in onderscheidene takken langs de kust van Java. En tal van kleine riviertjes staan daarmee in verband, nu eens langzaam voortkabbelende, dan met onweerstaanbaar geweld voortstroomende en alles in hun vaart meenemende.

De kleine stroomen, welke op de grilligste wijze het terrein doorsnijden, bieden aan de krijgsbewegingen reeds tal van moeilijkheden aan; de drie voorname rivieren, welke men aantreft, zijn de Opak, de Progo en de Bogowonto.

Daarbij bedenke men, dat er ter nauwernood gemeenschapswegen bestonden, zoodat de communicatie zeer moeilijk te onderhouden was. Van Djokjo loopen slechts twee groote wegen; de een voert naar Soerakarta, de ander naar Samarang. En zelfs die groote wegen leverden nog tal van bezwaren op.

Als men overweegt dat, den weg van Djokjo naar Soerakarta volgende, niet minder dan *acht-en-twintig* riviertjes moeten overgegaan worden; dat de weg naar Samarang door *vier-en-dertig* stroomen of riviertjes wordt gesneden, dan zal men zich een begrip kunnen vormen van den aard der terreinen, waarop onze troepen moesten ageeren; een oorlogstoneel, niet alleen moeilijk en aanhoudende inspanning vorderend, maar ook gevaarlijk.

Andere wegen bestonden er toen niet, behalve eenige binnen-

wegen, waarvan trouwens geen enkele zonder groote hinderpalen was, zoodat op gebrekkige wijze door de inboorlingen in de communicatie moest worden voorzien.

Men zal zich bijgevolg kunnen voorstellen, hoe eigenaardig dit terrein geschikt was voor een guerilla-oorlog; een aanhoudende worsteling, zooals de Vendee ons tegen de republikeinsche troepen te aanschouwen gaf. Steile bergen, dichte bosschen, snelvlietende stroomen, grillige terreinglooingen, onbegaanbare wegen, schuimende watervallen, een tal van versterkte kampons en ongenaakbare, goed verdedigde barricades als ware 't door de natuur opgeworpen, overal beletselen waarvan het wegruimen schatten tijds kostte; overal hinderlagen, die de onzen op zware verliezen te staan kwamen.

Waar vindt men in Europa een oorlogstoneel, zooals Midden-Java met zijn weligen plantengroei dit opleverde; een vijand, die zoo meesterlijk van de gesteldheid weet partij te trekken als de inboorling!

Onze soldaten bezitten meer geoefendheid, meer discipline; maar de vijand, dien zij te bestrijden hebben, vergoedt dit door zijn groote getalsterkte, door de gemakkelijheid, waarmee hij zich beweegt op een terrein, dat den met pak en zak beladen Europeeschen soldaat de grootste bezwaren oplevert; daarbij soms door fanatisme opgezweept en met ware doodsverachting strijdende.

Er wordt van den soldaat in Indië zeer veel gevorderd. De meeste expeditiën zijn een aaneenschakeling van ontberingen, een worsteling tegen een drukkend klimaat, tegen gevaarlijke ziekten; somwijlen een *lijden*, waarvan men zich in het moederland niet altijd een goed begrip schijnt te vormen.

De Java-oorlog van 1825—30 is rijk geweest aan de talloze bezwaren, die wij hier opnoemden; er is een aanhoudende, meermalen schier bovenmenschelijke krachtsinspanning van hem gevorderd geworden in den worstelstrijd tegen klimaat en bodem, tegen onge-

neeslijke ziekten, en dat in een verzengende luchtstreek, waar overmaat van afmatting den dood ten gevolge heeft.

Nu eens moet de soldaat uren gaans in een onmetelijke vlakte alleggen, verschroeid door de brandende zon; dan weder sleept hij het moede lichaam door gevaarvolle moerassen, waaruit ongezonde dampen opstijgen, om een oogenblik later weer met kapmes en bijl zich een weg te banen door ondoordringbaar struikgewas, dat iedere schrede voorwaarts met een waren reuzenarbeid doet gepaard gaan.

En wanneer dan vreeselijke epidemische ziekten de kleine schare gaan dunnen; wanneer een onvermoeide vijand den met moeite zich voortsleependen soldaat geen oogenblik met rust laat, hem bestookt en afmat, hem op de verraderlijkste wijze overvalt en hem de minste rust misgunt, dan zal men moeten bekennen, dat tusschen het oorlogvoeren in Europa — hoe bloedig menige veldslag ook mocht zijn — en den Vendeë-oorlog in het hart van Java nauw een vergelijking te maken is.

De statistiek reeds zegt het ons met haar koude, soms ijzingwekkende cijfers, dat in onze Oost-Indische bezitting het klimaat, de vermoeiende marschen, de veelsoortige ontberingen en daaruit voortvloeiende ziekten ons leger op meer verliezen te staan komen dan vuur en staal van den vijand. En meer dan elders hangt hier veel af van de energie, den tact, den moed en het doorzicht van den opperbevelhebber.

En ontmoette men in die streken, onder al die nadeelige omstandigheden, slechts een vijand, die naar Europeesche begrippen en gebruiken oorlog voert. Doch doorgaans heeft men te strijden met een bevolking die list aan wreedheid paart, die van oorlogsrecht geen flauw begrip heeft; een vijand, dien het wel eens gelukt om door de meest onbesuisde, ja dolzinnige aanvallen, plotseling wanorde te verwekken, al is die in een oogwenk weer hersteld; een vijand, die achter elk terreinvoorwerp kan verscholen zijn, achter iederen

boom kan loeren; die zich zóó vertoont — en een ondeelbaar klein oogenblik later spoorloos verdwenen is.

Dat de Javaan als vijand niet te versmaden, kan reeds blijken uit de krijgslisten, dat hij pleegt aan te wenden, waaromtrent verschillende schrijvers 't een en ander meedeelden.

Het is namelijk geen zeldzaamheid, dat de inboorling zich het lichaam met takken en bladeren bedekt, in een boom klimt alwaar men dan zijne aanwezigheid niet kan vermoeden, zijn offer bedaad in 't oog neemt, neerschiet, met een bewonderenswaardige behendigheid langs den boomstam naar beneden glijdt en de vlucht neemt.

Om 's nachts zich te laten waarschuwen wanneer troepen naderen, neemt hij groote bamboes-stokken, die ter deele opengespleten zijn en door een klein stokje worden opengehouden, waaraan een lang touw bevestigd is; deze stokken worden op de verschillende toegangen van de legerplaats aangebracht en de gestrekte touwen door grond of zoden aan het gezicht onttrokken. Zoodra men de onzichtbare koorden aanraakt, wordt het houtje uit den bamboes-stok getrokken, de beide deelen vereenigen zich met tamelijk veel kracht en dit doet een geluid geboren worden, dat de aandacht van den Javaan gaande maakt. Deze, en tal van dergelijke listen maken het zeer moeilijk, om hem te overvallen en doen hem steeds op zijne hoede wezen.

Daarbij wordt geen middel door de Javanen te min geacht, om hun vijand afbreuk te doen; er zijn voorbeelden van bronnen, waarvan het water door hen onbruikbaar gemaakt was; van lijken, die met arsenicum opgeyuld en in den stroom geworpen waren, om het water over een groote uitgestrektheid te vergifigen. Alles moet men wantrouwen; de brug die over het snelvlietend water, de plank die over den afgrond voert; de welwillendheid van den schijnbaar argeloozen zwerveling dien men op zijn weg ontmoet, van het onschuldige meisje dat glimlachend nadert.

Van dit alles leveren de oorlogen in Indië waarschuwendende voorbeelden in overvloed op.

Genoeg om den lezer een denkbeeld te geven van de eigenlijke wijze van oorlogvoeren, zooals die in onze overzeesche bezittingen schier onafgebroken gevoerd wordt; zoo geheel afwijkende van de meer »beschaafde» oorlogvoering in Europa — zouden wij haast zeggen, alsof »oorlog» immer met »beschaving» overeen te brengen zal zijn.

Keeren wij thans tot Dipo Negoro terug, die de paleizen der vorsten, welke niet zijne partij kozen, verbrand had en alles in 't rond verwoestte, 'terwijl de bevolking zich onder zijne vanen schaarde, ook die der hoofdplaats van het Rijk, zoodat de opstand weldra over het geheele westelijke deel van Midden-Java was uitgebreid. Al wat niet blindelings zich aan Dipo Negoro onderwierp, werd verjaagd of gedood; tolpoorten en pasars werden geplunderd. De opstandelingen traden met een zeldzame vermetelheid op; hun overmoed werd in de hand gewerkt, doordat zich een zoo gering aantal troepen op Java bevond. Het fort en de kraton van Djokjokarta werden door de oproerlingen ingesloten; dat fort had slechts een garnizoen van 200 man, zoodat het de grootste inspanning vereischte om de onophoudelijke aanvallen der opstandelingen af te slaan. Vorst Pakoe Alam, de Rijksbestuurder en de bevelhebber der lijfwacht waren de voornaamste Javanen, die hun jeugdigen sultan in den dreigenden nood niet verlieten; overigens namen allen gretig deze gelegenheid te baat, om het juk af te schudden; want de Nederlanders werden der bevolking als overheerschers en onderdrukkers van den godsdienst voorgesteld.

Een aanval, die tegen Dipo Negoro ondernomen werd, mislukte; het garnizoen van fort en kraton geraakte in benarden toestand. Toen werd een convooi levensmiddelen gezonden, dat wel is waar groote moeielijkheden te doorworstelen had, maar door het beleid van luitenant-kolonel Cochijs, die het bevel daarover voerde,

het fort bereikte en de uitgeputte bezetting, althans voor eenige dagen, lafenis gaf.

Cochius achtte het behoud van den kraton van aanbelang, en liet een garnizoen van ongeveer 500 man daarin achter; veel te weinig voor een behoorlijke verdediging van die belangrijke positie. Maar er waren nog altijd geen troepen genoeg om naar behooren op te treden tegen de koene rebellen, die kort na zijn vertrek, 6000 man sterk, een aanval op den kraton beproefden, die door de bezetting werd afgeslagen. Dit had den 8sten Augustus plaats.

Reeds was Djokjokarta ten tweeden male door Cochius van levensmiddelen voorzien, maar hoewel de bezetting zich kloekmoedig gedroeg, zou zij het op den duur tegen de overmacht niet kunnen houden; daarom begaf luitenant-kolonel Achenbach zich den 19^{den} Augustus met verse troepen naar den kraton en aanvaardde het bevel over het garnizoen, dat 1300 man sterk was, namelijk: 27 officieren en 1277 man, waarvan niet meer dan 365 Europeanen.

Toen Dipo Negoro nu den 22sten tot den reeds lang beraamden aanval overging, hadden onze troepen het hard te verantwoorden, doch sloegen den aanval beslissend af en wierpen de Javanen een paar dagen later ten tweeden male met bebloede koppen terug, zonder dat deze echter van verdere pogingen afzagen. Verder bleven de onzen door het leger van Dipo Negoro ingesloten; twee maanden lang was de gemeenschap tusschen Djokjo met Solo en Samarang geheel afgebroken, zoodat het verstrekken van munitie en levensmiddelen met de grootste bezwaren gepaard ging, getuige de wijze waarop het convooi van luitenant-kolonel Cochius zich door den vijand had moeten heenslaan.

Die belegering van kraton en fort heeft schoone toonbeelden van moed en zelfverloochening opgeleverd; het geduld van de goed gedisciplineerde soldaten werd op een zware proef gesteld. Telkenmale waagden de rebellen een nieuwe bestorming, en daarbij begon

het gebrek aan vivres, vooral ook van water, nijpend te worden. En wat die worsteling bijkans wanhopig maakte, was de zekerheid dat generaal de Kock voorloopig in de onmogelijkheid verkeerde, om de bezetting hulp te zenden. Toch hield het garnizoen zich staande tot de volgende maand, toen generaal van Geen van Celebes teruggekeerd was en met eenige te Samarang geconcentreerde troepen naar Djokjo kon oprukken om, zooals wij zullen zien, de bezetting, die zeer in 't nauw gebracht was, te verlossen.

Ook in Kadoe had het oproer veld gewonnen; de zendelingen van Dipo Negoro hadden Probolinggo en een gedeelte van Magelang in opstand weten te brengen. Hoewel men ook aldaar slechts over een klein aantal troepen had te beschikken, hadden deze reeds dadelijk na het uitbreken van den opstand een hoogst belangrijk strategisch punt, namelijk de samenkomst der wegen van Samarang, Soerakarta en Djokjokarta, bezet en weten te behouden. De toestand der troepen begon evenwel ook aldaar hachelijk te worden; want de muiters verbrandden den oogst, en de hongersnood begon zich reeds te doen gevoelen, zoodat de rijst te Magelang, de hoofdstad van Kadoe, driemaal zooveel als te Solo kostte. In de residentie Kadoe waren niet meer dan 600 man geregelde troepen met een zestal veldstukken; die kleine macht had herhaalde aanvallen te doorstaan, maar de dapperheid onzer troepen en niet minder de trouw van het meerendeel der Javaansche hoofden aldaar was oorzaak, dat de rijke residentie in ons bezit bleef.

Onze soldaten hielden zich goed staande en tegen het einde van de maand September was een niet onbelangrijke troepenmacht bij de hoofdstad van Kadoe vereenigd, onder de majoors de Bast en du Perron. Ook hier werden onophoudelijk gevechten geleverd en Dipo Negoro wist den moed der opstandelingen levendig te houden.

Grooter gevaar liep Samarang, daar tegen het einde van Augustus de pangerang van Serang eensklaps de zaak van prins Dipo Negoro omhelsd had, met zijne benden het land onveilig maakte en zelfs

Samarang bedreigde, dat niet in staat was om tegenweer te bieden. Deze plaats kon ieder oogenblik door de opstandelingen bezet worden; men had er slechts een zeer gering aantal troepen, hoewel de schutterij in dat gemis ten deele voorzag. Samarang liep dus groot gevaar, zoodat men met ware verademing generaal van Geen zag komen, die er den 31sten Augustus het kommando aanvaardde. Deze beleidvolle bevelhebber bracht Samarang zoo goed mogelijk in staat van verdediging, zoodat het tegen een onverhoedschen aanval beveiligd was; hij versterkte de bezetting met troepen uit Soerabaya, en toen het korps van den panembahan van Sumanap zich onder zijne bevelen gesteld had, zag hij zich aan het hoofd van een troepenmacht, die hem veroorloofde, minder lijdelijk te werk te gaan.

Toch werd Samarang nog met een groot gevaar bedreigd, tengevolge van de onvoorzichtigheid van kapitein Buschkens, dien generaal van Geen opgedragen had, om een verkenning te maken tot aan Mintering. Desniettegenstaande ging de detachementskommandant verder dan Mintering en het gevolg was, dat hij op meer dan 10,000 opstandelingen stiet, onder de persoonlijke aanvoering van den vorst van Serang. De uitslag kon niet twijfelachtig zijn. De kleine macht, slechts een compagnie infanterie, 100 piekeniers, 50 matrozen, 40 Djajang-sekars en 18 volontairs te paard sterk, met 2 veldstukken, werd verslagen, de beide veldstukken vielen in handen des vijands, en de grootste helft van de manschap bezweek in den ongelijken strijd. Ook een twaalfstal volontairs — jongelui van aanzienlijken huize uit Samarang — bleven op het slagveld.

Hadde de vorst van Serang het behaalde voordeel vervolgd, dan zou Samarang wellicht hem in handen gevallen zijn; doch hij durfde den aanval niet ondernemen. De communicatie met de Vorstenlanden was echter afgesneden.

Gelukkig verscheen thans de panembahan met nieuwe hulptroepen; ook debarkeerden 170 Europeesche soldaten van de »Pollux»

en de »Maria van Reigersbergen», zoodat generaal van Geen zich den 8sten September weer sterk genoeg gevoelde om aanvullenderwijze op te treden.

Intusschen had luitenant-kolonel Phitzinger, die te Demak door ongeveer 8000 oproerlingen ingesloten was, zich door hen heengeslagen en bevond zich nu te Tengang, in de nabijheid van Samarang, alwaar generaal van Geen die troepen met de zijne vereenigde en een niet onbelangrijke macht onder zijne bevelen had; namelijk 1550 bajonetten, behalve een duizendtal piekeniers, een honderdtal ruiters en eenige pionniers; alsmede 8 veldstukken.

Het was hoog tijd geworden, dat de vorst van Serang tot reden gebracht werd; van Geen verdeelde daarom zijne krijgsmacht in drie deelen, onder de bevelen van majoor Elout, kapitein Sollewijn, die met 300 fuseliers van Borneo gekomen was, en kapitein Bâc. De tegenstand, dien onze troepen ontmoetten, was vrij wat minder groot, dan men had kunnen verwachten; na een weinig beduidenden weerstand geboden te hebben, verstrooiden de muiters zich, de dalem van den vorst werd in brand gestoken en daarna waren een 4000tal soldaten onder majoor Elout voldoende, om in de omstreken van Samarang het gezag te bewaren. Generaal van Geen begaf zich daarop met de overige troepen naar generaal de Kock, die thans de wapenen tegen Dipo Negoro richtte.

Tegen het einde van September was de afgebroken gemeenschap tusschen Batavia en het midden van Java hersteld; ook bleef de opstand zich nu bepalen tot de gewesten in den omtrek van de hoofdplaats Djokjo. Wel was nog in oostelijke landen van Djokjokarta een opstand uitgebroken, namelijk in de nabijheid van Soerabaya, doch deze was weldra onderdrukt geworden.

Dipo Negoro hield zich doorgaans op in de nabijheid van Djokjo, namelijk te Selarong en Pasar Gedé, het aan zijne zendelingen overlatende, om elders pogingen aan te wenden tot het uitbreiden van den opstand. De hoofdmacht der Nederlandsche troepen had zich

te Klatten vereenigd, waar Generaal de Kock, met inbegrip van het door van Geen meegebrachte korps, over 8000 man (waaronder 2500 man geregelde troepen) te beschikken had.

Het eerste wat nu te doen viel, was Djokjokarta te ontzetten; van Geen verjoeg met de voorhoede een 2000tal rebellen, en den 25sten September deed generaal de Kock zijn intocht te Djokjo, waar de resident onverwijld afgezet en door Mac Gillavry vervangen werd.

De moedige bezetting had zich goed gehouden, en de opperbevelhebber betuigde volmondig zijne tevredenheid aan den man, die de sterkte met zooveel energie aan den talrijken vijand betwist had; namelijk kapitein Bouwens.

De nood was ten hoogste gestegen geweest; de vermagerde gezichten van bezetting en bevolking droegen de sprekende sporen van afmatting en gebrek. Maar het loon, dat zij verwierven, was groot; niet alleen door de vleiende taal van den kloeken opperbevelhebber, maar in het bewustzijn, een duren plicht vervuld en de hun toevertrouwde sterkte voor 't vaderland bewaard te hebben.

Alvorens de vijandelikheden te vervolgen, wilde generaal de Kock den opstandelingen de gelegenheid geven om tot inkeer te komen en zich te onderwerpen. Hij richtte een schrijven tot Dipo Negoro, waarin hij toenadering trachtte te bekomen; maar Dipo Negoro en Mangko Boemi gaven een ontwijkend antwoord ¹⁾.

¹⁾ De brief, en het vooral merkwaardig antwoord van Dipo Negoro en Mangko Boemi daarop, luiden als volgt:

Brief en vele groeten van Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal H. M. de Kock aan de prinsen Ario-Dipo-Negoro en Ario-Mangko-Boemi.

Ik heb u lieden geschreven den 7^{den} en 14^{den} Augustus. Mijn eersten brief zegt gijlieden niet ontvangen te hebben, en op mijn laatsten brief antwoordt gijlieden, dat gij de hoofdplaats hebt verlaten omdat de Resident en de Secretaris van

Dadelijk werd nu Selarong bezet, waar men Dipo Negoro meende te zullen vinden, doch dat verlaten werd bevonden; weldra werd

Djokjokarta, benevens de rijkbestierder, u zouden hebben mishandeld, het Djokjosehe land bedorven werd en omdat gijlieden als voogden van den sultan nimmer in het uitvaardigen van bevelen geraadpleegd zijt geworden.

Ik heb in mijne vorige brieven getracht, ulieden over te halen om met mij in onderhandeling te treden, en u verzocht, om zelven naar Klatten te komen, dan wel een uwer vertrouwelingen derwaarts te zenden; aan deze uitnoodiging is door ulieden niet alleen niet voldaan, maar zelfs hebt gijlieden mij op dat gedeelte van mijn brief niet geantwoord.

Sedert dien tijd hebben er vele gevechten plaats gehad, waarin vele ongelukkige Javanen het leven hebben verloren, en welke altoos ten onzen voordeele zijn afgevoelen. Vele dessa's en woningen worden verbrand en verwoest, alles ten nadeele van het volk, dat gijlieden zegt te willen beschermen.

Mijn vurigste wensch en mijn eenigst verlangen is, om alle deze onheilen te doen ophouden, en om de rust en welvaart te herstellen.

Ik ben, nadat in de strandregentschappen en in de Kadoe uwe verblinde aanhangers verjaagd zijn, met een aanzienlijke macht te Djokjokarta aangekomen. Alvorens die macht tegen ulieden aan te voeren, wensch ik nog eenmaal te trachten, ulieden tot vredelievende gezindheid over te halen.

Bij mijne aankomst alhier heb ik, op hoog bevel van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, den resident Smissaert dadelijk uit zijne functien gesteld en het gedrag der overige ambtenaren, tegen welke gijlieden hebt geklaagd, zal ik met alle nauwkeurigheid doen onderzoeken.

Prinsen, geeft gehoor aan mijn broederlijken raad, weet dat ik uw vertrouwen waardig ben, en buiten staat ben, om eenig bedrog te plegen; zendt mij spoedig iemand, dien gijlieden vertrouwt, om met mij te onderhandelen, dan wel, komt zonder vrees zelf tot mij over.

Welke zijn uwe oogmerken! Gijlieden hebt den kraton en uw wettigen vorst verlaten. Gijlieden zijt van het Nederlandsche gouvernement, dat van de grondlegging af de steun en beschermheer geweest is van Djokjokarta, afvallig gewor-

de taktiek, door hem gevolgd, de onzen duidelijk. Beslissende gevechten trachtte hij te vermijden, maar hij begaf zich van de eene

den; gijlieden dekt uwe daden met den mantel der schijnheiligheid. Gijlieden zegt in uwe laatste brieven, dat gij het ware geloof wilt voorstaan, en de Nederlanders als heidenen doen vermoorden en verjagen; maar welke verhinderingen hebben de Nederlanders immer aan de uitoefening van uw geloof in den weg gelegd?

Gij, Pangerang Mangko-Boemi, die zegt door de harde bedreigingen van den Resident genoodzaakt te zijn geworden, om met den Pangerang Dipo Negoro eene lijn te trekken; op u vooral beroep ik mij, om tot mij te komen en uw invloed te gebruiken, om ook aan den Pangerang Dipo Negoro vertrouwen in mijne woorden en handelingen in te boezemen.

Stel een onbegrensd vertrouwen in diengenen, die thans de zendeling is van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal en van de Hooge Indische regeering en welhaast de vertegenwoordiger van den wijzen en rechtvaardigen koning van Nederland en de opperbebieter in deze gewesten zijn zal. Op deze missive verwacht ik een spoedig antwoord.

Djokjokarta den 25sten September 1825 of den 14^{den} van het Licht Safar, Jaar Wanoe 1753.

Het antwoord van Dipo Negoro en Mangko-Boemi luidde, volgens de oorspronkelijke Nederduitsehe overzetting uit de Javaansche taal, als volgt:

Translaat van een brief, geschreven onder aflegging van vele groeten door de Pangerangs Ario-Mangko-Boemi en Ario-Dipo Negoro, aan Zijne Excellentie H. M. de Koek, kommandeur, luitenant-generaal, kommandant der troepen en luitenant-gouverneur over Nederlandsch-Indië.

De brief, welken Uwe Excellentie aan ons heeft gelieven te schrijven, is door ons wel ontvangen en gelezen, behelzende:

Dat Uwe Excellentie ons heeft geschreven den 7^{den} en 14^{den} Augustus jl.

Dat wij hebben gezegd Uwer Excellentie's eersten brief niet te hebben ontvangen, enz. (Hier volgt, volgens Oostersch gebruik, de inhoud van den ontvangen brief.)

In antwoord op Uwer Excellentie's missive, waarin ons naar ons voornemen wordt gevraagd, en waarvoor wij aan Uwe Excellentie dank betuigen, hebben wij de eer te dienen.

plaats naar de andere, daardoor de troepen dwingende om het land in alle richtingen te doorkruisen, hetgeen hen afmatte en den oorlog rekte.

Dat hij aan dezen oorlog met veel behendigheid het karakter van een godsdienst-oorlog wist te geven, hebben wij reeds aangemerkt; maar hij ging nog verder. Hij, de ziel van den opstand, begreep dat het zaak was, de hoogste macht in zijn persoon te vereenigen; gebruik makende van de populariteit die hij reeds had weten te verwerven, liet hij zich tot sultan uitroepen, onder den schoonklinkenden naam van »Dienaar Gods, Eroë-Tjòkrò ¹⁾, Opperste der geloovigen, Stedehouder van Gods gezant, Beheerscher der wereld, Aanvoerder in den heiligen strijd op Java.”

Van af dat oogenblik handelde hij geheel als soeverein; hij benoemde Mangkoe Boemi tot panembahan, verleende aan zijn volgelingen eeretitels, hief belastingen, en onderhield als wettige sultan den oorlog tegen het Nederlandsch gouvernement. Evenwel zou het

Het voornemen van den Pangerang Ario-Dipo Negoro is, om alleen met de beoefening van de Mahomedaansche godsdienst te blijven voortgaan; wij verzoeken dat Uwe Excellentie ons door duidelijke en geteekende bewijzen de verzekering gelieve te geven, van ons in gemeld voornemen niet te zullen hinderlijk zijn.

Van het ons door Uwe Excellentie ten laste gelegde, omtrent het vernielen van land en volk, zijn in het geheel niet wij de eerste oorzaak, maar wel Uwer Excellentie's vertrouwelingen te Djokjokarta.

Uwe Excellentie heeft mij deszelfs verlangen te kennen gegeven om mij (Mangkoe-Boemi) te ontmoeten, en ik den Pangerang Ario-Dipo-Negoro raad zoude geven, zoo heb ik de eer Uwe Excellentie te berichten, dat daar wij beiden personen van jaren zijn, mij dit ondoenlijk is, en vooral in deze omstandigheden, terwijl mij zulks, toen hij (Ario-Dipo Negoro) zich nog te Tegal-Redjo (naam van zijne woonplaats te Djokjokarta) bevond, reeds ondoenlijk is geweest.

Geschreven op Donderdag den 17^{den} Safar, Jaar Wanoe 1753, of 29 September 1825.

Voor de vertaling

was geteekend Js. Dietree, gezworen translateur.

¹⁾ De naam van een verwachten verlosser of Messias.

hem niet doenlijk zijn geweest, den opstand met zooveel hardnekkigheid vol te houden, wanneer hij niet den steun der geestelijkheid had gehad, die de geestdrift der bevolking wist op te wekken en gaande te houden. Dit maakte haar zoozeer tegen de »ongeloovigen» ingenomen, dat van onderhandelen geen sprake kon zijn; alleen wapengeweld zou hier het pleit kunnen beslechten.

Generaal de Kock verspilde daarom geen tijd meer met vruchteloze pogingen, om de zaak in der minne te schikken. Nadat Selarong bezet was, kreeg luitenant-kolonel Cleerens bevel, om tusschen de Progo en de Bogowonto te opereeren, en deze trachtte na tallooze schermutselingen en de afmattendste marschen zich met de troepen van generaal van Geen te vereenigen, 't geen echter niet mocht gelukken, daar van Geen door duizenden rebellen was omringd. De mobiele kolonne van Cleerens kwam nu den 21 October te Magelang aan, na tweemaal het eiland Java over nagenoeg de geheele breedte doorkruist te hebben; generaal de Kock keerde met een gedeelte der troepen naar Djokjo terug, alwaar van Geen zich bij hem voegde.

Aanvankelijk waren onze troepen er in geslaagd om de opstandelingen schier overal te verjagen en de rust wat te herstellen; maar die schijnbare kalmte duurde niet lang, want weldra gelukte het Diponegoro weer, om Kedoe in opstand te brengen, zoodat majoor du Perron, die zich te Magelang bevond, om versterking moest vragen. Cochius kwam daar aan, na een afstand van 35 palen ¹⁾ in 36 uur te hebben afgelegd langs een zeer moeilijken weg, en voortdurend door den vijand bestookt te zijn. Na majoor de Bast te Magelang achtergelaten te hebben, sloeg hij zich weer door den vijand heen en keerde naar Djokjo terug, ten einde aan de opdracht te voldoen om een fort te Kali-Djenking op te werpen, waarin na voltooiing een goed garnizoen gelegd werd.

¹⁾ Op Java is de lengte van een paal 1507 meter.

Majoor de Bast was intusschen onvermoeid bezig, te Kedoe de orde te herstellen en den vijand te verdrijven; hem gelukte het, den — door de Javanen voor onoverwinnelijk gehouden — prins Dipo Negoro het eerste bloedig echee te bereiden. In het Zuid-Oostelijk gedeelte van Kedoe liet hij eenige verdedigings-werken maken, waarop Dipo Negoro met 4000 man, in drie kolonnes verdeeld, tegen die werken oprukte, om den verderen voortgang van den arbeid te beletten. Tot driemaal toe werd de aanval afgeslagen, de muiters werden verstrooid, lieten een paar honderd dooden op het slagveld, en een aantal wapenen en vlaggen — zelfs het paard van Dipo Negoro, kenbaar aan het prachtvol harnachement — vielen onze troepen in handen.

Dit was de eerste maal, dat de overmoedige Dipo Negoro de kracht onzer wapenen moest gevoelen.

Tot dusverre had men zich over den loop van den oorlog niet te beklagen. Wel waren er geen beslissende resultaten verkregen en het einde van den krijg liet zich nog niet voorzien; maar vier maanden lang hadden de troepen den opstandelingen zegevierend het hoofd geboden; de opstand was tot de omstreken van Djokjo beperkt gebleven, de aanslag van den prins van Serang op Samarang verijdeld, en toen die vorst nog een laatste poging tot verzet gewaagd had, was hij uit zijn land gejaagd en van zijne waardigheid vervallen verklaard.

Djokjo, de stad namelijk, was goed van mond- en krijgsvorraad voorzien; maar op andere punten van Djokjokarta begon hongersnood te heerschen, en Dipo Negoro werd steeds overmoediger en ondernemender.

De opperbevelhebber stelde zich nu aan het hoofd van 1400 man infanterie en eenige artillerie, en bracht Dipo Negoro bij Daging een beslissende nederlaag toe; ternauwernood ontkwam de rebel, en ten bewijze, hoe schitterend de behaalde overwinning was, zal het genoeg zijn, aan te voeren, dat de vijand 40 priesters op het slagveld achterliet.

Generaal van Geen leverde eenige gelukkige gevechten; Dipo Negoro bleef echter zijn stelsel getrouw en vermeed verder iedere beslissende ontmoeting, steeds onze troepen vermoeiende en in alle richtingen door het land lokkende.

De jonge sultan werd nu officieel tot den troon van Djokjokarta verheven, onder voorgijschap van de Pangerangs Ario Merto Sono en Ario Panoelar Koos; hij werd den 17^{den} November 1825 met eenige plechtigheid geïnstalleerd, opdat de bevolking zien zou, dat het 't Nederlandsche gouvernement ernst bleef om de rust en vrede in dit gebied te herstellen, en dat men niet voornemens was, om Dipo Negoro eenige concessie te doen.

Generaal de Kock bleef de krijgsbewegingen leiden; alleen had hij in den regenmoesson van 1825 op 1826 Djokjo verlaten, om zich naar Batavia te begeven, ten einde het bestuur van den afgetreden gouverneur-generaal van der Capellen over te nemen, waarna hij zonder vertraging naar het oorlogstoneel dacht terug te keeren, om de vijandelijkheden met kracht te hervatten.

Den 1sten Januari van het jaar 1826 zag generaal de Kock zich tot de hoogste waardigheid in Indië verheven. De afgetreden gouverneur-generaal gaf door een zijner laatste regeeringsdaden het bewijs, hoezeer de plichtsbetrachting en heldenmoed van het leger, waarvan hij tien jaren lang het hoofd geweest was, door hem op prijs gesteld werden; hij benoemde de luitenant-kolonels Cochijs en Cleerens tot kolonel, en de kapiteins du Perron en Michiels, die zich zoo bijzonder onderscheiden hadden, tot majoor. Den 2^{den} Februari verliet van der Capellen de reede van Batavia en zoodra de commissaris-generaal du Bus de Ghisignies was aangekomen, begaf de nieuwe gouverneur-generaal zich onmiddellijk weer naar het tooneel van den oorlog, na wegens het voortdurend gebrek aan Europeesche soldaten het besluit genomen te hebben, om door nieuw op te richten korpsen barissans (Javaansche soldaten) in de dringende behoeften te voorzien.

Den 5^{den} April te Djokjo aangenomen, aanvaardde hij weder het opperbevel. Hij had bij zijne terugkomst de voldoening, om aan Mangkoe Negoro, die ons eminente diensten bewezen had, het ridderkruis der militaire Willemsorde te mogen overhandigen.

Zoo gaarne ware de Kock met meer veerkracht opgetreden; doch gebrek aan Europeesche troepen belemmerde hem in zijne plannen en hij moest zich voorloopig grootendeels tot het defensieve bepalen. Het poewàsa-feest der Muzelmannen naderde en Dipo Negoro zou gedurende dien tijd niets kunnen ondernemen, daar de godsdienst den Muzelmannen verbiedt, om alsdan oorlog te voeren. Wel te betreuren was het, dat ook generaal de Kock zich nu tot werkeloosheid gedoemd zag. Zoo gering was de getalsterkte onzer troepen dat, toen generaal van Geen den kraton van Plered nam, hij niet in staat was, dit belangrijke punt bezet te houden.

Die kraton, nabij Opak op 8 palen ten zuiden van Djokjo gelegen, een zeer sterk, uitgestrekt en met hooge muren omringd werk, was door de opstandelingen bezet, om de gemeenschap tusschen Djokjo en Imogiri af te snijden. Van Geen rukte den 16^{den} April met 800 man tegen dit werk op en liet het, na er eenige projectielen in geworpen te hebben, stormenderhand nemen, nadat de muiers het met hardnekkigheid verdedigd hadden. Wel hard was het voor onze braven, den veroverden kraton weer te moeten verlaten.

Tal van kleine expeditien werden nu uitgezonden om de dessa's, die niet in verzet waren, te beschermen; toch breidde de opstand in Kedoe zich uit, en Dipo Negoro liet den door ons verlaten kraton van Plered door een aanzienlijke troepenmacht bezetten. Daar dit punt tot het onderhouden der gemeenschap van 't hoogste belang voor ons was, moest ten tweeden male tot den aanval worden overgegaan.

De kolonel der genie Cochius was met de leiding belast; hij verliet den 9^{den} Juni 's morgens vroeg Djokjo, en verdeelde zijne

troepen in drie kolonnes, onder de bevelen van de majoors le Bron de Vexela, Elout en Verboom; luitenant-kolonel Gey voerde bevel over de artillerie, namelijk 2 veldstukken, 2 houwitsers en 4 mortieren. Tegelijkertijd rukte prins Soerio Mataram aan het hoofd eener kolonne van Mangkoe Negoro, van Tangong-Tirto op. De geheele krijgsmacht, sterk ongeveer 1000 bajonetten, 140 man ruitery, 3000 barissans, met 12 veldstukken en mortieren, vereenigde zich voor den ouden kraton van Mataram, die weldra ingesloten was.

Nadat door de pionniers een bres in den muur geslagen was, ging de kolonne le Bron tot den aanval over; majoor van der Wijck en de kapiteins de Stuers en Rijnbende bevonden zich het eerst op den wal; de vijand vluchtte en werd achtervolgd. Reeds waande men zich in 't bezit van den kraton en de heuglijke tijding werd kolonel Cochius overgebracht, toen de vijand de onzen in den rug viel, en eerst na de grootste inspanning mocht het gelukken, voor goed meester van het terrein te blijven. Op verscheidene punten van den uitgestreken kraton waren bloedige gevechten geleverd; overal moest de vijand de wijk nemen. Het was eerst drie uur in den middag, voordat Cochius zich op de overwinning kon beroemen. De vijand was verdreven, vier vlaggen, drie vuurmonden en een aantal wapens achterlatende.

Wij hadden ditmaal niet meer dan 60 gekwetsten te betreuren; echter vele officieren, die inzonderheid hier door vermetelheid en tegenwoordigheid van geest hebben uitgeblonken. Kapitein de Stuers had vier wonden ontvangen; luitenant Vursterberg was doodelijk getroffen.

Kolonel Cochius liet nu 700 man bezetting met 2 vuurmonden in de veroverde versterking, en keerde met de overige troepen naar Djokjo terug.

Het was een groote overwinning, die op Dipo Negoro behaald was, welke laatste werkeloos bleef te Diksio, een uitgestrekte kamping, aan de Progo gelegen.

De door de onzen behaalde voordeelen hadden zijn overwicht reeds een gevoeligen knak toegebracht. Het was niet meer de gevreesde, door de zijnen onverwinnelijk geachte »beheerscher der wereld», zooals hij zich met de hem eigen nederigheid als sultan had laten kroonen.

De toestand begon voor ons een meer bevredigend aanzien te verkrijgen; daarbij was er reeds verdeeldheid ontstaan tusschen twee der invloedrijkste hoofden, namelijk de pangerangs Adi-Soerio en Soemo Negoro, en dientengevolge besloot de opperbevelhebber om Dipo Negoro in Diksio aan te tasten, waar deze zijne macht had saamgetrokken; een campagne, die onder de gunstigste voortekenen begon, maar den treurigsten uitslag zou hebben, zóózeer zelfs, dat de gemeenschap tusschen Djokjokarta en Klatten geheel verbroken werd, onze troepen ernstige verliezen leden en men ten slotte, na een jaar strijdens, weer even ver zou zijn, als toen de oorlog begon.

Van uit Djokjo vertrok een kolonne, die in last had om Dipo Negoro aan te vallen en zich van hem meester te maken; luitenant-kolonel Cleerens zou trachten, in het oosten den vijand den terugtocht af te snijden. Vele hoofden boden thans hunne onderwerping aan, zelfs Kerto-hadji, de schoonbroeder van Dipo Negoro. Weldra hadden onze troepen de boorden der Bogowonto bezet. Den 8sten Juni bevond kolonel Cochius zich met een 700tal soldaten en eene batterij te Diksio, dat echter door Dipo Negoro verlaten was. Cochius had in zijn gevolg een tiental prinses van Djokjokarta, onder welke zich de voogden van den sultan bevonden, 't geen zeer strekte om het vertrouwen der bevolking te winnen.

Men wist in 't eerst niet, waarheen het hoofd der opstandelingen gevluht was, en daarom werd een kolonne van 250 bajonetten onder de bevelen van majoor le Bron de Vexela afgezonden, om het ook aan de westzijde Dipo Negoro onmogelijk te maken, te ontkomen.

Die kolonne doorkruiste dagen lang, onder allerlei ontberingen, het Kliergebergte, zonder den gevaarlijken muiter in handen te kunnen krijgen; alleen was men te weten gekomen, dat de meeste rijks-grooten hem verlaten hadden en dat hij zich in de nabijheid van de Progo bevond, alwaar hij, slechts door weinige volgelingen vergezeld, ronddwaalde. Opnieuw trachtten verschillende kolonnes hem op te sporen; maar steeds zonder gunstigen uitslag. Zulks laat zich verklaren door de gesteldheid van het terrein, bij uitnemendheid geschikt voor den vluchteling om zich te verbergen en uiterst moeielijk voor de troepen, die met duizenden moeielijkheden te worstelen hadden.

Generaal van Geen, eenigen tijd ziek geweest, nam de leiding der bewegingen weer op zich en begaf zich in persoon naar Ampon, aiwaar, luidens de berichten, Dipo Negoro zich moest bevinden. Alweer te vergeefs; telkenmale meende men den vluchteling te hebben ingesloten, en telkens weer wist hij te ontkomen. De herhaalde teleurstellingen deden van Geen ten laatste de noodige behoedzaamheid uit het oog verliezen. Ook te Bedielan, waar hij in den vroegen morgen aankwam, was de pangeran den vorigen avond juist vertrokken; doch ditmaal meent van Geen hem op het spoor te zijn. Slechts de inspraak van zijn moedig hart volgende, werpt hij zich te paard en rent, door een paar pelotons jagers gevolgd, in de richting weg, waar hij den vijand meent te zullen aantreffen, — maar valt in een hinderlaag. Weinig hadde het gescheeld of hij en de zijnen hadden allen hier den dood gevonden; doch met den heldenmoed der vertwijfeling sloegen zij zich door den talrijken vijand heen en trokken op Bedielan terug, waar de troep onder de wapens bleef, daar men thans een aanval van den vijand verwachten moest. Dipo Negoro, op de hielen gezeten door een andere kolonne — die van le Born de Vexela —, was als door een wonder het gevaar ontkomen; want zeer weinig heeft het toen gescheeld, of het sluwe hoofd van den opstand ware de onzen, die

dagen lang jacht op hem maakten, in handen gevallen, waardoor de opstand in een oogwenk zou zijn onderdrukt.

De troepen waren zoo vermoeid, dat hun eenige rust moest gegund worden. Het bivouak te Diksio werd betrokken, om de noodige krachten te verzamelen voor verdere operatiën; want zooveel was men althans te weten gekomen, dat de vijand zijne hoofdmacht bij Grogol verzameld had.

Dat Dipo Negoro de talrijke kolonnes, die hem telkenmale op den voet volgden en meermalen hadden ingesloten, steeds wist te ontkomen, klinkt op zich zelf haast ongelooflijk, maar wordt zeer verklaarbaar, wanneer men de beschrijving van het terrein leest, zooals Jhr. F. V. A. ridder de Stuers, dat in zijn »Gedenkschrift van den oorlog op Java van 1825 tot 1830" geeft, welke wij, tot aanvulling van 't geen reeds betreffende het oorlogstooneel gezegd is, laten volgen.

Dit land is zeer bergachtig en sommige bergen bereiken een ongemeene hoogte; de tusschenruimten bestaan meerendeels uit bebouwde vlakten en rijstvelden. Deze worden door een ontelbare menigte kleine beken besproeid, welke door middel van waterleidingen worden ten nutte gemaakt om landen, welke voor den rijstbouw bestemd zijn, onder water te zetten.

De vlakten, bergpassen en een gedeelte van de hellingen der bergen zijn als bezaaid met dessa's of dorpen, welke, door fraai geboomte overschaduwde, in gewone tijden rustige verblijfplaatsen voor hunne bewoners opleveren, maar die in oorlogstijd spoedig in stellingen herschapen worden, welke voldoende zijn om voor de bewegingen der troepen hinderlijk te zijn en die bewegingen zeer moeielijk te maken ¹⁾.

¹⁾ De helling der bergen wordt zoo hoog bewoond, als de rijst en Turksche tarwe (maïs of Djagong) met vrucht kunnen gebouwd worden. De meeste bergen zijn tot op een aanmerkelijke hoogte met bosschen bekleed.

De dessa's of dorpen zijn gewoonlijk door zeer hooge heggen van levend bamboes omgeven, welke de bewoners, wanneer zij zich willen verschansen, slechts hebben om te kappen, om op die wijze een bijna ondoordringbare versperring daar te stellen.

Wanneer een onzer kolonnes zoodanig eene dessa moest doortrekken, waren de pionniers dikwijls verplicht, geheele uren te arbeiden, alvorens de verhakkingen voldoende geslecht waren en voor onze troepen een doortocht was gebaad ¹⁾. De voetpaden, welke de rijstvelden doorsnijden, bestaan uit slechts zeer smalle hobbelige dijkjes, die zeer moeilijk te begaan zijn, zoodat het den inboorlingen zelven wel eens veel moeite kost, om zich daarvan te bedienen. In den regentijd vindt men, zoodra men de twee groote wegen verlaat, geen bruikbaren weg of voetpad meer; maar deze beide groote wegen, de eenige welke men in dat land vindt, zijn in vreedstijd voor de gewone gemeenschap der Europeanen voldoende. De Indianen hebben deze wegen buitendien minder noodig, omdat de bevolking alle koopwaren op den rug voert, of daartoe van lastdieren gebruik maakt.

De rivieren en beken hebben gewoonlijk een zeer snellen stroom; de boorden zijn steil en dikwijls van 25 tot 30 voeten (van 7 tot

¹⁾ Men vindt in de *Military Mentor* deze nog al opmerkenwaardige zinsuede: „Degenen, die in Noord-Amerika geweest zijn, hebben de versterkingskunst in haar eerste kindsheid kunnen zien. Daar zijn een menigte Indiaansche dorpen, met lange in den grond gedreven staken omheind, waarvan de tussehenruimten met mos en aarde zijn opgevuld. Dit middel, gepaard met de hun eigen waakzaamheid, stelt hen tegen de wreedheden van de naburige wilde volken in veiligheid.

In het zuidelijk gedeelte van de Kadoe, en in nog eenige andere Javasche gewesten, heeft de bevolking hare woningen met een uit keisteenen samengestelde borstwering omgeven, ten einde zich tegen de plunderingen, welke op Java onder den naam van Ketjoes bekend zijn, te beveiligen.

10 Ned. ellen) hoog. Een doorwaadbare rivier kan, tengevolge van een banjer, in weinige uren eene diepte bekomen van 15 tot 20 en zelfs 30 voeten (5 tot 6 en zelfs 10 meter). Banjer is de benaming, die de Javanen geven aan stortvloeden, die plotseling veroorzaakt worden door de stortregens, welke de toppen der bergen afstroomen. Zoodanige stortvloeden kondigen zich door hun gedruisch van verre aan; niets is in staat om aan hun geweld weerstand te bieden; de hechtste bruggen worden in een oogwenk daardoor vernield en weggevoerd.

Zulke stortvloeden hebben meermalen, vooral in den regentijd, de onverschrokken bewegingen onzer kolonnes op het onverwachtst gestremd en de met het meeste overleg beraamde krijgsondernemingen doen mislukken.

Dit land, hetwelk overigens de bekoorlijkste oorden bevat en de schilderachtigste tooneelen, de weelderigste plantengroei oplevert, heeft ongelukkig ook al te veel dier eigenschappen, welke geschikt zijn om een opstandsoorlog te begunstigen. De menigvuldig steile bergen, dichte bosschen, onoverkomelijke afgronden, onder water gezette vlakten, onbruikbare wegen, onstuimige stroomen, welke den grond verwoesten, en duizend andere omstandigheden, welke uit den aard der zaak van een steeds ongelijken en gescheurden bodem voortvloeien, zijn inderdaad zoovele bijna onoverkomelijke hinderpalen, welke aan de bewegingen van geregelde troepen in den weg staan.

Ook is de gewone taktiek der Javanen volkomen geschikt voor den grond, dien zij bewonen, en ofschoon zij veel verschilt van die, welke in Europa aangenomen is, stelt zij aan de Europeesche troepen desniettemin groote moeielijkheden in den weg. Hun wijze van oorlogvoeren schijnt eenige overeenkomst te hebben met die, welke in de Vendée gebruikelijk was ¹⁾. Om over dit onderwerp eenig

¹⁾ Men weet, dat het Comité de Salut public verscheidene generaals achtereen-

licht te verspreiden, zullen wij van deze Javaansche taktiek eenige bijzonderheden opgeven, hoewel wij daarover in 't vervolg wijdlooper zullen moeten handelen.

De Javanen trekken in hun gewone kleeding, dat wil zeggen in een wambuis en korte broek te velde, met de kris of dolk op den rug en de lans of piek in de hand. De lansen hebben tien of twaalf (30,4 meter), somtijds 15 (40,5 meter) en meer voeten lengten maken het wapen uit, waarvan zich alle Javanen bedienen. Ook waren velen hunner met geweren bewapend, doch later hebben zij aan de lans, als hoofdwapen, de voorkeur gegeven, omdat deze in hunne handen inderdaad veel geduchter wapen is dan een vuurwapen.

Later stelde Dipo Negoro geregelde benden samen, welke pradjoerits of miliciens genoemd werden, en tulbanden van verschillende kleuren droegen; deze benden werden Bulkio's, Turkio's enz. genoemd; later zullen wij gelegenheid hebben daarover te spreken.

De Javanen hebben de gewoonte om, wanneer zij zich in de nabijheid van den vijand bevinden, de dorpen, bosschen en andere omheiningen, welke in den omstreek verspreid liggen, ofschoon zonder veel orde, in de uiterste stilte door te trekken, en kiezen op deze wijze naar goedvinden de stellingen, welke voor den aanval

volgende naar de Vendée zond, en dat het voor de komst van generaal Hoche aan geen daarvan gelukken mocht, zijne zending op een voldoende wijze te volbrengen, hetzij door de ongenoegzaamheid van de ter hunner beschikking gestelde middelen, of wel omdat zij de geschikte manier van oorlogen niet wisten te vatten, welke tegen deze in opstand gebrachte streken behoorde gevolgd te worden.

Het gelukte generaal Hoche, de opstandelingen te verslaan, toen hij een aanzienlijk leger onder zijne bevelen had, hetwelk hij in mobiele kolonnes verdeelde, welke in onderlinge overeenstemming handelden ten einde elkander in geval van tegenspoed wederkeerig te kunnen ondersteunen, of liever, om in geval van voorspoed hunne overwinning beter te kunnen voortzetten.

en verdediging het geschiktst en het meest te duchten zijn. Er bestaat een verschil tusschen hunne legerbenden en die van andere legers; zij zijn niet zooals deze in compagniën en regimenten verdeeld, maar zij volgen in onregelmatige hoopen hunne pangerangs of tommongongs, dat wil zeggen hunne prinsen of inlandsche hoofden.

Deze hoofden zijn onderscheiden door de kleur hunner pajongs of zonneschermen, welke bij de Javanen een voorwerp van den hoogsten eerbied uitmaken. De vorm van deze pajongs is altijd dezelfde, maar het verguldsel en de kleuren, hetzij eenerlei of wel gestreept, strekken tot kenteeken van titels en rangen om den graad van eerbied te bepalen, welke zij aan ieder dier hoofden verschuldigd zijn. Sommige der Javaansche benden waren van slecht geoefende tamboers en trompetters voorzien; maar hun geliefkoosde muziek is die van de gamalang, een soort van orgel, 't welk uit koperen en bamboezen pijpen is samengesteld.

Verscheidene opperhoofden, welke voor den opstand zulke muziekwerktuigen bezaten, hebben ze naderhand, ten dienste hunner troepen, daaronder verdeeld. Ofschoon de Javanen zich nog al dikwijls in vereenigde drommen vertoonen, hebben hunne aanvallen echter doorgaans in een verspreide orde plaats. Zij weten zich schielijk te verspreiden, ten einde den vijand met een min of meer kringvormig vuur aan te tasten en trekken daartoe van de allang-allang — een soort wild gras, dat vier of vijf voeten (1,25 tot 1,60 M.) hoog wordt —, en zelfs van iederen boom partij, om zich te verbergen en voor den vijand te dekken. Maar vooral bereiken zij dit doel door de menigvuldige dorpen, die door dicht geboomte omgeven zijn. Hunne aanvallen gaan, om hun moed meer op te wekken en vervolgens tot de herzameling mede te werken, gewoonlijk met een groot geschreeuw gepaard; wanneer dit schel geschreeuw in den veruitgestrekten omtrek, waarin zij zich gewoonlijk verspreiden, gelijktijdig daargesteld en door den weerklank der bergen onophoudelijk herhaald wordt, komt hunne getalsterkte veel grooter voor, en het is

meermalen gebeurd, dat onze krijgslieden door deze wijze van vechten aangehitst, voorwaarts rukkende om degenen, die hen aldus bestookten, verwoed aan te tasten, op de plaats, van waar de schoten gevallen waren, geen man meer vonden.

Tengevolge van de vermelde ligging der dorpen en gesteldheid van den grond ziet men de Javanen dikwijls te voorschijn komen, maar even spoedig weder verdwijnen. Daar zij zich met het grootste gemak verspreiden en weder verzamelen, zoo laten zij de hoofden onzer kolonnes ongestoord voorbijgaan; maar naarmate deze verder voorttrekken, worden hunne flanken meer en meer aan het vuur van den vijand, die zich nergens laat zien, blootgesteld. Op deze wijze zijn onze braven meermalen van dessa tot dessa, naar eenige verschansing, vertak, rivier, moeras of andere soortgelijke stelling, of wel in het een of ander defile gelokt geworden; dan veranderden de muitelingen hun tirailleurvuur plotseling in een gesloten aanval, en wierpen zich met gevelde lans op het onverwachtst en met de grootste woede te midden van onze gelederen, en richtten daar een verschrikkelijke slachting aan. Deze handelwijze, welke bij de Javanen zeer natuurlijk in zijn werk gaat, zal de tegenspoeden, welke ons getroffen hebben, voor een gedeelte kunnen verklaren.

Wanneer daarentegen de muitelingen op hunne beurt teruggedreven worden, wordt de achtervolging van den vijand door de onzen even noodlottig. Wanneer de Javaan in het nauw is gebracht, werpt hij zijn wapenen weg, breekt het hout van zijne lans en neemt het lemmet mede, overal gelegenheid vindende om den steel te vernieuwen.

Deze wijze van oorlogen, waarbij de Javaan door de grondgesteldheid zoozeer begunstigd wordt, is voor hem, hetzij hij de overwinning behaalt, of geslagen wordt, evenzeer voordeelig.

Wanneer de onzen somwijlen een nederlaag ondervonden, kon de kolonne of het detachement, waaraan zulks te beurt viel, als vernietigd worden aangemerkt; en vooral in het begin van den oorlog

was dit het geval; want de dorpelingen, welke een oogenblik te voren nog geen deel aan den opstand schenen te nemen en zich als vreedzame bewoners hunner dessa's voordeden, stortten zich dan, om den ondergang der onzen te voltooien en tot hun verdelging mede te werken, midden onder hen, en staakten hunne vervolging niet, voordat het den onzen gelukt was, in eenigen versterkten post of benting een veilige wijkplaats te vinden.

Bovendien is het in zulke oogenblikken, om zoo te spreken, onmogelijk de orde te handhaven, en het was juist de in zulke omstandigheden onvermijdelijke verwarring, welke den ondergang van een detachement voltooide ¹⁾.

De pakkaadje, voertuigen, kanonnen, in één woord, al hetgeen men het materieel van een leger noemt, viel bij zulke gelegenheden in handen van den vijand.

Indien daarentegen de Javanen eene nederlaag leden, vonden wij op het slagveld slechts eenige lijken, met lansen of krissen of dolken. Onze vijand geene pakkaadje, voertuigen of andere oorlogsbehoefden hebbende, dan die welke ieder man bij zich draagt, en geene veldhospitelen met zich voerende, zoo had hij niets te verliezen. Hierdoor deed de vervolging van den vijand de door ons reeds behaalde overwinning wel eens in een nederlaag verkeeren,

1) „Wij zien groote legers, zegt de schrijver van den *Military Mentor*, door gebrek aan ondervinding en oefening in één oogenblik in wanorde geraakt en die wanorde in weerwil van alle bevelen vermeederen. De verwarring verijdelt de tevredenheid van de bekwaamste veldheeren, terwijl de dapperheid der manschappen dan slechts strekken kan, om hunne nederlaag te bespoedigen. Ziedaar juist het geval, waarin onze mobiele kolonnes, welke in het begin van den veldtocht uit te veel verschillende detachementen samengesteld waren, zich bevonden, zonder dat er middel bestond om dit nadeel te verhelpen, doordien de versterkingen slechts bij kleine gedeelten werden aangevoerd.

doordien de kavalerie dikwijls niets kon utruchten, en de infanteristen, zich in de drift der vervolging wel eens te ver verspreid hebbende, het slachtoffer van de overal in hinderlagen verborgen Javanen werd.

De Javaan is over 't algemeen niet dapper, maar ingeval hij een voordeel behaalt, is hij wreed. De gevoeligste verliezen, welke de vijand geleden heeft, werden hem toegebracht bij de aanvallen, welke hij telkens hervatte om ons te beletten, nieuwe stellingen te nemen. Onder anderen had zulks plaats in het Padjangsche, in het Grogolsche, de Passer-Gedee, Bligo, Nangoelang, Tagal-Waroe, Sentolo enz.

De Javanen hebben ook veel volk verloren door zich tweemaal, in strijd met hunne gewoonte, in een oude kraton te verschansen; maar toen zij later meer ondervinding van den oorlog verkregen hadden, bleven zij meer bij elkander dan vroeger en waren zij in kolonnes afgedeeld 1).

In den loop van het verhaal der gebeurtenissen van dezen oorlog zullen zich nog vele moeielijkheden ontwikkelen, waarvan sommige het gevolg waren van de aangeboren inborst der Javanen in het algemeen. Zoo zij van den eenen kant gehecht zijn aan hunne dagelijksche vreedzame bezigheden, is hunne eenvoudigheid van den anderen kant oorzaak, dat hunne heerschzuchtige en dweepzieke opperhoofden met des te meer gemak hunne gemoederen weten in onrust te brengen en te ontstellen, en daardoor de volksmenigte op te ruïen. Bovendien heeft de Javaan weinig behoefte,

1) Sentot, de in den krijg het meest geoefende en de ondernemendste der vijandelijke bevelhebbers, zag evenwel het nadeelige van dit stelsel in. Hij stelde zijne legerafdeelingen minder aan ons vuur bloot en plaatste zich liever in hinderlagen, om onze troepen, terwijl deze door anderen werden bezig gehouden, onvoorziens met onstuimigheid aan te vallen; deze manoeuvre gelukte hem somwijlen, en deed ons meermalen eene nederlaag lijden.

en kan hij dus zonder moeite van een weinig rijst en zout bestaan; ja, dit een en ander kan hij zelfs verscheidene dagen ontberen, zich met eenige wilde insekten, of wel bij gebrek aan deze, met wat boomwortels vergenoegen. Meermalen is hij tot zulk een uiterste gebracht geworden, vooral in het laatste gedeelte van den oorlog.

Daar de Javaan over het algemeen aan geen van die oefeningen gewoon is, welke zoo dikwerf geschiktheid voor den oorlog doen ontstaan, en daar hij zich gewoonlijk met den eenvoudigen landarbeid, ter voorziening in zijne geringe behoeften, bezig houdt, zoo moet het wel vreemd voorkomen dat ditzelfde Javaansche volk zooveel middelen heeft weten te ontwikkelen en in den oorlog zooveel volharding heeft kunnen betoonen; maar wij hebben gezien, dat de onbegrijpelijke invloed van zijne opperhoofden en priesters oorzaak is van dit wonderlijk verschijnsel.

Dit gedeelte der inleiding van het zeer belangrijke werk van Jhr. de Stuers, dat in de Fransche taal geschreven verscheen, maar door luitenant-kolonel H. M. Lange werd overgezet, zal den lezer, die niet bekend is met de wijze van oorlogvoeren op Java, een voldoende begrip gegeven hebben van den eigenaardigen toestand waarin onze troepen verkeerden en veel ophelderden wat bij een oppervlakkige beschouwing bevreemding kon baren. Het was waarlijk geen gebrek aan moed — somwijlen juist overmaat daarvan — wat onze braven de nederlaag deed lijden tegenover een vijand, die somwijlen eerst recht geducht werd wanneer hij geslagen was....

Reeds in het door ons aangehaalde fragment van het »Gedenkschrift van den oorlog op Java" werd gewag gemaakt van Sentot; een der voornaamste en meest bekwame hoofden van Diponegoro, en welke een voornaamste rol in dien bloedigen oorlog gespeeld heeft. Hij was de zoon van den raden Rongo, en Prawiro-Dirdjo genaamd, doch meer bekend onder den bovengenoemden naam Sentot; zeer talentvol en energiek, had hij weldra almeê de voornaamste plaats onder de rebellen ingenomen en den titel verworven

van »Ali Bassa Ngabdoel Mustapha Prawiro-Dirdjo,» d. i. opperbevelhebber van het leger.

Niet alleen dat hij het vertrouwen zijner onderhoorigen ten volle bezat en volkomen op de hoogte was van de wijze van oorlog voeren der inlanders, maar hij wist meesterlijk partij te trekken van het tooneel des oorlogs, zoodat hij ten slotte veel gevaarlijker voor ons was dan Dipo Negoro zelf. Jammer dat hij zich — ofschoon veelal door den reeds meermalen vermelden priester Kjai-Modjo daartoe aangezet — liet verleiden tot onmenselijkheden. Evenwel heeft ons gouvernement hem als een waardig tegenstander kunnen beschouwen en later zelfs, na het einde van den oorlog, is hij in dienst van de Nederlandsche regeering overgegaan, totdat hij in 1833 deel nam aan een samenzwering van de Maleiers en Padris tegen ons bewind. Hij was het, die met Kjai-Modjo een plan beraamde, waarvan het welgelukken ons allernoodlottigst moest worden.

De voornaamte pangerangs van Djokjo en de beide voogden van den jongen sultan hadden, zooals wij weten, kolonel Cochius naar Rikso vergezeld, omdat men verwachtte dat zulks op de bevolking heilzaam zou werken; doch daar hunne tegenwoordigheid aldaar op den duur niet noodig werd geacht, werd hun de vergunning gegeven om naar Djokjo terug te keeren, onder bedekking van een 60tal inlandsche infanteristen, waarover de luitenant Aanbert bevel voerde; nog werd er een achttal hussaren bij het escorte gevoegd. Hadde men op een aanval kunnen rekenen, dan ware dit escorte op verre na niet voldoende geweest.

Sentot was hiervan onderriecht geworden en had zich met de zijnen in hinderlaag gelegd in een nauw ravijn, nabij Linkong, dat men moest doorgaan. In 't midden van dit ravijn werd het detachement onverwacht aangevallen, en in een oogwenk in de schromelijkste wanorde gebracht; de kommandant van het detachement was een der eersten die sneuvelde, en toen ontstond er een paniek,

die alles, wat niet onder de wapenen der verwoede Javanen bezweken was, de vlucht deed kiezen. De voogden van den sultan waren reeds gevallen en van de pangerans ontkwam slechts, dank zij de edelmoedige tusschenkomst van Sentot, één den dood; want de krijgsgevangen pangerangs werden, op aanstoken van den hoogepriester, wreedaardig vermoord.

Die ramp was allergewichtigst in hare gevolgen; want deze overwinning van Dipo Negoro's troepen en het bloedig uiteinde van de voogden des sultans en zoovele Rijks grooten kon niet missen, een diepen indruk op de bevolking te maken. De gedeelten van Djokjokarta, die reeds tot onderwerping waren gebracht, stonden opnieuw op, zoodat de toestand der verschillende kolonnes, die door het land verspreid waren, hoogstgevaarlijk begon te worden. En door dien *coup-de-main* werd de naam van Sentot, welke reeds bij meer dan een gelegenheid door moed en tegenwoordigheid van geest had uitgeblonken, voor goed gevestigd.

Daarbij werden de reeds begonnen operatiën tegen Grogol onverwijd gestaakt; want zoodra generaal van Geen het treurige nieuws vernomen had, gaf hij luitenant-kolonel Cleerens bevel, om naar Dikso terug te keeren, terwijl aan majoor Sollewijn gelast werd om zich met Mangkoe Negoro te vereenigen.

Het bleek maar al te spoedig, hoezeer de noodlottige uitslag der expeditie tegen Dikso den moed van Dipo Negoro weer verlevendigd had, nadat deze zijn overwicht reeds voor goed verloren scheen te hebben. Onverwacht richtte hij zich nu naar het zuiden, ontplooidde er op nieuw den vaan des opstands en overviel prins Mangkoe Negoro, die in last had om op het grondgebied van Djokjo de rust te bewaren; herhaaldelijk werden diens troepen geslagen en verdreven, zoodat de gemeenschap tusschen Djokjo en Klatten, zelfs tusschen de verschillende kolones onderling verbröken werd en men weldra weer even ver was als op het tijdstip, toen het eerste schot tegen de opstandelingen gelost was.

Wel ontmoedigend was het beloop van den oorlog voor de troepen, van wie zooveel inspanning gevergd werd. Kunnen hier geen bepaalde »heldenfeiten” geboekt worden, des te meer dient de aandacht gevestigd te worden op de volharding, waarvan deze krijg blijken hebben gegeven. Met nadruk wordt hierop gewezen in het zoo degelijke werk van A. W. P. Weitzel: »De oorlog van Java van 1825 tot 1830,” waarin een beschrijving gegeven wordt, hoe de soldaat veelal genoodzaakt was, zich dwars door de rijstvelden of liever moerassen te bewegen, waar men tot aan de knieën inzakt. De marsch geschiedde dan barrevoets, de broek tot aan de knieën opgestroopt; slechts langzaam ging men vooruit, want de zuigende modder belette, de beenen er zoo spoedig weer uit te trekken als men wilde. Iedere 20 à 30 passen ontmoette men een 2 à 3 voet hooge kade, die men moest op- en overklimmen, ten einde op een anderen akker of terras te geraken; en zodoende werd er onder de grootste inspanning en afmatting dikwerf zeer veel tijd besteed om een zeer geringen afstand te doorloopen.

En wil men zich een begrip vormen van de ontberingen, die de soldaten maanden, jaren achtereenvolgens te doorstaan hadden, men overwege wat op bl. 165—169 van het genoemde werk te lezen staat en dat wij hier nog laten volgen, om dan zonder interruptie den verderen loop van den oorlog te beschouwen.

Het gebrek aan een geregelde voeding heerschte dikwerf — zoo schreef de toenmalige luitenant Weitzel en 't geen hij zegt, had dubbele waarde omdat zijn werk hoofdzakelijk naar de nagelaten papieren van generaal de Kock bearbeid is — het gebrek aan een geregelde voeding heerschte dikwerf en wel tengevolge van oorzaken, die de lezer, na alles wat reeds gezegd is, lichtelijk kan bevroeden. Doorgaans ontbrak het aan de middelen tot het medevoeren van mondbehoeften voor eenige dagen, en er den soldaten zelve mee te belasten, was onmogelijk; men moest hen immers reeds zonder randsel doen marcheeren. Slechts de arak, die destijds zoo

noodzakelijk geachte, maar helaas zoo verderfelijke drank, werd medegevoerd. De taak van den dag werd dan ook aangevangen, soms na het nuttigen van een stuk brood of beschuit, wat de soldaat bij zich droeg, maar steeds na het drinken van een teug van dit vocht. Na eenige uren gemarcheerd te hebben, deed zich de warmte der zon, en met haar het eerste gevoel van vermoeidheid gelden; men kon rusten, maar men kon de verloren krachten niet altijd door een gezonden maaltijd herstellen. Er schoot vaak niets anders over dan andermaal een hartsterking te nemen en een tweede uitdeeling van arak te doen plaats grijpen. Deze prikkel werkte zeker in den eersten oogenblik weder opwekkend; maar van hoe korten duur was die werking, daar geen krachtig voedsel haar ondersteunde? En hoe verhoogde zij niet het gevoel van inwendige hitte en den brandenden dorst, die tot elken prijs en met ieder te bekomen vocht, zelfs met het modderige water der rijstvelden, gelescht wilde worden.

De vermoeidheid deed zich dan ook weldra in verdubbelde mate weder gevoelen, de soldaat sleepte zich langs de ongebaande wegen en over de smalle en glibberige paden der rijstvelden, of door de moerassige sawahs zelve voort en was de tocht verder, of waren de inspanningen die hij vorderde, grooter dan naar gewoonte, dan bereikte hij zijne bestemming niet dan na nogmaals nieuwe krachten, maar ook nieuw leed uit de arak geput te hebben; want naar mate bij een ledige maag de gevoeligheid voor den prikkel grooter was, moest hij te verderfelijker werken.

Velen kwamen dan ook geheel afgemat op het bivouak aan en zoo het geluk wilde, dat daar levensmiddelen voorhanden waren, dan moesten zij nog dikwerf door de officieren gedwongen worden, zich een voedzaam maal te bereiden. Ten hoogste uitgeput, waren zij vaak onverschillig voor alles; zij bekommerden zich niet over de plaats, waar zij zich nederwierpen; zij letten niet op, of die plaats droog of vochtig was, en of zij er tegen regen en wind beschermd waren; het was hun te veel, zich van hunne kleederen te ontdoen

en die bij het vuur te drogen; zij gevoelden slechts eene behoefte, die des slaaps, en tegen iedere werkzaamheid, zooals tegen het halen van goed drinkwater, het kappen van hout, het ontbolsteren en zuiveren der padie, zagen zij vaak op, als tegen een reuzenarbeid.

Doch wee hunner, wanneer in den omtrek der kampementsplaats niets gevonden werd; dan herstelde ook niets de verloren krachten, en echter gingen zij den volgenden dag dezelfde vermoeienissen te gemoet. Geen wonder dan, dat ook velen dien dag niet meer geschikt waren, die vermoeienissen te weerstaan en op den weg nedervielen met brakingen, gevoel van pijn en hitte aan de hartkuil, of met diarrhaea, die hen nog meer uitputte.

En kon men nu voor dit uiterste geval nog slechts over vervoermiddelen beschikken, kon men den kranke opnemen en hem gedurende een korte poos voor vermoeyenis behoeden, dan ware er veel gewonnen; maar ook dit niet. Hij moest voort; hij moest den geheelen weg te voet afleggen, hoewel zijne beenen hem bijna alle dienst weigerden; achterblijven kon hij onmogelijk, daardoor zou hij zich niet alleen aan den dood, maar menigmaal zelfs aan een elendigen marteldood blootstellen. Dit beangstigend denkbeeld zweepte hem dan ook voort, dreef hem tot de uiterste krachtsinspanning, en deed hem eindelijk zijne bestemming bereiken, doch meer dood dan levend, in een zenuwachtigen toestand en met een verschrikkelijke neerslachtigheid.

Was er nu op die bestemming eene ziekeninrichting aanwezig, dan kon hij soms nog behouden worden; zoo niet, dan vermoecht de officier van gezondheid, die de kolonne volgde, hem slechts enige geneesmiddelen toe te dienen, die helaas weinig baatten, dewijl noch kleeding, noch ligging, noch voeding, noch oppassing voor zijn toestand pasten. En niet eens was er in den aanvang bij iedere kolonne een officier van gezondheid aanwezig; Cleerens bijv. had er geen, en zijne zieken, zelfs de kapitein Michiëls, die sedert lang lijdende was, doch zich niet naar Magelang had willen doen ver-

voeren, zochten heul in de geneeskundige bekwaamheden der Chinezen van Jono en Welie. De ernstige zieken moesten derhalve lijden en geduld oefenen, tot zich eene gelegenheid aanbood, naar een hospitaal vervoerd te worden, waar zij dan menigmaal in een zóó vergevorderden staat hunner ziekte aankwamen, dat er op geen herstel meer te hopen was. Maar al herstelden zij, dan was het nog onmogelijk, aan de Europeanen den langen convalescentie tijd te schenken, die iedere zware ziekte, welke hen treft, in Indië vordert; hun gering aantal gedoogde dit niet; ja in sommige hachelijke oogenblikken, waarin des vijands overmacht de Nederlanders dreigde te verpletteren, moesten de lijders, die nauwelijks het hospitaal hadden verlaten, zich weder onmiddellijk aan de zwaarste vermoeienissen onderwerpen. Hetzelfde greep plaats met de versch uit Europa aangekomen detachementen, aan wie men nooit eenigen tijd tot aklimatisatie kon toestaan, maar die reeds terstond na hunne ontscheping aan al de genoemde ziekte-oorzaken werden blootgesteld en dus in het gevaarlijkste tijdvak van hun verblijf in Indië, waarin zij zoo genegen zijn tot allerlei onvoorzichtigheden, als: het baden op het midden van den dag; het misbruik maken van specerijen en zeer verkoelende vruchten.

Het is duidelijk, dat de soldaat, bij het lijden van zooveel gebrek en vermoeienis, bij het zien hoeveel zijner kameraden er onder bezweken en bij het weinige vooruitzicht op een spoedige verbetering in zijn lot, niet zeer opgeruimd kon gestemd zijn, maar dat de vrees zich van hem moest meester maken, ook weldra een slachtoffer van dit alles te zullen worden. Er waren dan ook oogenblikken, waarin hier en daar een algemeene neerslachtigheid heerschte, die weder zeer nadeelig op den gezondheidstoestand werkte, en slechts door het goede voorbeeld en de bestendige zorgen der officieren kon overwonnen worden; veilig mag men beweren, dat er bij het Indische leger evenveel morele als fysieke inspanning noodig geweest is, om dien gerekten strijd tot een goed einde te brengen.

Het is dus waarlijk niet te verwonderen, dat onze troepen, veelal in een dusdanigen toestand ten onverwachtste overvallen, het onderspit moesten delven. En de uitslag van Sento's aanslag maakte zulk een diepen indruk op de bevolking, dat de koelies zelfs de munitie wegwierpen en de wapenen tegen hunne meesters keerden.

Met de treurige campagne van Dikso eindigt het eerste gedeelte van den oorlog op Java. Men had den vijand tot dusverre bestreden daar, waar hij zich vertoonde; maar de opperbevelhebber besloot thans, een andere taktiek te gaan volgen.

Alvorens echter het tweede gedeelte van dien oorlog te gaan behandelen, moeten wij een vluchtigen blik werpen op Celebes, waar evenzeer belangrijke gebeurtenissen plaats grepen, nadat van der Capellen de traktaten met eenige staten op dit eiland vernieuwd had en men het weerspannige Boni en Soepa ons overwicht had doen gevoelen.

Men hadde mogen gelooven dat de tuchting, welke deze laatste Rijken hadden ondergaan, de rust op Celebes voor eenigen zou hersteld hebben; althans dit was de overtuiging geweest van generaal van Gheen, toen hij het eiland verlaten en het bevel te Makassar aan kolonel Bisschoff overgedragen had. Maar prins Lapauw van Tanetta kwam thans in verzet, en even als Dipo Negoro dit op Java deed, wist hij zich een aanzienlijken aanhang te verwerven en de bevolking tegen het wettig gezag op te ruïen. Hij trok in Tanetta een groote legermacht samen en nam een uitdagende houding aan, vermeenende dat het zwak garnizoen van Makassar niets van aanbelang tegen hem zou kunnen uitrichten.

Kolonel Bisschoff zag den ernst der omstandigheden ten volle in. Hij beseftte, dat het zaak was, hier krachtig te handelen, voordat de opstand zich uitbreidde en andere, evenmin vertrouwbare vorsten den vaan des opstands opstaken. Daarom werd zonder verwijl door hem een kolonne naar het bedreigde punt gezonden,

onder bevel van majoor Coehoorn van Houwerda, nazaat van den beroemden Menno van Coehoorn. Deze had slechts over een kleine macht te beschikken; namelijk: een kompagnie Europeesche infanterie, eene kompagnie Amboneesche soldaten en een klein detachement hussaren; in 't geheel nog geen 800 man, met twee houwitsers en twee stukken.

Deze kleine kolonne had de opdracht te vervullen, om tegen het machtige Tanetta op te rukken en den opstand daar te onderdrukken.

Den 1sten Juni 1826 werden de troepen geëmarkeerd en den volgenden dag reeds hadden zij de kust van Tanetta bereikt. Coehoorn zond een parlementair; doch de rebel wilde van geen overgave weten.

De stad Tanetta, op een rotsachtig terrein gebouwd, was door een borstwering omringd en deze weer werd gedekt door onderscheidene voorwerken, die ten deele langs de rivier lagen, stroomende langs den voet der rotsen, die de stad dragen.

Zonder tijd te verspillen werd nu door Coehoorn tot den aanval op de voorwerken overgegaan, en zoo stoutmoedig geschiedde die aanval, dat de vijand, niettegenstaande een dappere verdediging, moest wijken.

De zwaarste taak bleef nog te verrichten; de voornaamste versterking moest thans genomen worden. Terwijl aan de troepen eenige rust gegund werd, die zij na den heeten strijd wel noodig hadden, verkende Coehoorn met zijn staf de vijandelijke positie en kwam tot de overtuiging, dat het fort van die zijde niet te nemen was. Daar namelijk eene bestorming langs den bijkans loodrechten rotswand ondoenlijk moest geacht worden, gelastte de bevelhebber plotseling den terugtocht, na de vuurmonden des vijands vernageld te hebben.

Men zocht de plaats weder op, waar men 's morgens aan land gekomen was, waarna den volgenden morgen van dien kant een aanval beproefd werd op dat gedeelte van het fort, waar de rots de meeste gelegenheid aanbod om het werk te naderen.

Boven op een kalen rots, waarin slechts een enkele moeilijk begaanbare weg gesneden was die bestreken werd door drie batterijen, verhief zich de versterkte hoofdstad van Tanetta. Coehoorn plaatste zich aan het hoofd van de inlandsche kompagnie, ging langs den steilen weg tegen de berghelling op, en had weldra den voet van een der batterijen bereikt; een oogenblik later was hij de borstwering overgeklimmen en, door zijn heldenmoed de — een oogenblik wankelende — manschap het pad der overwinning wijzende, volgde deze hem voor, en de batterij werd veroverd.

Men had slechts een gedeelte nog van den moeitevollen weg afgelegd; voort ging het, onder een hagelbui van kogels, die de verwoede vijand op de kleine moedige schaar afzond. Ook de beide andere batterijen worden met dezelfde onversaagdheid aangevallen en genomen; maar nog altijd is Tanetta niet bereikt. De kolonne slingert zich als ware het langs den rotswand en trots het moorddadig vuur blijven de dapperen avanceeren, steeds voorafgegaan door den onversaagden Coehoorn, die hun ook den weg naar het voornaamste werk wijst en weer een der eersten is, die de wal beklimt en de Nederlandsche vlag op een der bastions plaatst.

Nu was de hoofdstad van Tanetta verloren; nadat een hevig bloedbad was aangericht, zagen de muiters het vruchteloze van verderen tegenstand in en trachtten, door een uitgang in den rots, te ontkomen, doch werden door de kavalerie, welke druk in de weer was om de vluchtelingen den pas af te snijden, achtervolgd.

De macht van den vorst van Tanetta was gebroken; het heeft weinig gescheeld of hij was de onzen in handen gevallen. Maar de hoofdzaak was bereikt; de opstand was onderdrukt.

Zeer betreuenswaardig was, dat majoor Coehoorn zijn roem zoo kortstondig mocht overleven; tengevolge van de doorstane vermoeienis en een gevaarlijke kou, die hij bij den aanval op Tanetta had gevat, werd hij zwaar ziek en reeds drie weken nadat hij te Makassar teruggekeerd was, bezweek hij daaraan.

Zijne krijgsmakkers richtten, als hulde aan zijne dapperheid, een eenvoudig monument op, ter plaatse waar zijn stoffelijk overschot rust.

Op Java namen de zaken voor ons een minder gunstige wending. Dipo Negoro had weer moed gevat na het echee, dat onze troepen, inzonderheid die van Mangkoe Negoro geleden hadden; de hoofden, die zich reeds onderworpen hadden, staken eensklaps het hoofd weer op, de bevolking kreeg weer vertrouwen in zijn »Bevrijder" en deze besloot Mataram te verlaten en het tooneel des oorlogs naar Soerakarta te verplaatsen, ten einde ons gezag daar te finuiken en tevens den soesoehoenan zijne getrouwheid aan ons gouvernement zwaar te doen boeten.

De troepen van kolonel Cleerens hadden bevel gekregen, om hunne eerste positiën aan de Bogowonto in te nemen, die van de Bast ontvingen de opdracht, om het Kedoe te beveiligen en de kolonne Cochius werd naar Djokjo gedirigeerd. Wat de kolonnes van le Bron de Vexela en Sollewijn betreft, die in last hadden om zich naar Kalassan te begeven en de rebellen van daar te verjagen, zij hadden een moeitevolle taak te vervullen; ingesloten door de opstandelingen, onder de persoonlijke aanvoering van Dipo Negoro, werden zij onophoudelijk bestookt en de marsch van Bantool tot Krapiak was een aaneenschakeling van gevechten, zoodat de onzen hun laatsten patroon vershoten hadden, toen zij Krapiak bereikten. Minder gelukkig was de uitslag eener ontmoeting van majoor Sollewijn met den vijand.

Sollewijn namelijk was, bij eene verkenning die hij aan het hoofd zijner kolonne gedaan had, op 3000 man onder bevel van Dipo Negoro gestooten. Eerst noodzaakte ons geschutvuur de branddals — dus werden alstoen de rebellen genoemd, die zich onder de vanen van Dipo Negoro geschaard hadden — om te wijken en

weldra gelukte het Sollewijn, om den vijand op de vlucht te drijven, die in de sawahs achtervolgd werd.

Hadden onze troepen alleen uit Europeanen bestaan, het voordeel zou ontegenzeggelijk aan onze zijde gebleven zijn, maar ongelukkig maakten de barissans van Mangkoe Negoro een deel daarvan uit. Deze troepen, die in de laatste tijden herhaalde malen tegenover de opstandelingen het onderspit gedolven hadden, misten het noodige zelfvertrouwen. Zij maakten den linkervleugel uit van majoor Sollewijn's troepenmacht; onverwacht werd die vleugel aangegrepen door de brandals, die zich — door de heuvelen aan het gezicht onttrokken — weer vereenigd hadden en nu een onverwachten aanval beproefden. Vermeenende dat zij omsingeld waren, sloegen de barissans, wier moed toch reeds niet groot was, op de vlucht, weldra de overige troepen meesleepende. Te vergeefs poogden de officieren, voornamelijk de luitenants Poland, Mejan en Rödél, welke laatste sneuvelde, de wijkende soldaten tot staan te brengen. Aanvankelijk trachtte men nog een geregelden terugtocht te bewerkstelligen, doch de soldaten luisterden niet meer naar de bevelen en die terugtocht kon wel niet anders als in een overhaaste vlucht ontaarden.

De vijand achtervolgde ons; het geschut viel hem in handen, nadat de artilleristen hun vuurmonden zoo lang doenlijk verdedigd hadden en zich door den vijand moesten heenslaan, om hunne krijgsmakkers weer te bereiken.

Deze noodlottige ontmoeting kwam ons op een verlies van 150 man en 3 stukken geschut te staan, behalve nog een niet-onbelangrijke hoeveelheid wapenen en munitie.

Dipo Negoro begon alzoo meer veerkrachtig op te treden; het vertrouwen van zijne volgelingen werd meer en meer versterkt, en daarentegen was de indruk, dien de laatste gevechten op de bevolking gemaakt hadden, voor onze zaak zeer nadeelig.

Het plan van Dipo Negoro, om zijne krijgsmacht bij Soerakarta

saam te trekken, werd generaal de Kock weldra duidelijk, toen de vijand zich zeldzaam meer in de omstreken van Djokjo vertoonde; daarom begaf de opperbevelhebber zich daarheen, eerstens om er de krijgsbewegingen te leiden, maar tevens om zich in de nabijheid van den Soesoehoenan te bevinden, opdat deze somwijlen niet in zijne goede gezindheid tegenover het Nederlandsch gouvernement mocht verflauwen.

De weinige troepen, die gemist konden worden, ter gezamenlijke sterkte van 37 officieren en 1436 minderen, waaronder 705 Europeesche soldaten, werden naar Samarang gezonden.

De meeste inspanning kostte het, om de gemeenschap tusschen Djokjo en Magelang, alsmede met Soerakarta te onderhouden, hetgeen geschiedde door uitgebreide verkenningen, waarbij onze troepen onophoudelijk verliezen leden. Majoor Sollewijn, die op last van den opperbevelhebber een zoodanigen verkenningstocht naar den kant van Kalitan ondernomen had, het punt waar de groote wegen van Djokjo en van Salatiga naar Soerakarta samenkomen, werd door den vijand aangevallen; Sollewijn werd ernstig aan het hoofd gekwetst en moest het bevel overgeven aan kapitein van Geen, die evenzeer gewond werd en op zijne beurt het kommando moest overdragen aan kapitein de la Coste de Watermolle. Gelukkig werd de kolonne door de kavalerie van Cochius ontzet.

Zoo werden onophoudelijk op verschillende punten gevechten geleverd, die met afwisselend geluk gevoerd werden; hoewel vooreerst een beslissende aanval uitbleef.

Te Soerakarta bleef het nog rustig. Majoor de Bast, die den grooten weg tegen aanvallen uit het Zuid-Oosten moest beveiligen, had herhaalde ontmoetingen met den vijand, die telkens werd teruggeslagen, hoewel het de rebellen toch gelukte, om de gemeenschap tusschen Salatiga en Kalitan af te breken.

De gouverneur-generaal was van oordeel, dat onder de gegeven omstandigheden diende te worden overgegaan tot een betere rege-

ling van het bestuur in Djokjokarta. Men sloeg namelijk het oog op den ouden sultan Amangkoe Boewono II, die in 1813 verbannen was, doch sedert 1824 met vergunning van den vorigen landvoogd zich op Java had mogen vestigen. Men besloot den invloed van dien vorst aan te wenden, om de oproerige prinsen tot onderwerping over te halen; vooral de kommissaris-generaal de Bus de Ghisignies stelde zich veel heil van die bemiddeling voor. Onder den titel van sultan Sepoeh werd de sultan in zijne waardigheid hersteld, met de bepaling dat zijn achterkleinzoon hem zou opvolgen. Tevens verbond sultan Sepoeh zich om de oorlogskosten te vergoeden, terwijl hij, in mindering van die schuld, een paar districten aan het gouvernement afstond.

De pogingen van den nieuwen sultan werden met geen noemenswaardige resultaten bekroond; wel noodigde hij de afgevalen prinses schriftelijk uit, om zich te onderwerpen, maar geen enkele van hen gaf daaraan gehoor.

Generaal de Kock beproefde nu hetzelfde, door die prinses zeer gunstige voorwaarden te beloven en hen alzoo te nopen, om de partij van Dipo Negoro te verlaten. Hij was echter, naar meer en meer begon te blijken, een andere opinie toegedaan dan de kommissaris-generaal, die zich tot onderhandelen wilde bepalen, terwijl de Kock in de allereerste plaats den oorlog krachtdadig wilde voortzetten, om op deze wijze aan de onderhandeling klem bij te zetten. Daarbij was het systeem, door den gouverneur-generaal gevolgd, zeer kostbaar, hetgeen in 't bijzonder aanleiding gaf tot moeilijkheden met den kommissaris-generaal, welke weldra ongunstig op den gang van zaken begonnen te werken en waarop wij meer breedvoerig zullen terugkomen.

Dat de verheffing van sultan Sepoeh niet aan het beoogde doel beantwoordde, was reeds gebleken; de oude sultan, zoolang afwezig geweest, vermocht weinig tegen de zeer toegenomen populariteit van Dipo Negoro, en men moest erkennen dat er in werkelijkheid

slechts heil te verwachten was van de volharding en dapperheid onzer troepen, en generaal de Kock hield vol, dat Dipo Negoro zich slechts dan zou onderwerpen, wanneer hij door de kracht onzer wapenen daartoe gedwongen zou worden. Het nageslacht moet hem dank weten, dat hij niet heeft toegegeven aan verkeerde inzichten van anderen; want ware hij voor den drang, die op hem werd uitgeoefent, gezwicht — de noodlottige gevolgen zouden niet zijn uitgebleven.

De Kock besloot dus den oorlog voort te zetten en onzen trouwen bondgenoot tegen de vermetele benden van Dipo Negoro te beveiligen.

Hij stelde de kolonnes van le Bron de Vexela en de Leeuw onder de bevelen van kolonel Cochius, die in de omstreken van Soerakarta moest opereeren, waarop deze laatste Dipo Negoro, wiens brandals tot in de onmiddellijke nabijheid van Soerakarta doordrongen, besloot aan te vallen in de versterkte dessa, waarin de muiter zich genesteld had.

Den 5^{den} October werd, nadat de positie behoorlijk verkend was, tegen het hoofdkwartier van Dipo Negoro opgerukt; dit was gelegen tusschen twee diepe ravijnen en bestond uit twee dessa's, niet ver van elkander gelegen. De kolonne de Leeuw sloeg de rebellen tusschen Siengosari en Djatianom en nam een der beide dessa's, die aan de vlammen prijs gegeven werd. Le Bron, die des morgens om 6 uur de operatiën begonnen was, had de hoofdmacht van den vijand te bestrijden; hij moest tegen een geduchte overmacht worstelen en had al zijn koelbloedigheid noodig, om zich staande te houden, 't geen hem op den duur niet zou gelukt zijn, wanneer de kolonne de Leeuw hem niet te hulp was gekomen. Ook de tweede dessa, het eigenlijke hoofdkwartier van Dipo Negoro, werd nu stormenderhand genomen en evenzeer in de asch gelegd. Dipo Negoro viel onze troepen niet in handen, maar een van zijne zonen en verscheidene hoofden van den opstand waren gesneuveld. De Leeuw bleef nog eenige dagen te Siengosari, doch le Bron trok terug op Klatten, terwijl Cochius te Kartaroesa zijn hoofdkwartier vestigde.

Weder concentreerde Dipo Negoro zijne troepen, waarop generaal van Geen zich te Soerakarta bij Cochius voegde, om het bevel over onze troepen op zich te nemen. De kolonne Cochius moest nu in overeenstemming met die van le Bron de Vexela handelen, om den vijand zoo mogelijk een beslissende nederlaag toe te brengen; eerstgenoemde kolonne zou den ouden weg van Klatten volgen en zich naar Gawok begeven, laatstgenoemde den weg naar Sangoong; de aanvoerders kregen bevel, om zich den 13^{den} October om 8 uur te Gawok te bevinden.

Men was afgesproken, dat wanneer een van beide op den vijand stooten mocht, zulks door twee kanonschoten zou worden bekend gemaakt. De beweging kon echter niet overeenkomstig de gegeven bevelen volvoerd worden, want beide kolonnes geraakten handgemeen met den vijand; le Bron stiet op 3 à 4000 brandals, die — vooral het centrum onder persoonlijke leiding van Dipo Negoro — een aanval afsloegen en weldra zelf tot een onstuimige attaque overgingen, doch een vernieuwde algemeene aanval deed den vijand wijken en weldra stond de vijandelijke positie in brand, op het oogenblik dat de kolonne Cochius aankwam, waarop deze met le Bron de Vexela naar Gawok, dat verlaten bleek te zijn en bezet werd, en daarna naar Solo en Kalitan oprukte.

De behaalde overwinning was beslissend; Dipo Negoro's troepen hadden zware verliezen geleden en hij zelf was tweemaal gekwetst geworden; ook de keizer van Soerakarta, die even als onze vorige bondgenooten weer moed had gevat, deed een uitval en verjoeg den vijand uit de omstreken der stad.

Eenige dagen hield Dipo Negoro zich rustig. Men had daardoor de gelegenheid om door te werken aan de bentings, die generaal de Kock, volgens een nieuw stelsel van oorlog voeren, op een aantal belangrijke punten liet opwerpen.

Wij hebben reeds gezien, dat de vijand met veel beleid van iedere dessa ten onverwachtste een versterkte positie wist te maken en

dat onze troepen soms heden een district in onderwerping hadden gebracht — en morgen dit weer in opstand zagen, wanneer zij zich naar een ander punt hadden begeven. Bij gevolg kon Dipo Negoro telkenreize in reeds onderworpen streken terugkomen, zich daar weer een aanhang verwerven en zelfs als vorst handelen, zonder dat er Nederlandsche troepen tegenwoordig waren, om dit te voorkomen.

Ten einde aan dien toestand een eind te maken en de rust in de eenmaal bedwongen districten meer duurzaam te herstellen, werd een vaste bezetting van die gedeelten onvermijdelijk geacht; want de enkele punten, waar zich garnizoen bevond, waren niet toereikende om dit doel te verwezenlijken.

Volgens het systeem van generaal de Kock werden nu op vele plaatsen kleinere versterkingen opgeworpen, die zoodanig getraceerd en bewapend waren, dat onze troepen daarin een aanval van de Javanen het hoofd konden bieden; een dusdanige versterking, uitsluitend met dit doel aangelegd, bekam den naam *benting*.

De onderscheidene bentings, die somwijlen tot steunpunten voor de mobiele kolonnes dienden, waren door goede wegen onderling verbonden en van de noodige magazijnen voorzien. De geheele wijze van oorlogvoeren werd in verband hiermede ingericht en bekam den naam van *bentingstelsel*.

Dat dit stelsel het eenige ware was, zou van lieverlede overtuigend blijken; doch het moest in verband worden gebracht met een zeer stelselmatig opereeren van mobiele kolonnes. Tot nog toe had men van de mobiele kolonnes nog niet op genoegzaam groote schaal gebruik gemaakt, en zoo kwam het, dat de operaties vooreerst op verre na niet beantwoordden aan de verwachtingen, die de opperbevelhebber daarvan gekoesterd had.

Het valt niet te ontkennen, dat een zeer verklaarbare moedeloosheid zich van de troepen meester maakte, die onophoudelijk in grootere gevechten of schermutselingen gewikkeld en aan de afmat-

tendste vermoeienissen blootgesteld waren. Men moest de soldaten wat rust gunnen, zoodat de vijf mobiele kolonnes, die tot dusverre tegen den vijand opgetreden waren, werkeloos in hunne positiën bleven, terwijl men de opstandelingen door de barissans liet bestrijden. Dus ging de kwade moesson voorbij.

Doch toen het betere seizoen aanbrak, was de gouverneur-generaal niet in staat, met energie tot het offensieve over te gaan. Het leger smolt weg onder de aanhoudende afmattende diensten, die gevorderd moesten worden; de hospitalen waren vol zieken, want koorts en cholera zwaaiden haar doodelijken geesel. Ruim 2000 Europeesche soldaten waren sinds het begin van den opstand gesneuveld of bezweken.

En toch bleven onze dapperen de worsteling volhouden en behaalden menige overwinning, helaas! duur gekocht en soms zonder resultaten.

Belangrijk waren vooral de operatiën van Clerens in Kedoe. Tallooze gevechten werden geleverd, de vreeselijkste afmatting werd getrotseerd, de nijpendste ontbering geleden.

Zoo brak het jaar 1827 aan, en op nieuwjaarsdag werd een gevecht geleverd, dat den moed der onzen wat deed herleven. Dipo Negoro deed een beweging in noordelijke richting, waarop Clerens, hiervan onderricht, hem den pas afsneed en in een gevecht gewikkeld werd met 2000 brandals, nabij den Goenong Tawang, deel uitmakende van de bergketen van Trajoemá's, welke heuvel door den vijand bezet was.

Kolonel Clerens aarzelde geen oogenblik. Onder het hevig vuur der brandals liet hij de helling beklimmen en hen van daar verjagen; doch op de hoogte gekomen, zag hij dat op naburige heuvelen zich nog andere benden bevonden, zoodat hij zich tegenover een vijandelijke troepenmacht zag gesteld, niet minder dan 10,000 man sterk.

De voorhoede, onder de bevelen van kapitein Mess, deed een on-

versaagden aanval en bracht den vijand weer aan 't wiken, en toen, langzaam voortrukkende, deployeerde zich de geheele kolonne en wierp den vijand terug, die door de overwinnende troepen vervolgd werd.

Generaal de Kock gaf nu aan de kolonne de Leeuw bevel om, van Boejoelalie tusschen de Merapi en de Merbaboe doorgaande, de brandals op te zoeken en een nieuwe nederlaag te bezorgen; die beweging werd, niettegenstaande de zeer groote moeielijkheden van het haast onbegaanbaar terrein, dat door zijn steile hoogten en afgronden de grootste gevaren opleverde, naar behooren volvoerd, en zoo gelukte het de onzen, om Probolinggo en de aangrenzende districten van vijanden te zuiveren.

Ook de overige kolonnes streden met afwisselend geluk; het was in den waren zin van het woord de »guerilla-oorlog'', die hier gevoerd werd; een oorlog, waarvan het zelfs in meer uitvoerige werken ondoenlijk is, alle détails te beschrijven, hetgeen ons hier althans te ver zou voeren.

* *
*

Het stelsel van generaal de Kock had tot hiertoe schipbreuk geleden op het gebrek aan een voldoende aantal troepen. Men zag in het moederland het gevaarvolle van den toestand in en overwoog, dat het onvermijdelijk was, een expeditionair korps naar Indië te zenden, opdat het Indische leger voor verdere intering, ja voor totalen ondergang zou worden behoed.

Bij besluit van 26 October 1826 was daarom bepaald, dat er een »expeditionair korps'' naar Java zou gezonden worden, 3185 man sterk, uit de drie wapens bestaande. Vrijwilligers werden opgeroepen, om zich voor twee jaar dienst in Indië te verbinden; met geestdrift werd door het Nederlandsche leger de roepstem beantwoord en binnen een zeer kort tijdsverloop was het korps georganiseerd. Het bevel werd opgedragen aan kolonel Vermersch.

Het expeditionaire korps bestond uit een staf van 19 officieren, uit 3 bataljons, ter gezamenlijke sterkte van 2835 man; voorts uit 200 artilleristen en 150 hussaren. De volgende hoofd-officieren behoorden tot dit korps: kolonel Vermersch, luitenant-kolonel Ledel en de majoors Cox van Spengler en A. van Spengler; de 1ste luitenant Daneels van Wijekhuizen was kommandant van het detachement artillerie, kapitein Weber van de hussaren (21).

De troepen werden evenwel niet onvoorwaardelijk ter beschikking gesteld van den gouverneur-generaal; het was volgens artikel 13 van het genoemd besluit ¹⁾ kennelijk de bedoeling, dat zij niet in mobiele kolonnes mochten worden opgelost, maar in hun geheel tegen den vijand moesten worden aangewend, zoodat generaal de Kock er betrekkelijk weinig aan zou hebben. Een groot deel van de soldaten is dan ook aan ziekte bezweken, min of meer doelloos blootgesteld aan een gevaarlijk klimaat.

Dat die bepaling gemaakt was, was klaarblijkelijk door den kommissaris-generaal uitgelokt, wiens inzichten lijnrecht tegenover die van generaal de Kock stonden, wat de te volgen wijze van oorlogvoeren betrof.

In de maand December reeds werd het expeditionaire korps ingescheept aan boord van de linieschepen de »Zeeuw», de »Wassenaar», de »Waterloo», zoodat eenige transportschepen; dit eskader had een ontzettenden storm te verduren, die de »Wassenaar» bij Egmond op de Hollandsche kust deed vergaan, terwijl de »Waterloo» de haven van Sheerness moest binnenloopen; zoodat alleen de »Zeeuw» en een paar transportschepen behouden voor Batavia aankwamen.

1) Dit artikel luidde als volgt;

„De expeditionaire afdeling op Java aangekomen zijnde, zal in geene binnenposten bij kleine detachementen mogen worden verspreid; zijnde het almede onze intentie, dat dezelve, na behoorlijke rust te hebben genoten, bij voorkeur in haar geheel tot het bestrijden der muitelingen worde aangevoerd.”

Tengevolge van de beperkende bepaling in het moederland gemaakt, zag generaal de Kock zich genoodzaakt, het korps grotendeels ongebruikt te laten, zich er toe bepalende om verschillende afdelingen voor wapenfeiten op meer uitgebreide schaal beschikbaar te houden.

Te meer zag de opperbevelhebber zich hiertoe genoodzaakt, doordat de kommissaris-generaal de zaak nog overdreef en eischte, dat geen enkel onderdeel van het expeditionaire korps gebruikt werd tot andere doeleinden, dan in het besluit was voorgeschreven. In Juni van het jaar 1827 had generaal de Kock het plan gevormd, om Dipo Negoro in diens hoofdkwartier, alwaar hij zich aan het hoofd van 5000 rebellen bevond, aan te vallen; maar dit plan kon niet volvoerd worden, omdat de kommissaris-generaal, die vernomen had dat een gedeelte van de versch aangekomen troepen deel van de aanvalskolonne zou uitmaken, zich met alle kracht en macht daartegen verzette, zich beroepende op de letter van artikel 13 der genoemde aanschrijving. Daardoor werd de opperbevelhebber zeer belemmerd in de volvoering van zijn operatieplan, in hoofdzaak overeenkomende met dat, het vorige jaar gevolgd, en daarin bestaande dat men trachten zou, den vijand naar de rivieren de Progo en de Bogowonto terug te dringen, hem zooveel doenlijk tusschen die beide rivieren ingesloten te houden en op deze wijze hem zijn invloed te ontnemen, zijn toevoer af te snijden en alzoo tot onderwerping te brengen.

Het plan werd gevolgd, maar de uitvoering bemoeielijkt door de tegenkanting, die generaal de Kock moest ondervinden van hem, die juist geroepen was om zijne taak te vergemakkelijken. De fout lag minder aan den kommissaris-generaal persoonlijk, maar veeleer aan het altijd verderfelijke stelsel om een bevelvoerend generaal te laten kontroleeren door burgerlijke autoriteiten, die de noodige militaire kennis missen om een juist oordeel te hebben; waardoor verwickelingen en vertraging ontstonden, die nog tot veel ongunstiger uitkomsten zouden geleid hebben, wanneer generaal de

Kock niet met doortastendheid voor zijn beginselen ware opgekomen, of wanneer het Opperbestuur in het moederland de onvoorzichtigheid hadde gehad, om hem af te vallen.

De gouverneur-generaal namelijk, onderwierp zich niet aan de inzichten van den kommissaris-generaal, welke hij in de gegeven omstandigheden noodlottig achtte, en beantwoordde diens schrijven met een loyale uiteenzetting der feiten, waarop hij zijn verzet grondde.

De quaestie werd aan het oordeel van de Nederlandsche Regeering onderworpen en hoogst belangrijk voor een juist begrip van den toestand is de missive van den minister van marine en koloniën aan den kommissaris-generaal, dd. 31 October 1827, waarbij in hoofdzaak generaal de Kock in 't gelijk gesteld werd.

Die brief, gedagteekend 31 October 1827, luidde als volgt:

Uit de correspondentie, mij bij Uwe Excellentie's missive van 16 en 26 Juni jl. lett. P en IJ medegedeeld, is gebleken dat tusschen Uwe Excellentie en den luitenant-gouverneur-generaal verschil van gevoelen bestond omtrent de wijze, waarop van de expeditionaire afdeeling behoort te worden gebruik gemaakt, zonder te kort te doen aan den inhoud van art. 13 van Zijner Majesteits besluit van 26 October 1826 N°. 128.

Die stukken, door mij aan den koning voorgelegd zijnde, heeft het Hoogstdezelve behaagd, daarop de gedachten te vragen van het Departement van Oorlog en ik ben alsnu bij koninklijke rescriptie van 26 October jl. N°. 103 gemachtigd, Uwe Excellentie het volgende ter kennis te brengen.

Het Departement van Oorlog heeft indertijd de bedoeling niet gehad, een stellig voorschrift van den koning te provoceeren over de wijze, hoedanig de expeditionaire afdeeling infanterie tegen den vijand zoude worden aangevoerd, maar het voorstellen der bepalingen, zooals die in art. 13 van het koninklijk besluit worden aangehouden, heeft slechts ten oogmerk gehad, eensdeels om voor te komen, dat door het bestemmen der expeditionaire afdeeling tot

werkelijken garnizoensdienst, zij van te behalen roem verstoken zou blijven en anderdeels om gelegenheid te geven, dat, zooveel de omstandigheden zulks zouden toelaten, de vijand met een overwegende macht opgezocht en aangevallen, en alzoo een voor dezen oorlog beslissende militaire operatie ten uitvoer gebracht zou kunnen worden.

De aanmerking, door Uwe Excellentie in het midden gebracht, nopens het dadelijk bezigen van het bataljon flankeurs, moet, naar de meening van Zijne Koninklijke Hoogheid den kommissaris-generaal van oorlog, geenszins gezocht worden in het denkbeeld, dat volgens den inhoud van art. 13 van het aangehaalde besluit de expeditionaire afdeeling, in massa vereenigd, op één punt tot den strijd zou moeten worden aangevoerd; het wordt integendeel er voor gehouden, dat Uwe Excellentie slechts gewaakt heeft, dat het voordeel, hetwelk men zich bij een gelijktijdig gebruik van de geheele versterking op onderscheidene welgekozen punten beloofde, niet in de waagschaal moest gesteld worden door al dadelijk met de eerstkomende troepen te velde te trekken, zonder daaraan den tijd te hebben gegeven, behoorlijk van de vermoeyenissen van den overtocht uit te rusten.

In het algemeen beschouwt de kommissaris-generaal¹⁾ het op een zoo verre afstand moeielijk, om te oordeelen over de gegrondheid van hetgeen door den luitenant-gouverneur-generaal wordt aangevoerd ter verdediging van zijne verrichting, — doch Zijne Koninklijke Hoogheid meent, dat wanneer men op de uitkomst let, het dan hoogstwaarschijnlijk voorkomt, dat een mindere macht hetzelfde zou hebben kunnen verrichten en dat mitsdien aan het flankeur-bataljon zeer wel een vermoeiende tocht, in heete landen steeds door vele ziekten gevolgd, zou hebben kunnen bespaard zijn.

¹⁾ Prins Frederik der Nederlanden.

Hoe dit ook wezen moge, op het voorledene kan niet worden teruggekomen en het is ook ondoenlijk, van hier bepaalde instructien te geven voor het gebruik der troepen in Indië te maken, vermits de beschikkingen om den vijand te bestrijden van omstandigheden afhankelijk zijn, welke hier te lande niet vooraf bekend kunnen zijn.

Echter vermeent zijne Koninklijke Hoogheid de kommissaris-generaal van Oorlog de aanmerking niet te moeten onthouden, dat vermits de ondervinding genoegzaam aangetoond heeft, dat de vijand, door het aanhoudend heen en weer trekken, onze macht tracht af te matten en te verzwakken, den opperbevelhebber der troepen zou kunnen worden aanbevolen om dergelijke tochten niet dan na rijp beraad, en met het meer dan waarschijnlijke eener goede en beslissende uitkomst, te ondernemen, waartoe, voor zooveel men zich een oordeel mag veroorlooven, vooral behoort, dat aan den eenen kant de vijand, door wel gecombineerde operatiën, in zoodanige positiën worde gedreven, waar hij een beslissend gevecht niet kan ontwijken en dat aan den anderen kant alle maatregelen, zoo van toevoer als anderszins, zoodanig worden beraamd, dat men niet genoodzaakt zij, dadelijk terug te trekken, wanneer men den vijand niet aantreft of hij terugwijkt. Deze denkbeelden van Zijne Koninklijke Hoogheid den kommissaris-generaal van Oorlog komen mij voor, geheel op goede gronden te steunen; wij hebben in Indië niet te doen met eene mogendheid, die hare middelen van tegenweer verliest, wanneer de door haar bijeengebrachte gewapende macht wordt uiteengedreven, maar met een onvergenoegde bevolking, die zich overal tegen ons vereenigt, waar zij daartoe de gelegenheid vindt.

Bij de muitelingen wordt het gemis van eenige manschap niet geteld, het kan ook niet beslissend zijn; voor ons is elk verlies van een Europeesch soldaat gewichtig, en zulke verliezen worden ons in menigte toegebracht, door elken marsch, tot welken ons de mui-

telingen weten uit te lokken. Dat die marschen soms onvermijdelijk kunnen zijn, om groote volksverzamelingen of gevaarlijke punten te verstrooien, is niet te ontkennen; doch het streven van den opperbevelhebber moet steeds zijn, om de noodzakelijkheid van die tochten te doen vervallen.

Om dit zoo belangrijk doel te bereiken is het onbetwistbaar, dat politieke maatregelen hand aan hand moeten gaan met de militaire; de keuze van een en ander kan slechts op de plaats en bij een nauwkeurige kennis der omstandigheden worden bepaald.

Wanneer men zich echter op dezen afstand een oordeel mag veroorloven, dan schijnt het, dat die vereenigde maatregelen gevoegelijk zouden kunnen bestaan in het langzaam voortrukken van onze gansche macht over een uitgebreide doch samenhangende linie, het gelijktijdig organiseeren van elk district, dat men op die wijze achter den rug heeft, vooral door het benoemen van nieuwe regenten en hoofden in hetzelfde, en het vestigen van een versterkte positie in elk district, tot bescherming van het alzoo daargestelde inlandsche bestuur.

Op die wijze zoude men waarschijnlijk het eenmaal ten onder gebrachte terrein in bedwang kunnen houden, en niet gestadig dezelfde operatiën behoeven te herhalen, zooals nu, tot groote afmatting van onze troepen en zonder wezenlijk resultaat, plaats vindt.

Het is 's konings begeerte, dat de aanmerkingen, hier wegens het gebruik der expeditionaire afdeling in het midden gebracht, ook aan den bevelhebber van het leger worden medegedeeld.

Ik heb mitsdien de eer, Uwe Excellentie daartoe mits deze uit te noodigen.

De Minister voor de Marine en Koloniën,

(get.) ELOUT.

Het hier ontworpen stelsel kwam eigenlijk in hoofdzaak overeen met de plannen van generaal de Kock, en onbegrijpelijk is het dat

de kommissaris-generaal du Bus de Ghisignies de regeering in het moederland in de dwaling heeft gebracht, als zou de opperbevelhebber gansch iets anders bedoelen. Juist waren die troepenbewegingen op groote schaal, die generaal de Kock deed plaats hebben, doorgaans een gevolg van den invloed, dien de kommissaris-generaal uitoefende; doch het was wel degelijk het voornemen van de Kock, om langzaam, maar zeker te avanceeren, zich op het veroverd terrein duurzaam te vestigen door het opwerpen van kleine verschansingen of bents, en op deze wijze al meer en meer grondgebied aan zich te onderwerpen.

Doch dit verschil van opinie tusschen opperbevelhebber en kommissaris-generaal heeft meermalen tot belemmering in de krijgsooperatiën aanleiding gegeven, en zeer te betreuren is het, dat men zich niet heeft gespiegeld aan de verstandige ordonnanciën en instructiën der voormalige Oost-Indische Compagnie, waarbij bepaald was dat een kundig zeeman, die den rang van vice-admiraal had, en een bekwaam bevelhebber voor de expeditiën te land, deel zouden uitmaken van den Raad van Indië.

Nu zag men herhaaldelijk gebeuren, dat burger-ambtenaren, hoe verdienstelijk ook overigens, een ervaren krijgsoverste moesten controleren, zijne plannen dwarsboomden en somwijlen — volmaakt ter goeder trouw — veel kwaad deden.

Met den aanvang van het jaar 1827 was de oorlog langzamerhand een nieuwe phase ingetreden. Generaal de Kock breidde het aantal mobiele kolonnes, waarvan er vooreerst vier waren opgetreden, uit tot acht, die onder de bevelen stonden van de majoors de Leeuw (N°. 1), d'Erembauld de Dutzele (N°. 2), luitenant-kolonel le Bron de Vexela (N°. 3), majoor van der Wijck (N°. 4), kapitein ten Have (N°. 5), kapitein le Clercq (N°. 6), majoor Michiels (N°. 7) en majoor Buschens (N°. 8).

De kolonnes bestonden uit de drie wapens, en waren tevens van een detachement pioniers voorzien. De troepen van Mangkoe Ne-

goro, zoo mede van den keizer van Solo en den sultan van Soerakarta, bleven grootendeels onder het bevel van generaal de Kock vereenigd.

Iedere mobiele kolonne had de noodige veld-artillerie, bijna uitsluitend berggeschut. De munitie — men had op 100 schoten per vuurmond gerekend — werd op den rug der paarden in kleine kisten meegevoerd, even als de infanterie-patronen en talrijke kleine benoodigdheden.

De levensmiddelen werden evenzeer door de paarden meegevoerd of door koelies gedragen; daar deze soms midden in 't gevecht de hun toevertrouwde bagage en krijgsvoorraad wegwierpen, ten einde beter een goed heenkomen te kunnen zoeken, is het gemakkelijk na te gaan, dat er soms op het gewichtigste oogenblik volslagen gebrek aan munitie ontstond, terwijl men toch niet beter meende te weten, of men was er voldoende van voorzien.

Alle maatregelen werden nu getroffen, om den oorlog met inspanning voort te zetten en het stelsel van generaal de Kock, namelijk mobiele kolonnes en het door bentings verzekeren van eenmaal ten onder gebracht gebied, op zoo ruime schaal mogelijk in toepassing te brengen.

Toch hadde de opperbevelhebber gaarne zijne troepen nog wat rust gegund; vooral daar zij zoozeer door ziekten geleden hadden. Alleen in de hospitalen der 2^e militaire divisie waren gedurende de eerste helft van 1827 niet minder dan 10,410 zieken behandeld geworden, waarvan een duizendtal bezweken was. Maar Dipo Negoro koesterde het voornemen, om de provincie Madioen in opstand te brengen, en daarom kreeg de kolonne de Leeuw bevel om den vijand van Djatianam te verjagen en langs de helling van den Merapi een serie bentings op te werpen, tot in Kedoe en Djokjo.

De vijand had reeds ingezien, hoe noodlottig het benting-stelsel hem moest gaan worden; daarom wendde hij alle pogingen aan om den bouw van die versterkingen te verhinderen en werkelijk gelukte

het hem, in de eerste dagen van Juni, om den arbeid onmogelijk te maken, hoewel de kolonne de Leeuw door andere kolonnes beschermd werd.

Het waren Dipo Negoro en Kjai-Modjo, die aan het hoofd van 5000 muiters de herhaalde aanvallen leidden, en daarom gaf generaal Cochius bevel, dat men Dipo Negoro moest trachten te omsingelen, waartoe verschillende kolonnes oprukten, namelijk die van le Bron de Vexela, d'Erembauld de Dudzele en van der Wijck; bij die gelegenheid was het, dat de flankeurs van het expeditionaire korps aan de operatiën deelnamen.

Het resultaat was slechts ten deele bevredigend; Dipo Negoro werd genoodzaakt naar den westelijken oever van de Progo de wijk te nemen, doch daardoor mislukte tevens het plan, om hem een beslissende nederlaag toe te brengen, ofschoon hij aan zijn voorneemen, om in Madioen te vallen, geen gevolg geven kon en de indruk van ons krachtiger optreden goed was, daar twee pangerangs, Notto-Prodjo en de prins van Serang, hunne onderwerping kwamen aanbieden.

De arbeid aan de bentsings kon nu ongestoord worden voortgezet. — Telkenreize had de vijand zich voor Pasar Gedé vertoond, om aldaar belastingen te heffen; daarom gelastte generaal Cochius dat dit belangrijk punt bezet en aldaar een benting opgeworpen zou worden. De vijand had een algemeenen aanval in den zin; nu zond Cochius zooveel troepen naar Pasar Gedé als mogelijk was en weldra bleek dat die voorzorg niet overbodig was geweest, want Dipo Negoro rukte aan het hoofd van 4500 man op, verdeeld in drie kolonnes, die door Cochius met de grootste koelbloedigheid werden afgewacht. Tot op een geweerschots afstand liet men de vijandelijke kolonnes ongestoord naderen — en toen braakten de geweren een kogelregen, die de overmoedige brandals tot staan bracht; alleen op den linkervleugel bleven zij avanceeren, doch luitenant van Swieten drong aan 't hoofd van zijn

Amboneezen moedig vooruit en weldra was de aanval der muiters op alle punten beslissend afgeslagen.

De opperbevelhebber begaf zich thans zelf naar Djokjo; daardoor was generaal Cochius in de gelegenheid, nogmaals de rebellen aan te vallen en te verjagen. Dipo Negoro moest afzien van zijne pogingen, om den bouw van de benting te Pasar-Gedé te beletten; die versterking werd voltooid en den 7^{den} Augustus kon zij reeds door het daarvoor bestemde garnizoen betrokken worden.

Die bentings bestonden doorgaans uit vierkaante redoutes met orillons aan twee tegenovergestelde hoeken, die elk met een kanon en barbette bewapend waren, ten einde de vier zijden der redoute te flankeren. Door fraiseeringen waren zij stormvrij gemaakt. Het terreplein bevatte een kazerne, magazijnen en buskruitmagazijn, alles van kokos- en bamboeshout. Hoewel van een hoogst eenvoudig tracé, voldeden die werken toch uitnemend.

Tengevolge van de zoo even beschreven krijgsverrichtingen was Kadoe zoo goed als gezuiverd van vijanden en weldra was de opstand nagenoeg beperkt tot Djokjo en Bagelen. Alleen in Ledok gaven de muiters aan de kolonne Michiels handen vol werks; gelukkig verflauwden de aanvallen van den vijand, want op den duur hadde Michiels met zijn afgematte troepen — zoozeer door ziekten geteisterd, dat er ternauwernood 70 man waren overgebleven, in staat om de wapenen te dragen — de opstandelingen geen weerstand kunnen bieden. Ook majoor Buschkens zag zich tot werkeloosheid gedoemd, want zijne manschap werd op jammerlijke wijze door de koorts geteisterd, en vooral van de officieren werden er velen de offers van die ziekte.

Doch Dipo Negoro gingen desniettemin de zaken alles behalve naar wensch en eindelijk legde hij eenige geneigdheid tot toenadering aan den dag.

Nadat Kjai-Modjo zich had laten overhalen, om een samenkomst te hebben met een Europeesch landheer te Samarang, werd er

den 28sten Augustus een wapenstilstand gesloten, daar Dipo Negoro bereid scheen te zijn, om met het gouvernement te onderhandelen. (25).

De kommissaris-generaal bevond zich persoonlijk in de Vorstenlanden en Dipo Negoro noodigde hem uit tot een samenkomst te Sambiroto, alwaar hij voor het oogenblik zijn hoofdkwartier scheen te hebben. De Bus de Ghisignies noodigde hem echter uit, om zich te Salatiga bij hem te vervoegen.

Weder hadden onderhandelingen plaats. Dipo Negoro had de kracht onzer wapenen nog niet voldoende ondervonden; zijne eischen waren zoo buitensporig dat het ondoenlijk was, ze in overweging te nemen. Hij vorderde namelijk, als hij zich onderwierp, den titel van sultan en Panotogomo, d. i. regelaar van het geloof, zoodat hij daardoor het hoofd van den godsdienst op Java zou worden; en wat de rechtspleging betreft, eischte hij, dat die voor de Javanen volgens den Islam zou geschieden.

Het was ondoenlijk, in die voorwaarden te treden; daarom werden de onderhandelingen afgebroken en den 28sten September werd de wapenstilstand geëindigd, waarna men aan beide zijden zich er op voorbereidde, om den oorlog met vernieuwde woede te hervatten.

Van onze zijde niet dan met tegenzin; want gaarne hadde men een einde aan den rampspoedigen oorlog gemaakt. Maar door aan de eischen van Dipo Negoro toe te geven, zou men hem niet alleen een zekere suprematie boven alle vorsten van Java en Madura, maar zelfs boven de hooge regeering te Batavia hebben toegekend.

Generaal de Kock was voornemens om zich tusschen de Merapi en Djokjo zooveel mogelijk te versterken, en aan de oostzijde onze troepen langs de Bogowonto te doen positie nemen. Hij had thans zijn hoofdkwartier te Solo gevestigd, terwijl generaal van Geen, die zou repatriëeren, maar aangeboden had om voorloopig op Java te blijven, het opperbevel der troepen in Kedoe, Bagelen en Banjoemaas aanvaardde.

Den 28sten September viel luitenant-kolonel Roest den vijand in de omstreken van Kedjiwang aan, waar zich ongeveer 8000 brandals bevonden, die door onze troepen op de vlucht gedreven werden en toen de vijand den 8sten October na een hardnekkig gevecht bij Grogol teruggeslagen was geworden, scheen hij weer geneigd tot onderhandelen en een wapenstilstand van tweemaal 24 uren werd gesloten. Dipo Negoro schreef nu een brief aan generaal van Geen, doch ook deze poging leverde geene resultaten op en de vijandelikheden werden voortgezet.

De herstelde sultan Sepoeh scheen een zeer ongunstigen invloed op den loop van zaken uit te oefenen; inzonderheid het overwicht, dat zijne gemalin op hem had, heeft zeer heilloos gewerkt en aan haar schrijft men het toe, dat Sosro Dilogo, broeder van de Ratoe Agoeng, tot de opstandelingen overging, die door Dipo Negoro naar Rembang gezonden werd, welk district hij in opstand bracht. Reeds einde November had generaal de Kock bericht ontvangen, dat aldaar vele misnoegden zich verzamelden en dit was zeer bedenkelijk te achten, omdat die residentie, meer dan 400,000 inwoners tellende, geheel van troepen ontbloot was. Weldra gingen de muiters tot handelen over en bedreigden zelfs de hoofdstad van Rembang.

Dadelijk werden de pradjoerits of inlandsche soldaten, die onlangs door den kommissaris-generaal zuinigheidshalve ontslagen waren, weer in dienst gesteld; alle troepen, die te Samarang beschikbaar waren, de Djajang-Sekars van Japara, rukten onder bevel van luitenant de Sturler naar Rembang op. Kolonel Beurlin, kommandant der 3^e groote militaire divisie, begaf zich mede met 140 man infanterie en 2 vuurmonden naar het bedreigde punt en dreef den vijand voor zich uit tot Bowerno. Te Samarang, Grissee en andere garnizoensplaatsen verving de schutterij het garnizoen, dat uitgerukt was, en van alle kanten beijverde men zich om den opstand hier te onderdrukken.

De heer Nahuys, resident te Solo, die zeer vertrouwd met inlandsche toestanden was, werd door generaal de Kock afgezonden om zoo mogelijk de zaak in het reine te brengen; hij stelde zich daartoe aan het hoofd van alle beschikbare inlandsche troepen. Die expeditie had echter een treurigen afloop. Wel werden in 't eerst eenige kleine voordeelen behaald, maar toen Nahuys het hoofd der rebellen Sosro-di-Logo tegemoet ging en aantastte, leed hij een pijnlijk echee. De onbedreven troepen openden te vroeg het vuur, niettegenstaande hun aanbevolen was om alvorens het vijandelijk vuur af te wachten. De brandals, stoutmoedig geworden door de geringe uitwerking van het op veel te grooten afstand geopende geweervuur, deden nu een verwoeden aanval, en weldra zag Nahuys zich gedwongen, weer op Ngawi terug te trekken, de helft van zijne manschap op het slagveld achterlatende. Ook luitenant de Sturler leed ongeveer 14 dagen later een nederlaag, doordat zijne barisans de vlucht kozen, 3 vuurmonden in handen des vijands latende.

Generaal de Kock had intusschen ten spoedigste een 9^e mobiele kolonne geformeerd, sterk 300 man, 25 kavaleristen en 2 vuurmonden; generaal Holsman werd nu met het opperbevel der troepen in Rembang belast. Den 29sten December was de 5^e kolonne, 200 man sterk, evenzeer hier aangekomen.

Thans kwam er verandering in den stand van zaken. Generaal Holsman bracht de opstandelingen een gevoelige nederlaag toe; het was namelijk den 17^{den} Januari 1828, dat zij uit de omstreken van Ploentaran verjaagd werden, waarna zij zich in Bron, een goed versterkte dessa terugtrokken, doch na een bloedig gevecht ook hieruit verdreven werden, waarna onze vereende macht naar Radjawkessie oprukte.

Nu gaf de vijand den tegenstand op; ook die plaats werd door de onzen genomen, en de opstand in Rembang was onderdrukt, want de aanhangers van Sosro-di-Logo verloren hun vertrouwen in dat hoofd en welhaast zou zijne onderwerping volgen.

Dat de onzen ook hier met groote moeielijkheden te kampen hadden, kan blijken uit den marsch, dien de 9^e kolonne op den 27sten December 1827 onder kapitein von Griesheim van Ngawi naar Bloro moest maken.

De weg, dien zij te volgen hadden, was niet alleen onbegaanbaar, doch had op vele plaatsen belangrijke coupures en voerde meermalen door moerassige bosschen, waar de vijand loerde. Daarbij heerschte er een zware mist — en evenwel was die geheele marsch een aanhoudend gevecht tegen een onzichtbaren vijand.

Tot over de knieën in de modder stekende, zelf zijn bagage dragende, rusteloos bestookt door een vijand, die door den bijkans weerloozen toestand der kolonne overmoedig werd, sleepten de ongelukkigen zich voort, door een woeste streek; meer dan eens zagen zij zich genoodzaakt, uitgeput en zich niet meer kunnende voortsleepen, halt te houden en te beraadslagen, wat er verder moest gedaan.

De gekwetsten achterlaten was onmogelijk; dit was hen zonder genade aan den dood prijs geven. Dan maar de bagage, de levensmiddelen, zelfs de geneesmiddelen!

En zoo werd de afmattende tocht weer vervolgd, tot de kolonne den 30sten Bloro bereikte en trots den deerniswaardigen toestand, waarin zij verkeerde, de opstandelingen van daar verjoeg.

Wat het beslissende gevecht van Ploentaran betreft, dit had onder de volgende omstandigheden plaats:

Den 12^{den} Januari had de 9^e kolonne zich naar die plaats begeven om aldaar een benting aan te leggen, die tot steunpunt voor onze troepen moest dienen. De vijand spande alle krachten in, om dit te beletten, zoodat den soldaat, die de ellende onder den marsch van Ngawi naar Bloro nog niet te boven was, nieuwe zware beproevingen wachtte; want van geregeld werken in een woeste landstreek, ontbloot van alle hulpmiddelen en aanhoudend bestookt door een rustellozen vijand, kon geen sprake zijn.

Nadat de opstandelingen een konvooi levensmiddelen hadden opgelicht, begon de toestand van de 9^e kolonne hachelijk te worden, toen de kolonne ten Have zich gelukkig bij haar voegde, waarop de vijand begon terug te trekken.

Doch hij werd achtervolgd, waarop Sosro-di-Longo een laatste poging besloot te wagen, om zich in Rembang staande te houden. Intusschen was de benting Ploentaran nagenoeg voltooid; alleen de keel was nog open. Aan weerszijden van die versterking werden onze troepen nu in linie opgesteld, met den rechtervleugel op de Solo steunende.

Met een ware doodsverachting doet de vijand een aanval, zonder zich om het schrootvuur der onzen te bekommeren; hij rukt regelrecht op de benting aan, alsof hij die in front wil nemen, maar slaat eensklaps links af. Doch door de compagnie onder bevel van kapitein de Vries wordt hij teruggeworpen en, na een tweeden verwoeden aanval, in wanorde op de vlucht gejaagd, zoowel ten gevolge van het hevig geschutvuur als door een bajonet-aanval der onzen.

Er was ditmaal een beslissende overwinning behaald; Sosro-di-Logo, die slechts door de vlucht aan de hem vervolgende soldaten ontkwam, was door een geweerkogel gekwetst; maar niet zoo ernstig, of hij kon in Madioen vallen, om daar de vaan des opstands te planten.

Na deze krijgsverrichtingen zag generaal Holsman zich, om gezondheids-redenen, genoodzaakt om het opperbevel neer te leggen; hij werd vervangen door luitenant-kolonel Roest.

Het was den 3^{den} October dat Sosro-di-Logo, na maanden lang een zwervend leven geleid te hebben, zich aan het Nederlandsche gouvernement onderwierp.

In de maand Januari van het volgende jaar overleed sultan Sepoeh. Dit was voor ons geen zwaar verlies; wij hebben toch gezien, hoe men hem tot den troon verheven had, in de hoop dat hij door zijn invloed vele vijandig gezinde Hoofden tot onderwerping zou brengen, in welke hoop men zich deerlijk bedrogen had gevonden. Daarom

werd zijn verscheiden door niemand betreurd. Hij werd, volgens de bij zijn troonsbeklimming gemaakte voorwaarden, door zijn achterkleinzoon opgevolgd, en op nieuw werden twee voogden over den jeugdigen sultan aangesteld, die nu de teugels van het bewind in handen namen. Hiermede wordt gerekend, dat de langdurige oorlog zijn derde of laatste periode is ingetreden.

De 2^e mobiele kolonne bleef tot aan 15 April te Rembang; de 9^e keerde naar Padjang terug en betrok haar vroegere garnizoenen, om een welverdiende rust te genieten.

Januari 1828 werd de veldtocht met iets betere vooruitzichten geopend; eerstens was men meer bekend geraakt met het oorlogstooneel, maar tevens was generaal de Kock er in geslaagd, dit aanzienlijk te verkleinen en alzoo een begin te maken met de uitvoering van het plan, dat hij reeds van af den beginne met zijn benting-stelsel beoogd had. Kadoe toch kon men thans als rustig beschouwen, en het hoofdkwartier werd nu naar Magelang verplaatst. Intusschen was generaal van Geen naar het moederland teruggekeerd.

Ook nu zou de Kock weder zeer belemmerd worden door het verschil, dat tusschen hem en den kommissaris-generaal was blijven bestaan. Dipo Negoro hield zich in Ledok op, nu en dan ten zuiden van Djokjo; de Kock wilde hem ook van hier verdrijven op dezelfde wijze, als zulks met zoo goed gevolg elders was geschied; maar de kommissaris-generaal was van oordeel, dat men den vijand met kracht van wapenen tusschen de Progo en de Bogowonto moest zien te drijven en dan een beslissenden slag leveren. De opperbevelhebber, die het onuitvoerbare hiervan overtuigend had ingezien, bleef bij zijne meening volharden en besloot op eigen verantwoordelijkheid het benting-stelsel te blijven toepassen, tegen de opinie van den kommissaris-generaal in.

In den aanvang van 1828 was de vijand nog zeer vermetel; wel werden hem overal gevoelige lessen gegeven, maar de kolonnes,

onafgebroken door de brandals bestookt en afgemat, hadden het weer hard te verantwoorden. Zoo was de kolonne Cleerens zoo aanhoudend bemoeilijkt, dat haar bevelhebber in Maart tot het offensieve moest overgaan en Kerta-Pengalassan, een der moedigste aanvoerders van de brandals, een gevoelig verlies berokkende; een paar weken later, vernomen hebbende dat Dipo-Negoro-Anom, zoon van den hoofdmuitar, aanstalten maakte om in de dessa Alang-Alang-Ombo een feest te vieren, zocht hij den vijand op, versloeg dien en bezette de dessa, 'tgeen op de bevolking, die gekomen was om aan haar souverain de verschuldigde belasting te betalen, een heilzamen indruk maakte.

Voortdurend werd met goed gevolg tegen den vijand geopeerd; herhaaldelijk werden hem zware verliezen berokkend en het vertrouwen van onze bondgenooten in de overmacht onzer wapenen begon dan toch eindelijk te herleven.

De regeering in het moederland en in de eerste plaats ook de kommissaris-generaal verlangden het einde van den oorlog en drongen op nieuw erop aan, dat generaal de Kock door een beslissenden slag een einde aan de zaak maken zou; doch de bekwame bevelhebber had niet vruchteloos drie jaar lang met zooveel inspanning den oorlog in het binnenland van Java gevoerd, en wist maar al te goed, dat dit schijnbaar logisch verlangen in werkelijkheid geheel onuitvoerbaar was; men had toch te doen met een vijand, die met de meest mogelijke behendigheid groote gevechten wist te vermijden en met vrucht gebruik maakte van een terrein, dat zijn grootsten bondgenoot vormde.

Telkenmale antwoordde de Kock op de aansporingen, die de kommissaris-generaal hem meende te moeten toevoegen, dat hij niet anders kon handelen, en liever zijn kommando neerlegde om plaats te maken voor een meer bekwaam legerhoofd, dan zijn eenmaal aangenomen stelsel te laten varen. Dank zij zijn karaktervolle houding en zijne doortastendheid, hadden die moeilijkheden geen ongunstigen

invloed meer op den loop der operatiën; ofschoon die miskennenng voor hem persoonlijk zeer grievend moest wezen.

Nog in een andere belangrijke zaak bestond een verschil van gevoelen tusschen beide hooggeplaatste ambtenaren, namelijk betreffende de betaling der troepen.

De nieuwe muntregeling had den gulden op honderd duiten gebracht; het nieuwe kopergeld was aanvankelijk echter niet gewild, op sommige plaatsen in 't eerst niet gangbaar, en daar men de soldijen voor een groot deel in koper uitbetaalde, gaf dit aanleiding tot een niet onaanzienlijke vermindering der inkomsten van officieren en minderen, en bij gevolg ook tot een rechtmatige ontevredenheid.

In plaats van de velerlei ontberingen en de bovenmate zware diensten, gedurende de laatste jaren bewezen, erkend te zien, werd de soldaat op deze wijze besnoeid, en zag hij zich op wederrechtelijke wijze een deel van zijne karige inkomsten ontnemen.

De kommissaris-generaal moge uit een financieel of economisch oogpunt niet te wraken zijn geweest, nooit te verantwoorden was het, in oorlogstijd de troepen, waarvan zooveel moest geveerd worden en die als ware het 't lot van Indië in handen hadden, ontevreden te maken. Te vergeefs trachtte de Kock verandering daarin te brengen; eerst tegen het einde van 1829 mocht hij daarin slagen.

Onverantwoordelijk durven wij zulk een behandeling van den soldaat noemen, en wel te betreuren is het, dat zoo menigmaal onze geschiedbladen ontsierd worden door dergelijke bewijzen van weinige waardeering der veelomvattende diensten, door het leger bewezen; een leger, dat meermalen méér dan zijn plicht deed en schoone bewijzen van zelfverloochening gaf — zelfs dan, wanneer het in billijkheid zich verongelijkt achten kon. Want geen enkel voorbeeld van gemor is aan te wijzen, hoezeer de manschap toch rechtmatige grieven had.

Den 1sten April 1828 was ons leger sterk: 5000 Europeesche en

3400 inlandsche soldaten ¹⁾, behalve de hulptroupen van den Soesoehoenan en den sultan, de legioenen der vorsten van Madura en van Mangkoe-Negoro, de barissans enz. Als men nu overweegt, dat in de eerste maanden van 1828 in de hospitalen der 2de groote militaire divisie niet minder dan *zestien honderd* zieken bezweken zijn, dan kan men zich een voorstelling maken van de ellende, die de troepen te verduren hebben gehad. Het moge spoedig gezegd zijn: »ons bestek laat niet toe, om al de krijgsbewegingen op den voet te volgen»; maar de lezer mag daarom niet uit het oog verliezen, dat onder die krijgsbewegingen hier verstaan werd een aaneenschakeling van moeitevolle marschen, bloedige gevechten, nijpende ontberingen, en dit alles in een verraderlijk klimaat en omringd door een listigen, in den kleinen oorlog goed geoefenden vijand, die zijn mindere strategische en praktische kennis door een kolossale overmacht vergoed zag.

In Mei van dit jaar waren de verschillende kolonnes als volgt opgesteld: de 1e (Sollewijn) te Passer-Gedé, het 1e bataljon van het expeditionaire korps te Djokjo; de 2e (ten Have) moest de communicatie tusschen Banjoemaas, Bagelen en Kadoe onderhouden; de 3e (le Bron de Vexela) bevond zich te Kedjiwang; de 4e (Bauer) te Bligo, voornamelijk belast met het gadeslaan van de oevers der Progo; de 5e (d'Erembault de Dudzele) nabij de Bogowonto; de 7^e (Michiels) in Bagelen en de 8^e (Buschkens) te Kemiet.

1)	Officieren.	Europeanen.	Inlanders.
Infanterie	258	5075	2818
Kavalerie	39	570	449
Artillerie	29	512	263
Pioniers	4	10	110
	Totaal :	330	6167
In de hospitalen	15	1574	249
Onder de wapenen	315	4593	3391

dat is totaal 8299 man, met 879 paarden.

In de gevoelige verliezen, die onze troepen door gevechten en klimaat geleden hadden, werd eenigermate voorzien door een recruetering, die tamelijk goede resultaten opleverde; vooral de Alfoeren, die de sultans van Tidor en Ternate zonden, bewezen veel diensten. Maar ook Dipo Negoro had het gehalte van zijne troepen verbeterd; deze traden met meer bezadigdheid en volharding op, en daarvan was het gevolg, dat de gevechten meer bloedig werden en alzoo meer offers eischten.

Zijn bekwaam legerhoofd Sentot liet thans weer iets van zich hooren; die trachtte namelijk Banjoemaas in opstand te brengen en toen Buschkens tegen hem oprukte, om dat voornemen te verwijderen, bracht hij de achtste kolonne een gevoelige nederlaag toe. Evenwel werd zijn voornemen verijdeld, evenals een samenzwering te Soerakarta beraamd.

Dipo Negoro had zich in den laatsten tijd tusschen de Opak en de Progo opgehouden; doch de eerste kolonne, onder de bevelen van den moedigen luitenant-kolonel Sollewijn, slaagde er in, hem van daar te verdrijven.

De macht, waarover de vijand nog te beschikken had, was zoo groot, dat de gecombineerde manoeuvres van drie kolonnes (die van le Bron de Vexela, Madiol en Sollewijn) noodig waren, om de moeitevolle taak te vervullen. De vijand moest namelijk uit zijne stelling bij Katagan verdreven worden, waar hij, met twee dessa's als steunpunten in een uiterst gunstig terrein opgesteld, onze troepen een hardnekkigen tegenstand bood. Doch ook hier moest hij het onderspit delven en de vlucht kiezen.

Een enkel staaltje van tegenwoordigheid van geest en moed moge vermeld worden, tegenover zooveel, dat hier niet geboekt kan worden.

De kolonne Ledel namelijk had in het district Grogol, dat steeds Dipo Negoro getrouw bleef, een kamp betrokken, ten einde dit district in 't oog te houden, en werd daar door de geregelde troepen van Dipo Negoro geen oogenblik met rust gelaten. Den 10^{den} Augus-

tus werd het geretrancheerde kamp door een 2000tal rebellen krachtdadig aangevallen; de eerste bestorming was niet afgeloopen, of met verdubbelde woede werd de aanval hervat, zoodat de onzen dag en nacht onder de wapenen moesten blijven.

In de steile helling van een bijna onbeklimbare rots had men een voetpad gehouwen, dat naar den top voerde, vanwaar men de landstreek goed kon overzien; daarom werd op die rots een observatie-post geplaatst, bestaande uit een officier en 20 minderen, die ieder etmaal werden afgelost. Deze positie beveiligde het geretrancheerde kamp voor een onverhoedschen aanval en was alzoo van het uiterste gewicht, waarom Dipo Negoro alle pogingen in 't werk stelde, om onze soldaten daar te verrassen en dit domineerend punt in bezit te krijgen.

De manschap had het op dien post niet benijdenswaardig, blootgesteld aan de verzengende zonnestralen of wel aan stroomen regen, die watermassa's deden ontstaan, welke de rotsblokken in haar onstuimigen loop trachtten mee te voeren. Op een warmen Augustusdag, toen luitenant Durlen zich met eenige zijner manschappen op die rots bevond, blootgesteld aan een schier doodende hitte, kwam er een onweder opzetten, dat weldra een ware wolkbreuk boven hen ontlastte. Is een onweder in die bergachtige streken reeds een imposant schouwspel, ditmaal scheen de bliksem zijn schichten tegen de naakte rots gericht te hebben; het vuur was niet van den hemel; het water stroomde klaterend de steile glooiing af, of stortte, struiken en losse rotsblokken meevoerende, in de diepte, onder het ijzingwekkend huilen van den orkaan; een storm, zooals men in tijden niet had bijgewoond.

De moedigsten daar boven op die onherbergzame rotspunt sloeg de schrik om 't hart; de inlanders hadden zich op de knieën geworpen en baden, -- maar ook de Europeesche soldaten, die het schelle weerlicht ter nauwernood konden verdragen, die de rots op zijne grondvesten meenden te voelen beven, en ieder oogeblik

moesten duchten, door de onrustbarend snel opeenvolgende bliksemflitsen getroffen en in den afgrond neergeslingerd te worden — ook zij voelden zich van lieverlede den moed ontzinken en de kreet: »Vluchten» — niet voor den vijand, maar voor de verpletterende overmacht der verbolgen natuur, deed zich hooren.

Maar thans sprong luitenant Durleu hen te gemoet; de vorsten, die reeds naar de vlakte begonnen af te dalen, trad hij tegen en versperde hun den weg. Zijn sabel uit de scheede rukkende, dreigde hij den eersten te zullen neerstooten, die 't wagen mocht zijn post te verlaten.

En zij gingen terug, bukkende voor de zedelijke kracht van dien onversaagden man, die zijn tegenwoordigheid van geest behield, waar de overigen het hoofd verloren. Zij bleven getrouw op hun post en beseften, welke verplichting op hen rustte; de strijd tusschen zieleangst en discipline was gestreden. De *soldaat* had de overwinning behaald.

Tot laat in den nacht duurde de storm en duurde ook de tweestrijd van de beangstigde krijgslieden; maar toen de dag aanbrak en een weldadige atmosfeer een ware verkwikking gaf, toen ook toonde de officier dat hij niet ongevoelig was, al had hij uit plichtbesef het in anderen gelaakt, dat zij aan een onbedwingbaar gevoel van schrik en ontzetting toegaven.

Het gebeurde was vergeven en vergeten.

Van lieverlede bleek nu het eind van den oorlog te naderen. Onder de velen, die door hun moed en koelbloedigheid daartoe zooveel hebben bijgedragen, moeten inzonderheid de volgende officieren genoemd worden: behalve de opperbevelhebber, van Geen en Cochius, de luitenant-kolonel Ledel, de majoors Bauer en d'Erembauld de Dudzele;

de kapiteins der infanterie van Ganzen, Pfeiffer, Mago, Just de la Pasières, Nothomb, Renard, Lonneux, Imbyze van Batenburg en van Ingen; de luitenants der infanterie: de Bruin, Gilly de Montela, van Pallandt, van Hopbergen, Hanjoel, Mojé, Meijer, Barbier, Strasheim, Boelhouver, Uilkens, Rietveld, Sickesz, van der Tak, Caspari; de luitenants Groenhuizen en d'Artan van de kavalerie; von Smidt auf Altenstadt en Snellen van de artillerie; terwijl onder al die braven ook de adjudant-onderofficier Weimar van de infanterie met onderscheiding moet genoemd worden.

Dat de vijand begon te gevoelen, hoezeer de kans voor hem verkeerd was, bleek door vernieuwde pogingen tot het aanknoopen van onderhandelingen; de beruchte Kjai Modjo en Wirio Negoro, bevelhebber van de troepen des muiters, verzochten den resident Nahuijs om een samenkomst, welke den 1sten November plaats had, in tegenwoordigheid van luitenant Roeps, daar deze met het Javaansch zeer vertrouwd was; de 1^e kolonne en Wirio Negoro, aan het hoofd der troepen van Dipo Negoro, woonden die samenkomst bij.

Door Kjai Modjo werd als voorwaarde gesteld: de instandhouding van den Islam; door Nahuijs werden onvoorwaardelijk vrede en onderwerping geëischt.

Kjai Modjo scheen niet de bevoegdheid te hebben, hierin een beslissing te nemen; daarom verzocht hij een wapenstilstand van vijf dagen, om Dipo Negoro met den eisch van het gouvernement in kennis te stellen. Dipo Negoro echter weigerde zich te onderwerpen en dus werden de onderhandelingen weer afgebroken.

Tot groote teleurstelling van de troepen werden de vijandelikheden hervat, doch zouden onmiddellijk tot een groot voordeel leiden, dat zij behaalden door de activiteit van le Bron de Vexela.

Kjai Modjo werd namelijk in bedwang gehouden door de 3^e mobiele kolonne; ten einde haar te verschalken, trok hij in den nacht van 11 November den grooten weg van Magelang over, ten einde zich naar de Merapi te begeven. Maar le Bron de Vexela

kreeg hiervan bericht en besloot ten spoedigste den vijand te vervolgen; met versnelde dagmarschen ging hij de muiters achterna en mocht de groote voldoening smaken, hen te ontdekken, niet ver van Pontjo gelegerd, zonder in 't minst een overvalling te vreezen.

Eens ze in 't gezicht hebbende, was le Bron zoo verstandig om zijn vermoeide manschap, door de maïsvelden aan het oog des vijands onttrokken, eenige rust te gunnen. Toen zij wat van den afmattenden marsch bekomen waren, liet hij den vijand, ongeveer 500 man sterk, omsingelen, en toen die beweging, waaraan de kavalerie onder bevel van Lahure deelnam, volvoerd was, naderde hij aan het hoofd der voorhoede tot op een pistoolschots-afstand het vijandelijk kampement.

Geen uitweg meer voor de opstandelingen, die door dien plotselijken aanval zoo ontzet waren, dat zij van allen tegenstand afzagen, die dan ook slechts tot noodeloos bloedvergieten zou geleid hebben.

Kjai Modjo verzocht, te mogen onderhandelen; doch dit werd geweigerd en hij werd gesommeerd, zich op genade of ongenade over te geven. Op nieuw wendde hij een poging aan om tijd te winnen, maar de bevelhebber der 3^e kolonne, die zoo gelukkig was den fanatieken priester, de ziel van den opstand, eindelijk in zijne macht te hebben, stond hem slechts enkele minuten beraad en lijfsbehoud toe. Kjai Modjo had geen keuze; hij moest zich overgeven.

Het was een groot succes, dat de 3^e kolonne behaald had; door de arrestatie van Kjai Modjo was den opstandelingen een onherstelbaar verlies toegebracht. De opperbevelhebber betuigde bij dagorder zijne bijzondere tevredenheid aan de 3^e kolonne en haar chef; want door de groote doortastendheid en het plan, waarmee die laatste beslissende beweging verricht was, had men den listigen priester weten te overvallen.

De gevangenen werden onder geleide van luitenant Roeps, welke

voor de vele door hem bewezen diensten tot kapitein bevorderd werd, naar Batavia vervoerd, van waar Kjai Modjo als staatsgevangene naar Menado werd overgebracht. Tegenover de andere krijgsgevangenen werd met een even verstandige als prijzenswaardige gematigdheid te werk gegaan; verschillende hoofden van den opstand werden gebannen en de minderen werden naar hun land teruggezonden, nadat zij de belofte hadden afgelegd, om niet meer de wapenen tegen ons te keeren.

In 1828 was men dus een belangrijke schrede nader tot het doel gekomen. Tijdens zijn verblijf te Batavia had men Kjai Modjo weten over te halen, om zijn invloed aan te wenden, ten einde Dipo Negoro tot onderwerping te bewegen. Een brief, door dien priester geschreven, was de aanleiding tot nieuwe onderhandelingen. Dipo Negoro was ook nu niet er toe te brengen, zich te vertoonen; de onderhandelingen werden door Sentot geleid, terwijl van onze zijde de resident Nahuys, die weer veel dienst van kapitein Roeps had, voor het Nederlandsche gouvernement optrad. Tevens was een wapenstilstand gesloten, die onzen troepen zeer ten goede kwam, en die op verzoek van Danoe Redjo, den rijksbestierder van Dipo Negoro, werd verlengd.

Prins Negoro bleef volharden in zijn vroegeren eisch, om als hoofd van den godsdienst op Java te worden erkend; een verlangen, dat onmogelijk ingewilligd kon worden, daar dan de sultans van Djokjo en Solo, zelfs in zeker opzicht het Opperbestuur in Nederlandsch-Indië onder hem komen zou, waarom die eisch reeds bij vorige gelegenheden beslissend van de hand gewezen was.

Ook nu verklaarden de gevolmachtigden, dat het ondoenlijk was, die voorwaarde in ernstige overweging te nemen.

De gesloten wapenstilstand liep ten einde en bij het invallen van de vasten moesten de onderhandelingen worden afgebroken. Daar Dipo Negoro geen nieuwe voorstellen wilde doen, werd hiertoe ten slotte overgegaan en de oorlog hervat, ook nu weder onder gun-

stiger omstandigheden dan het jaar te voren. Want het jaar 1829 — gelukkig het laatste van dezen gedenkwaardigen oorlog — was intusschen aangebroken, en den 1sten April had men te beschikken over 348 officieren, 4994 Europeesche soldaten, 17895 man inlandsche troepen, 1004 paarden en 475 vuurmonden; die troepenmacht, wier verliezen, zooals uit de cijfers blijkt, waren aangevuld, bestond uit de verschillende mobiele kolonnes en uit de bezetting der talrijke bontings, wier aantal voortdurend toenam, naarmate de kring, die de opstandelingen omvat hield, werd vernauwd. (24)

Het expeditionaire korps was, zooals wij reeds vermeldden, voor twee jaren naar Indië gezonden; die tijd was verstreken. Maar een groot aantal soldaten verbond zich, om in het Indische leger over te gaan. De overigen vertrokken in de maand September naar Europa, nadat generaal de Kock hen bij dagorder dank gezegd had voor de belangrijke diensten, door hen aan den lande bewezen. Dat die tevredenheidsbetuiging welverdiend en door die soldaten veel geleden was, kan blijken uit het volgende: den 1sten Augustus bleven er van de 3145 man, die te Batavia waren aangekomen, slechts 1058 over.

Nadat den 9^{den} April 1829 de vijandelikheden hervat waren, werd het oorlogstooneel steeds meer en meer beperkt door den opperbevelhebber, die zijn bontingstelsel met onwrikbare vastberadenheid bleef toepassen. De onderscheidene mobiele kolonnes waren na het einde van den wapenstilstand als volgt over de nog in opstand zijnde landstreek verdeeld:

de 1^e kolonne (luit.-kolonel Sollewijn), 700 man en 4 vuurmonden, bevond zich te Mangier; de 2^e (kapitein ten Have), sterk 672 man en 4 vuurmonden, te Wadas; de 3^e (luit.-kolonel le Bron de Vexela), 500 man en 6 vuurmonden, te Tegal-Waroe; de 4^e (majoor Bauer), 100 man en 6 vuurmonden, te Nangoelong; de 5^e (majoor d'Erembauld de Dudzele), 200 man, te Tegal-Waroe; de 6^e (kapitaine Rinia van Nauta), 650 man en 3 veldstukken, te Progowondo; de 7^e (kapitein Gennet), 350 man en 4 vuurmonden, te Bondong; de 8^e (ma-

jaar Buschkens), 700 man en 3 vuurmonden, te Kemiet; de 9^e kolonne was ontbonden; de 10^e (kapitein Prager), die met de 1^e kolonne gezamenlijk moest opereeren, was sterk 300 man en 4 veldstukken, en bevond zich te Bantoei; de 11e kolonne (majoor Michiels), 400 man en 4 vuurmonden, bevond zich te Bantar.

Wat de vijandelijke troepen betreft, deze hadden den kraton en verschillende bentings bezet, en het legioen van Mangkoe-Negoro was verdeeld tusschen Soerakarta, Padjang, Passer-Gedé en Klatten.

Veel gunstiger waren dus de omstandigheden dan het vorige jaar; het doel van de Kock namelijk om den opstand tusschen de Progo en de Bogowonto te beperken, was nagenoeg bereikt, en gelukkig was het, dat de bekwame opperbevelhebber de krijgsverrichtingen bleef leiden, ofschoon hij reeds in 1827 teruggeroepen was, en nogmaals in 1829, met last om het kommando aan generaal Bischoff over te geven, welke laatste echter kwam te overlijden. (25)

Voortdurend werden den vijand zware verliezen toegebracht en zelfs de onverschrokkenheid van een Sentot was niet voldoende, om onze troepen in hunne overwinningen te stuiten. De hoofden, zeer in het nauw gebracht, begonnen gebrek te krijgen aan de noodige hulpmiddelen; het gevolg daarvan was, dat hunne troepen, die zij niet meer behoorlijk konden onderhouden en bezoldigen, de bevolking begonnen uit te zuigen, waardoor deze ontevreden en van Dipo Negoro's zaak afkeerig werd.

Twee belangrijke wapenfeiten hadden nog plaats, die de lange reeks van bloedige tafereelen, waaraan die oorlog zoo rijk was, besloten. Het eerste was de inneming van Geger door le Bron de Vexela, den 17^{den} Juli 1829.

Djojo Mongolo, een der dapperste aanvoerders, had die versterkte positie met zijne brandals bezet; het was een fort, op den top van een steile rots gelegen, omgeven van een weligen plantengroei, die haar haast ongenaakbaar maakte. Men genaakte dit punt langs een zoogenaanden paardenweg, langs diepe kloven met steile hellingen;

dien weg volgende, stond men eensklaps voor een uitgestrekte, dichte massa welig groeiend hout, waarachter de dessa verscholen lag. Niets verstoorde de stilte; men zou gezegd hebben, dat zich geen vijand daar bevond.

Maar eensklaps werd men door een paar kanonschoten begroet en onder een luid krijgsgeschreeuw vuurden de brandals hunne geweren af, hoewel zij door het dichte groen niet zichtbaar waren. De kommandant der kolonne ontwaarde ter rechterzijde een bergtop; zoo men dien beklommen had, zou men de dessa kunnen domineeren. Daarom gaf hij luitenant Stokbroo bevel, om dien bergtop te bezetten en, zoo mogelijk, van daar door een goed onderhouden geweervuur den vijand te verdrijven.

Hij zelf rukte met zijne Ambonneezen en Sumanappers verder voort, doch zag zich den toegang, die weldra gevonden was, versperd. Die versperringen werden, niettegenstaande het hevig vuur van den vijand, opgeruimd en men baande zich een weg door de wildernis, totdat onverwachts een hooge rotsmuur het verder doordringen onmogelijk maakte; de eenigste toegang hier was met doornstruiken versperd en ten overvloede waren voetangels aangebracht.

De Inlandsche troepen zijn barrevoets en wonden zich dus de voeten zoodanig, dat le Bron de Vexela hen niet verder kon brengen. Voor lang beraad was hier geen tijd; de vijand had boven op het rotsplat zijne macht saamgetrokken en bestookte onze troepen met een hevig kanon- en geweervuur.

Er bleef den moedigen bevelhebber geene keuze over; hij was genoodzaakt terug te trekken.

Na een tweede, vruchteloze bestorming beproefd te hebben, werd de vijand zoo vermetel, dat die een uitval waagde en onder een woest gehuil de onzen op het lijf viel; maar tot tweemaal toe werd de aanval afgeslagen. Vruchteloos trachtte men een beteren weg te vinden, om tot in den schuilhoek der opstandelingen door

te dringen, en toen dat zoeken geen resultaten opleverde, werd een derde, daarna een vierde storm gewaagd. Hoe moedig le Bron de Vexela zijn troepen ook voorging, hoe vertrouwend zij hem volgden, de onzen waren op nieuw verplicht terug te trekken en zelfs zich meer naar achteren op te stellen, ten einde buiten het bereik te komen van het geschut, dat de vijand met tamelijk veel geoefendheid bediende. Le Bron de Vexela zag zich nu genoodzaakt, kolonel Cochius om bijstand te vragen; want wel hadden zijne troepen door de geleverde gevechten geen zware verliezen geleden, doch zij waren afgemat en hij voorzag, dat hij zonder versterking hier de zaak niet zou kunnen klaren.

Voor dat die hulp nog kwam opdagen, ging le Bron de Vexela tot een nieuwen aanval over, en werkelijk gelukte het onze dapperen, om het rotsplat te bereiken en daar, trots het hevig vuur des vijands, stand te houden, terwijl een gedeelte der troepen de vluchtende vijanden vervolgde, meenende het pleit thans beslecht te hebben — toen zij andermaal tegen een zeer hoogen rotswand stieten, vanwaar hun het uittartend geschreeuw van de rebellen weer in de ooren klonk.

Bitter was de teleurstelling, ook van le Bron, die zijn afgetobde soldaten nogmaals ten strijde moest voeren; want men kon hier niet meer terug. Ook deze steilte moest beklommen worden.

Intusschen was kolonel Cochius met de tweede kolonne voor Geger aangekomen, zoodat le Bron zonder aarzelen ten aanval oprukte. Thans vlogen de koene inlanders, met de kris tusschen de tanden, als wilde dieren tegen de steile helling op; zich vastklemmende en opwerkende aan de afwaarts groeiende takken van een waringieboom, bereikten zij het plat, 30 à 40 voet hoog.

Er ontstond een verbitterd gevecht; Djojo Mongolo, die den sergeant der Mangkoe Negoro's Soerio-Dento aanviel, werd doodelijk getroffen; een priester, die den aanvoerder der brandals had willen ontzetten, sneuvelde evenzeer en nu greep er binnen die enge

ruimte een tooneel van verwarring plaats," zoo schreef Weitzel in zijn meermalen door ons aangehaalde werk, »wat onze pen niet zal wagen te beschrijven. Wat nog tegenstand bood, werd door de langgetergde Javanen en Sumanappers nedergestooten, maar de moeder opstandelingen was ten einde, en de minsten van hen dachten er aan, zich nog te verweren; velen sprongen zonder nadenken van de rots naar beneden, maar vonden een jammerlijken dood in de grondelooze kloven, of werden, reeds geledebraakt, door de woedende Ambonneezen zonder mededoogen nedergeschoten; ditzelfde lot onderging ook een goed gedeelte van hen, aan wie het gelukt was langs slingerplanten of vastgebonden savongs ongedeerd den bodem te bereiken; van de weinigen die zich wisten te redden, werd in de beide volgende dagen, die kapitein Roeps nog te Geger en met onderzoekingen in den omtrek sleet, niets ondekt dan een verdwaalde pradjoerit, die verzekerde voor weinige dagen met 400 man door Dipo Negoro uit Bagelen derwaarts gezonden te zijn. Boven op de rots, die des vijands laatste toevluchtsoord geweest was, vond men een twintigtal lijken, waaronder dat van Djojo Mongolo's zoontje, een knaap van 12 à 14 jaren, die door een geweerkogel gesneuveld was. De roemrijke strijd, hierboven omschreven, had des morgens ten negen uur een aanvang genomen, en eerst des middags tegen drie uur was de overwinning behaald."

Ook Sentot, het gevaarlijkste hoofd der opstandelingen, leed den 6ten Augustus te Tangkilan een geducht echee. Nadat Dipo Negoro bij verschillende ontmoetingen tusschen de Progo en Bogowonto steeds uit zijn positiën was verdreven, was hij er ingeslaagd, in den nacht van 5 op 6 Augustus de waakzaamheid der onzen te verschalken en bij Gamplong de rivier over te steken, waardoor hij aan het lang gekoesterd plan gevolg geven kon, om den oorlog naar Mataram over te planten; doch op den voet gevolgd werd hij door kolonel Cochius, die de 3^e kolonne naar het gebergte van Selarong liet oprukken, waarin de hoofdmuiter een toevluchtsoord had ge-

zoekt. Met het oog hierop was de overwinning, die le Bron de Vexela op Sentot behaalde, van veel waarde. Bij die gelegenheid werd een beslissende zegepraal op de rebellen behaald; Sentot werd gewond en men vond de lijken van een veertigtal priesters op het slagveld; een bewijs hoe overhaast de vijand op de vlucht gegaan was, met hardnekkigheid achtervolgd door de luitenants Stokbroo en Soerio-Prawiro.

De poging van Dipo Negoro om Djokjo te verontrusten, mocht weinig baten. De bevolking had haar vertrouwen in zijn naam verloren, zoodat hij, overal door de onzen opgejaagd, zich aldra genoodzaakt zag om weder naar Bagelen terug te keeren; den 17^{den} September, door Sollewijn overvallen, ontkwam hij slechts door een wonder aan de hem vervolgende hussaren.

Nu trof hem slag op slag; nadat reeds in Juli zijn zoon Dipo Negoro Anam gevangen was, gaf in September prins Mangkoe Negoro zich over. En toen dit gevolgd werd door de onderwerping van Sentot, die juist bij tijds onderhandelingen met kolonel Cochius aangeknoopt had, toen was het lot van Dipo Negoro reeds met den vinger aan den wand geteekend.

Men volgde met Sentot de tot nog toe gevolgde diplomatie van grootmoedigheid en vergunde hem, met al zijne onderhoorigen, in Nederlandschen dienst over te gaan, met behoud van zijne titels.

Het hoofd van den opstand, door al de zijnen, zelfs door zijn Rijksbestuurder verlaten, was nu een armzalige zwerfeling geworden, en toch was de eerbied der Javanen voor hem, den afstammeling der Mataramsche vorsten, zoo groot, dat niemand de hand op hem legde; hoewel door de Regeering een prijs van f50,000 op zijn hoofd was gesteld.

Zoo leidde hij een ellendig leven, en ten laatste zond hij een boodschap aan kolonel Cleerens, dat hij den luitenant-gouverneur-generaal wenschte te spreken. Deze had zich evenwel naar Batavia begeven om den nieuwen gouverneur-generaal van den Bosch te ontvangen,

zoodat Cleerens hem het voorstel deed, om bij hem als gevolmachtigde in de Vorstenlanden te komen. Dipo Negoro bewilligde daarin, en den 16^{den} Februari 1830 kwam hij te Minoreh, alwaar weldra zich een aanzienlijk gevolg bij hem voegde en hij een houding aannam, die al zeer weinig strookte met den hachelijken toestand, waartoe hij zich gebracht zag. Het scheen veeleer, dat een onafhankelijk vorst met het gouvernement kwam onderhandelen, dan een rebel, die er aan dacht zijne onderwerping aan te bieden.

Men liet hem met rust en duldde die onvoegzame houding, en toen generaal de Kock te Magelang was aangekomen, noodigde deze Dipo Negoro uit, om zich aldaar bij hem te gevoegen. Tot dus verre had deze geweigerd om over zaken te spreken, wegens de ingevallen vasten, en ook nu was hij ongenegen, om de Kock te woord te staan.

Daar hij echter voortdurend meer volk om zich heen verzamelde, zich sultan liet noemen, maar zich niet ontzag, met die honderden volgelingen op kosten van het gouvernement te leven, moest er een einde aan dat spel gemaakt worden; zelfs toen de vasten afgeloopen was en hij eindelijk generaal de Kock een bezoek bracht, bleef hij nog weigeren, over zaken te spreken, totdat de opperbevelhebber hem dwong, om met zijn voorwaarden voor den dag te komen. De voorwaarden, waarop hij zich wilde onderwerpen, waren dezelfde als vroeger; alzoo was het ten eenemale ondoenlijk, om met hem te onderhandelen.

Toen Dipo Negoro nu weigerde, van zijn eisch af te zien en er op bleef staan, dat men hem als hoofd van den godsdienst met den titel van sultan erkennen zou, verklaarde generaal de Kock de onderhandelingen als afgesprongen. Daarop liet hij Dipo Negoro's volgelingen ontwapenen en den hoofdmuiter gevangen nemen, waardoor de langdurige oorlog geëindigd was.

Men heeft de Kock er over hard gevallen, dat hij onder deze omstandigheden tot de arrestatie van Dipo Negoro overging; wij gelooven, dat die afkeuring niet geheel ten onrechte was. Al moge in gindsche gewesten het volkenrecht niet zoo in acht kunnen genomen worden,

als zulks onder beschaafde natiën behoort te geschieden, het ware verreweg verkieselijker geweest, wanneer de ontkenning anders hadde kunnen wezen; want Dipo Negoro was gekomen om te onderhandelen, en had dus recht op onschendbaarheid. Toen de onderhandelingen tot geen uitslag leidden, had men hem in vrijheid moeten laten gaan, om dan met een enkelen slag een eind aan den krijg te maken.

Doch van den anderen kant kan men zeer goed nagaan, wat er bij de Kock omging, toen hij den muiter eindelijk en ten laatste onder zijn bereik had. Was het niet bedenkelijk, om hem te vergunnen, opnieuw den opstand aan te blazen? Hoeveel menschenlevens had de oorlog reeds geëischt! 15000 man, waaronder 8000 Europeanen, waren bezweken...

Wij gelooven dat er veel tot verdediging van den maatregel, door de Kock genomen, is aan te voeren; inzonderheid de omstandigheid, dat Dipo Negoro een geruimen tijd op kosten van het Nederlandsch-Indische gouvernement geleefd heeft. Doch dit werd hem verstrekt, zonder dat van onzentwege aanmerking daarop gemaakt is, en gaf ons Bewind nog geen recht, om hem als gevangene te beschouwen.

Wij herhalen dus: te betreuren was deze alloop der zaak; want het valt niet te loochenen, dat op deze wijze de ontkenning het treurspel niet ten volle waardig was.

Maar overigens was in alle opzichten de kroon gezet op het moeitelijke werk, dat van onze dapperen zoo ontzettend veel abnegatie en volharding gevorderd heeft. Welk gevoel van innige dankbaarheid moet hen beziel hebben, toen de blijde mare verkondigd werd, dat de beruchte Dipo Negoro gevangen genomen was en naar Batavia overgebracht werd.

En hoe groote zegepraal voor den bekwamen opperbevelhebber, die zijn systeem thans door den uitslag gerechtvaardigd zag, want bij de gevangenneming van den rebel is o. i. slechts in den vorm te kort geschoten; feitelijk was de opstand reeds onderdrukt op het oogenblik, dat een man zoo onbuigzaam als Dipo Negoro er in

toestemde, om tot den Nederlandschen bevelhebber te komen. Hoogst waarschijnlijk zou men toch zeer spoedig zich van zijn persoon hebben meester gemaakt.

Menado werd hem als ballingsoord aangewezen; later Makassar, alwaar hij in het jaar 1855 overleden is, zonder onze regeering verderen overlast te hebben aangedaan.

»Deze gelukkige uitkomst,» zooals men in de te Batavia verschijnende courant las, »zijn wij aan het bewonderenswaardig beleid, aan de volharding en onwankelbare standvastigheid van Zijne Excellentie den luitenant-generaal de Kock, en aan de dapperheid van het leger verschuldigd, hetwelk alle gevaren, eigen aan het klimaat en aan de moeilijke wijze van oorlogvoeren in deze landen, met onbezweken moed heeft doorgestaan, en tevens zich daarbij zoo vele 'opofferingen heeft moeten getroosten. Beide, èn bevelhebber èn leger, hebben een rechtmatige aanspraak verkregen op de dankbaarheid hunner landgenooten, en hunne daden zullen voorzeker in duurzaam aandenken bewaard blijven.

»Het heugelijke nieuws van het zoo glansrijk einde van dezen oorlog is, zoo hier als te Samarang en te Soerabaija, met honderd en een kanonschoten aan den volke bekend gemaakt.»

Dat de nieuw aangekomen gouverneur-generaal dankbaar erkende wat er door generaal de Kock en zijne braven gedaan is, bleek uit een schrijven, dat bij dagorder van den 19^{den} April 1830 aan het Indische leger bekend gemaakt is, en dat men bij de Aanteekeningen en Bijlagen aantreft (26).

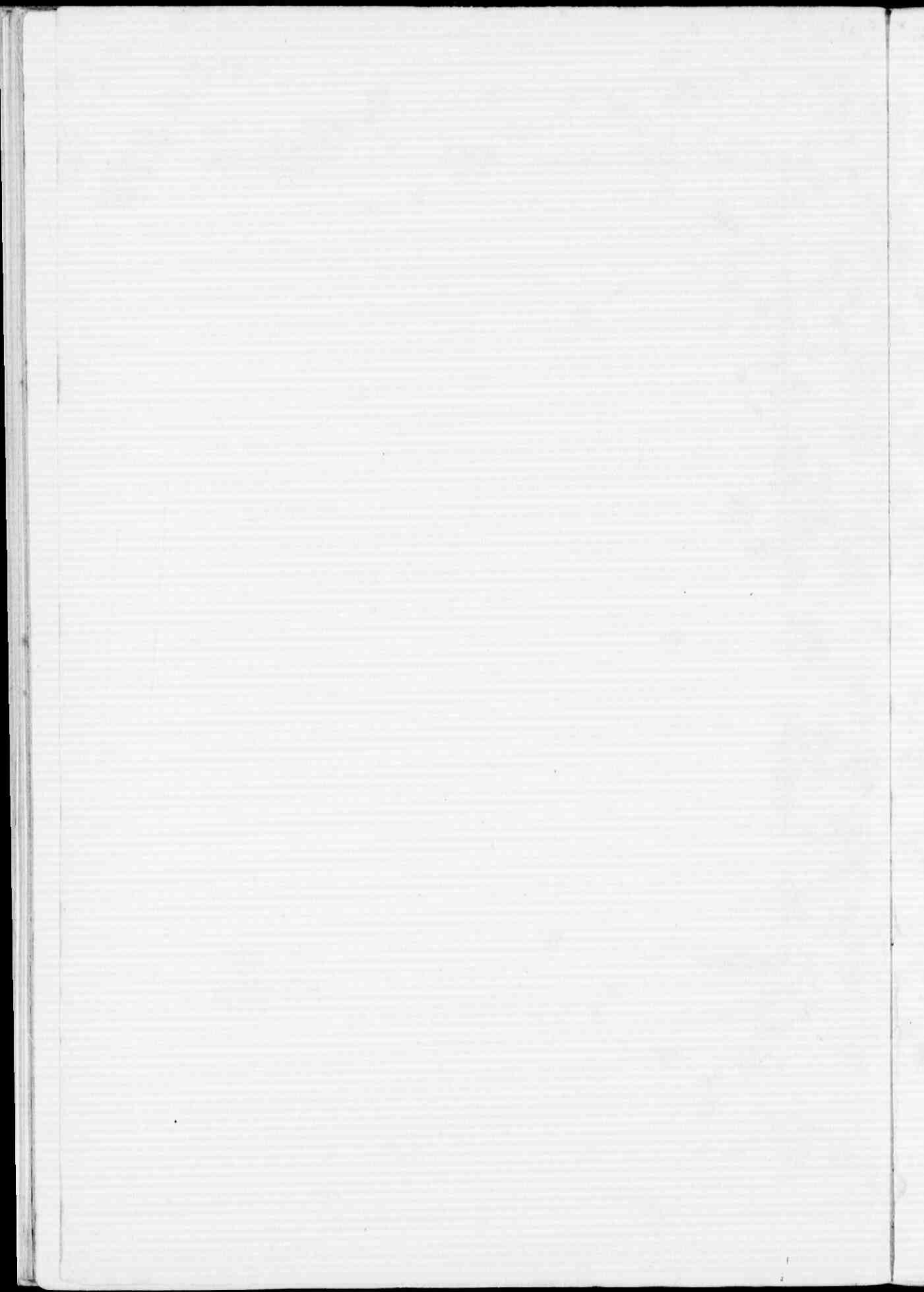
Dubbel verdiend was die erkenning der verdiensten van generaal de Kock na de miskening, die hij te verduren heeft gehad; ware niet door toevallige omstandigheden zijn vertrek naar het moederland vertraagd geworden, dan zou hij aan zijne terugroeping gevolg gegeven hebben, zonder de vruchten te plukken van zijn wijs inzicht en zijn standvastigheid.

Maar toen hij nog datzelfde jaar in Europa terugkwam, stelde de

Koning persoonlijk hem het grootkruis van de Militaire Willemsorde ter hand en verhief hem tot den adelstand.

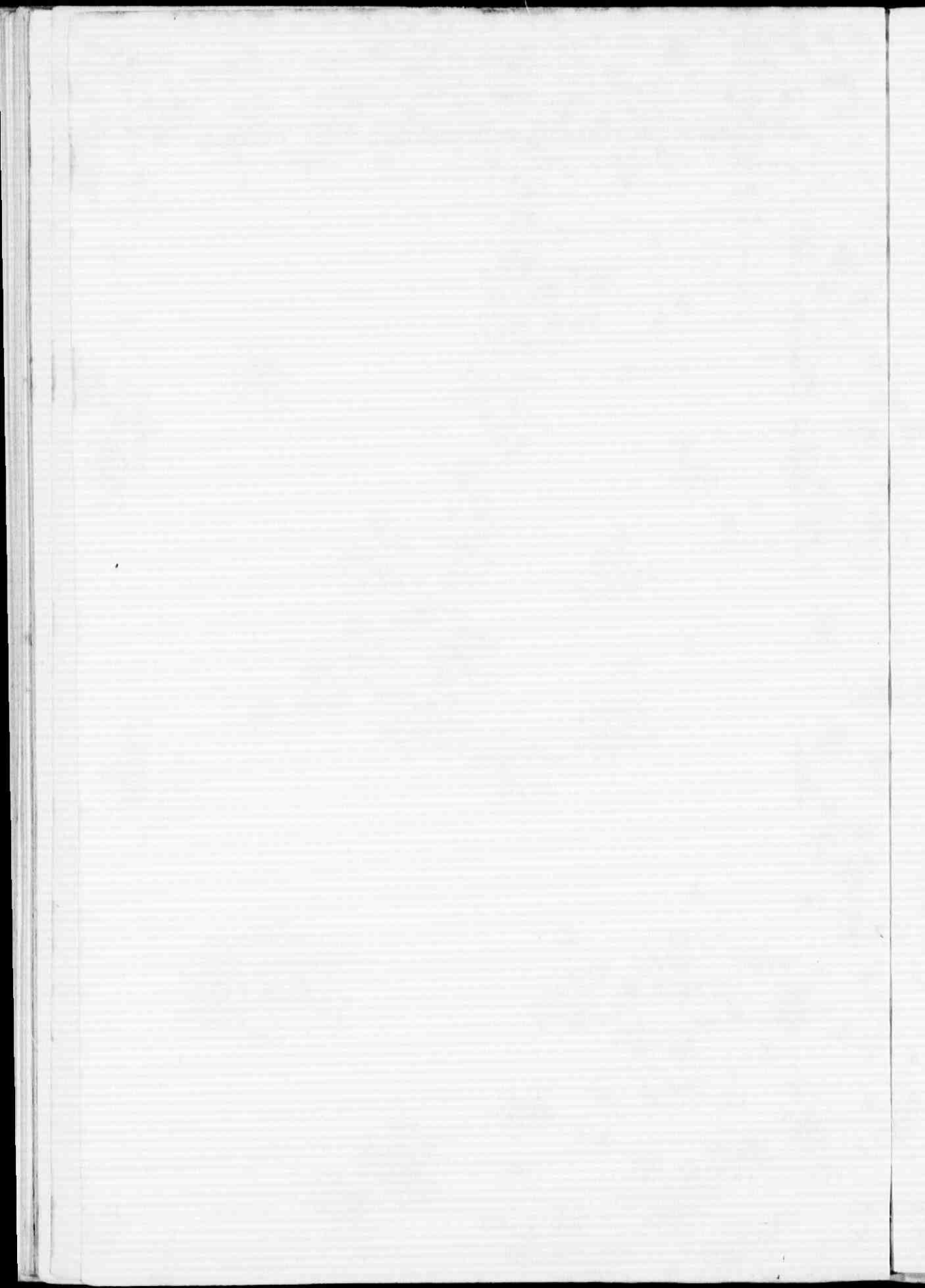
Generaal Merkus de Kock heeft zich een naam verworven, die steeds een eereplaats zal blijven beslaan in het geschiedboek van onze Indische bezittingen, evenzeer als de naam van zoo velen zijner onderhoorigen, die ten koste van hun beste levenskrachten, van hun bloed, het eeremetaal verwierven, waarop de Nederlandsche soldaat zoo fier is.

Vele belooningen werden geschonken; die waren verdiend, meer dan dat. Voorts werd aan allen, die aan den oorlog hadden deelgenomen, een medaille geschonken, aan de eene zijde met de beeltenis des konings versierd, aan de andere voorzien van de woorden: »Oorlog op Java 1825—1830." En reeds deze medaille was een eere-teeken, dat slechts de borst van een moedig krijgsman sieren kon. . . .

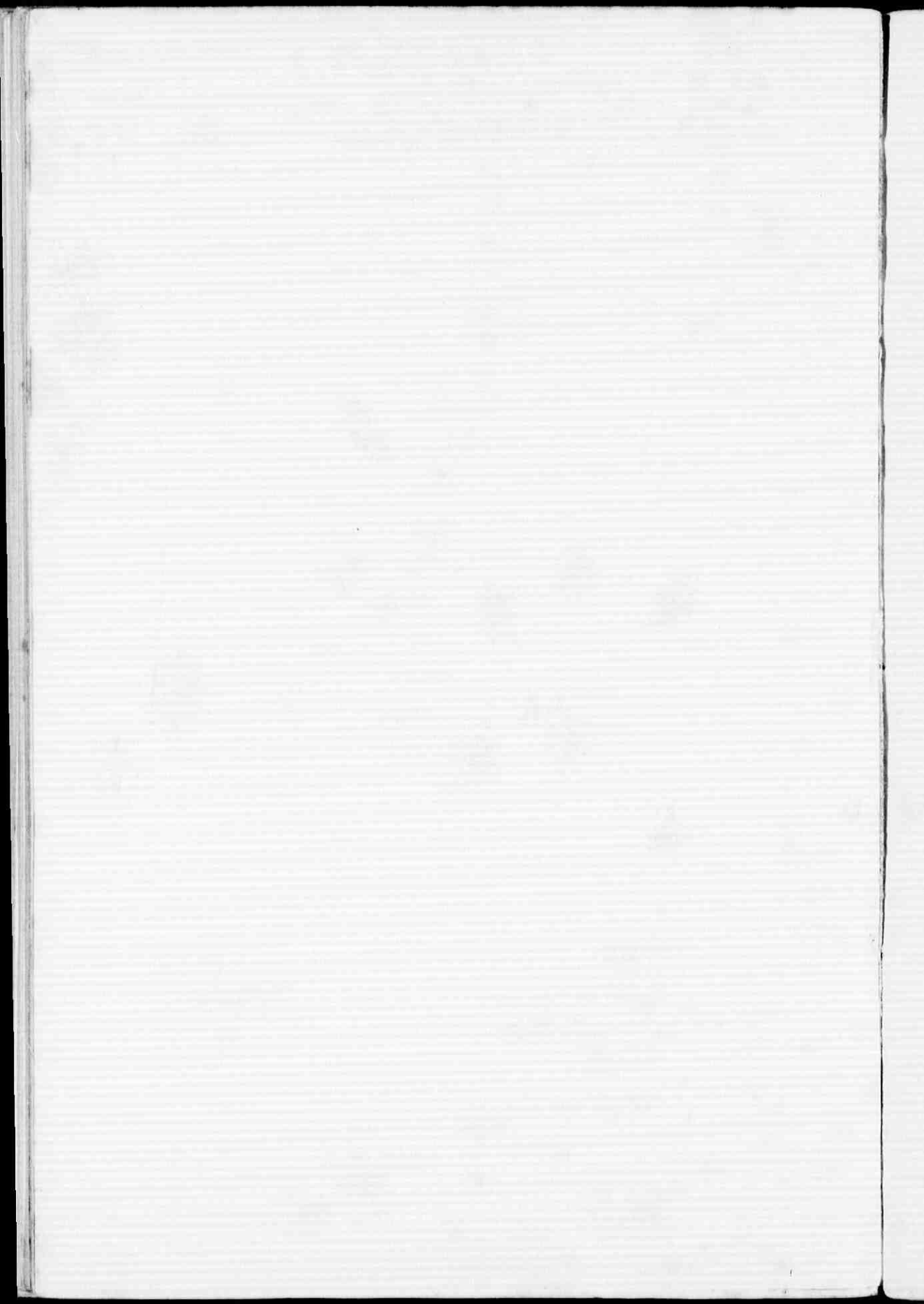

Laurel.

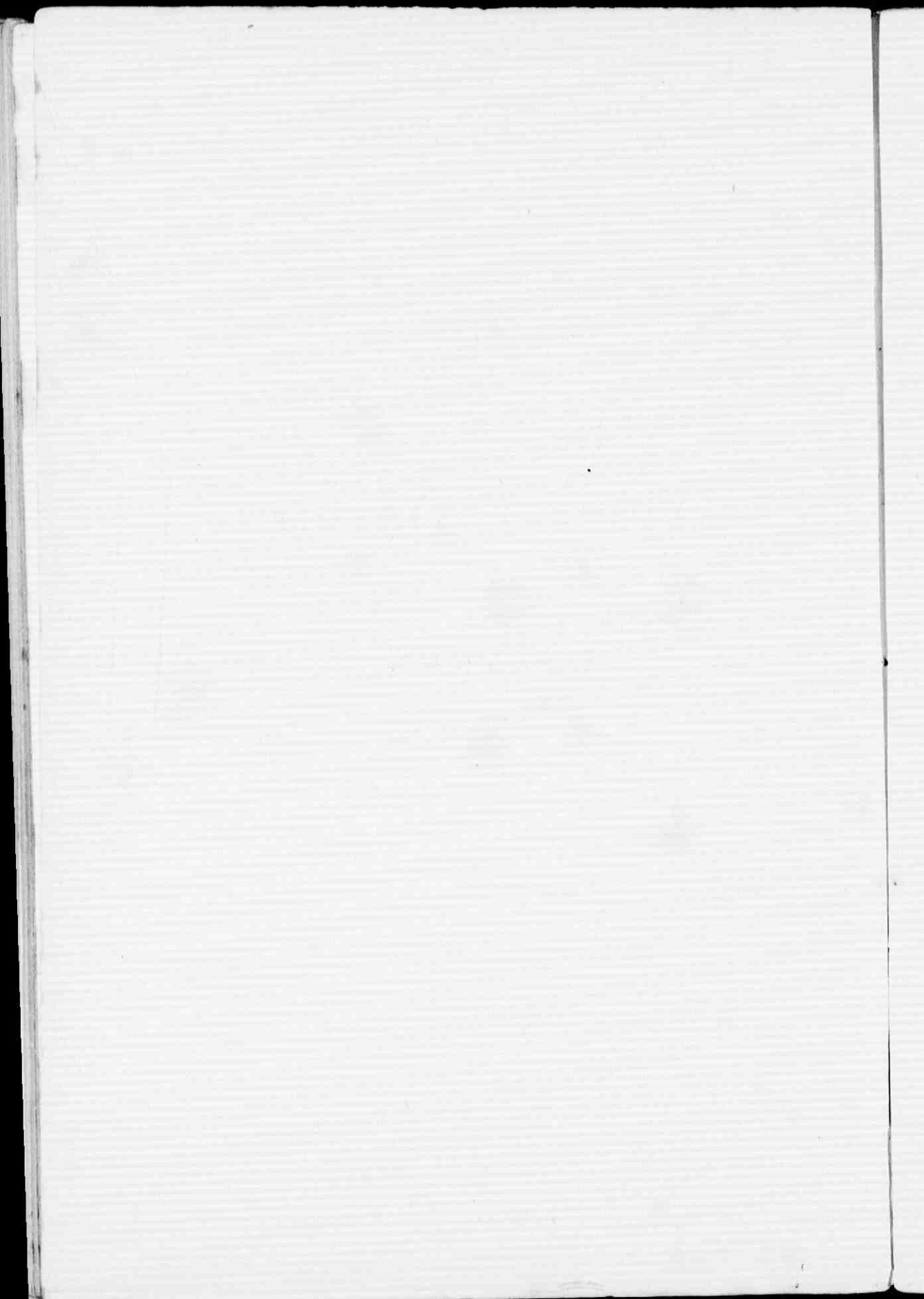
De Kalk

A A N T E E K E N I N G E N

EN

B I J L A G E N .

AANTEEKENINGEN EN BIJLAGEN.

Eerste gedeelte.

1) Die kooplieden waren: Hendrik Hudde, Rynier Pauw, Pieter Dirksz. Hasselaar, Jan Jansz. Karel de Oude, Jan Poppen, Hendrik Buyk, Dirk van Os, Sibert Pietersz. Sem en Arent van Grootenhuyze. Zij noemden zich de »Compagnie van Verre». Zij waren het, die de gebroeders Cornelis en Frederik Houtman, welke door de Portugeezen gevangen gehouden werden omdat zij aan de Hollanders inlichtingen betreffende de Oost-Indiën verstrekt hadden, de vrijheid bezorgden tegen betaling van een losgeld; de vier schepen, die zij uitrustten, waren, de »Mauritius" en de »Hollandia" (elk van 230 last), de »Amsteldam" van 130, en het jacht de »Duyfke" van 25 last, met een equipage van 250 man, en bewapend met 32 bronzen en 44 ijzeren vuurmonden.

2) In 1596 hadden de Staten-Generaal, op advies van prins Maurits en van Oldenbarnevelt, een belooning van 25,000 gulden uitgelooft aan hen, die een weg naar China om de Noord zouden vinden.

3) Bij resolutie van de Kamer van Zeventien, dd. 26 November

1636 nam de equipage van het fluitschip »de Haan" bezit van dit eiland, waar zich twee uitstekende havens bevonden. Ingevolge de instructie van 17 December 1637 moest aldaar een fort worden gebouwd, om de haven aan de zuid- en westzijde tegen een aanval te beveiligen. Evenwel werd het eiland Mauritius in het jaar 1658 verlaten, bij resolutie van de Kamer, dd. 22 Augustus 1663 weer in bezit genomen, doch later opnieuw verlaten.

4) Vele inlandsche vorsten, de tyrannie en wreedheid van de Portugeezen moede, hadden sinds lang een gelegenheid gezocht om tegen hen in verzet te komen. Zoo zond de sultan van Atjeh aan prins Maurits twee afgezanten, waarvan de een in ons land overleden en te Middelburg begraven is, alwaar een steen met opschrift op zijn graf werd geplaatst. De andere bezocht prins Maurits in de legerplaats voor Grave en keerde zeer voldaan naar Atjeh terug, waar hij den mond vol had van zijne reisindrukken en de macht van de Vereenigde Provinciën.

5) Die naijver was zeer schadelijk. Behalve de »Compagnie van Verre" had men nog een compagnie te Amsterdam, onder anderen beheerd door Pieter van Beveren, generaal van de Munte der Graaflijkheid van Holland, Huyg Gerritsz. van der Buys en Jan Bennink. In 1598 werd een compagnie te Rotterdam opgericht en in 1599 kwam de »Nieuwe of Brabantsche Maatschappij" tot stand.

6) Van de kust van Malabar heeft de Oost-Indische Compagnie geen voordeel gehad, hetgeen blijken kan uit de rekening over de jaren 1663 tot 1674.

De kosten voor de aangelegde versterkingen bedroegen	f 1,381,669
» » » » soldijen	» 2,185,746
Andere kosten	» 1,663,351
	<hr/>
Totaal:	f 5,230,766
Inkomsten:	» 2,305,649
	<hr/>
Verlies:	f 2,925,117

7) Volgens Basnage schijnt het dat men, alvorens iets tegen Macao te ondernemen, aan Coxinga schreef, ten einde hem te polsen ten opzichte van de plannen, die hij koesterde. Het antwoord, dat hij toen gaf, kon eenigermate tot verontschuldiging van v. d. Laan strekken. Onder anderen zeide hij: »ik heb mij al vijanden genoeg op den hals gehaald, om er nieuwe te maken door de Hollanders aan te vallen.

De gevoelens waren toen echter zeer verdeeld. De een dachtte, dat Coxinga kon gedwongen worden, zich van 't eene eiland naar het andere te begeven, en dan zeer licht Formosa zou kunnen bezetten; de ander achtte die vrees ongegrond, en van der Laan was mede die laatste opinie toegedaan; hij keerde naar Batavia terug, zonder dat hij aan zijn voornemen betreffende Macao gevolg gegeven had.

8) In het tijdvak 1640—1665 verloor de Compagnie alleen aan Ceilon een gezamenlijk bedrag van f17,167,374; waarom de directeuren zich onophoudelijk beklagden over de wijze, waarop door de heeren van Goens de oorlogskosten werden opgejaagd. Zoo werd in de brieven van de Kamer van Zeventienen, dd. 28 September 1675, 18 October 1677, 1 November 1678 en 19 Mei 1679 nadrukkelijk daarover geklaagd en de gouverneur-generaal aangemaand, om niet aan al hunne eischen te voldoen, slechts de hoogst noodige forten aan te leggen en het daarheen te leiden, dat er vrede gesloten en het aantal troepen verminderd worden kon.

Bij resolutie van 16 September 1678 werden door den Raad van Indië bezuinigingen op het personeel ingevoerd, terwijl bij besluit van 20 October en 31 November 1681 het aantal versterkingen op Ceilon belangrijk verminderd werd.

De vastgestelde garnizoenen, namelijk 6400 man tegen een Europeeschen en 4818 man tegen een inlandschen vijand, werden als bezuinigingsmaatregel teruggebracht tot 4000 man tegen een Europeeschen en 3000 man tegen een inlandschen vijand.

9) In het Placaat-boek vindt men, in verband met de reglementen van 1680, dat de stad tot hare defensie had 4 compagniën Europeesche soldaten; 6 compagniën Mardyckers, 1 compagnie Bandaneezen, 1 compagnie Ambonneezen, 1 Pampangers en 1 Boetoneezen, onder het opperbevel van een kolonel.

2 Maart 1680 had men aan boord van 29 schepen ter reede van Batavia 599 jongens, waarvan het meerendeel nog niet den bepaalden leeftijd bereikt had.

Bij resolutie van 23 Januari 1681 was het inkomen van gepensioneerde militairen geregeld als volgt:

een gepensionoord luitenant ontving 10 rijksdaalders in de maand.

»	»	vaandrig	»	8	»	»	»	»
»	»	sergeant	»	6	»	»	»	»
»	»	korporaal	»	4	»	»	»	»
»	»	gep. kapitein v. d. Mardyckers	»	6	»	»	»	»
»	»	luitenant	»	»	»	»	»	»
»	»	vaandrig	»	»	»	»	»	»
»	»	soldaat	»	»	»	»	»	»

de helft van de soldij, aan de Europeanen toegekend.

In het jaar 1685 had men te Batavia 16 compagniën inlandsche soldaten en een compagnie Mardyckers; in 1692 en 1693 betaalde de Compagnie jaarlijks 263,466 gulden aan soldijen voor inlandsche soldaten.

Daar voortdurend over gebrek aan troepen geklaagd werd, stelde de Kamer van Zeventienen in het jaar 1688 na langdurige beraadslagingen vast, dat het Oost-Indische leger in tijd van vrede 8000 man sterk moest wezen.

In 1685 achtte de gouverneur-generaal 6700 man voor den dienst op Java met aanhoorigheden en 2000 man voor de Molukken noodig, aldus verdeeld:

Op Ceilon en op de kust van Koromandel	3000	
Te Malabar	400	
» Malakka	400	
» Oostkust van Sumatra	300	
» Batavia	1200	
» Westkust van Java	600	
» Bantam	400	
» de Kaap, en het eiland Mauritius	400	
	<hr/>	6700 man.
Op Amboina	600	
» Banda	500	
» Ternate	400	
» Makassar	400	
» Timor	100	
	<hr/>	2000 man.

Deze troepenmacht was natuurlijk in oorlogstijd verre van voldoende; daarbij stelde men weinig vertrouwen in de inlandsche soldaten, waarop de Kamer van Zeventienen meermalen door den gouverneur-generaal gewezen werd. Doch de groote bezwaren, aan een geregelde aanvulling van het leger met Europeesche soldaten verbonden, werden hoofdzakelijk in 't leven geroepen door de groote sterfte van de Europeanen, die niet aan het klimaat konden gewennen; men moest dan ook menigmaal zijne toevlucht nemen tot koelies, hetgeen der Compagnie op zware onkosten te staan kwam.

10) De deputatie, welke aan Zijne Hoogheid het diploma besloten in een kistje van hooge waarde overhandigde, bestond uit de volgende twaalf directeuren:

- de heer Six,
» » Vry Temmink,	}	voor de Kamer van Amsterdam;
» » Boudaan,		
» » Scheerenberg,		
» » Backer,		
» » van Borsele,	}	voor de Kamer van Zeeland;
» » Duvelaer van Campen,		
» » van Vredenburg,	}	voor de Kamer van Delft;
» » van der Goes,		
» » Senserf,		voor de Kamer van Rotterdam;
» » Abbekerk Crap,		voor de Kamer van Hoorn;
» » van Bleiswijk,		voor de Kamer van Enkhuizen.

11) Organisatie van het leger te lande.
(Gearresteerd den 7^{den} Maart 1808.

	EUROPEANEN.			INLANDERS.			Totaal generaal.
	Officieren.	Onder-officieren en soldaten.	Totaal.	Officieren.	Onder-officieren en soldaten.	Totaal.	
Generale staf	12	»	12	»	»	»	12
Drie regimenten linie-infanterie	237	2073	2310	72	6669	6741	9051
Een bataljon jagers	25	52	77	10	913	923	1000
Vijf escadrons kavalerie	41	621	662	»	356	356	1018
Een regiment artillerie	121	255	376	36	2304	2340	2716
Genie	11	»	11	»	»	»	11
Plaatselijke staf	7	»	7	»	»	»	7
Een bataljon infanterie, te Batavia in garnizoen	25	226	251	8	741	749	1000
Een bataljon infanterie, in garnizoen te Samarang	25	226	251	8	741	749	1000
Twee bataljons infanterie voor Amboina, Banda en Ternate	51	452	503	16	1482	1498	2001
Een bataljon infanterie voor Makassar, Cheribon, Banjer- massing, Bantam, Timor en Byma	25	226	251	8	741	749	1000
Depot voor Batavia	»	»	»	»	500	500	500
	580	4131	4711	158	14447	14605	19316

12) Een geretrancheerd kamp, ongeveer twee mijlen diep, nabij Meester-Cornelis, tusschen de Groote-Rivier en de Slokkan, een kanaal, van Buitenzorg, de residentie van den gouverneur-generaal komende. Het noordelijke front, door een droge gracht van 12 voet diepte stormvrij gemaakt, werd geflankeerd door twee redoutes, elk met 10 à 12 achttienponders bewapend, en bekend onder den naam van Redoute N°. 1 en Redoute N°. 2. Het zuiderfront was evenzeer van een droge gracht voorzien. De borstweringen van het geretrancheerde kamp domineerden de omstreken, en de accessen werden verdedigd door redoutes en goed bewapende batterijen; zoo had het noorderfront 24, het wester- 42, het zuider- 36 en het oosterfront 40 zware vuurmonden in batterij, bijna allen 18 en 24 ponders. Alzoo een sterke positie, welke bij een krachtige verdediging niet gemakkelijk te nemen zou zijn geweest.

Het fort »Lodewijk» (thans »Erfprins»), voor de monding van de Solo, beheerschte de passage tusschen Java en Madura.

13) Onder de stukken, die maarschalk Daendels in 1814 betreffende den toestand der Nederlandsch-Indische bezittingen openbaar maakte, vindt men, dat bij resolutie van 1 September 1808 de pradjoerits (inlandsche troepen, niet door het gouvernement betaald) werden afgedankt, en dat een korps Djajang-Sekars werd opgericht als: 80 voor Tegal, 80 voor Pekalongan, 100 voor Samarang, 50 voor Japara, 50 voor Rembang, 50 voor Grisee, 80 voor Soerabaja, 100 voor Passoeroean en 100 voor Sumanap.

14) Staat van de strijdmacht der Engelsche expeditie
georganiseerd tegen Malakka.

	OFFICIEREN.		Onder- officieren en soldaten.	Totaal.	AANMERKINGEN.
	Europe- anen.	Inlanders.			
Koninklijke troepen	200	»	5144	5344	Vandit getal moet men 1200 zieken te Malakka af- trekken.
Troepen der Com- pagnie.	124	123	5530	5777	
Totaal:	324	123	10674	11121	Toen de troepen op Java debar- keerden, was het getal zieken tot 1800 gestegen.
Pioniers, Lascaren.				839	
				11960	

15) Staat van het leger van Z. M. den keizer der Franschen, in Oost-Indië op den 1sten Maart 1811.

KORPSEN.	ORGANISATIE.	Europeanen.	Ambon- nezen.	Inlanders.	Totaal.	AANMERKINGEN.
Generale staf		65	»	»	65	
Plaatselijke staf						
Genie-korps	Bestaande uit 3 bataljons, waarbij 3 compagniën te paard	364	»	2478	2842	
Regiment artillerie						
Het 1 ^e regim. linie-infanterie	Bestaande uit 3 bataljons	388	203	1478	2069	
» 2 ^e »	» 3 »	296	285	1488	2069	
» 3 ^e »	» 3 »	197	443	1981	2591	
Het regiment jagers	» 2 »	95	182	917	1194	
Het regiment kavalerie	Bestaande uit 5 escadrons	210	346	261	817	Het 1 ^e esc. vormde de cerew. van Z.E. den gouvern.-generaal.
Het regiment infanterie (garnizoen)	Bestaande uit 2 bataljons	235	72	1500	1807	Het leger was verdeeld in drie divisiën en een mobiele divisie.
Het 2 ^e regiment infanterie (garnizoen)	id.	332	5	1263	1600	De mobiele divisie was gekamp. te Weltevreden, nabij Batavia.
Het 3 ^e regiment infanterie (garnizoen)	id.	215	»	2126	2341	De 1 ^e divisie was gestationn. nabij Batavia.
Een bataljon infanterie (garnizoen)		33	»	346	379	De 2 ^e d. te Samarang en omstr. de 3 ^e d. te Soerabaja en omstr.
Totaal-generaal:		2430	1506	13838	17774	

KONVENTIE VAN 13 AUGUSTUS 1814.

Au nom de la très sainte et indivisible Trinité.

Les Provinces-Unies des Pays-Bas ayant été rendues par la faveur de la Providence Divine à leur indépendance et ayant été placées par la loyauté de la Nation Hollandaise et les armées des Puissances Alliées sous le Gouvernement de l'Illustre Maison d'Orange, — et S. M. Britannique, désirant faire avec le Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, relativement aux colonies des dites Provinces-Unies, conquises pendant la dernière guerre par les armes de S. M., des arrangements propres à avancer la prospérité dudit Etat, et en même temps à fournir une preuve durable de l'amitié et de l'attachement de S. M. pour la Maison d'Orange et pour la Nation Hollandaise, — les hautes parties contractantes susmentionnées, également animées de ces sentimens réciproques de bienveillance cordiale et d'attachement mutuel l'une envers l'autre, ont nommé leurs plénipotentiaires, savoir :

S. A. R. le Prince d'Orange, Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, le Sieur Henri Fagel, Son Ambassadeur Extraordinaire et plénipotentiaire à la Cour de S. M. Britannique, et S. M. de Roi du Royaume Uni de la Grande-Bretagne et d'Irlande, le très-honorable Robert Stewart Vicomte Castlereagh, Conseiller de sa dite Majesté en son Conseil privé, Membre de son Parlement, Colonel du régiment de milice de Londonderry, Chevalier du très-noble ordre de la Jarretière, et son principal secrétaire d'Etat pour les Affaires Etrangères, etc.

Lesquels, après avoir échangé leurs pleinpouvoirs, trouvés en bonne et due forme, sont convenus des articles suivans :

Art. 1. S. M. Britannique s'engage à restituer au Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, dans le délai qui sera fixé ci-après, les colonies, comptoirs et établissemens, dont la Hollande était en

possession au commencement de la dernière guerre, c'est-à-dire au 1er Janvier 1803, dans les mers et sur les continents de l'Amérique, de l'Afrique et de l'Asie, à l'exception du Cap de Bonne-Espérance et des établissemens de Demerary, Essequebo et Berbice, desquelles possessions les hautes parties contractantes se réservent le droit de disposer par une convention supplémentaire, que sera négociée ci-après, conformément aux intérêts mutuels des deux parties, et en particulier sous le rapport des stipulations contenues dans les articles 6 et 7 du Traité de Paix conclu entre S. M. Britannique et S. M. Très-Chrétienne, le 30 Mai 1814 ¹⁾.

Art. 2. S. M. Britannique consent à céder en toute souveraineté l'île de Banca, située dans les mers orientales, au Prince Souverain des Pays-Bas, en échange de l'établissement de Cochin et de ses dépendances sur la côte de Malabar, lequel restera en toute souveraineté à S. M. Britannique.

Art. 3. Les places et forts dans les colonies et établissemens, lesquels doivent être cédés et échangés par les deux hautes parties contractantes, en vertu des deux articles précédens, seront remis dans l'état auquel ils se trouveront au moment de la signature de la présente convention.

Art. 4. S. M. Britannique s'engage à faire jouir les sujets de S. A. R. le Prince Souverain des Provinces-Unies, relativement au commerce et à la sûreté de leurs personnes et propriétés dans les limites de la Souveraineté Britannique sur le continent des Indes,

¹⁾ Art. 6. (Traité de Paix de Paris). La Hollande placée sous la souveraineté de la Maison d'Orange, recevra un accroissement de territoire. Le titre et l'exercice de la Souveraineté n'y pourront dans aucun cas appartenir à aucun Prince portant ou appelé à porter une couronne étrangère.

Art. 7. S. M. le Roi de Suède et Norvège en conséquence d'arrangemens pris avec ses alliés et pour l'exécution de l'article précédent, consent à ce que l'île de Guadeloupe soit restituée à S. M. Très-Chrétienne, et cède tous les droits qu'il peut avoir sur cette île.

des mêmes facilités, privilèges et protection qui sont à présent ou seront accordés aux nations les plus favorisées.

De son côté S. A. R. le Prince Souverain, n'ayant rien plus à coeur que la perpétuité de la paix entre la Couronne d'Angleterre et les Provinces-Unies des Pays-Bas, et voulant contribuer autant qu'il est en Elle à écarter dès-à-présent des rapports des deux peuples ce qui pourrait un jour altérer la bonne intelligence mutuelle, s'engage à ne faire aucun ouvrage de fortification dans les établissemens qui lui doivent être restitués et qui sont situés dans les limites de la Souveraineté Britannique sur le continent des Indes et à ne mettre dans ces établissemens que le nombre de troupes nécessaires pour le maintien de la police.

Art. 5. Les colonies, comptoirs et établissemens, qui doivent être cédés à S. A. R. le Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas par S. M. Britannique dans les mers et sur le continent de l'Amérique, seront remis dans les trois mois, et ceux qui sont au de là du Cap de Bonne Espérance dans les six mois qui suivront la ratification de la présente convention.

Art. 6. Les hautes parties contractantes, voulant mettre et faire mettre dans un entier oubli les divisions qui ont agité l'Europe, déclarent et promettent que dans les pays restitués et cédés par le présent traité, aucun individu, de quelque classe et condition qu'il soit, ne pourra être poursuivi, inquiété, ni troublé sous aucun prétexte, ou à cause de sa conduite ou opinion politique, ou de son attachement soit à aucune des parties contractantes, soit à des Gouvernemens qui ont cessé d'exister, ou pour toute autre raison, si ce n'est pour des dettes contractées envers des individus, ou pour des actes postérieurs au présent traité.

Art. 7. Dans tous les pays qui doivent ou devront changer de maîtres, tant en vertu de la présente convention que des arrangemens qui pourront être faits en conséquence, il sera accordé aux habitans naturels et étrangers, de quelque nation et condition qu'ils soient

un espace de six ans à compter de l'échange des ratifications, pour disposer, s'ils le jugent convenable, de leurs propriétés acquises, soit avant, soit depuis la dernière guerre, et de se retirer dans tel pays qu'il leur plaira de choisir.

Art. 8. Le Prince Souverain des Provinces Unies des Pays-Bas, animé d'un vif désir de coopérer de la manière la plus efficace avec S. M. le Roi du Royaume Uni de la Grande-Bretagne et d'Irlande, à l'effet de parvenir à l'entière abolition de la traite d'esclaves sur la côte de l'Afrique, et ayant de son propre mouvement publié un décret en date du 15 Juin 1814, portant qu'aucun bâtiment ou navire quelconque destiné au commerce d'esclaves ne sera équipé ou ne sortira d'aucun des ports ou places de ses Etats, ou ne sera admis dans les forts et possessions sur la côte de Guinée, et qu'aucun habitant de ces contrées ne sera vendu ou exporté comme esclave, s'engage de plus par le présent traité à défendre à tous ses sujets, de la manière la plus efficace, et par les lois les plus formelles, de prendre aucune part quelconque à ce trafic inhumain.

Art. 9. La présente convention sera ratifiée et les ratifications en seront dûment échangées à Londres dans le délai de trois semaines, ou plutôt si faire se peut.

En foi de quoi, nous soussignés Plénipotentiaires, en vertu de nos pleins-pouvoirs respectifs, avons signés la présente convention, et y avons apposé le sceau de nos armes.

Fait à Londres le 13 Août 1814.

(L. S.) FAGEL.

(L. S.) CASTLEREAGH.

PREMIER ARTICLE ADDITIONNEL.

Afin de pourvoir d'autant mieux à la défense et à la réunion

des Provinces Beligiques avec la Hollande, à la suite du 6me article patent et du 3me article secret du Traité dernièrement conclu à Paris 1), comme aussi afin d'assurer à S. M. Suédoise, en conformité de l'article 9 du Traité de Paris, une compensation convenable pour les droits cédés par Elle en vertu du dit article, laquelle compensation il est entendu que la Hollande sera tenue, après la dite réunion, de fournir conformément aux dites stipulations, les hautes parties contractantes sont convenues par le présent article que S. M. Britannique prendra sur Elle et s'engagera à défrayer les dépenses suivantes :

1°. Le paiement d'un million de Livres Sterling à la Suède, pour satisfaire aux demandes susdites et en conséquence d'une Convention secrète conclue et signée à cet effet, ce jourd'hui avec le Plénipotentiaire de S. M. Suédoise, et de laquelle Convention secrète une copie est annexée aux présens articles additionnels.

2°. Une somme de deux millions Livres Sterling destinée à être employée de concert avec le Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, et ensus d'une somme égale à fournir par ce Prince, à augmenter et à fortifier la ligne de défense des Pays-Bas.

3°. A supporter conjointement et en portion égale avec la Hollande, tels frais ultérieurs qui pourront être réglés et arrêtés d'un commun accord entre les dites hautes parties contractantes et leurs Alliés,

1) l'Etablissement d'un juste équilibre en Europe exigent que la Hollande soit constituée dans des proportions, qui la mettent à même de soutenir son indépendance par ses propres moyens, les pays compris entre le mer, les frontières de la France, telles qu'elles se trouvent réglées par le présent traité, et la Meuse, seront réunis à toute perpétuité à la Hollande.

Les frontières sur la rive droite de la Meuse seront réglées selon les convenances militaires de la Hollande et de ses voisins; la liberté de la navigation sur l'Escaut sera établie sur le même principe, qui a réglé la navigation du Rhin dans l'art. 5 du présent traité.

dans le but de consolider et d'établir finalement d'une manière satisfaisante l'union des Pays-Bas avec la Hollande, sous la domination de la Maison d'Orange, ladite somme à fournir par la Grande-Bretagne comme sa quote-part, ne devant pas excéder trois millions de Livres Sterling.

En considération des engagements ci-dessus mentionnés pris par S. M. Britannique, le Prince Souverain des Pays-Bas consent à céder en toute Souveraineté à S. M. Britannique le Cap de Bonne Espérance et les établissemens de Démerary, Essequibo et Berbice, à condition néanmoins que les sujets de S. A. R. le Prince Souverain, étant propriétaires dans les dites colonies ou établissemens, auront la faculté (sauf tels réglemens dont on conviendra ci-après par une Convention Supplémentaire) de naviguer et de trafiquer entre les dits établissemens et les territoires du dit Prince Souverain en Europe.

Les hautes parties contractantes sont aussi convenues, que les navires de toute espèce appartenant à la Hollande, seront admis librement au Cap de Bonne Espérance pour s'y procurer des rafraichissemens et les réparations dont ils pourraient avoir besoin, sans avoir pour cela d'autres droits à payer, que ceux exigés de sujets Anglais.

SECOND ARTICLE ADDITIONNEL.

Le petit district de Bernagore, situé près de la ville de Calcutta, étant nécessaire pour assurer la tranquillité et la police de cette ville, le Prince d'Orange consent à céder le dit district à S. M. Britannique contre le paiement annuel à S. A. R. de telle somme, qui, au jugement de commissaires à nommer de part et d'autre, sera trouvée juste et raisonnable en égard aux profits ou revenu ordinairement perçu par le Gouvernement Hollandais dans le district en question.

TROISIÈME ARTICLE ADDITIONNEL.

Les présens articles additionnels auront la même force et valeur, que s'ils étaient insérés mot à mot dans la Convention signée aujourd'hui. Ils seront ratifiés et les ratifications en seront échangées en même temps et lieu.

En foi de quoi nous soussignés Plénipotentiaires les avons signés et y avons opposé le sceau de nos armes.

Fait à Londres, le 13 Août 1813.

(L. S.) FAGEL.

(L. S.) CASTLEREAGH.

16) De voornaamste punten van deze overeenkomst kwamen op het volgende neer :

a. de familie van den sultan zou, door de Nederlandsche wapenen en onder bescherming van de regeering, als vasal van het Nederlandsche gouvernement, op den troon van Palembang worden hersteld ;

b. de sultan echter zou niet regeeren, maar in afzondering leven en den titel voeren van Soesoehoenam ;

c. de kroon zou aan zijn oudsten zoon worden toevertrouwd ;

d. het gouvernement zou voor eigen rekening de in- en uitgaande rechten innen, zoomede de pachtsommen en eenige andere belastingen, totdat de onkosten, door de installatie veroorzaakt, zouden afbetaald zijn ;

e. daarentegen zouden alle inkomsten, uit de opbrengst der gronden voortvloeiende, aan den sultan komen ;

f. het bedrag der belastingen, door den sultan te innen, zou in overleg met het gouvernement bepaald worden, zoodanig dat de bewoners niet te zeer gedrukt zouden worden, en dat een ieder de vruchten van zijn arbeid zou kunnen plukken en bescherming tegen wederrechtelijke handelingen vinden. Vrije markten zouden den binnenhandel moeten vergemakkelijken ;

g. ten einde een goede en snelle justitie te verzekeren, zou het gouvernement, door tusschenkomst van zijn resident, kennisnemen van de handelingen van het gerechtshof, te Palembang gevestigd; en

h. de handel in menschen moest geheel ophouden, inzonderheid in de naburige districten van Benkoelen.

17) Het fregat de »Van der Werff» van 52 stukken (28 kanons van 18, 22 caronnades van 24 en 2 kanons van 8 pond); bevelhebber: Lewe van Aduard; eerste officier: Koopman.

Aan boord van dit fregat bevond zich de opperbevelhebber der expeditie.

Het fregat de »Dageraad» van 40 stukken (26 kanons van 18, 6 caronnades van 24 en 8 kanons van 8 pond); kapitein Tieman.

De korvet het »Zeepaard», van 28 stukken (20 caronnades van 30 en 8 van 12); kapitein Reyms.

De korvet »Ajax» van 20 stukken (16 kanons van 8 en 4 kleine kanons); luitenant van Ginkel.

De brik de »Sirene» van 20 vuurmonden (16 caronnades van 24, 2 kanons van 6 en 2 kleine kanons); luitenant Buys.

De »Nassau» van 32 vuurmonden (28 kanons van 24, 2 caronnades van 2); luitenant Verveer.

De korvet »Venus» van 24 vuurmonden (20 kanons van 8, 4 caronnades van 1); kapitein Schroyenstein.

De korvet »Zwaluw» van 20 stukken (18 kanons van 6, 2 kanons van 2); luitenant Olyve.

De brik »Jacoba Elisabeth» van 12 stukken (10 caronnades van 12, 2 kanons van 6); luitenant Elgenhuysen.

De schooner »Johanna» van 14 stukken (12 caronnades van 18, 2 kanons van 4); luitenant Scheidius.

De schooner »Emma» van 10 stukken (8 caronnades van 12, 2 kanons van 6), luitenant Fokke.

De schooner »Calypso» van 8 stukken (4 caronnades van 12, 2 kanons van 4 en 2 kleinere kanons); luitenant van Kervel.

De brik »Maria» van 7 stukken (6 kanons van 4 en een kleiner kanon); luitenant Moorrees.

De »Kielligter N°. 1» van 7 stukken (6 kanons van 18, 1 mortier van 10 centim.); vaandrig le Jeune.

De »Kielligter N°. 2» van 5 stukken (4 kanons van 18, 1 mortier van 10 centim.); vaandrig Freudenberg.

De kanonneerboot N°. 2, van 10 stukken (6 kanons van 2, 2 kanons van 1 en 2 kanons $\frac{1}{2}$ pond), de vaandrig Lutkens.

De kanonneerboot N°. 15, van 8 stukken (5 kanons van 2, 1 van 3 en 2 kanons van $\frac{1}{2}$ pond), luitenant de Gelder.

De kanonneerboot N°. 16, van 8 stukken (een caronnade van 16, 1 van 12 en 6 kanons van 6), vaandrig Spangenberg.

Een aantal kleinere vaartuigen nog, gekommandeerd door de officieren: Kolff, Kockers, Jolly, Schröder, Westphal, Boerhaven, Nuys, le Comte, Steffens etc.

De flotille van onzen bondgenoot den radja Akil, bestaande uit een groote hoeveelheid prauwen, sloepen enz.

18) Zij bestonden uit verschillende compagniën en detachementen van het 18^e, 19^e en 20^e regiment infanterie; uit een detachement van het 7^e hussaren en uit de 3^e compagnie van het 1^e bataljon 5^e regiment artillerie.

Men telde, aan Europeanen	1300 man
en aan geregelde inlandsche troepen	900 »
samen	2200 man

Hulptroepen van den panembahan van Sumanap:

1 bataljon infanterie	900 man
1 » piekeniers	600 »
1 escadron lanciers	80 »
samen	1580 man

Hulptroepen van Celebes:

troepen van Goa	3200 man
» » Bonthain	2000 »
» » Glisson	1200 »
» » Binamos en Bankala	1500 »
te samen	7900 man

Aan artillerie had men:

een rijdende batterij van 4 kanons (2 ponders) op bergaffuiten;
2 houwitsers van 8 centimeter (Engelsch model) en 4 mortieren van
13 centim.

Een rijdende batterij van 4 kanons (2 ponders) en 2 Coehoorn-
mortieren.

Aan belegeringsgeschut:

12 kanons (2 ponders).
8 houwitsers van 20 centim.
6 mortieren » 29 »
4 » » 39 »
2 affuiten voor vuurpijlen.

19) Volgens de officieele rapporten van dien tijd telde het fort
te Maros een garnizoen van 50 officieren en 226 soldaten, met
inbegrip van 65 inlanders, onder bevel van Coehoorn van Houwerda.
Het was bewapend met:

2 ijzeren kanonnen van 12 pond,
4 » » » 6 »
2 bronzen » » 4 »
5 » » » 2 »

Het fort te Bantchain was bewapend met:

4 ijzeren kanonnen van 6 pond,
1 bronzen kanon » 2 »
5 » kanonnen » 1 »
Een stuk van $\frac{3}{4}$ »

Het garnizoen bestond uit 4 officieren en 99 Europeesche soldaten, onder bevel van kapitein Temminck.

Het garnizoen van het fort Boele-Comba, waarover kapitein Vrome bevel voerde, telde 5 officieren, 154 Europeesche soldaten en 300 inlanders. Het had in batterij:

6	ijzeren	kanonnen	van	6	pond,
1	»	kanon	»	4	»
2	ijzeren	kanonnen	van	4	pond,
2	bronzen	»	»	4	»
2	»	»	»	1	»

20) Deze flotille, onder de bevelen van den vaandrig A. Zoutman, bestond uit:

de barkas N°. 1, onder bevel van den adelborst 1^e klasse Freitag van Overstraten;

de barkas N°. 2, onder bevel van den vaandrig Oorthuis;

de barkas N°. 3, onder bevel van den vaandrig Bruinings;

de barkas N°. 4, onder bevel van den vaandrig Kluiskens;

de barkas N°. 5, onder bevel van den adelborst 1^e klasse Ooykaas;

de barkas N°. 6, onder bevel van den adelborst 1^e klasse Hudig;

de schooner van Sumanap, de »Jacob Aaron» onder bevel van den adelborst 1^e klasse van Speyk,

alsmede een aantal prauwen en andere vaartuigen.

21) Deze maritieme macht telde de volgende officieren:

1 kapitein-ter-zee 1^e klasse, chef van het korps;

2 kapiteins-ter-zee 2^e klasse;

6 kapitein-luitenants;

24 luitenants 1^e klasse;

34 luitenants der 2^e klasse of vaandrigs en

16 adelborsten.

Later werd de koloniale marine opgeheven en de dienst in de

koloniën wordt door de koninklijke marine waargenomen, met eenige kleine vaartuigen en kruisprauwen, ter beschikking van de verschillende residenten.

22) Overzicht van de expeditionaire divisie:

Generale staf	}	19 officieren.
		11 minderen.
Drie bataljons	}	2 linie-bataljons, elk van 6 compagniën.
		1 bataljon flankeurs van 5 compagniën.
		Totaal: 2835 man
		Artillerie 200 »
		Hussaren 150 »
		Te samen 3185 man

Namen der officieren, welke tot het expeditionaire korps behoorden:
Kolonel-kommandant der expeditie, Vermersch.

Luitenant-kolonel van het bataljon flankeurs, Ledel.

Majoor-kommandant van het 1^e linie-bataljon Cox van Spengler.

» » » » 2^e » » A. van Spengler.

Kapiteins. { Lonneux, Phyffer, Duchesne, Gillon, Madiol, van Landewijck, van Aken, Bornhart, Nothomb, van Imbyze van Batenburg, de Waha, Boas, Mago, Veenhuizen, van Aylva Rengers, van Crimpen, Vorstenbosch, Hoeksma, Breuer, Lindt, chirurgijn-majoor.

1^e Luitenants. { de Cuypers, Duurkoop van de Castele, Renard Vogel, Collaert, Weigelt, du Montlion, la Gace, Wagner, Meyer, Knipschaar, Debois, van Hopbergen, van Baerle, Delwaert, Moye, van Munster.

2^e Luitenants. { Ponse, de Leeuw van Coolwyk, Spiller, de Boek, Erpenbeek, de Crossier, Fraiture, Wemans, von Friedach, van der Plas, de Ridder, von Haake,

2^e Luitenants. { Puzaye, Tours, Kock, Heshuize, Simon, Schuilen-
burg, Neteson, Uilkens, le Bron de Vexela, de
Vries, Snoers, Mynard, van Haarlem, de Groot,
la Tour, Alestienne, Grenier, van Casteel, Andringa
de Kempenaar, van der Linden, Spiery, Erembault
de Dudzele, van Swieten, van Pallandt, van Ghistel
Kock, Knyff.

Kommandant van het detachement artillerie: 1^e luitenant Daniels van Wijckhuizen.

1^e Luitenants: Snellen en Brette.

2^e » Burgers en van den Upwich.

Kommandant van het detachement hussaren: kapitein Weber.

1^e Luitenant: Taets van Amerongen.

2^e Luitenants: d'Artan, Boon, Groenhuizen en van Os.

Een groot aantal onderofficieren van de expeditionaire divisie zijn tot officier bevorderd geworden wegens betoonden moed.

23) De voornaamste bentings voor het begin van den veldtocht in 1827 waren:

In het kommandement van den majoor Buschkens had men forten te Banjoemaas, Karangbolong, Mergaloenjoe en Bantar.

In het kommandement van Michiels bevonden zich forten te Wonosobo, Kretek, Sepoerang en Segaloe.

In Kedoe waren Minoreh, Bòròboedoer, Trajem en Bandongang versterkt, en tusschen Samarang en Djokjokarta had men versterkte punten te Tjoentang, Magelang, Blabak en Moentilan. Verderop, langs den weg naar Solo, te Kalidjenking, Tempel, Pesangang, Boeloe, Bantoelan en Kalassan; voorts dien weg tot Salatiga volgende, te Salatiga, Delangoe, Kalitan, Banjoedono, Getassan en Tjandi (nabij d'Ampel); eindelijk te: Djarak, Siengosari, Oedjong-Tawang-Redjo, Glodogang, Massaran, Taman, Demak, Karang-Gedee, Serang, Ngawi en Patjitan.

In 1827—1828 werden bittings opgeworpen te Pakëongang, Maron, Gombar, Tjengkawal, Paësan en Tjatjaban; te Sawangan, Karangmalang, Serong en Batoor, alsmede te Grabiak. In Djokjokarta te Semen, Kemoeloko, Bligo, Bantoel-karang, Passer-Gedee, Malangjiwang en Siengosari. In Padjang te Telogo-Pinian, Kedjiwang, Pidjenan en te Gessian, buiten en behalve een groot aantal kleinere posten.

24) Op 1 April 1829, waren over de verschillende mobiele kolonnes en in de bittings de volgende vuurmonden verdeeld:

64 kanonnen,	12 ponders,	
94 »	3 »	
58 »	6 »	
14 »	4 »	
32 »	3 »	
56 »	2 »	
2 »	1 $\frac{1}{2}$ pponder,	
25 »	1 »	
27 »	1 »	(berggeschut).
2 »	72 »	
46 lillas,		
2 houwitsers van	7 centim.,	
2 » »	5 »	
2 » »	4 »	
2 » »	3 $\frac{3}{4}$ »	
4 mortieren van	13 »	
17 » »	5 »	
9 » »	4 »	
17 » »	3 $\frac{1}{2}$ »	

Totaal 475 vuurmonden.

25) Betreffende de onderhandelingen met Kiay-Modjo laten wij het volgende verslag hier volgen :

»Wij Toewan Sayid-Hasan-Aidiet, William Stavers, Achmad-Bin-Alie-Katieb, Hadji-Amjah en Maas-Prawiro-Sastro, door Zijne Excellentie den heer luitenant-gouverneur-generaal Hendrik Merkus de Kock gelast zijnde in een brief van Hoogstdenzelven aan Kiay-Goeroe van Modjo te overhandigen, hebben de eer bij deze verslag te doen.

Wij zijn op Vrijdag Paing den 30sten der maand Sapar van het jaar Alip 1243 (21 September 1827) tot dat einde van Soerakarta vertrokken en hebben bij onze aankomst te Klatten de twee zendelingen van Kiay-Modjo, namelijk de Hadjes Abdul-Wahab en Djakaria, huiswaarts gezonden, verzeld van drie onzer bedienden, genaamd Hadji Abdul Gannie, Kiay-Owan Larut en Kiay-Pinno. Bij hunne aankomst in de dessa-Djomengalan hebben zij er een nacht vertoefd, en zijn des anderen daags ten twee ure des achtermiddags te Klatten teruggekeerd met twee Rongo's en hun gevolg om ons af te halen, welke twee laatsten, na ons verwelkomd te hebben, ons in dezer voege aanspraken: Wij zijn door uwen vader Kandjing-Kiay Goeroe van Modjo, den Pangerang Abdul-Rackman-Ngابهي en Osman-Ali-Bassa-Kasan-Besari, met voorkennis van Zijne Hoogheid den sultan, tot u gezonden, om u derzelver groeten, alsmede die van de bevelhebbers aan te bieden, en u des gebiedende te verzoeken, bij hen in de dessa Djoenoat te komen, tegen morgen ten acht ure.

Dientengevolge vertrokken wij des Zondags morgens ten vijf ure van Klatten; bij onze aankomst in de dessa Djoenoat vonden wij aldaar den Kiay-Goeroe van Modjo, Pangerang Abdul-Rachman-Ngابهي, Pangerang Abdul-Madjied en Kasan-Besari, benevens hunne bevelhebbers en een aantal van vier- à vijfhonderd man, welke ons omringden. Zij verwelkomden ons beurtelings, waarop de heer Stavers het compliment van Zijne Excellentie den luitenant-gouverneur-generaal, van Zijne Excellentie den kommissaris-generaal, van den kolonel Nahuys, en verdere voorname heeren aan Kiay-Goeroe van Modjo, den Pangerang

Abdul-Rachman Ngabehi, Pangerang Abdul-Madjied, Kasan-Besari en aan de verdere bevelhebbers allegde, welke hetzelfde eerbiedig ontvingen. Kort hierna werden ons koffie en vruchten voorgediend; zij verzochten ons vriendelijk dezelve te gebruiken. Hierna bood de heer Stavers den aan hem medegegeven brief Kiay-Goeroe van Modjo aan, welke denzelven door Gazalli liet voorlezen, over welks inhoud hij zeer gebelgd was, zeggende: »Al zoude zooveel bloeds vergoten worden, zal ik van mijn voornemen niet afzien, alzoo het bloed mijner ondergeschikten naar muskus ruikt!» Wij vroegen hem hierop, wat hij eigenlijk in zijn brief van Zijne Excellentie den kommissaris-generaal bedoelde met de woorden: »*Anla tahloe alia fibolai djami wai toeni moos limie*», dewijl wij dezelve niet goed konden verstaan; waarop Kiay-Modjo antwoordde, dat hij zulks zoude antwoorden, wanneer wij gedaan zouden hebben met eten. Wij gingen daarop aan het eten, waarna Kiay-Modjo ons vroeg, met wien van ons vijven hij zoude spreken; wij antwoordden, dat wij de keuze aan hem overlieten, met wien hij spreken wilde, waarop hij aan ons vroeg, of het doel onzer zending was, om bevelen van hem te ontvangen, dan wel om uitlegging van zijn brief te vragen, op welke vraag wij niets antwoordden, waarop hij den brief van Zijne Excellentie den luitenant-gouverneur-generaal door Achmad-bin-Alie-Katieb weder liet voorlezen, waarna hij zeide: »Nu begrijp ik, gij zijt hier gekomen om de uitlegging van mijn brief te vragen; de woorden: »*wai toeni moos limie*» beteekenen: »Komt gij allen tot mijn vorst, en gaat langs het pad der rechtvaardigheid.»

»Ik ben niet van voornemen om de afstammelingen van Adam uit te roeien, noch de Europeanen of andere natiën het Mohamedaansche geloof te doen aannemen; doch indien zij hetzelfde willen omhelzen, kan het mij niet schelen; ik dwing en verbied hen daartoe niet, maar mijn verlangen is, dat het Islamsche recht geheel en al door mij en Zijne Hoogheid den Sultan worde gehandhaafd, namelijk, wanneer Europeanen proces hebben met Javanen, dat ik

alsdan recht over hen spreke, volgens de Islamsche wetten; doch wanneer dit plaats vindt tusschen Europeanen en Europeanen, zullen zij, met vergunning van mijnen vorst, Zijne Hoogheid den Sultan, door Zijne Excellentie mogen worden terechtgesteld."

Wij zeiden tegen hem, dat het beter zoude zijn, wanneer hij Zijne Excellentie den kommissaris-generaal zelf kwam ontmoeten; hij antwoordde:

»Ik heb Zijne Excellentie in mijnen brief bereids verzocht, om mij op Sambirotto te komen ontmoeten, herinnert gij u dat niet meer?"

Wij antwoordden daarop, dat Zijne Excellentie de kommissaris-generaal van Batavia was gereisd tot Salatiga om hem te ontmoeten, en dat het derhalve billijk was, dat hij van Mataram naar Salatiga ging, om Hoogstdenzelven te ontmoeten. Hij zeide: »Ik wil Zijne Excellentie noch te Salatiga, noch te Klatten ontmoeten."

Pangerang Abdul-Rachman-Ngabehi nam hierop het woord, en zeide: »Als de kommissaris-generaal binnen drie dagen niet tot ons hier overkomt, dan zal ik den oorlog hervatten."

Wij zeiden hierop, dat wij alleen drie dagen van noode zouden hebben om naar Salatiga terug te keeren, en wij mitsdien verzochten, dat hij dit tot vijf dagen wilde uitstrekken, hetwelk hij bewilligde.

Wij zeiden laatstelijk tot Kiay-Goeroe van Modjo, dat hij het leven van een menigte ongelukkigen toch wilde sparen; hierop viel Kiay-Karang ons in de rede en zeide: »*La maat ella bel adjal,*" dat is: »geen mensch sterft, als het bepaalde oogenblik nog niet daar is."

26) Missive van den luitenant-gouverneur-generaal aan Zijne Excellentie den kommissaris-generaal over Nederlandsch-Indië.

N°. 814,
geheim.

Magelang, den 20sten Mei 1829.

Uwe Excellentie heeft mij bij missive van den 16^{den} dezer, ge-

heim X'', doen toekomen een ministeriëele dépêche van den 8sten November jl., *geheim* L'', N°. 243 K.

Zijne Excellentie de Heer Minister van Marine en Koloniën heeft bij deze dépêche eerst kennis gegeven, dat onderscheidene daarbij vermelde dépêches van Uwe Excellentie, allen handelende over de in de Vorstenlanden bestaande onlusten, gebracht zijn onder de oogen des Konings, en vervolgens gezegd, dat bij overweging der onderscheidene Indische brieven, over dat onderwerp handelende, twee punten zijn voorgekomen, waaromtrent Hoogstdezelve Uwe Excellentie opzettelijk onderhoudt.

Het *eerste* betreft de onderhandelingen, nu en dan met Dipo Negoro aangevangen; het *tweede* punt heeft betrekking op den algemeen gang der zaken in de Vorstenlanden.

Wordende eindelijk aan Uwe Excellentie kennis gegeven, dat het Zijner Majesteits begeerte is, dat, zoodra de generaal-majoor Bischoff het bevel over de troepen overgenomen zal hebben, Zijn Hoog-EdelGestrenge, voor zooveel de demping des oproers aangaat, ook met het hoogste burgerlijk gezag in de Vorstenlanden bekleed zal worden.

Uwe Excellentie verlangt, dat ik bij de aanmerkingen, waartoe de vermelde dépêche mij wellicht mocht aanleiding geven, meer bijzonder en onbewimpeld mijne gedachten over het voormelde tweede punt zal mededeelen.

De maatregel ten aanzien van de verhoudingen van den generaal-majoor Bischoff in de Vorstenlanden, wanneer Zijn Hoog-EdelGestrenge het bevel van mij zal hebben overgenomen, komt mij zoo doelmatig en noodzakelijk voor, dat ik mij verheuge dat die is daargesteld, en ik geloof tevens, dat niemand het in hem gestelde vertrouwen beter kan verdienen.

Ten aanzien van het eerste punt, door Zijne Excellentie den Minister aangehaald, zal ik weinig zeggen, daar mijn gevoelen omtrent het onderhandelen met Dipo Nigoro, en het in ons belang overhalen

van andere hoofden der muitelingen, Uwer Excellentie wel bekend is; ik geloof nog voortdurend, dat het zeer moeielijk zal zijn en althans nog een geruimen tijd zal duren, alvorens de onlusten gedempt zijn, indien niet met Dipo Negoro onderhandeld worde, en aan de Prinsen en Grooten, die hem omringen en helpen, titels en rangen worden aangeboden, om dezelve tot ons over te halen; mijne opinie is gevestigd op hetgeen te dien aanzien bij de twee vorige groote en langdurige oorlogen op dit eiland heeft plaats gehad. Dan hoe dit ook zij, de bevelen, thans door Zijne Excellentie den Minister aan Uwe Excellentie medegedeeld, stemmen volkomen overeen met die, welke Uwe Excellentie mij in hare *dépêche* van den 6^{den} April jl. N°. 72 heeft gelieven te geven.

Om aan Uwer Excellentie's door mij steeds geëerbiedigde uitnoodiging te voldoen, zal ik vrijmoedig spreken ten aanzien van het tweede punt van de ministeriële *dépêche*.

Hoewel ik niet geloof, dat daardoor eenig belangrijk nadeel aan de groote zaak is toegebracht, zoo is het mij altoos voorgekomen, en heeft het mij onophoudelijk gegriefd, dat ik niet beter heb kunnen slagen, om Uwer Excellentie's volle vertrouwen te winnen. Indien Uwe Excellentie mij niet gelast had, onbewimpeld te spreken, zoo zoude ik dit punt nimmer hebben aangeroerd. Op mijn vertrek naar Nederland staande, geene bijzondere wenschen koesterende dan dien om 's konings welbehagen in alles op te volgen, en overtuigd dat ik mijn beste pogingen ten nutte van den dienst heb aangewend, wenschte ik in stilte Java te verlaten; dan geroepen zijnde om mijne gevoelens te uiten, meen ik Uwer Excellentie te moeten verklaren, dat het zeker algemeen in het oog is geloopt, dat tusschen de twee eerste autoriteiten niet die eensgezindheid bestond, welke voor het welzijn van den dienst wenschelijk was. Vele bewijzen kan ik aanhalen, dat ik het vertrouwen van Uwe Excellentie niet heb mogen verwerven; ik zal mij tot weinige bepalen.

De onderhandelingen in 1827 door den kapitein Stavers met de

muitelingen op autorisatie van Uwe Excellentie aangevangen, zijn geheel buiten mijne kennis gelaten, en toevallig ontdekt, toen zijn Edele het zegel van den Pangerang Porboyo wenschte te hebben, die zwaarigheid maakte om het, buiten permissie van den president, toe te staan.

Dit en de Geheime Commissie, waarmede de president van Haak te Solo is belast geweest, zijn twee omstandigheden, die de strekking moesten hebben, om mijn gezag aan het hof van Soerakarta te verzwakken.

De missive van Uwe Excellentie dd. 26 April 1828 N°. 26, die aanleiding heeft gegeven tot mijn antwoord van den 28sten Mei 1828 N°. 518, bewijst dat Uwe Excellentie geen vertrouwen had in mijne wijze om de krijgsoperatiën te leiden, en daar Uwe Excellentie daarbij aanhaalde, het gevoelen van hoofdofficieren te hebben ingewonnen, moest zulks de strekking hebben, om mijn vertrouwen bij de militairen te verminderen.

De marginole aanmerking door Uwe Excellentie gesteld op eene missive van de Algemeene Rekenkamer, dd. 26 Maart 1828 N^o. $\frac{118}{33}$, en de uitgebreide correspondentie, die er gevoerd is over de wijze, om de kosten van de oorlog te autoriseeren en te regelen, hebben niet kunnen strekken, om mij bij dat collegie als luitenant-gouverneur-generaal te doen eerbiedigen, gelijk ik geloof dat zulks had behooren te zijn, daar toch de Rekenkamer over de kosten van den oorlog niet kan oordeelen.

De correspondentie, welke Uwe Excellentie steeds met den inspecteur Timmermans heeft gevoerd, en zijne oproeping naar Buitenzorg, hebben natuurlijk mijn gezag in zijne en veler andere oogen moeten verkleinen, hetgeen ook van die uitwerking is geweest, dat hij eene inspectie over de troepen in de Banjoemaas zullende doen, aan den president van Tagal van zijne aankomst aldaar kennis gevende, tevens kennis gaf dat hij op Uwer Excellentie's bevelen inspectie kwam houden.

De wijze waarop Uwe Excellentie de aanklacht van den generaal-majoor Holsman tegen mij, waarbij Zijne Excellentie de generaal der infanterie Jansen zoozeer is beleedigd, heeft geaccueilleerd, en het door Uwe Excellentie in die zaak verrichte, bewijzen mede genoegzaam, dat Uwe Excellentie mij weinig vertrouwen schonk.

Indien Uwe Excellentie had kunnen goedvinden om mijne consideratiën in te nemen over haar project, om een grooten weg om de Zuid van Java te doen maken, zoude ik haar vrijmoedig geadviseerd hebben, om het besluit deswege tot aan het herstel der rust uit te stellen, daar ik geloof, wanneer daaraan gewerkt zal worden, en de maatregel meer algemeen in de Vorstenlanden bekend wordt, zulks alsdan zeer nadeelig op de gemoederen zal werken.

Eveneens zoude ik, geraadpleegd zijnde, Uwe Excellentie hebben afgeraden, om den resident van Djokjokarta op te dragen, om de voogden van den jongen sultan bekend te maken met de kosten, bereids tot demping van de onlusten gemaakt; daar dergelijke mededeelingen bij inlanders, vooral bij diegenen die zeer bekrompen zijn, zooals met voormelde voogden het geval is, geen nut, maar wel vrees en nadeel kunnen berokkenen.

Deze en andere omstandigheden hebben mij wel eens overtuigd, dat ik niet bekleed was met het gezag, noodig om alles met klem en eenvoudigheid te besturen; dan ik heb steeds getracht mij naar Uwer Excellentie's intentie te schikken. Uwe Excellentie alleen kan weten, in hoeverre de onderscheidene autoriteiten afzonderlijke voorstellen, de zaken der onlusten betreffende, aan Uwe Excellentie hebben onderworpen; doch zeker is het, dat ambtenaren, onder mijne bevelen staande, buiten mijne voorkennis aangemoedigd zijn, om Uwe Excellentie van niets onkundig te laten.

Ik heb de eer, Uwer Excellentie de missive van den minister van de Marine en Koloniën hierbij terug te zenden.

De luitenant-gouverneur-generaal,
(get.) DE KOCK."

27)

Batavia, den 8sten April 1830.

Aan Zijne Excellentie den luitenant-generaal De Kock.

Met bijzonder genoegen heb ik Uwer Excellentie's rapporten van den 28sten Maart en den 2^{den} April ontvangen, en daaruit de gevangenneming van Dipo Negoro, en van alle de nog in staat van rebellie verkeerende opperhoofden vernomen, waardoor de oorlog op Java op de glansrijkste wijze is ten einde gebracht.

Het is, generaal, aan uw wijs beleid en aan uwe onwrikbare standvastigheid in het uitvoeren van het door Uwe Excellentie gevormd ontwerp, ondanks de vele moeielijkheden van allerlei aard, die zich daarbij hebben opgedaan, benevens aan de dapperheid en volharding van het leger, door Uwe Excellentie aangevoerd, dat Koning en Vaderland deze gewichtige diensten verschuldigd zijn.

In naam van de Hooge Indische Regeering, betuig ik deswege aan Uwe Excellentie en aan de braven, die daartoe onder uwe bevelen hebben medegewerkt, mijn oprechten dank. Uwe bedrijven zullen met lof in de geschiedenis van dit land worden vermeld en de gelukkige toekomst hebben voorbereid, die men van de herstelde rust mag tegemoet zien.

Degenen, die door uitstekende daden bijzonder hebben uitgemunt, ben ik bereid aan onzen geëerbiedigden Koning nader bekend te maken, en ik twijfel niet, of de belooningen, waarop zij rechtmatig aanspraak kunnen hebben, zullen hun voorzeker worden vereerd.

Het is mijn verlangen, dat Uwe Excellentie dezen mijnen brief bij dagorder aan het leger bekend make, en dat dezelve als een rechtmatige hulde, aan ware verdiensten toegebracht, worde aangemerkt.

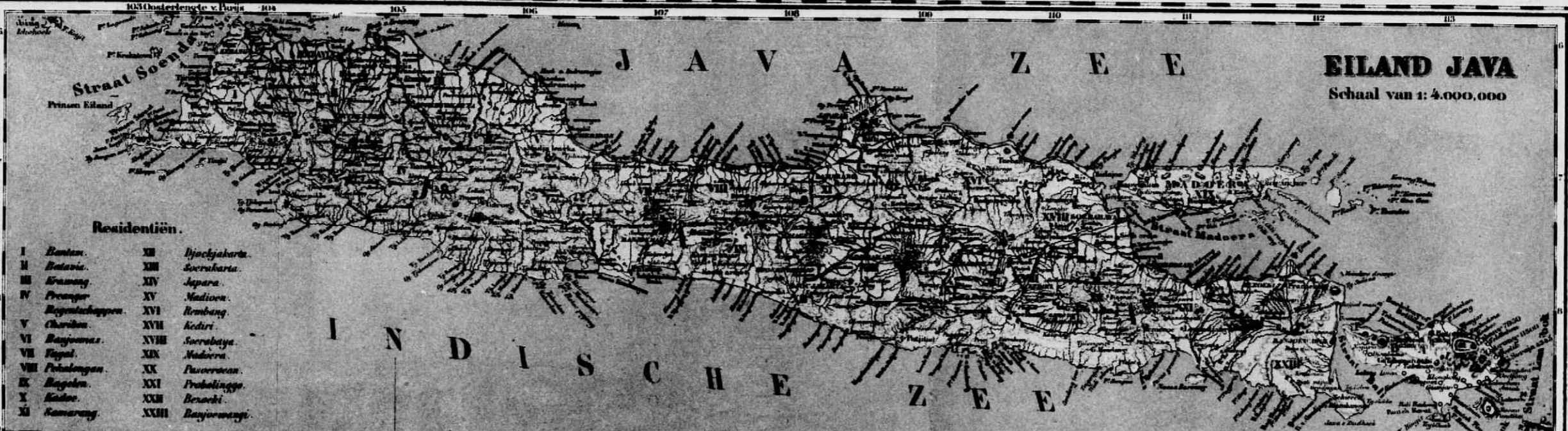
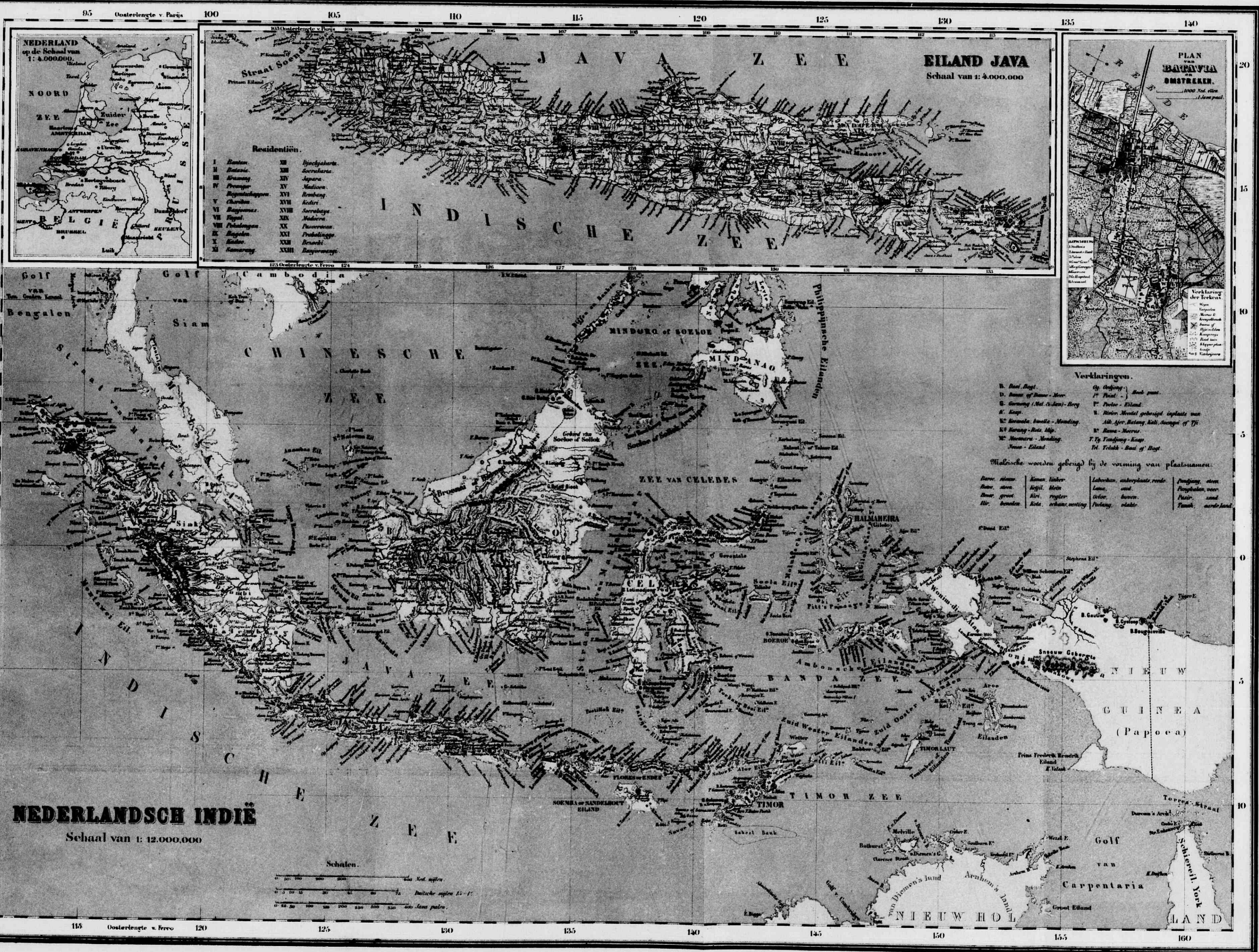
De luitenant-generaal, gouverneur-generaal van
Nederlandsch-Indie,

(w. g.) J. VAN DEN BOSCH.

Voor eensluidend afschrift:

De luitenant-kolonel, chef van den staf bij het
leger te velde.

(w. g.) ROEST.

Residentien.

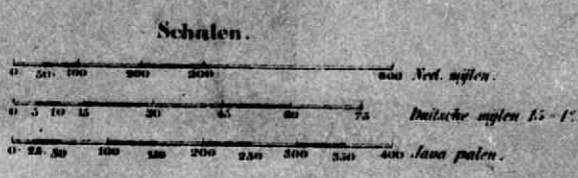
I Bantam	XII Djochjokarta
II Batavia	XIII Soerabaja
III Soerabaya	XIV Japara
IV Pongkor	XV Medura
V Semarang	XVI Rembang
VI Banyuwangi	XVII Kediri
VII Rajahmundry	XVIII Soerabaya
VIII Padang	XIX Madura
IX Padang	XX Passarayan
X Kadoe	XXI Probolinggo
XI Samarang	XXII Benah
	XXIII Banyuwangi

Verklaringen.

B. Best. Hoop.
 D. Binn. of Binn. Meer.
 E. Gering (Met. of Loo) - Berg.
 F. Hoop.
 G. Hoop.
 H. Hoop.
 I. Hoop.
 J. Hoop.
 K. Hoop.
 L. Hoop.
 M. Hoop.
 N. Hoop.
 O. Hoop.
 P. Hoop.
 Q. Hoop.
 R. Hoop.
 S. Hoop.
 T. Hoop.
 U. Hoop.
 V. Hoop.
 W. Hoop.
 X. Hoop.
 Y. Hoop.
 Z. Hoop.

Malische woorden gebreyd by de vorming van plaatsnamen.

Baru	nieuw	Kemas	water	Laksono	onderplaats, reede	Pangray	steen
Batu	steen	Kijil	klein	Lama	oud	Pangrayan	over
Besar	groot	Kiri	regter	Orde	buur	Pasar	zaal
Biru	blauw	Kota	schans, vesting	Pangray	sluis	Pasar	oord

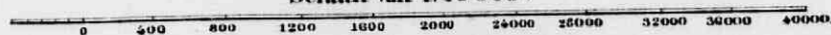
KAART VAN HET OORLOGSTOONEEL

der beide expeditiën naar het Rijk

ATJEH.

Versaardigd naar de laatste gegevens der opnemingsbrigade van het expeditionaire leger der TWEDE expeditie.

Schaal van 1:40 000.

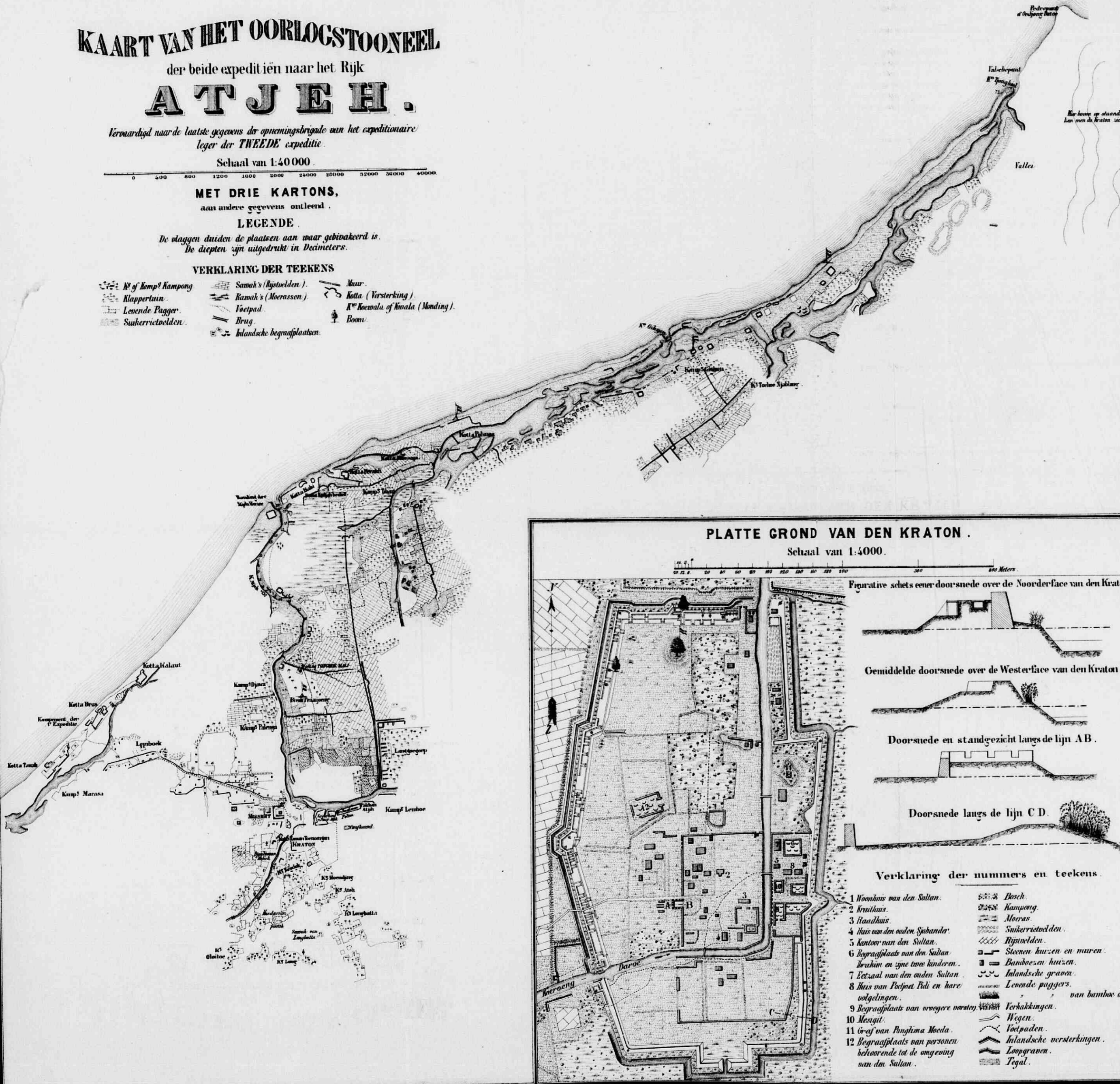
MET DRIE KARTONS,
aan andere gegevens ontleend.

LEGENDE.

De vlaggen duiden de plaatsen aan waar gebouwd is. De diepten zijn uitgedrukt in Decimeters.

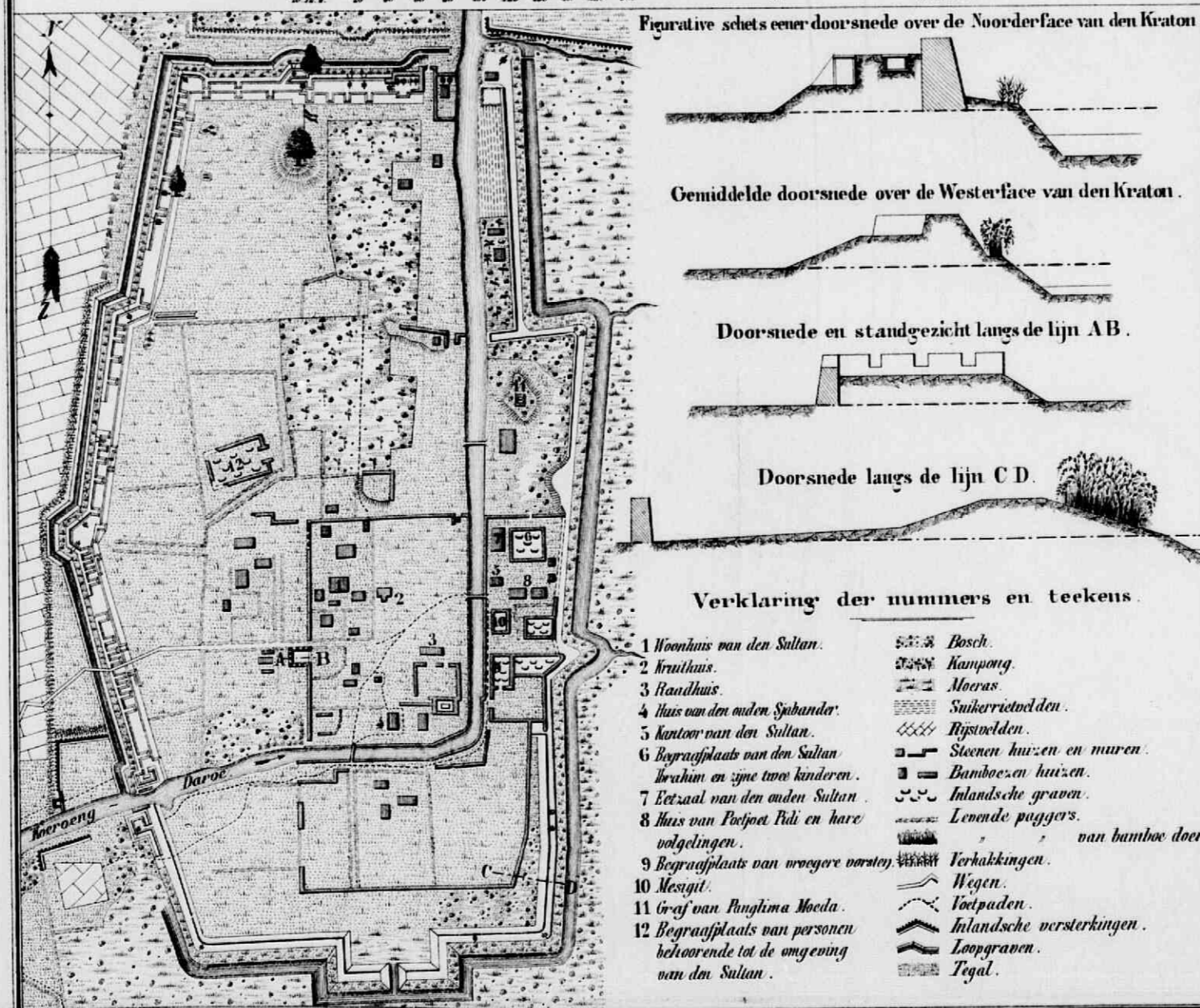
VERKLARING DER TEEKENS

	Kamp		Suikerrietvelden.
	Alpbergen.		Risvelden.
	Levende Plassen.		Weg.
	Suikerrietvelden.		Brug.
	Muur.		Kotta (Versterking).
	Ramali's (Moerassen).		K' Kocuala of Kinala (Monding).
	Boom.		Inlandsche begraafplaatsen.

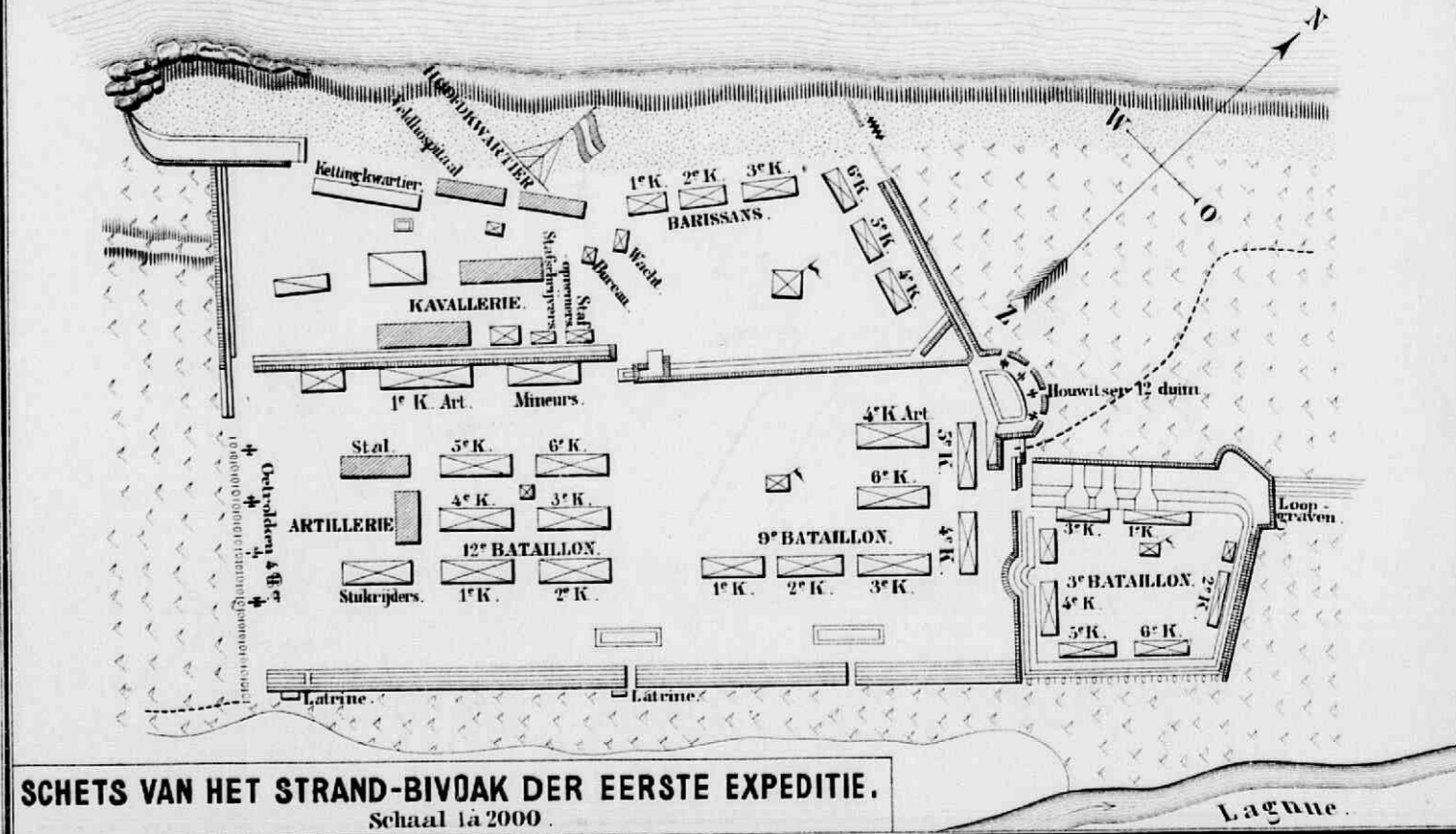
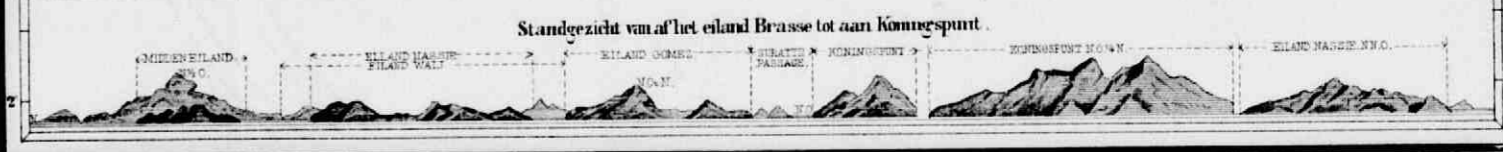
PLATTE GROND VAN DEN KRATON.

Schaal van 1:4000.

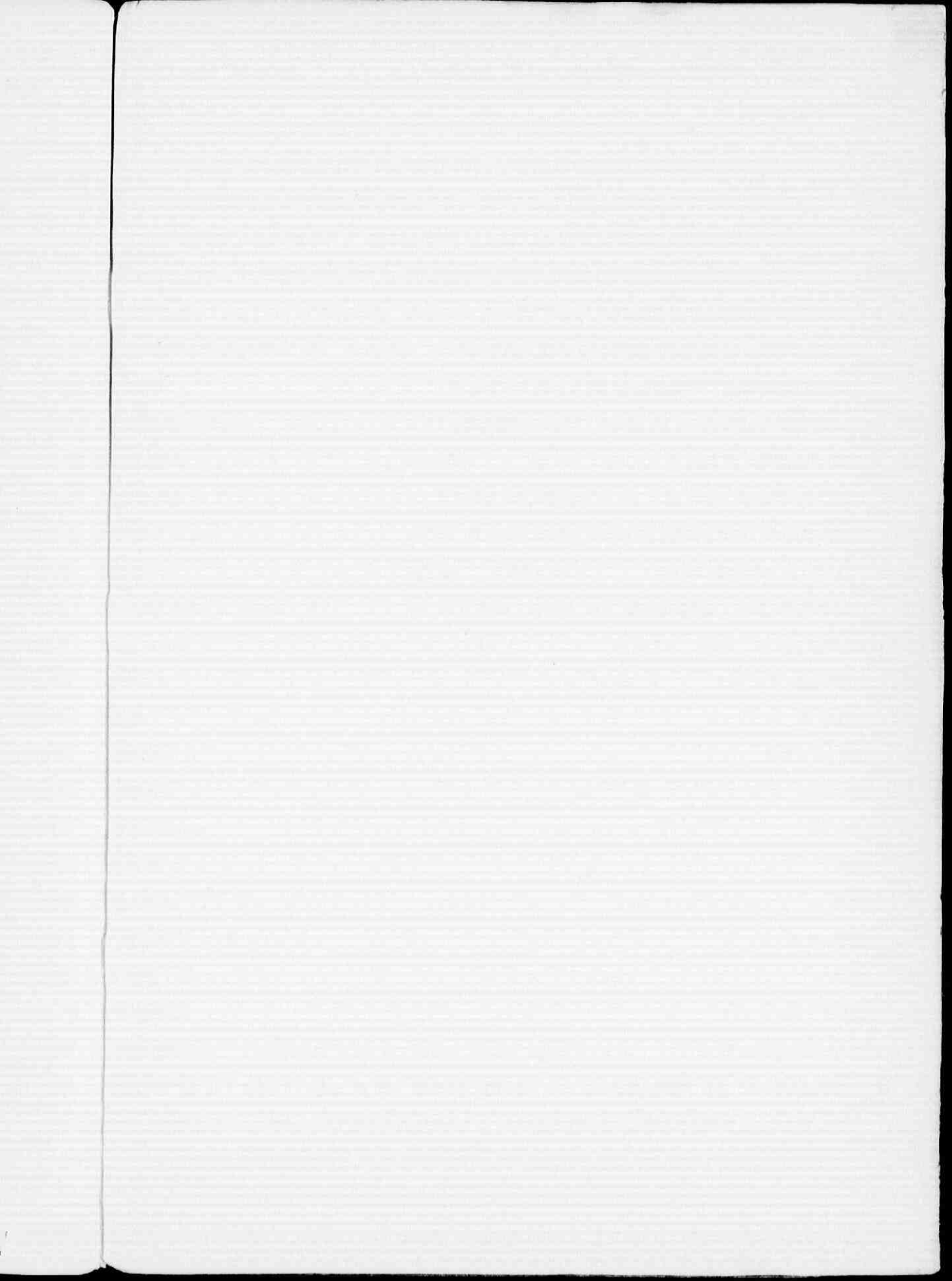

KAART VAN HET RIJK ATJEH

naar de meeste gegevens samengesteld.
Schaal 1:2000000.

J. L. Schatto Rijk. Luch.

Bij den uitgever JOH. IJKEMA te 's Hage is verschenen :

DE AFSTAMMING VAN DEN MENSCH

EN

DE SEKSUEELE TEELTKEUS.

DOOR

CHARLES DARWIN, M. A., F. R. S. enz.
MET HOUTSNEEFIGUREN.

Uit het Engelsch vertaald en van Aanteekeningen voorzien

DOOR

Dr. H. HARTOGH HELJS VAN ZOUTEVEEN.
2 deelen royal 8° prijs f 13.60 gebonden f 14.80.

HET UITDRUKKEN DER GEMOEDSAANDOENINGEN

BIJ DEN MENSCH EN DE DIEREN.

DOOR

CHARLES DARWIN.
MET PHOTOGRAPHISCHE EN ANDERE AFBEELDINGEN.

Uit het Engelsch vertaald en van Aanteekeningen voorzien

DOOR

Dr. H. HARTOGH HELJS VAN ZOUTEVEEN.
1 deel royal 8° prijs f 7.70 gebonden f 8.30.

GESCHIEDENIS

DER

Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen

DOOR

Prof. J. J. MEINSMA,

Direkteur van de Instelling voor onderwijs in de taal- en volkenkunde van Nederlandsch Indië
te Delft.

2 deelen royal 8° formaat prijs f 8.25.

Nederlandsch Oost-Indië

DOOR

A. J. A. GERLACH.

Commandeur, Officier en Ridder van verscheidene Orden,
Oud-Kolonel der Artillerie.

Prijs f 2.50.